

Bella Steinmetz
Marosvásárhely, 2004
Az interjút készítette: Molnár Ildikó
Gépelő: Bíró Emese

K: ... az apai nagyapáról vagy nagyanyáról.

V: ??? ő Máramaros szigeten élt, mi Gyergyóban éltünk.

K: Már mint a nagymama?

V: Igen. Apám társ tisztviselő volt... Egy nagy svájci üzemnek a vezetője, technikai vezetője. Anyámat dolgozni nem engedte, mint tanítónő ő, tehát ugye azt mondta, hogy 'Te ezt hogy gondold, hogy emberek mit mondanak, hogy egy feleséget nem tudok eltartani.' De ez vonatkozott az első házasságomra is. Mert akartam menni az ügyvédi irodába segíteni, vagy zongoraórákat adni -nekem zongora diplomám volt, is megvolt- 'Hát hogy képzeli, valaki bejön az én ügyvédi irodámba- hogy én mire nősültem, mire nősültem, hogy nem tudok egy feleséget eltartani.'

K: A... az apai nagyapára tetszik emlékezni vagy hol volt, mire emlékszik?

V: Nagyon jól emlékszem, a nagyapám egy kis hitközségnek, zsidó... Máramarossziget az egy zsidó, nagy zsidó központ. Ott több hitközség volt. Egyik hitközségnek a je, jegyzője volt. Tehát a nagyapám írástudó volt. És egy autodidakta. Mert hogy ??? Lengyelországból hogy menekültek, és hogy hogy beszélt ???

K: Valahonnan Lengyelországból származott?

V: Hát nagy??? Lengyelországot. És onnan ott kötöttek ki Máramarosszigeten.

K: A feleségével együtt, mármint a nagymamával, vagy a családjával?

V: Nem tudom. A családjával, a szüleivel.

K: S aztán mikor idejött, akkor megnősült? Itt nősült meg Máramarosszigeten? Vagy nem tetszik tudni?

V: Fogalmam sincs. Fogalmam sincs. Nagyon korán meghalt nagymama, nem is ismertem. ??? Nagyapát azért ismertem, mert kilencven, kilen, harminckilencben halt meg. S én harmincegyben mentem férjhez, s még meglátogattam.

K: Hogy tetszik emlékezni a nagyapára? Hogy nézett ki? Hogy öltözött?

V: Hát, nem öltözött, mert már akkor feküdt. Akkor feküdt már vagy két hónapja. Nagy pipával a szájába. Normálisan beszélt. Örült, hogy jöttünk, hogy én meglátogattam. Mondtam, hogy ??? Mámának szólított engem, mert az ő édes...

K: Hogy szólította?

V: Mámá.

K: Mámá?

V: Mámá, igen. Szóval anya... És ő nagyon örült, hogy meglátogattuk, mert az olyan távolság. A vonatok nem így mentek. Átszállni háromszor... még akkor úgy volt, hogy át kellett menjünk nem tudom hány kilométert Csehszlovákián. Felszállt, felszálltak a, a, a vasutas rendőrök, minden vagonnál. Ugye, vigyázva, hogy ne, valaki szálljon le, Csehszlovákián mentünk keresztül. Igen.

K: Ahhoz, hogy Máramarosszigetre jussanak?

V: Igen. Szi, Szigetre. Igen... Miért? Izraelbe, például, ahhoz, hogy egyetemre eljussanak, volt időszak eleinte, olyan ügyesen csinálták meg a, húzták meg a vonalat Izraelbe, a Izrael és a palesztinok között, hogy ha egyetemre mennek, hogy Jordánián kellett keresztül menni az egyetemistáknak. S állandóan ki voltak téve, kövekkel dobálták őket, veder vízzel öntötték. Szóval, itt is volt egy olyan időszak.

K: Amikor mentek a nagyapához, akkor innen Vásárhelyről mentek, akkor már itt élt Bella néni?

V: Nem, nem, nem Vásárhelyről. Amikor bejött ide, s ketten anyukával mentünk nagyapát meglátogatni.

K: És ő olyan szakállas...? Tehát, volt szakállja?

V: Persze, persze, persze, hát egy hitközségnek a... a jegyzője, nem tudom minek nevezték, de egy autodidakta volt, mert négy nyelven beszélt.

K: Milyen nyelven?

V: Hogy románul, magyarul és héberül beszélt, azt megértem. Megértem. De hogy perfekt németül hol tanult meg, fogalmam sincs. Fogalmam sincs. De annyit tudok, hogy én hazamentem egyszer látogatóba apáékhoz, és kapott egy levelet, hogy ő már két hete nem kapja a Wienerische Zeitungot, a bécsi lapot, és úgy látszik, hogy elfelejtették nekem megrendelni.'

K: Milyen Zeitungnak mondta?

V: Wienerische. Wiener, az... Bécs... wiener, németül úgy hívják Wien, Wien az Bécs, és wienerisch az a kötőszó vagy hogymondják, már én se tudom, a hogyhívjákot,... mintha azt mondanám, hogy Vásárhelyi Napilap, a Wienerische Zeitung, Zeitungot...

K: S akkor a harmincas években még mindig járt, járatta magának ezt az újságot?

V: Persze. Persze, hogy járatta. Harminchatba, harminchatba. Amíg szegény apám harmincnyolcban meghalt. Mindig o, olvasó ember volt, politizál illetve politikával tisztában volt. Nyugalom volt, negyvenig nyugalom volt itten szívem

K: Valamilyen politikai nézetére tetszik emlékezni, például az Osztrák-Magyar Monarchiához hogy viszonyult, vagy ?

V: Nem, nem, nem. Ahhoz messze voltunk egymástól, hogy mi ilyesmiről, örültünk, hogy él... Ne felejtse, hogy abban az időben az egy nonsense volt, hogy valaki kilencvenhárom éves korig élt, abba az időbe...

K: De ő hetvenhárom éves korában halt meg.

V: Nem. Kilencvenhárom évet...

K: Kilencvenhárom?

V: Nem tudom miért írta itten. Kilencvenhárom... kilencvenhárom, szívem...

K: Ő vallásos volt?

H: Persze, hát hogyha egy hitközségnek a, a, a irodavezetője volt.

K: De tetszett látni, amikor imádkozott vagy...?

V: Nem, nem láttam. ??? voltam három napig, ott legutoljára, s akkor már ágybanfekvő beteg volt, csak beszélt. Egy elvált leányával vagy egy özvegy leánya gondozta, őt, nagyapát. Nem volt anyagi problémája, mert volt három fia, és... azok... segítették anyagilag, úgyhogy nem volt anyagi problémája.

K: A ház, ahol lakott, az arra hogy tetszik emlékezni?

V: Melyik? Kinek a háza?

K: Hát a nagyapának.

V: Nem is volt neki háza. Házbéren lakott.

K: Egész életében bérelt házat?

V: Bérelt ház, nem tudok, nem volt neki háza. Egész évben bérelt háza volt.

K: De ahol lakott, az ott tágas ház volt, vagy...?

V: Hát, volt egy hosszú ház, ott volt még három lakó.

K: Volt még három lakó?

V: Volt még három lakó, persze... És, szegény ember, élt, nem, nem éheztek. Minden szombaton megvolt a kis pálinka, szép hófehér kalács, húsleves, szóval... De, nem hát... Egyszerű emberek voltak.

K: Szombaton ő dolgozott?

V: Nem. Dehogya.

K: Tehát megtartotta a szombatot.

V: Nagyon. Szigorúan. Szigorúan, bigottan. Bigottan.

K: Ő tulajdonképpen neológ vagy ortodox volt?

V: Ortodox.

K: Ortodox?

V: Orto, csak az ortodoxok tartják így meg. Ugye, ő, a fiai már, azok már haladó szelle... Édesapámnak már érettségije volt. De úgy volt érettségije a katolikus gimnáziummal, hogy meg lehetett csinálni, mert ott volt emberség. Hogy péntek délután a könyveket odavitték a gimnáziumba, szombaton feleltetni nem tudom feleltették, de semmi szín alatt nem kötelezték írni. Szombat este mentek a könyvekért, vasárnap vasárnap volt, tanultak, hétfőn kezdődött rendesen a, a tanítás. ??? érettségi. De azért volt nagypapa haladó szellemű, amit apám folytatott, olyan értelemben, hogy nekünk is megadott mindent, amit egy zsidó leánynak vagy egy zsidó fiúnak tudni kell a vallásról. Mindig azt mondta 'S amit aztán ti fogtok tartani, az már engem nem érdekel. Az én lelkiismeretem ezt diktálja.' Minden, hozzám, negyedik gimnázista koromig járt egy kis papnövendék héten egyszer délután, hogy tanítson meg írni, olvasni héberül.

K: Egy bóher, ugye?

V: Tessék?

K: Egy bóher?

V: Egy bóher, igen. Hogy tanítson meg írni, olvasni ??? imákra, mikor kenyeret kell enni, hogy kell minden étkezés előtt kezet mosni. Szóval a zsidó vallás a higiéné szempontjából tútesz minden valláson. Talán az arabok hasonlítanak az ilyen szigorúsághoz. Ha egy darab kenyeret eszik, akkor is kezet kell, kezet kell mosni. Nem beszélek a fő étkezésekről!... Anélkül nem lehet leülni ebédelni, kézmosás nélkül.

K: Tehát ez azt jelenti, hogy a nagypapa kóser ételeket fogyasztott, ugye?

V: Ajaj, de mennyire, mennyire!

K: De, például miután meghalt a nagymama –mert hogy ő jóval korábban meghalt- akkor ki főzött, vagy az élelmezést...

V: Mondom. Mondom, hogy volt egy özvegy leánya. Odaköltözött és ő tartotta végig.

K: És a többi lakóval külön háztartásban éltek?

V: Persze, persze, külön. Mint ahogy itt van, szívem. Itt is van három lakó. Mindegyik külön lakik... Volt neki két szoba-konyhája... Két szoba-konyhája volt.

K: Nagypapának volt valami mestersége?

V: Nem.

K: Azonkívül, hogy írnok volt?

V: Nem, nem, nem, nem. Ő dolgozott az irodába, vezette a, a... hogyhívják, hitközségnek a... irodai munkáját. Ott is volt egy kimutatás, volt egy büdzsé. Mi, mire költi. Mire nem. Temetés, bejövet, jövedelem, kiadás.

K: Valamilyen emlék vagy történet, amit mesélt az apa, az édesapa a nagypapáról, valamire tetszik emlékezni?

V: Nem, nem.

K: Vagy ami Máramarosszigethez fűződik, ilyen emlékfoszlány.

V: Nem, szívem, nem. Nem, nem jártunk olyan sokat Máramarosszigetre, mert amíg... nagypapa még bírt, még 70-75 éves korba, akkor a... volt egy nagybátyám... Törökszentmiklóson, magyarba, ott nősült meg. Mindig jött és elhozta hozzánk Toplicára négy hetet nagypapát. Tehát apuka ??? már nem élt, és nagypapa nálunk volt és a két fiával, menyivel... nálunk volt négy hétig.

Úgyhogy mi nem, nem jártunk. Anyuka se, és apuka pedig ment ??? Egy évbe egyszer vette ki a szabadságát, Karácsonykor, mert a vállalat ahol volt, az egy nagyon nagy üzem volt, egy svájci érdekeltségű nagy üzem. Az leállt Karácsony előtt nem tudom, négy hétre. A gépeket javítani, mosni, rendbe tenni, mert az egy –nem tudja mi az- egy tizené, tizenkét gatteres fűrész.

K: Gatter?

V: Gatter, amelyik vágja a deszkát... amelyik vágja a deszkát. De az egy olyan nagy üzem volt, hogy egy pár ezer munkás lakott ott.

K: Az itt Vásárhelyen?

V: Nem. Nem, Toplicán. S ennek a svájci vállalatnak volt három ilyen gyárja. Volt Várhegyen, volt Toplicán, s volt Kommandón, s ennek volt kisvasútja, amelyik felment az erdőbe, ott dolgozott az erdei munkás, vágta a fát. A kisvonat hajnalban felment, este hozta le a rönköket. És... úgyhogy legyen a tizenkét gatter... Ez mondom foglalkoztatott az egész üzemben egy párezer embert.

K: S akkor Önnek az édesapja Máramarosszigeten dolgozott?

V: Nem, nem , itt, itt rögtön. Hát itt ismerkedett meg anyukával. Akkor ő még pénztárnok volt. Még pénztárnok volt, mikor megismerkedett, mert érettségi után –nem is tudom, először Szegeden kapott állást, Szegeden. De ott csak több, mint egy évet volt. És tudta, hogy itt a Maros mentén végig van fa, faüzem, faüzem, és eljött ide. És itt... állapotodott meg. Itt nősült meg, anyámat vette el, ugye, aki gyergyói volt.

K: Amikor bejött a nagyapa, akkor így ünnepeket együtt ünnepeltek?

V: Hát nem ünnepelehtünk egyebet, mert ő, ő jött. Apám ment télen, szabadsága volt télen, mert mondom, akkor leállt az üzem, s ott volt körülbelül három-négy napig nagy, Szigeten nagyapámnál, s a családja, voltak testvérei. Onnan ment ??? a, a öccséhez Törökszentmiklóásra. Az egy dúsgazdag ember volt. Együtt elmentek Pestre, és szórakoztak. Szórakoztak. Jártak klubokba, ketten. Imádták egymást. Jártak klubokba, jártak színházba. De főleg. És kötöttek, az, az olyan klub volt ahol üzletkötések is voltak. A nagybátyám részéről, mert apámnak egy fix állása volt itt. Az egy... Kereskedelmi Körnek hívták, azt a klubot. Elegáns volt. Nagyon elegáns volt. Márvány lépcsőkkel, hatalmas ház a belvárosban. Voltam egyszer én is velük. És ott kártyapartik folytak, de nem afféle smen, nem afféle hol a piros, itt a piros, hanem... komerc játékot. Szórakoztató volt. És játszottak öt-hat órát.

K: Hogy?

V: Öt-hat órát töltöttek el a kártyák mellett. Közben ??? üzleti kapcsolatokat szerzett, mert neki Törökszentmiklóson két hatalmas nagy gyára volt. És mind főzte apukát, hogy adjon neki engem, hogy adoptálja. És, mert nekem van egy fiam, neki nem volt gyereke. ??? hogy 'Te meg vagy bolondulva! Hát te hallottál még egy zsidó embert, akinek két gyereke volt, hogy egyet is adott adoptálni?' 'Na, de tudod, hát mégis a te gyereked volna, de hát mégis, hogy nekem is legyen. És add nekem. Nálad is lesz Bellus, de hogy én. –azt mondja- A neve is megmarad Bachel Bachel.' ??? 'Nem vagy normális.' Napig nem beszéltek, de aztán ő szponzorált engem, a mai nyelven. Úgy hogy gyúrta belém a pénzt. Minden évben kétszer, miután férjhez mentem is. Minden évben kétszer, ősszel, tavasszal nála voltam. Illetve nála voltam, felvettem a pénzt, három-négy napig, Törökszentmiklóson. Utána felmentem Pestre s ??? éltem a világomat. Színház reggel, színház este, bállok. Társaságom megmondom honnan került. Mikor legelőször felmentem, 17 éves voltam. Hát 17 évest egyedül, de volt egy sógornője a nagybátyámnak.

K: Tehát a felesége testvére?

V: Tessék?

K: A feleségének a testvére?

V: Igen. Annak volt egy egyetlen fia, és azáltal szerzett nekem társaságot. Bemutatott egy

csomó kollégát, s voltak nekem partnereim, akivel menjek, járjam a... Kinek hogy, ki hogy tudott, a múzeumokat. Este a színházba, bálakat. Aztán később ők nem jöttek, mert mind olyan kispénzű emberek voltak. Mentem egyedül. Mentem...

K: Hogy hívták azt a fiút?

V: Melyiket? Annyi udvarlóm volt.

K: Azt aki a sógornőnek volt a fia? Tetszik emlékezni?

V: Persze hogy emlékszem, csak a nevére most nem emlék, nem emlékszem. Csak a nevére most nem emlékszem, hogyne emlékeznék. Az első négy hetet ott töltöttem, mert akkor még 17 éves leányka, hát, nahát. De különben is ez volt az érdekes, mert különben hogy jutottam volna én társasághoz?

K: Neki a szülei ugye Pesten éltek, és akkor náluk lakott?

V: Persze. Tanárember volt. Tanárember volt.

K: Ó, a fiú...

V: Nem. ???

K: ...vagy az apja?

V: Nem, ő egyetemre járt, ügyvédi egyetemre, és a szüle, az édesapja tanár volt. Úgyhogy, ha még kellett nekem nevelés, még azt is kaptam. De már nem kellett, már úgy gondolom, hogy otthonról már mindent megkaptam. Tudtam már kézzel, villával-késsel enni, minden, szóval na.

K: Milyen színházra tetszik emlékezni ott Pesten? Milyen darabra?

V: Szoktam ha, szoktam hallgatni néha Pestet, és operetteket és beszédszínházat. Honty Hannáról, Latabár Kálmánról. Én minden ősszel végignézttem.

K: S akkor személyesen látta, amint például Latabárék, Honty Hannáék játszanak?

V: Minden, minden. Négy hétig héttől kilencig volt a színház, ??? maximum amíg kijött az ember fél tíz volt. Én minden este színházban voltam. Ha jöttek a fiúk, ha nem, de hát mindig jöttek, mert... nem voltak nagypénzű gyerekek. És én... Aztán csináltunk, elmentünk egy, várt egy-kettő, elmentünk együtt kávéházba. Egy szerény feketét vagy egy szerény pezsgőfröccsöt megittunk. De szerény kis pohárral. És hallgattunk egy dizőzt. Úgyhogy például...

K: Dizőzt?

V: Igen. Amelyik egy zongorából állt, és esetleg egy nagydobból. Egy dizőzt, úgy hívták ezeket a... hogy mondjam magának, kuplékat énekeltek. Hát, ott volt egy híres hogyhívják, Medgyaszai Vilma például. Hát az egy egész híres, európai hírű, mint Edith Piaf szerűség volt. Aki megzenésített verseket meg nem tudom miket énekel, gyönyörűen adott elő. Akkor ott volt ez a ??? a másik izébe, szín, moz, kávéházban például. A, a rajkók, máma is létezik.

K: Hogy, rajkók?

V: Cigány rajkók. Száztágú cigányrajkók.

K: Azt hogy hívták, azt a kávéházat?

V: ... ??? eszembe jut, azt Emkére emlékszem.

K: Emke?

V: Emke. Igen, de nem ott játszott. Mellette volt egy másik... másik... kávéház, ott játszottak a cigányrajkók. Az Emke az inkább olyan, olyan kereskedői... ott szoktam volt reggelizni. És újságot végignézni, hogy mi van este színház. Aztán csináltam én női dolgokat is. Például mikor már asszony voltam. Akkor nyílt meg a automata büfék. Amelyik úgy állt, hogy körbe voltak ilyen ??? Elöl üveggel, és egyikbe... szendvicsek, a másikba torták, a másikba mit tudom én italfélék. És akkor beletettél egy forintot, az forgott és úgy forgott, hogy kinyílt, és te kivetted. De csak azt az egyet vehetted ki.

K: Szendvicset vagy tortát, amit akart?

V: Amit, igen, me, me, mert mindegyik ???-ban más volt. Ebbe szendvics, ebbe torta, a másikba

mit tudom én, sült kolbász. Na. És én egyszer rájöttem, hogy, hogy a forint megfelelt a lejnek nagyságra. Délben mentem, olyan éhes voltam. Mondom 'Nem is megyek haza ebédelni. Megyek én fel a Svábhegyre, s ott ebédelek.' Benyomom a lejeimet, nagyszerűen működik. Jól laktam, megettem vagy három szendvicset. Boldog voltam, jól tudok manipulálni. Sikerült.

K: Hány lejes pénzérme?

V: Hát már nem tudom. Egy forint, szóval egy, a legkisebb pénzegység. Egyszer egy barátommal voltam, és mondom 'Gyere, gyere. –mondom- Itt ebédeljünk meg, és azután menjünk moziba.' Előveszem az én lejeimet, be ??? Azt mondja 'Bellus, te mit csinálsz?' 'Psz, hallgass! – mondom- Evvel fogunk ebédelni.' Pechemre, nem működött, nem forgott. 'Bellus, mit csináltál?' Mondom 'Egy lejt dobtam be. A tegnap is evvel ebédeltem.' Megfogott, elkezdett rángatni. 'Hamar gyere ki, mert –azt mondja- lezárják az ajtót.' Mert a hátam mögött, hát ott volt egy konyha, és figyelték, ha valamelyik hibázik. Ugye, hát én ezt honnan tudjam. 'És akkor lezárják az ajtót, mindenkit leigazoltatnak, és látnak nálad egy román útlevelet. Meg vagy fogva, bekasztliznak!' Jaj! Nagyon megijedt... ??? többet nem csináltam. Szóval csináltam én ilyen, vagány voltam. Mindenféleképpen. Színházba is bejutottam. Ott nem csalva, hanem mondjuk adtam a... hogyhívják

K: Jegyszédőnek?

V: A izésnek, a veze, akik bevezettek a színházba. Erdély akkor is egy jelszó volt. 'Erdélyből jöttem, nem tudtam jegyet váltani, tessék, adjon nekem egy helyet valahol.' És én mindenhová a legjobb, az első helyen, minde, mindig megkaptam, amit, amit én akartam. Szóval. Élelmes voltam.

K: Ez körülbelül a hányas években volt, ez a történet, a szendvicses dolog?

V: Hát ez mikor? ??? voltam mikor férjhez, férj, már férjnél voltam. De volt, volt, hát 17 éves koromban voltam először. És attól kezdve minde, minden évben. Egészen 41-ig. 41-be, végén, majdnem 42-be jöttem haza utoljára, mert már akkor sárga csillag. Úgyhogy már nem mertem menni. Aztán jöttek a nyomorúságok.

K: Azt tetszett mondani, hogy, hogy úgy anyagilag nem, nem élt rosszul. Tehát ellátták pénzzel, az a nagybácsi ellátta pénzzel.

V: Igen.

K: És akkor mégis miért folyamodott ilyen, vagy csak úgy érdekességből?

V: Igen, igen

K: Vagy kalandvágyból?

V: Igen, igen, igen. Felültem villamosra. Felültem villamosra, és addig forgolódtam, másikon leszálltam, mert felszállt egy... kontroll. Igen, vagányságból. Szóval. Nem loptam, csak ilyen kis tipliket csináltam. Szóval nem, komoly problémáim nem voltak soha. Mert aztán megmondtam, és ??? mondták, hogy 'Dehát mondd, miért csinálod?' De valahogy a véremben volt mindig a spórlás. A spórlás. Mert mi mindig, mindig fix pénzből éltünk. Fix pénz, fizetésből. Úgyhogy én otthon láttam a beosztást. Mai napig, mai napig... nem, nem zsugoriság, de egy olyan, egy olyan belém rögződött valami, hogy a pénzt be kell osztani. És én, nem tudom, néha úgy néz ki, hogy fősvénység, hát ??? ismer, tudja, hogy nem az, de... nem tudom, annyira, hogy mikor menyasszony lettem, nagybátyám adott egy nagy összeget, hogy én vásárolok mega menyasszonyi ruhát. A délelőtti ruhát, az estélyi ruhát, ??? fogadó ruhát, mert akkor ilyen volt. És ugye, mégis egy ügyvédnek a felesége, kellett reprezentáljon. Ezért, ami nekem nem, nem feküdt nekem. Nekem a sport jobban feküdt. De muszáj volt érdekből. Akkor is adott annyit, amennyi talán soha nem volt annyi fölösleges pénzem. Én nem tudtam magamra költeni. Azt mondtam 'Ennyi kell, ez elég.' A férjemnek hoztam egy olyan gyönyörű Doxa órát.

K: Budapestről?

V: A Váci, Budapestről. Abból a pénzből, amit nekem adott. Hogy én elkölthettem volna még cipőre, még fehérneműre, még ruhára, még bundára, mindenre. Nem, nem, nekem ennyi elég. Mert ??? elegáns vagyok, nekem minden van. Hoztam a férjemnek ajándékba egy arany Doxa órát. Ilyent, már akkor ilyen vékony volt, szóval modern. Hogy tavaly, megmondom őszintén, tavaly mikor elküldtem Izraelbe, a komám mondta, hogy hogy létezik, hogy ez az első férjemé volt. Hogy már akkor ilyen volt, igaz a Váci utcában vettem. Nagyon nagy pénz volt. ??? megmutattam volt nagybátyámnak. 'Nézd, mit vettem Bandinak!' Haját tépte. 'Hát, miért nem mondtad, hogy nem elég a pénzed, hogy te ezt akar ??? adtam volna neked még!' Mondtam, nekem nem volt már mire költsen. Na, úgyhogy ez... ??? tisztviselő ember másképp kellett élnen. Két gyermeke, fiam idegenben tanítani. Bátyámat külön. És olyan helyeken, ahol nevelést is adnak. Szóval nem akármilyen család, aki, akinek kell kenyérre az a pénz. Idegenbe tartani, akkor a bátyámat Bécsbe egyetemre küldték. ??? Ahhoz nem kell egyetem, elég az érettségei, itt érettségizett a katolikus gimnáziumban. Nem, nem, na, mégis, hogy legyen valami, hát felment ő. Kereskedelmi akadémiára iratkozott be. Apuka meglátogatta, hiába mondott apuka. 'Én fás leszek.' Pedig az elve az volt, hogy, nekem is mindig azt mondta 'Fiam, nem bánom, ha egy suszterlegényhez mész, csak fáshoz ne menjél! Mert a fás, a fa nem terem az aszfalton. Ott csak erdőben kell leélned, faluban az életedet.' Erre a bátyám nem hallgatott, és negyedik évben, Karácsonykor felment apuka Bécsbe, meglátogatni a fiát. Megnézi az indexit, nem volt semmi beleírva.

K: Tehát ez azt jelenti, hogy nem tett le egy vizsgát sem?

V: É, És nem volt semmi beleírva. Azelőtt még ment egy dara, ment, nem volt. Mondja, hogy 'Hogy, te nem jársz egyetemre? Na, szépen pakold össze magad, és gyere, egy, me, gyere haza.' Abban a pillanatban, szóval nagyon szigorú volt és nagyon határozott volt. Mindenekelőtt annyi haszna volt, hogy a ladyktól perfekt megtanult angol, németül. Perfekt megtanult. Úgyhogy mégis az egy előnye volt. Mi a nyomorúságba, Auschwitzbe is és Ukrajnába is, mind a két helyen volt szerencsétlen bátyám. Perfekt volt németül. És, ez egy kicsit nekik jól esett. És ??? apám, 'Ez igen drága lecke, olcsóbban meg tudtál volna tanulni Szebenbe németül, vagy akár Brassóba. Nem kellett azért' Azért, mégis látott kicsit világot ő is. Valamivel többet, mint Gyergyóba.

K: A férje, férje rendszeresen hívott vendégeket?

V: Nem volt rendszeresen, hát egyszer-egyszer mi is meg voltunk hívva. Akkor azt revansolni kellett. Ugye, könnyebben ismerkedett meg kollégákkal fenn a bíróságon. És nem volt... olyan kenyéririgység éppen, mert nagy volt a vidék, és járásbíró, törvényszék, sőt tábla is volt. Ami ma már csak Bukarestben van. És... nem volt kenyéririgység, mert mindegyik úgy, ahogy ment. S ez egy fiatal. Az uramnak volt egy előnye, hogy perfekt beszélt románul, és, és segített néha az idősebb ügyvédeknek, fordított is. És ők általa lett a társaság, meghívták őt, szíveségből a barátok, minket meghívtak vacsorára. Nekünk is egy lakásunk volt. Mert apám vett nekünk egy ötszobás házat, két fürdőszobával. Itt van, drága, most is öt száz, száz méterre, ha jól kinyújtom a nyakam, látom a házamat. Úgyhogy az be volt rendezve. Azt is a nagybátyám rendezte be. Öt szobát. És esküvőmet kiállította. Nem volt gyereke, és irtó gazdag. Áldozata lett a gazdagságának.

K: ... apjának hány testvére?

V: Ez az egy nagybátyám, aki magy, Törökszentmiklóásra nősült.

K: Egyetlen egy testvére volt az édesapának?

V: Dehogy. Öten voltak.

K: Nem tetszik nekem felsorolni?

V: Nem...

K: De úgy, amire emlékszik.

V: Az egyik elment Amerikába. Oda ment férjhez, Amerikába, mert itt na, itt rosszak voltak a viszonyok. Nem tudom hányba, első világháború előtt. Nagyon rosszak voltak a viszonyok, és volt itt egy invázió. Mentek Amerikába munkába, munkát keresni. És... Mert tudniillik ??? az én nagyapám egy egyszerű, szegény ember volt. Egy hitközségnek volt a jegyzője, tehát írástudó ember volt. És egy autodidakta. És gyerekeit igyekezett tanítani. Na, elment egyik Amerikába.

K: Őt hogy hívták, azt a lánytestvért?

V: ... Hát... Sári néni

K: Sári?

V: Sári néni.

K: A családnevére nem tetszik emlékezni?

V: Hát Bachel.

K: De a férje után?

V: Ja, nem, nem, nem. Az elment mielőtt én születtem.

K: És ott nősült Amerikába, vagy ott ment férjhez?

V: Nem, nem. Nem, nem. Itt férjhez ment és már két gyerekkel ment ki. Sőt, úgy hogy a férje előre kiment, és csa, és csak egy év múlva tudta kivinni a családját. Hogy kapott munkát, kapott egy helyet, ahová vigye a családját. Na, hát szóval ezt én nem ismertem, csak tudom hogy ez így volt.

K: Ő idősebb volt vagy fiatalabb, mint az édesapja?

V: A, idősebb kellett len, nem is tudom, hogy idősebb vagy fiatalabb volt. Azt tudom, hogy a két fia, mind a kettőt taníttatta, tanárok lettek. Nem tudom milyen tanár. Biztos ??? vallásos emberek, tehát hitközségi oktatók kellett legyenek, mert az egyik ezelőtt 25 évvel ki lett küldve egy évre Izraelbe tanítani. De nyilván angol nyelvet, vagy nem tudom, hát héberül nem kellett tanítson. Annyit tudok, tehát még élt 25 évvel ezelőtt a fia a nagynénémnek.

K: Az egyik fia a kettő közül.

V: A másikat nem tudom.

K: A nevére valamelyiknek nem tetszik emlékezni? Amelyik élt, annak mi volt a neve?

V: Nem tudom, fogalmam. Hát ők mind Szigetről mentek ki. A nagyapám Szigeten élt, és ugye édesapám egyedül került ide le Erdélybe.

K: És a többi testvért?

V: Volt még testvére... Eszti néni, az Szigeten ment férjhez, ott élt.

K: A férjét hogy hívták Eszti néninek?

V: Egyiknek se tudom a férjét. Mondom, hogy azok ott éltek, és nem olyan könnyű volt, hogy mondjam, utazni anna, abba az időben. Feltételezem. Úgyhogy nem volt olyan egyszerű dolog sokat utazni. Mindegyik dolgozott, apám itt dolgozott a Marosmentén. Tisztviselőként. Egy évbe egyszer volt akkor is szabadsága, akkor ment nagyapát meglá

K: S akkor gondolom, hogy elment ehhez az Eszti testvéréhez is.

V: ??? Persze, mert ez ott volt. S egyik férjénél volt Visón, az Sziget mellett egy...

K: De ez az Eszti vagy egy másik?

V: Nem. Nem, az egy másik.

K: S annak mi volt a neve? Hogy hívták?

V: Az urát annak Ganz, véletlenül tudom.

K: Hogy hívták?

V: Gé betűvel Ganz.

K: Ganz?

V: G, A, N, Z.

K: Aha, jó.

V: Ganz.

K: És a nagynénit? A felségét?

V: Ej, nem tudom. Ez Sári néni, ez Eszti néni, ??? nem tudom. Nem tudom, hogy hogy hívják. Milyen nevű ??? vannak. Unokái Izraelbe, az egyik a tegnap fel is hívott. Pontosan..

K: Hogy hívják az unokáját?

V: Miriam.

K: Miriam?

V: Úgy hívják, és a férjét... mindjárt eszembe fog jutni... Birnbaum

K: Hogy?

V: Birnbaum.

K: Birnbaum?

V: Bé, bé. B, I, R ??? az R után N, baum. Baum, Birnbaum. Chain ??? C, H.

K: Igen.

V: Ez olyan érdekes, ez olyan érdekes.

K: Azt szeretném kérdezni, hogy ennek a Ganznak a gyerekei mentek ki Izraelbe?

V: Nem, ott születtek. Enne, ennek az édesapja volt unokatestvérem. Volt unokate...

K: Igen, igen.

V: Annak a testvére

K: Tehát a nagynéninek, a Bella néni édesapjának a testvére, a lánytestvérének a gyereke ment ki Izraelbe? Vagy már a testvére is kiment?

V: Nem. A testvérének a gyereke. Az... egyik Szatmáron, ra nősült. És a másik Nagyváradra. És mind a kettő onnan ment ki Izraelbe.

K: Két fiú?

V: Mind a kettő o. Vannak gyerekei... És a gyerekei, szóval ők meghaltak, és van. Nem tudom a nagyobbiknak nem ismertem a gyerekeit, de, de ennek van két gyereke, s evvel van kapcsolatam.

K: De két fiú volt?

V: Két fiú.

K: A nevüket nem tetszik tudni?

V: Nem. Dávidnak hívták az egyiket, a másikat Bernátnak.

K: És a Dávid volt a nagyobb?

V: Dávid, Ganz Dávid és Ganz Bernát. És én találkoztam velü, Dá, Dáviddal. Még akkor élt, mikor én 73-ban kint voltam Izraelben. Akkor még találkoztam vele. De azután meghalt mind a kettő. És Dávidnak is van fia, de az.... nincs kapcsolatam vele. Az egyiknek, az egyik azt tudom, kint van Amerikában. Rabbi. Rabbi.

K: S a többi testvér? Tehát még volt, volt egy lánytestvér, tudom, hogy elvált.

V: Elvált, és ő volt nagyapával végig.

K: Hogy hívták ezt a lánytestvért?

V: Mancí.

K: Mancí?

V: Mancí. Hát biztos Margitnak hívták.

K: S akkor Bachel, Bachel volt, ő megtartotta a lány...

V: Igen. Férjnél volt. Férjnél volt, de elvált és nem használta a férje nevét, végig Bachel maradt. S attól volt egy fia.

K: Hogy hívták a fiút, nem tetszik tudni?

V: Nem tudom. Nem tudom, mert az, az bekapcsolódott az Ifjú Kommunista izébe, és az eltűnt. ??? 14 éves korában.

K: A két világháború között?

V: Tessék?

K: A két világháború között tűnt el ez a fiú?

V: A második világháború előtt.

K: Igen, igen.

V: Na, ugye én már akkor, akkor már egy bűn volt kommunistának lenni. Sőt, még akkor volt igazán bűn.

K: Arról valamit tetszik tudni, hogy a testvérek közül ki volt vallásos?

V: Hogy?

K: Ki volt vallásos?

V: Mindegyik. Mindegyik.

K: De mennyire voltak vallásosak, ez mit jelent?

V: A szigetiek, azok ortodoxok voltak. Tudja melyik az ortodox, a legvallásosabb. Az mind ortodoxok voltak. Az édesapám egyedül, aki idekerült, az és a törökszentmiklósi ???, olyan ??? közép, középarány. Otthon nálunk is kóser háztartás volt, sőt még nálam is. Negyvenig. Amíg lehetett. Nálam is, én is.

K: És mit jelent, mit jelent, hogy a nagynénik vallásosak voltak? Tehát ez azt jelenti, hogy kóser háztartásuk volt...

V: Há, há, aki nem evett tejes húsossal.

K: Tehát külön-külön voltak a tejes, húsos edények?

V: Persze. Hát van erre egy külön, ez egy külön vallási részben

K: Valamelyiknek volt parókája? Valamelyik parókás volt közülük?

V: Hát, a szigetieknek. A szigeti, anyukámnak nem volt, sem a törökszentmiklósi nagynénémnek nem volt parókája. Nem, dacára annak, hogy kóser háztartásuk volt, tehát nem volt vegyítve a hús. Hogy mi ??? mit ettünk, mit nem, nem volt érdekes. Ugye

K: Értem. S akkor bent, hogy legyen kóser az étel, a házban?

V: ??? Igen. Édesapám. Én kis papnövendék, nem is kicsi, mert

K: Igen, ezt tetszett

V: ...elég ??? papnövendéktől. Én gimnáziumba jártam minden hé, nem minden nap, egy héten egyszer jött délután, tanítani engem. Én tudok olvasni héberül, tudom a betűket, tudok egyes imákat. Szóval, apám azt mondta 'Mindent megadok, amit egy zsidó gyereknek' Bátyámnak ??? 'Hogy ti mennyit fogtok belőle tartani, az a ti magánügyetek.' Ez volt az elv. Érti?

K: És a gazdag nagybácsit hogy hívták?

V: Jakab. Bachel Jakab.

K: És ő fiatalabb vagy idősebb volt, mint az édesapja volt?

V: Fiatalabb. Fiatalabb. Fiatalabb volt. Meg közte voltak a lányok.???

K: Ők voltak a nagyobbak?

V: Tessék?

K: A lányok voltak a nagyobbak?

V: Úgy össze-vissza, mert Mancsi, Mancsi volt a legfiatalabb, utána Jakab volt...

K: És az édesapja hányadik gyerek volt a családban?

V: Az én édesapám... Sári volt a legidősebb lány... a, a második volt. Apám.

K: S akkor utána jött Eszti? Ő volt a harmadik gyerek?

V: Ő volt a harmadik.

K: S akkor az a Ganz nagybácsi volt a...

V: Nagybácsi, igen. Ő volt a negyedik, és az ötödik Mancsi. Ő volt a legfiatalabb.

K: Az ötödik Jakab volt és a hatodik volt Mancsi, mert haton voltak testvérek az édesapával együtt.

V: Édesapámmal.

K: Igen. Egy kicsit tessék most mesélni az anyai nagyszülőkről.

V: Nem tudok semmit. Mert, nem tudom, mert mikor én születtem, vagy kicsi gyerek voltam, de se nagyapámat, se nagyanyámat nem ismertem már. Nem éltek már.

K: Tehát megh, igen.

V: Nem ismertem. Ők gyergyóiak voltak. Szóval Gyergyóban nagyapám egy olyan kis faluban lakott. Ditró és, nem Szárhegy hanem Alfalu között. A hegyoldalba volt egy kis falu. Tiszta román volt. Egy, tiszta román volt. Egy magyar család se volt. Ő, mint boltos, tudja, mindenhol a zsidó boltos volt. És tudnia kell. Ez fontos, sokkal fontosabb, mint egy ilyen, egy ilyen életrajz, hogy... kilencszáznolcvanban, ??? 1880-ban zsidó, volt egy törvény, zsidónak nem lehetett földje. A Bach-korszakba, úgy hívták. Tehát, zsidó földműves ezért nem alakult ki. Zsidó földműves osztály. Ezért volt a zsi

VÉGE AZ ELSŐ KAZETTA A OLDALÁNAK

Ez egy olyan, hogy mondjam, amit a hátra vesznek.

K: Ilyen általvetőféle?

V: Átalvető, persze.

K: Azt úgy hívják, hogy pinti?

V: Hát, igen. A zsidók úgy hívták a zsidók, pintli. Mert a ...

K: Pintli?

V: Pint-li.

K: Pintli.

V: Pintli. De lehet, hogy ezt csak itt hívták, errefele, Erdélyben. Nem, nem tudom, hogy máshol. Lehet, hogy valamilyen lengyel szóból eredt. Nem, nem tudom. Vette a hátára, ment egyik faluról a másikra, és kiáltotta 'Handlé! Mi van eladó?' De azt csinálták Pesten is.

K: Hogy kiáltotta azt, hogy 'Handlé'?

V: Ezek mind olyan szá, szavak, szívem, zsidó szavak.

K: Tessék nekem betűzni, hogy jegyezzem le!

V: Handlé. Ez egy felkiáltás volt.

K: Mit jelent?

V: Édes, mikor én még nagylány voltam, 18 éves, és később is... Budapesten még mindig jártak szegény zsidók. Megálltak a, lenn a udvaron, ugye emeletes házakban mindig olyan, olyan kis udvar volt. És elkiáltották: 'Handlé, mi van eladó?' És mindenhol volt a rossz, elhasznált ruhák, cipőket, és bagóért odaadták, vagy ingyen vagy pár... szóval kétszer semmiért. Ő meg vitte a falura.

K: S akkor ott eladta.

V: Igen, és így kapott pénzt. Ilyen, ilyen volt a zsidó, hogy éljen. Földbirtokos nem lehetett, földmunkához nem értett. Családot valamiből fel kellett tartani. Zsidóság volt. Mert meg van telepedve Magyarországon. Nem tudom mennyit mutatnak ki, mert mostan ez a divat, ugye. Kiássuk a mindent a földből, de zsidóság nyolcszáz éve van letelepedve Magyarországon. Hogy aztán honnan ??? nem tudom, de a nagyapám, az...

K: Ez most melyik, az anyai?

V: Az apai. A na, az apai nagybátyám ???-ból, tehát Lengyelországból jöttek.

K: Hogy hívják azt a helységet?

V: Nad vorna. Az egy nagy helység.

K: Nad vozna?

V: ... menekültek az e, tehát az első világháború előtt, na, már akkor volt ottan egy zsidóüldözés.

K: Tehát onnan jöttek el?

V: Hát persze.

K: De kicsoda? De ki jött onnan el? A nagypapa?

V: Például nagybápa, nagypám.

K: A nagypapa.

V: Nagypám jött. Nagypám jött

K: Értem.

V: És én... azért tudott ő annyi nyelvet. Persze. Ott már kezdődött a zsidóüldözés.

K: Lengyelországban?

V: Hát, Oroszországból lefele, Lengyelországba is.

K: De ez az ezernyolcszáz években?

V: Hát, én nem tudom, hogy hányba jött nagypám. Hát biztos ezernyolcszáz elején. Elején kellett, hogy jöjjön. Már ottan

K: Egy kicsit az alafalvi

V: Tessék?

K: Mondom, hogy az anyai nagyszülőkről

V: Az anyai nagyszülőkről nem ???

K: De amit például az édesanyjától hallott, vagy ami így a családban, ilyen köz

V: Semmit. Annyit hallottam, ugye ők már nem voltak. Ott is voltak, ötön voltak testvérek, és a legidősebb... úgyszólván ő nevelte édesanyámat.

K: Az, a nagypának milyen boltja volt?

V: Milyen, milyen? Hát, egy.

K: Vegyesbolt?

V: Kérem, édes, egy kicsi falusi bolt, ahol nem tudom, egy pár száz ember van. Mi kellett? Kocsikenőcs, boks, a csizmának. Só.

K: Gondolom liszt.

V: Sózott szalonna.

K: De az nem volt kóser szalonna, az ilyen disznószalonna

V: Olyan nincsen.

K: Hogy?

V: Maga nagyon naiv. Olyan nincs, kóser szalonna nincs.

K: De a libáknak a szalonnája. Libaszalonna.

V: Abból nem lesz szalonna ??? csinálni, csak a disznóból, a zsidó nem eszik disznót. Zsidó vallású nem eszik disznót.

K: Akkor ezek szerint a nagypapa valószínű, hogy árult szalonnát, de nem evett?

V: Nem. Nem, nem, nem is árult szalonnát.

K: Nem árult?

V: Nem, nem, nem. Ott nem is kellett, mert azok vágta disznót. Nem kellett, a zsír abból. Kellett só, ugye mert a marháknak is. Kellett esetleg puliszkalaszt, mamaliget csináljanak. Túró se kellett, mert volt juhuk. ??? Varró

K: ???

V: Varrótút.

K: Igen.

V: Fogalmam sincs, hogy egy, egy régi... falusi kereskedő mit árulhatott. Mire volt szüksége a földműves embernek... Sóra ke, só kellett, igaz?... Kocsikenőcs kellett, akkor még nem volt motor. Nem benzin kellett, hanem a kocsi kellett, mit tudom én, azt is meg kell, patkó. Mert a lovakat meg kellett patkolni. Hát ilyesmit árult. Lehet, hogy rizset is, mert a... disznóvágáshoz csináltak májast, kellett egy kis rizs. Lehet, hogy rizset is árult. Szóval egy ilyen kicsi botos.

Amiből

K: S ő árult vajon, nem tetszik tudni?

V: Hát, nem...

K: Vajon volt alkalmazottja?

V: Nem, nem, nem. Örült, hogy fenn tudta tartani magát egy ilyen kis kereskedő. Ugye, feleségnek volt, volt, volt öt gyermeket szült. Azt fel kellett, apránként nevelni. Az egyik fér, a legidősebb férjhez ment, úgyhogy a középsőkkel már nem tudom, hogy hogy tanultak. Anyuka Gyergyószentmiklóstra ment férjhez. A, anyukám. Illetve nem férjhez, hanem a nagynéném Piatra Neamț-ra ment férjhez egy évig.

K: Akkor vegyük úgy sorba a nagynéniket, az édesanyjának a testvéreit, akire tetszik emlékezni.

V: Hát, igen. Volt Berta néni.

K: Neki a családneve a férje után, férje után mi volt a neve?

V: ... Mózes, Mózes Berkó, asszem. Mózes Berkó. Berkó az a keresztnéve volt, Berkó. Regáti volt...

K: Így hívták a férjét?

V: Így hívták a férjét. Igen, mert tudom, hogy mindig Berkó bácsinak hívtuk. Mert én mikor odakerültem, első elemibe... akkor... az a nagynéném ott lakott. Oda, ott a zárdába jártam négy évig. Ott.

K: De ez hol volt?

V: Gyergyószentmiklóson. Aztán a polgári, az ??? már csak polgári volt. Apám gimnáziumba akart járatni. Én asszem azt már mondtam magának, hogy, hogy... miután ott nem volt leánygimnázium Szentmiklóson, Sepsiszentgyörgyön is volt anyámnak egy testvére férjnél. Akkor odaadott a Székely Mikó Kollégiumba. Én annyi iskolát jártam. Azért maradtam én ilyen, mert igen sokat jártam. Székely Mikó Kollégiumba jártam egy évet. Miért? Mert mikor hazakerültem, székelyesen beszéltem 'Nám, nám, nám kell. Nám menyek oda!' Hát, mikor anyám meghallotta. 'Na, nám mész többet oda, nem félj!' S akkor kerültem Vásárhelyre. S akkor már itt végeztem. És itt is hány iskolát jártam. Itt végeztem a második, harmadik gimnáziumot. Magyar szekcióban, Liceul Unirea de Fete. Második, harmadik gimnáziumot. Mikor negyedikbe kerültem, jött egy törvény. Zsidó gyerek nem mehet, vagy állami vagy felekezeti. Ezt mondtam magának. Itt felekezeti iskola nem volt, csak elemi, a zsidó iskola. Itten a, most is a Horea utcában, az volt a zsidó iskola. Na. Hát, szóval felsőbb iskola nem volt... Akkor, mondta apám 'Nincs, akkor jársz román iskolába.' Jártam a negyedik gimnáziumot románul.

K: Akkor hány éves volt Bella néni?

V: Tessék?

K: Hány éves volt Bella néni?

V: Hát, tizennégy éves. Voltam, negye, tizennegyedik évemben, mikor negyedik gimnázista voltam... S pechemre az történt, hogy már akkor a Regátba kezdődött a vasgárdista mozgalom. És egy délután egy zsidó gyereket, illetve egy osztálytársamat... itt a Bulgár tér még nem volt így beépítve, estefeleg már sötét volt. Jól elverték. Zsidó gyerek, leány gye, nem tu, osztálytársamat. Hát, el voltunk keseredve. Na, de nekünk is voltak fiúbarátaink. Gimnazista magyar gyerekek. S mondtuk nekik, illetve zsidó gyerekek. Mondtuk neki 'Na, nézd meg, hogy mi történt Jucival.'

K: Csak úgy egyszerűen?

V: Úgy egyszerűen, igen. Mert, mert a rossz az hamar jön. Ugye, ők hallották a zsidóveréseket Iași-ból. Ha hallott róla. Ugye, amit most tagadnak, hogy nem volt se deportálás, sem ez, sem az. Hát, kutyaféle az orrukra, most már bebizonyítottuk, hogy mennyi, bebizonyították... Fehéren-feketén, hogy igenis volt. Csak ők okosabb politikusok voltak. Ők harmincnyolcra megcsinálták azt, nem negyven után. És, persze a mi fiúink és megleste, annak az egyik fiút, ráismert az egyik

fiúra, aki megverte a zsidó leánykát. Mondta, hogy ???, ???

K: Mutra?

V: ???, egy román neve volt. A román. A, őt is meglesték, amikor ment haza a Ballada utcába. Ott lakott.

K: Melyik utcába?

V: Ballada.

K: Ballada?

V: Ballada. Az itt van. Na, őt úgy elverték, hogy egy hétig nem tudott járni izébe, isak... Ez mind rendbe lett volna, na, de apám meg, meghallotta. Abba pillanatba lejött 'Jaj Istenem, a gyermekem veszélybe van! Vízlek haza.'

K: De honnan jött, Gyergyóból?

V: Persze. Ott volt állása neki. Toplicán... Toplicán volt állása... Egy nagy cégnél. 'Vízlek haza.' 'Jaj, apuka drága, hát még négy gimnáziumom se legyen?' Könnyörögve könnyörögtem neki, hát ezt az egy évet. Szóval nagy nehezen meg, megengedte, hogy végezzem a négy gimnáziumot. Szerencsémre akkor... jöttek a franciák. Ilyen, mert már akkor is volt. A francia nyelv és a francia kultúra terjesztése. És csináltak itten, Romániába három francia intézetet Marosvásárhelyen, Bukarestbe s Iași-ba. Apám rögtön ment, vett részvényeket, biztosította a nyilvánossági jogomat???, francia tanárok jöttek Franciaországból. Sem magyarul, sem románul egy annyit nem tudtak, hogy igen-nem. És beírtak az ötödik gimnáziumba.

K: De ez hány, hányba volt? Körülbelül. A negyvenes években?

V: Há ne. Négy gimnázium után, menjen vissza. Én tizenöt éves voltam, mikor kerültem az ötödik, úgynevezett ötödik gimnáziumba. És ott végeztem végre el a nyolc gimnáziumot. A francia iskolába. Na, hát hány iskolát jártam én... a, az első elemitől kezdve?

K: Itt Vásárhelyen hol lakott?

V: Vásárhelyen mindig izénél laktam, családnál, családnál. Kosztba. Azért fizetni kellett. És mindig olyan családnál laktam, ahol nevelést is adtak. Mert tizene

K: Például?

V: Mi az hogy például?

K: Tehát, hogy tessék mondani, hogy milyenfajta nevelést, hogy

V: Milyen nevelést, az hogy hogy egyek, hogy kell mosakodni rendszeresen, hogy kell fogat mosni, hogy kell... mit tudom én... Hát, nevelni, egy gyereket nevelni kell illemtanra. Hogy kell egy valakit, egy idősebbet előre engedni. Hát ezt nem kell, magának kell magyarázzam? Maga milyen iskolát végzett?... Ahol nevelést is kaptam. És a

K: Honnan ismerték meg? Például az édesapja, hogy kerítette ezt a családot? Egy családnál volt egész végig?

V: Hát... majdnem egy, nem, egyik helyen voltam négy évig. És a többit egy másik helyen, mert közbe a... beköltöztek, a lánya, annak volt. Egy özvegyasszonynál voltam először. Az volt egy leánya, zongoratanárnő.

K: Ő zsidó volt vagy magyar volt?

V: Zsidó, zsidó, zsidó.

K: Zsidó volt?

V: Zsidó, zsidó. Zsidó volt. És beköltöztek Bukarestbe, úgyhogy kaptam egy másik családot, szintén. És mindig ahol zongora volt. Azt is nézték, mert zongora szakot is végeztem. Nekem van egy zongora-tanítónői kép, képzés, képesítesem. Itt a konzervatóriumba, is parallel. Ugye akkor nem volt olyan nehéz. Már mikor Franciaország, francia iskolába jártam, kaptam segítséget. Mert, egyből, mit tanultam a négy év alatt, milyen, mit tud az ember franciául négy év alatt, milyen jó nyelvérzékem volt.

K: De ez azt jelenti, hogy még pluszba járt nyelvórákra? Francia nyelvórákra?

V: Hogy?

K: A segítséget azon érti, hogy nyelvórákra járt franciából?

V: Hozzám járt egy tanár, délután. És segített a leckéket, segített a nyelvbe. Hát egy, egyből legyél ötödik gimnázista.

K: S említette, hogy valaki Bukarestbe ment. Az Bella néni volt vagy valaki más?

V: Bukarestbe miért?

K: Hogy annak a zongoratanárnőnek a lánya ment Bukarestbe vagy...

V: Igen, ott, oda ment férjhez. Oda ment férjhez s akkor az anyját is, özvegy édesanyját elvitte, s akkor én egy más helyre.

K: Hogy hívták ezt a tanárnőt, vagy... özvegyasszonyt?

V: Hát... Nagy, Nagy, Nagy Dezsőné, úgy hívták. Nagy Dezsőné. A özvegy Nagy Dezsőné, s annak volt egy leánya, férjhez ment. De hát ezek olyan apróságok.

K: Nem baj. S a legelső iskolát, amit nem Gyergyóban végzett az hol volt? Gyergyóban kezdte az elemit?

V: Az elemit ott kezdtem Gyergyóba.

K: Igen, az otthon a szülőknél lakott.

V: A zárdába.

K: Igen.

V: Zárdába, négy elemit.

K: Igen.

V: S utána me, mentem Sepsisz

K: Az katolikus zárda volt?

V: Hogy?

K: Katolikus?

V: Persze. Hát a zárda lehet más is?

K: És például a vallásórát, azokat...

V: Nem, nem, nem.

K: Oda nem járt vallásórára.

V: Nem. Ottan hogyhívják, volt nekünk hitoktatónk. Volt, volt egy tan, kellett a vallásórára járni. Kellett vallásórára. Nem a zárdába, hanem volt a templom udvarán volt mit tudom én, egy terem és ottan

K: Tehát a zsinagóga udvarán.

V: Hát a zsinagóga, nem is a zsinagóga udvarán. Valahol máshol volt egy, egy terem, ahol ő lakott, és ott tartott. Voltunk egy páran zsidó lányok, akik jártunk.

K: Csak lányok jártak?

V: Igen, igen. Hát a zárdába más nem...

K: Nem, nem, nem. Vallásórára?

V: Oda igen. Csak, csak, csak mi.

K: Tehát ez azt jelenti, hogy nem a fiúkkal ???-be...

V: Nem, nem, nem.

K: hanem akkor a lányoknak külön tartottak.

V: Hát ez a vallásóra, az olyan kutyagumi. Szóval olyan, na. Volt, volt. Aztán, apám mikor már idekerültem, mint gimnázista, akkor vett, hogy tanuljam tényleg a mi vallásunkat. Ő valamit annyit, ugye... tanított mit tudom én... Olvasni az í, a betűket, tanította, hogy írják a héber betűket, nem tudom már, hogy mit tanított, de tanított. Vallásórára jártam, kellett vallásórára járni. Nem érdekelte az apácákat, anyám is nyolc évet járt zárdába. És vallásos zsidók voltak

otthon, nem ettek szalonnát vagy disznót.

K: Ugyancsak ott Gyergyóba járt a zárdába?

V: Gyergyóba. Gyergyóba. Gyergyószentmiklóson. Igen, igen.

K: Na, és... Alfaluba, visszatérve a nagyszülőkre, Alfaluba, azt tetszett mondani, hogy több volt a román.

V: Csak románok voltak.

K: Vagy csak románok voltak? És zsidó...

V: Igen, igen.

K: ...meg románokhoz viszonyítva arányban mennyi volt?

V: Igen, igen, igen. Tökéletesen beszéltek románul a nagyszüleim. És az édesanyám is. Mert román gyerekek voltak, és tökéletesen. Most mi történt? Anyám, mondom végezte még, két éves nem tudom, hogy hogy hívták ??? vagy hogy a fenébe hívták. Szóval kapott tanítónői képesítést. Azt hiszem a fényképen látta, hogy román ruhába volt anyuka felöltözve, na... Ilyen, akkor mondta apuka, hogy... vagy az édesanyám, hogy 'Na, megyek valahol állást keresni.' És hát kétségbe esve abba az időbe, hogy egy leánygyermek idegennél, idegen mit tudom én, Marosvásárhelyen vagy valahol??? Ez egy elképzelhetetlen valami volt. Ugye, hogy egy leánygyermek menjen állásba. És nagypapa nem engedte, s akkor sírt, azt mondja, hogy 'Akkor miért hagytál, hogy tanuljak?' Azt mondta 'Hallgass ide!' így mesélte anyám 'Ha jól megtanultad a leckét magyarul, perfekt beszélsz románul, itt van egy négyelemi elemi iskola' ott a faluba volt, román iskola 'Menj el a, a igazgatóhoz, kérdezd meg, hogy nem-e tud téged alkalmazni.' Na... hát anyám, nem volt kiútja, elment, és anyámat felvette. Mondja Lénuca, úgy hívta 'Hát, te tudsz perfekt románul' és akkor anyuka ott tanított. És volt egy tanító, volt egy igazgató és egy tanító, nő, román. Úgyhogy elfért még, mert gyermek volt elég.

K: És akkor románul tanított az édesanyja.

V: Persze, románul. Nem sokáig, mert jött apuka, és férjhez vitte. És akkor már függetlenül mindentől, már nem volt divat, hogy egy nő, ha férjhez megy, hogy menjen munkába. A már olyan, olyan nagyon...

K: És akkor Alfaluba volt az édesanyja tanárnő?

V: Nem, nem, nem. Édesapám Toplián volt.

K: Nem, nem, nem. A Bella néni az édesanyja Alfaluba volt tanárnő, de egy rövid ideig.

V: Ott, ahol a nagyapám lakott.

K: Igen. S akkor jött az édesapja, és akkor úgy költöztek el Gyergyóba?

V: Férjhez ment. Tessék? Nem Gyergyóba.

K: Vagy először Toplicára?

V: Nem, nem Gyergyóba, hanem nem messze onnan, egy pár kilométerre. Onnan, ahol a nagypapa lakott, volt egy nagy gyár. Fűrész, egy hat gatteres fűrész. Az nem tudja milyen, ami vágja a deszkát. Az egy pár ezer munkást... hogyhívják, alkalmazott. Apuka ott volt pénztárnok... És ott az közel volt, ugye, és megismerte anyukát. Férjhez ment. És akkor anyuk a ott lakott a Várhegy, Várhegy, nek hívták. Ma is létezik, asszem úgy, meg is áll a vonat, Vádvíz, szóval a vasútállomás mellett. Van Toplica, Galócás, és Várhegy. És utána jön Ditró, Szárhegy, Gyergyószentmiklós. Na most itten...

K: S akkor vajon egy ilyen bálon ismerkedtek meg, vagy ilyen...

V: Ki, ki?

K: Hát a szülei. Ilyen nyilvános helyen, ilyen közös tevékenység...

V: Nem tudom, hogy hogyan ismerkedtek meg.

K: erről soha nem meséltek?

V: Nem, nem, nem. Nem tudom, hogy hogy ismerkedtek meg. Fogalmam sincs. Nem is tudom,

tényleg soha nem kérdeztem. Dehát közel volt, vagy öt kilométer.

K: Tehát akkor nem házasságközvetítés útján, hanem ők...

V: Nem, nem, nem. Ők valahol, valahol, nem tudom, lehet, hogy volt valami kultúrelőadás. Ugye megjelent 10 Mai, és lehet, hogy a tisztviselők meg voltak hívva és elmentek. És így megismerkedett apuka anyukával, hát fiatalok voltak minde, mind a ketten. Anyuka nem tudom, ha volt húsz éves, mert ugye mondom csak négy polgárit járt és két év a pedagógia, mindjuk így máma. És akkor vége volt a tanításnak és anyuka lett egy anyuka...

K: Vallásos esküvőjük volt?

V: Hogy?

K: Vallásos esküvőjük volt?

V: Biztosan.

K: Rabbival?

V: Hát, rabbi... lehetett az egy... az egy... sahter is vagy nem tudom, hát, rabbi, hát egy ilyen kicsi helyen. Nem is tudom, nem szé, Gyergyószentmiklóson volt, nyilván rabbi volt, mert Gyergyószentmiklóson nagyon sok zsidó volt. Nagyon sok zsidó volt Gyergyószentmiklóson.

K: S Alfaluba voltak zsidók? Hány zsidó volt?

V: Há, nem. Nem, nem, nem.

K: Nem tetszik tudni, hogy arány...

V: Nem, nem, nem. Egy se, egy se. Hát mondtam.

K: Hát a nagyapán kívül.

V: A nagyapám egyedül volt. Egy család volt. Minden faluba. Vegye tudomásul azért haragusznak a zsidókra ??? Nem azért lett antiszemitizmus, mert Krisztus, Krisztust keresztre feszítették, azt már elfelejtették. Hanem, mert a zsidó mindenhol kereskedő volt. Most is sokallják. Magyarországon is és itt is, hogy igen sok a fejes... zsidó kereskedő. Az élet úgy hozta. Úgy látszik. Vagy lehet, hogy. Miért, ott van Soros, zsidó? Soros...

K: Összesen hány testvére volt az édesanyjának?

V: Hát... volt, volt, volt Netti néni, Berta néni... és egy fiú...

K: Hogy hívták a fiút?

V: És egy fiú, Henrik... És anyuka.

K: Hárman voltak összesen?

V: Hát, három lány s egy fiú az négy.

K: De itt nekem csak egy lány van lejegyezve. Volt Berta.

V: Nem. Berta néni.

K: Igen.

V: ...Netti néni. Anyuka Helén... Henrik, az ???

K: Ezt így nagyságrendben tetszik most mondani, vagy...

V: Nem tudom pontosan.

K: Igen. És akkor még egy lány.

V: ... Nem, asszem, csak ennyien voltak.

K: Tehát négyen voltak?

V: Négyen. De úgy tudtam, hogy ötön... Netti néni, Berta, Berta néni... anyuka és Henrik. Nem, mégiscsak négyen voltak... Nem tudom... Nem.

K: Henrikről mit tetszik tudni?

V: Tessék?

K: Henrikről. Mit tetszik tudni?

V: Nem tudom, nem.

K: Ő hol élt?

V: Nagyon kicsi gyerek voltam, mikor meghalt. Egyedül Netti néniről tudok és Berta néniről. Ennél a kettőnél voltam iskolába.

K: De Henri, Henriknek a foglalkozását se tetszik tudni, hogy mi volt?

V: Ja, igen. He, Helén. Igen. Helén. Helén.

K: Helén volt a másik lány.

V: Ige, anyuka volt Helén.

K: Ja, igen.

V: Ne, Netti és Berta néni.

K: Tehát Henriknek a foglalkozását tetszik tudni?

V: Nem tudom. Nem tudom.

K: Akkor Netti néniről tessék beszélni.

V: Netti néni, ő, őróla is mit tudok... Egy évet voltam, tizenegy éves koromban, első gimnáziumba. Neki is volt egy pár gyereke. De a, egy, világháborúba meghalt. Mind özvegyasszony ismertem meg, nem ismertem a férjét.

K: Mit jelent az hogy volt egy pár gyereke? Az hány gyerek?

V: Hát... aztán volt két lány, és két há, két fiú... volt... két lány... nem tudom az, talán négy gyere, négy gyereke biztos volt.

K: S hogy tartotta fenn a családot, hogyha özvegyasszony volt?

V: Fogalmam sincs... Fogalmam sincs. Valószínűleg a gyerekei már nagyok voltak. Azt tudom, hogy az egyik a, ott a sepsiszentgyörgyi szöve, a szövetgyárban volt tisztviselő. És azt is tudom, hogy mindegyik négy, gimnáziuma mindegyiknek volt. És lehet, hogy a fiú volt a legnagyobb és ő is... dolgozott. De nem tudom. Én akkor tizenegy éves voltam.

K: És hogy tetszik emlékezni a lakásukra? Az, azt mondta

V: Polgár, polgári módon volt berendezve. Háború alatt volt, a férje háború, háborúba volt. ???

K: Az első világháborúban?

V: Hát persze.

K: Ott halt meg?

V: Ott is maradt. Igen. Úgyhogy...

K: A férje nevére nem emlékszik?

V: Férjére?

K: Nettinek a férje nevére?

V: Férjére?

K: Igen.

V: Nem.

K: Nem, nem. A férjének a nevére, a családnevére.

V: Nem, nem. Nem fo, nem, nem tudom. Nem tudom. Nem, édes, kilencvenkét éves vagyok, elég, hogyha az én. Nekem most ??? ott szedett-vetett módon vagyok berendezve. Hát én se kaptam meg se, semmit, csak amit nem tudtak elhurcolni. Például ugye ezt a nehéz bútort nem tudták elhurcolni, de már izéket úgy kellett, hogy

K: Foteleket.

V: ve, vegyek, vegyek hozzá. Ez az asztal, ez, ez ehhez tartozott, de... Szóval, a szalonomból és az új szobából, ami könnyebb fotelek s ezek voltak, azok már, azok mind el voltak zenésí, nem beszélek a zongoráról.

K: Oda is el fogunk majd jutni, hanem... Netti néninek...

V: Há polgári

K: Ők milyen anyagi helyzetben voltak?

V: Nagyon nehéz. Nagyon nehéz anyagi helyzetben. De, de mindig, mindig. Tudja... a zsidó

kényszerítve volt, a zsidó kényszerülve volt az agyát használni és tanulni ahhoz, hogy megéljen. Mert antiszemitizmus, mióta a világ világ, azóta volt. Tehát nem volt könnyű általában, voltak csendes idők, voltak. Például mikor én férjhez mentem, '31-ben Marosvásárhelyen, volt itten egy jó pár román család, új család. És olyan békében éltünk. Jártunk, jártunk kávéházba, jártunk kiskocsmába egy flekkenre. Nem tudom, itt ült zsidó család, ott ült a román család. A románnak a cigány húzta az ő dalait, nekünk a magyar nótákat. Egyiknek se sértette a fülét, senki, senkinek. Koccintottunk egymással. Tudták a nyelvünket. Még mi is tudtuk a, a, nem mindenki, de én anyám részéről kicsit mégiscsak több románt tudtam. De nem is kívánták. És az intellektuál, azok mind... Budapesten hogyhívjákoltak... tanultak.

K: Tanultak? A románok közül is?

V: A románok, persze. Persze. Nem mentünk Kolozsvárra, hanem Budapestre. Szóval elég

K: Hogy hívják azt a kocsmát vagy azt a vendéglőt, ahol voltak?

V: Nem egy volt, híres volt Marosvásárhely a kiskocsmáiról, de azok is kis úri vendéglők voltak.

K: De a neveket tessék ???

V: Súrlott Grádics.

K: Hogy?

V: Súrlott Grádics.

K: Súrlott Grádics?

V: Igen. Így hívták például a... Fenn volt a... a Mihai Viteazulba. Hát a gimnáziumtól, ahol van most a gimnázium, úgy a harmadik, hát nem érdekes.

K: Az Unirea?

V: Egy kis házba, régi házba, de belül ragyogó tiszta, oda részeg ember nem mehetett be. Egy kocsis vagy nem tudom én mi. Ezek mind olyan disztíngvált, csak így hívták. Ez híres volt Marosvásárhely, Marosvásárhely híres volt flekkenről és a vargabélesről. Ha maga Pestet járta volna, akkor látott volna, látta volna például néha észrevettem vendéglőkön kiírva, hogy 'Vásárhelyi vargabéles van máma' Igen.

K: Pesten így árulták, hogy vásárhelyi...

V: Nem árulták, vendéglőknek ez volt egy, hogy, hogy ő csinált

K: Specialitás.

V: Ez egy specialitás volt. Vagy például azt is írja ??? még más, mást is, ma is volt, van, hogy 'Máma este csollent vacsora' Az egy speciális zsidó ilyen sólet. Lehet kapni konzervdobozba is. Na. Szóval régebb.

K: De ezt Pesten írták ki a menübe? Vagy itt Vásárhelyen?

V: Hol?

K: A csollentet.

V: Csollent, nem ??? mert itten mindenki csinált magának. Itt a vargabéles és a flekken. Az egy, itt minden volt, tíz

K: És hogy árulták? Tessék mesélni, hogy hogy árulták vagy hol árulták.

V: Hogy, hogy árulták. Nem árulták sehol. A vargabélest csak ott kapta a vendéglőbe, ha bementél és ettél.

K: Milyen volt az a vásárhelyi vargabéles?

V: Hát szoktam én is csinálni... Egy poronyó tészta alul-felül, és közbe egy... tejbe megfőtt laska, tehéntúróval, nem tudom két-három tojással, és habot verni, és tele-tele mazsolával. Így, szóval két

K: Réteslap közé

V: Lap között megsütve. Dehát ez, ez valami olyan finom, a laska. És nem akármilyen laska, hanem vékonylaska, tejbe, s a vaníliás tejbe. Ezt úgy megfőzni, hogy a tej, az bele kell szívódjon

a laskába. Nem úgy, hogy megfőzöm, s a tejet eldobom, s csak a laska marad. Szóval...

K: Valami más vendéglőre tetszik emlékezni? Még hova jártak?

V: A Muresul.

K: A Maros, Maros vendéglőbe?

V: A Maros... Igen. Oda szoktunk járni... Szombat este... vacsora után, persze. A zsidó inni nem tudott, de mindenesetre rendelni kellett, egy... liter bort, mert leültünk négyen-ötön, abból a felit a zenészek itták meg, s a többit mi. A liter borból.

K: Hát a zsidó miért nem ihatott?

V: Tessék?

K: Miért nem ihattak a zsidók?

V: De ihatnak, csak nem, nem ivó emberek. A zsidó az inkább kártyázik. Én is nagy kártyás voltam örök életembe. Még nem tudtam írni-olvasni, de az apám megtanított a francia és a magyar kártyára. És dominózni, sakkozni. Még mielőtt iskolába jártam... És, és az hogy a, tudom a magyar történelmet, azt is apámnak köszönhetem. Mert én tulajdonképpen négy elemiből se helyesen írni nem tudhattam. És arra ő tanított meg utólag. És miket ki nem talált. Kellett levelezek, ilyen, a, a lapba húzott nekem ilyen vonalat úgy adta, a... papírt, és ahol hibát követtem el a magyar helyesírásba, visszaküldte itt, ???

K: A lapszélre kiírta a hibákat.

V: Például történelem. Milyen játékokat hozott nekem a romá, a magyar történele, ő nagy magyar volt. Szegény, máma élne, valószínűleg nem volna... Mikor meghallta a délbe a Himnuszt, a rá, a rádión, akkor még nem volt televízió, akkor mindig hulltak a könnyei.

K: De minden délbe... játszták a Himnuszt? Délbe a Himnuszt bejátszották a rádión?

V: Igen. Délbe, délbe. Igen. Huszonhárom Én nem tudom, hogy mikor, de huszonháromba kaptam ajá, születésnapomra, kilencszázhuszonháromba. Hány éves voltam? Tizenkettő. Tizenegybe születtem, na. Akkor kap, akkor még fülhallgató is volt. Én szobámba volt a rádió, egy doboz, és át volt vezetve a hálóba anyukáéknak is fülhallgatóval. De csak Pestet lehetett még akkor fogni. Telepes rádió, mindig fel kellett tölteni... Na, mindig nagy Kossuth-párti volt apám. És azért milyen játékot vett például, milye, Pestről hozott, ilyen... ekkora, mint egy kártya. Ilyen vastag, volt benne vagy harminc-negyven darab. Történelmi kérdések... 'Mikor volt a mohácsi vész? Mit jelent az Aranybulla?' ... És ilye, s a hátlapján megvolt a...

K: Válasz.

V: ... felelet. És ezeket nekem mind meg kellett tanulni, és időnként ő engem kikérdezett. Hát ez volt az én édesapám... És é, és anyám meg ka, adta a, a, a korom szerint a könyveket. Olyan könyvtárunk volt, hogy máma nyithatna egy kölcsönkönyvtárt... Azóta is én... vagyok én, újságolvasó és mai napig is rendelem az újságokat... Szóval egy polgári család, na. Nem voltunk olyan ???

K: Rádióban miket hallgattak? Milyen adások voltak?

V: Akkor, hát, már én nem emlékszem. Én, én biztos csak zenét hallgattam. Én me, meg vagyok róla győződve. Híreket, híreket, kit érdekeltek akkor a hírek. Én biztos csak zenét hallgattam. Hogy apámék mit hallgattak nem, már nem tudom. Nem emlékszem, hogy mi vo, mi volt, nem emlékszem.

K: A rádiónak a márkájára tetszik emlékezni?

V: Nem... Nem, nem. Nem, tudom, hát...

K: Várhegyről mikor kerültek el?

V: Hát nem o a, apám szegény ott halt meg. ??? egy vállalatnál volt végig. Végig.

K: Tehát harmincnyolcban még ott, ott voltak?

V: Pe Akkor halt meg szegény apám. Persze. Apám annál az egy vállalatnál volt. Végig. Végig.

Ez egy, ez egy

K: De hogy halt meg az édesapja?

V: Tessék?

K: Hogy halt meg az édesapja? Beteg volt?

V: Egy infarktba. Egy szívstop. Szívstopot kapott.

K: És Bella néni akkor éppen hol tartózkodott?

V: Vásárhelyen férjnél voltam. Én harmincegybe mentem.

K: Értem, tehát ez jóval később volt.

V: Harmincegybe mentem férjhez, s harmincnyolcra. Azelőtt két héttel volt nálunk.

K: Ez azt jelenti, hogy a szülők mindig Várhegyen laktak?

V: Ők mindig, mindig.

K: És akkor Bella nénit különböző városokban taníttatták?

V: Persze, persze. Í, így ahogy elmondtam. Í, így ahogy elmondtam. Ugye, Gyergyószentmiklós.

K: Ott mennyit ült, Gyergyóban?

V: Mondtam, hogy négy elemi.

K: Ne, ne, ja, vagy négy elemi Gyergyóban végezte?

V: Gyergyóba.

K: Ott hol lakott?

V: Gye. Mondtam, hogy nagynéném lakott Gyergyóba. A legidősebb testvére

K: Berta?

V: Berta néni.

K: Igen, igen. S akkor a következő állomás?

V: A következő Netti néni, Sepsiszentgyörgy egy évet.

K: Egy évet. Igen.

V: S onnan kerülten Vásárhelyre. S akkor itt maradtam végleg. S ide is jöttem férjhez.

K: Ezeknél a nagynéniknél, ahol az iskolákat is... tehát akikenél lakott és amelyik helységben az iskolákat járta, a nagynénikkel kapcsolatosan valamilyen történetre emlékszik, úgy...

V: Nincs, nincs, nincs. Há, simán folyt az életük. Egyszerű, nem volt semmi érdekesség, sem. Egyszerű emberek voltak, egyszerű polgár emberek voltak. Mondtam, hogy a, a sepsiszentgyörgyi az, sepsiszentgyörgyi az egy özvegyasszony volt. Valószínűleg, hogy a gyerekei tartották el. Lehet, hogy kapott valami jóvátételt, ugye, hogy az ura fronton halt meg.

K: Például a vakációra gondolom hazament a szülőkhöz.

V: Mindig. Mindig otthon voltam. Hát, szé ??? de akkor már Toplicán laktunk. Szóval Vá, Várhelyről leköltözött apám, mert elhelyezték Toplicára. Mert... ott egy még nagyobb üzem volt. Még nagyobb, duplája. S édesapám igazgató volt... És, szóval nagy állása volt. Tulajdonképpen egy ilyen nagy üzemnek a igazgatója volt. Nagy fizetés, de sokba kerültek a gyermekek, hát ott volt a bátyám. Hát, őt, ő is itt érettségizett a katolikus gimnáziumba.

K: A bátyja mikor született?

V: Kilencszázötbe.

K: S őt hogy hívták?

V: Sándor.

K: Bachel Sándor.

V: Sándor.

K: És például ő az iskolákat hogy járta? Ő is ugyanúgy?

V: Így. Nem.

K: Az elemi például ő hol kezdte?

V: Nem... ő négy gimnáziumig Szigeten volt nagypapáéknál. Szigeten volt nagypapáéknál. De aztán

ott erős, erős szigorúság alatt volt... Nagyon sokat kellett imádkozni... Hajnalba költötték fel, költötte fel nagyapám, hogy tanítsa meg imádkozni reggel. Este imádkozni. Szóval a zsidó vallás nagyon-nagyon... szigorú, és nagyon... hogy mondjam. Szóval nehéz. Nehéz vallás. És azt mondta, hogy 'Inkább megyek fát vágni, de többet nem megyek vissza Szigetre.' S akkor került ide az ötödik gimnáziumba. És itt érettségizett. Meg is van az ér, ötven éves érettségi találkozója fényképe. Itten be van rámázva a másik szobába.

K: Szigeten neki növeltek pájeszt, amikor ott volt?

V: Ki? Nem, nem, nem.

K: Testvérenek?

V: Nem, nem, nem. Nem. Azt az anyám kikötötte, hogy ér, efféle figura nem volt. Nem. Nem.

K: S ott milyen iskolába járt?

V: ??? katolikus.

K: Vallá...

V: Katolikus gimnáziumba.

K: De nem zsidó vallásos iskolába, Szigeten?

V: Nem, nem, nem. Katolikus gimnáziumba. Csak ott, hallgasson ide, más világ volt akkor. Megengedte az igazgató, hogy a zsidó gyerekek péntek délután odavitték a könyvet s mindent, a iskolába. Az osztályukba. És szombaton nem kellett írjanak. És úgy volt a tanrend, vagy ... nem tudom, hogy direkt vagy indirekt, de úgy, hogy nekik nem kellett írni, mert zsidó gyerekek szombaton nem szabad írni. És péntek, szombat este, sötétedés után elhozták, hazahozták a könyveket. És így, szóval ezt csinálta meg például egy katolikus gimnázium. Tudja milyen más világ volt akkor? Ilyen világ volt. Úgyhogy ezt megcsinálhatta. Mikor már ide került, akkor már nem volt érdekes, már a bátyám nem volt vallásos.

K: Amellett, hogy járt a katolikusokhoz, járt ő vallás, héderbe??? is?

V: Hogy?

K: A testvére. Héderbe? Tehát zsidó vallásos isko, vallásos iskolába?

V: Ele, eleget volt, nagyapám tanította eleget. Úgyhogy mikor már ide került, már nem járt külön isk

K: De nem itt, hanem Szigeten héderbe járt?

V: Nem, nem, nem, nem.

K: A Talmud, tóra vagy ilyesmi

V: Nem. Az anyám kikötötte, az anyám kikötötte, hogy elég, amit nagyapám... Elég baj volt, mert annyit tanította szegény gyermeket, s hajnalba költötte fel, s későn feküdt le, hogy tanuljon, hogy aztán ateista lett belőle, mire idekerült.

K: Bella néniel milyen volt a kapcsolatuk?

V: Jó.

K: Sándor és... valamilyen gyermekkori csintalanságra tetszik emlékezni?

V: Igen, igen, igen. Soka, sok verést kapott miattam. Nagyon rossz gyerek voltam, mert mindig az a játék kellett, ami, ami neki... ami az övé, ugye

K: Tehát Bella néniel az a játék kellett... ami a Sándoré.

V: Ami a Sanyié, igen, igen. Én futbalozni akartam, én a fára akartam mászni. Ők mentek... hogy hívják... málna szedni a... barátokkal, tizen, tizenhat éves, tizenhét éves barátaival. Menni, málna szedni az erdőbe. És sírtam, hogy engem is vi, kell vigyen. S miket csináltam? Futbaloztunk. Hát jó, futbalozni, velem kellett futbalozni. Hát mit tudtak egy taknyos gyermekkel? Beállítottak a kapuba, és ők játszottak az ellenkező kapuba a barátaival. És én ezt észrevettem, és akkor... mentem haza, és kezdtem harapdálni a két kezemet és ??? karmolni. S mikor közel értem haza, ordítottam, hogy 'Sanyi megvert, Sanyi ezt csinálta, Sanyi ezt csinálta!' És amikor Sanyi

hazajött, akkor jó pár pofot kapott. Szerencsémre... Egyszer ezt észrevette az egyik munkás, aki jött haza a gyárból. Hogy én mit csinállok, karmolom és volt a kezemben olyan... fűzfa, és kezdtem vele karmolni... és na, kérdezte, már mindenki ismerte az igazgató gyermekeit, 'Belluska mit csi, mit csinál?' 'Á, semmit.' Nem mertem megmondani, és... ő meglátta, hogy mire a bátyám kapja a pofonokat és a verést, mert jött utánam. És akkor jött a, bejött a munkás és azt mondta, hogy 'Nagyságos asszony, ne tessék haragudni, ne tessék a Sa, Sanyikát megverni, mert én láttam, hogy a leánka harapdálja a... karját és szúrkálja és' Hát, vörös lett, mire hazamentem. Na, aztán ka, én kaptam a verést. Szóval, ilyen, ilyen sok verést kaptam én, illetve ő énmiattam. Cigaretára is így szoktam rá. Ó... cigarettázott. Egy-egy szippantást 'Menj el taknyos!' 'Nem adsz? Megmondlak, hogy apuká, hogy apukától loptad a fiókjából a cigarettát.' 'Na, nesze taknyos, taknyos, na nesze, na szívjál!' Persze a lelkemet adtam ki a... mire leszívtam és köhögtem, fihácsoltam (!tikácsoltam), de azért három nap múlva megint zsaroltam. Addig-addig ??? idő telt, már tizenhét éves, tizennyolc, s akkor már egyedül is kezdtem cigarettázni. Úgyhogy, mondom, bátyám... De ő is zsarolt engem. Amíg ilyen rövid ideig együtt voltunk itten. Utáltam a számtant. És ő is kapott külön zsebpénzt, én is kaptam. Külön zsebpénzt. Külön családnál voltunk, nem egy családnál.

VÉGE AZ ELSŐ KAZETTA B OLDALÁNAK.

'Nincsen olyan.' 'Jaj, dehogynem, Sanyi drága, nézd meg.' Megcsinálta, de fizetni, fizet. 'Neked van zsebpénzed.' Na, adtam neki mit tudom én, egy lejt. Egy lejt kértek, már nem emlékszem akkor milyen, milyen dolog volt. És ő meg három napba jött. És mindent ő csinált meg, ami itt volt.

K: Matekfeladatokat.

V: A matekfeladatokat. Ennek aztán megettem az árát. Ugyebár ő leérettségizett, mert idősebb volt, elkerült. Mert már Bécsbe ment egyetemre. Én maradtam itt a hülye fejemmel, nem tudtam mennyi kétszer kettő négy. Nem volt alapom. Úgyhogy negyedik gimnáziumba, félévbe tiszta tízesem volt matekból, megbuktam... Úgyhogy

K: Mikor érettségizett a testvére?

V: A testvérem... Nem, nem is tudom...

K: Úgy körülbelül hányas évek?... Harmincas évek?

V: Dehogy, hát az már

K: Húszas?

V: annál hamarabb

K: Húszas évek?

V: hát, harmincegyben mentem férjhez.

K: Tehát akkor húszas évek.

V: És akkor ő már volt, Bécsbe volt.

K: Húszas években?

V: Tessék? A húszas évekbe, persze. Persze. Úgyhogy. Mondom, hogy zsaroltam, s akkor aztán rájött, hogy én hol tartom, és lopta is a

K: A zsebpénzt?

V: Zsebpénzemet, lopta, mert imádott biliárdozni. Biliárdra nem, nem volt tróger, nem volt. Biliárdozni kellett neki. És én minden este, mint a zsupori megszámláltam, s egyszer mondom a tántinak, hogy 'Tánti, nekem hiányzik a zsebpénzemből.' Azt mondja, 'Fiam, hát én biztos nem nyúltam hozzá.' 'De ??? mindig hiányzott.' Azt mondja 'Te, Sanyika itt volt délután. S a tegnap délután is.' S akkor jutott eszembe, hogy ő lopott az én zsebpénzemet.

K: De akkor Bella néni ott volt, otthon volt.

V: Nem voltam otthon. Dehogy, nem akkor lopta, mikor otthon voltam.

K: Értem.

V: Amikor voltam, délután zongoraórán voltam. Mert zongora mindig délután volt, miután. Délelőtt iskolába jártam. Az óráim délután, konzervatóriumban délután voltak.

K: És például amikor volt az az eset, hogy harapdál, tehát megpróbálta

V: Hát az gyerekkorom volt.

K: De akkor nem mondta Sanyi, hogy ő nem csinált ilyent?

V: Dehogynem mondta.

K: Csak nem hitték a szülei.

V: Dehogy, csak nem hitték. Nem hittek neki. Nem hitték, mert mindig tudták, hogy mondja, hogy 'Maradj itthon, taknyos, hát mit akarsz?' Ezt ha, ha, hatta, hallotta anyuka. De... én el, lógtam utána. Na. Később aztán, mint felnőttek, s mikor férjhez, férjhez mentem...

K: Nagyon jó volt a viszonyuk?

V: Jaj, istenem... Azt nem lehet elmondani. Imádtuk egymást. Én voltam minden, voltak problémái... nők, női problémái, mert elég kurvás volt. És voltak problémái is. 'Bajba vagyok Bellus, drága, Emília állapotos.' És ő egy tisztviselő volt. Nem volt pénze, zsarolta a, a nő, hogy állapotos, közbe nem volt. Ugye akkor én adtam neki pénzt, hogy csinálja el.

K: De ez miután Bécsből ???jött.

V: Miután, persze. Persze. Miután ő is tiszt, tisztviselő volt. Nem akart menni egyetemre, imádta ezt a fás szakmát. Ő megmondta, őt nem küldjék egyetemre, mert ő fás akar lenni, ő imádja a szakmáját. Imádja az erdőket, imádja a fát. Na, de... ugye a, a zsidónak volt egy rossz szokása, ki kell hangsúlyozzam ezt, nem vagyok elfogult a nemzetemmel, mert éppen elég gazember van, láttam Izraelbe, de vannak kicsi jó oldala is. Mindig azt mondta apám 'Érettségi??? Énnekem érettségim van, hát akkor a fiának legyen egy felsőbb osztályú végzettsége.' Legy, na, úgyhogy a zsidó. Nagypám is ugye, tudott... írni-olvasni és már mégis tudott egy jegyz, jegyző lenni, egy hitközségnél. Tehát írást, négy nyelven beszélt.

K: Igen, erről beszéltünk. Azt elfelejtettem megkérdezni, hogy az anyai nagyszülők hogy haltak meg? Tehát arról beszéltünk, hogy az ezerkilencszáz években

V: ??? rendes halállal, normális, normális

K: Tehát idős korban meghaltak?

V: Egy, egyik se élt már negyvennégybe.

K: Azt nem tetszik tudni, hogy hány éves korukban haltak meg?

V: Hát, nagypám kilencvenhárom évet.

K: De az anyai, anyai nagyszülők.

V: Egyiket sem ismertem, mondtam. Az egyiket sem ismertem.

K: Tehát akkor nem, nem tetszik tudni a haláluk körülményéről, ilyesmiről.

V: Nem, nem, nem. Egyiket sem. Nem ismertem. ??? volt és anyuk a háziasszony lett.

K: De a hátköznapiokról egy kicsit, hogy például az ünnepeket hogy ülték meg?

V: Minden nagy ünnepet meg szoktak tartani a zsidó vallás szerint.

K: De, aki például nem ismeri a zsidó vallást, az hogy képzelje el?

V: Hát, engem nem érdekelt az soha, hogy a más hogy, a, a nem zsidó hogy

K: Nem a nem zsidók, hanem Bella néniék a családja hogy ünnepelt?

V: Ja, mind zsidó volt. Mind zsidó volt.

K: Például egy szombatot tessék elmesélni, vagy a szombatra készülődést pénteken.

V: ??? Pénteken főzött anyuka szo, most szombatra is. Szom, péntek este volt vacsora, friss vacsora...

K: De ez miből állt?

V: ... mert nálunk mindig minden ünnep este kezdődik. Legyen Újév, legyen Hosszúnap, legyen

Pünkösöd, mondjuk magyarul, mert ugye másképp hívják... szoktuk hívni. Mindig este kezdődik, és másnap, mikor a csillag feljön, akkor megy ki az ünnep. A zsidóknál. Pénteken délelőtt anyuka megfőzte a péntek esti vacsorát, hogy az mi volt, attól függ, hogy nyár volt vagy tél volt. ???

K: Tessék elmesélni, például milyen menü volt? Miket készített az anyukája?

V: Anyuka például, nagyon szerettük a halat. Akkor péntek este kocsonyás hal volt. Kocsonyás hal, nem sült hal, hanem kocsonyás hal. És egy tea me, tea volt. Aki akart ??? nem akart, mert utálta a teát. ??? mi ittunk egy teát. Ez, és kalács. De az nem tejes kalács volt, hanem mézzel... megdagasztott kenyértészta. Csak a differencia az volt, hogy nullás lisztből volt csinálva az a kalács, és megfonva ilyen hosszúkásra.

K: S azt hogy nevezték, kalácsnak hívták?

V: Kalács.

K: Nem barhesznek?

V: Barhesznek zsidóul. Az a neve

K: De úgy a családban hogy nevezték a kalácsot?

V: Kalács.

K: Kalács?

V: Igen.

K: Vagy például volt olyan, hogy... Hány kalácsot készítettek?

V: Hát, mindig, ünnepekre. Attól függött. Egy rendes szombatra két kalácsot. És az mindig, ott úgy volt, hogy a kalácsot így egymás mellé szokták így tenni, le volt takarva egy te, egy terítővel, és apám azt levette és megszelte és mindenkinek adott egy darab, egy kis darabot. Evvel kezdődött.

K: Nem mártották bele sóba?

V: Hogy?

K: Sóba nem mártották?

V: Nem, nem. Nem. Mártani egyszer mártottunk... Újév napján. De akkor nem sóba, hanem egy kicsi tálba volt méz téve, mindenkinek egy falatkát apuka adott, mert mi kicsi család voltunk. Négyen maximum. Nem mindig volt a bátyám otthon. Nem, nem egy helyen volt tisztviselő apukával. Nem akart, egy vállalatnál, de soha nem akarta apuka, hogy mellette legyen a fia. Mindig a apuka Toplicán volt, a bátyám Szebenbe volt, vagy Galacon volt, vagy Talmácson volt. Szóval nem akart semmiféle protekciót. Na, szóval, a kalács, azt bemártotta mézbe, megettük. Szimbólum, hogy az új év édesen és jól kezdődjön.

K: És szombaton anyuka gyújtott gyertyát?

V: Péntek este.

K: Igen, igen péntek este a szombatkor, Sábeshkor.

V: Szombaton, szombat, Sábeshkor.

K: Sábesh bemenetelekor.

V: Igen, szombat.

K: Hány gyertyát gyújtott?

V: Kettőt. Csak kettőt gyújtott.

K: S valamit imádkozott? Mondott áldást?

V: Igen, igen. Van egy ima. Én is gyújtok. Hetvenkét éve gyújtok. Azóta is.

K: Ugyancsak két gyertyát?

V: Két gyertyát. Én két gyertyát szoktam.

K: Valami imádságot tetszik mondani?

V: Igen. Elmondom azt az imát, annak van egy imája.

K: Melyik ima?

V: Héberül. ??? ??? ??? Ámen. Na. Ezt mondom.

K: Magyarul a fordítását tetszik tudni?

V: Nem tudom. Nem tudom. Nem tudom. Vannak ilyen, úgy hívják ezeket a brohe, mert a zsidó, mikor kenyeret eszik, kell a ??? ortodoxok... Azok, ha kenyeret esznek, annak más... Hát a brohet hogy fordítsam le? Egy egy imát, megköszönöm istennek, hogy ehettek egy darab kenyeret. Más broheje van... a húsnak... ???

K: Minden ételnek van egy imája.

V: Van mi, m, van egy imája. Igen, egy imája. Egy, egy olyan köszönő. ??? nem vagyok rabbi. Nem vagyok rabbi, és már felejtettem is a dolgokból. A lényeget tartom meg, a péntek esti gyertyagyújtást. Ott mindenhová, még ha... szállodába mentem Pestre, még ott is meggyújtottam a gyertyát. Nekem van egy olyan gyertyatartóm, megmutatom. Kicsi összehajtható, ridikülbe lehet tartani. És ott is meggyújtottam, és nem kérdezte soha a sem a szobaasszony, sem a pincér, sem senki, mert azt tudták. Én valószínűleg nem voltam az egyedüli, aki ezt megcsinálta. Mert volt aki igazán nem tartott, mint ahogy, ugye én is nem voltam kóser. Itt ettem, ott ettem. De voltak dolgok, amik... Egy trad, tradíció, amit megtartottam. Tudja, hogy Auschwitzba, amikor, amikor egy falat ételém múlt az embernek az élete, ott is kilencven százaléka Hosszúnapkor nem ette meg azt a kicsi ételt, amit kaptunk. Nem ette meg.

K: Ugyanígy gondolom, Bella néni sem.

V: Természetesen. Nemcsak én, hanem aki semmit soha nem tartott, azon a nap nem ette meg senki sem az ételt, a Hosszúnapkor. Az egy olyan... egy, egy olyan szent nap, nem is tudom elmondani. ??? Talán még az ateisták sem. Nem, nem esküszöm meg, de úgy gondolom. Én még nem találkoztam olyan zsidóval, aki talán, talán szégyellte magát a barátjától, vagy hogy dugva evett. Nem tudom, de mondom magának, mikor igenis függött, mert olyan minimálisat kaptunk Auschwitzba, ételt, hogy az a tizenöt deka kenyér számított, és az a kis fekete lötyty. Marharépból. ??? a homokot is éreztük a fogunk, a fogunk között. Marharépból készült.

K: Milyen répa?

V: Marharépa.

K: Marharépa?

V: Igen. A lágerbe sütő, főzőtökből csináltak nekünk levest Auschwitzba. Valamilyen fajt répa, lehet, hogy ott termelt, ott termelik Németországba. De hogy az nem, nem ét kező tök volt, mint nem tudom maguk szokták-e főzni. Nálunk, nálunk cikk a főzőtök. Még a friss, a kondzselátoromban is el van téve télire.

K: És egy kicsit visszakanyarodva a szülői... szokásokhoz, még milyen más tradíciókat tartottak meg a szülők? Például pénteken volt készülődés, takarítás vagy ilyesmi?

V: Na, nem, nem takarítás. Takarítás ??? akkor volt, amikor kellett, amikor úgy éreztél, hogy... S egyedül speciálisan Húsvétkor volt, csak. Máskor rendes takarítás volt, ne. Most nem takarítunk, mert jön Újév, vagy mert jön Pünkösöd, vagy mert nem tudom mi. Nálunk tisztaság, két cseléd volt anyáméknál. Úgyhogy. Nem emlékszem az, hogy speciális, amikor az ablakunk piszkos volt, akkor meg lett pucolva. Egyedül Húsvét, mert akkor ki kellett cserélni minden edényt. És ki kellett mosni minden... hogyhí... a... konyhába a... fiókokat, és mindent, hogy nehogy egy ennyi kenyérmorzsa maradjon. A, ez egy, ezt az egyet szigorúan megtartotta, megtartotta anyám.

K: Ki kereste a kenyérmorzsákat? Minden családtag?

V: ??? A cselédek dolgoztak és anyámmal együtt, ugye nézte, hogy mind, hogy mind rendbe legyen. És kitenni minden edényt, amit egész évbe

K: Hova tették ki? Hova tették félre?

V: Hát, ??? hol volt helye. Nálunk nagy lakásunk volt, feltette vagy a kamarába tette be. Nem a...

K: Nem az éléskamarába, hanem valamilyen

V: Hát volt magazin. Nagy ládák, betette oda. Vagy akinek volt padlása, mit tudom én, hogy hova.

K: Bella néniék?

V: Mi betettük, nekünk volt nyári konyhánk felett egy nagy magazin. Ahol, ahol a dagasztótekenők voltak, meg a lapítók voltak. Ahogy akkor volt mindez. Nem volt ??? És akkor lehoztuk a padlásról a húsvéti edényt. Így maradt meg nekem, szegény drága anyukámnak egy pár dolga, hogy nálam is mikor ő beköltözött hozzám negyvenkettőbe, hogy elvitték.

K: Hova? A helységet tessék mondani.

V: Toplicán lakott a fiával, a bátyámmal. Őt is elvitték negyvenkettőbe Ukrajnába.

K: Munkaszolgálatra?

V: Igen. Az én férjemet is elvitték, s mondtam 'Anyuka, gyere be végleg, mert nem tudom ho, hogyan lesz tovább. Nincs értelme, hogy te ott legyél egyedül, én meg itt legyek egyedül.' Ő a nagy lakással, én is az öt szobámmal. És akkor bejött, és akkor mondta, hogy dehát ő csak úgy jön be, hogyha valamit hoz be az övéiből is. Hát mondom 'Amit akarsz, amihez nagyon ragaszkodsz.' Hát szegény, mit tudom én, behozta a húsvéti edény, edényeit. S én ott szépen felraktam a padlásra, és így maradt meg, mert mo, mondtam már, ráraktam a férjemnek a, a aktáit, mert ügyvéd volt, és maceráltak, hogy ki kell üresíteni az irodáját, mert az irodája nem a lakásunkon volt. A lakásomba, bár öt szoba volt, de ez egy kis mellékutca, ennek a folytatása. Főtéren bérelt két szobát, ott volt az ügyvédi irodája. S persze, hogy aztán a hivatalok maceráltak, hogy ki kell költözni, szüksége van rá, férjem már úgyszincs itt. És én fogtam és gondoltam, hogy 'Istenem!' olyan félve, kötözve szállítottam el. Feltettük a padlásra egy nagy tiszta, rendes ládába, de alul voltak anyukának az edényei. És rátettem a izéket. A aktá, aktáit. És persze, hogy felmentek, ugye, és kezdték nézni ott is, hogy arany van, mi van eldugva. Egy akta, két akta, három akta, szétdobálva minden, és tudták, hogy ügyvéd. Biztos, valaki bement a házamba az biztos tudta, hogy... ügyvéd, vagy legalábbis észrevette az aktákról. És egy darabig dobálták és, aztán végin ottmaradt egy csomó, s alatta volt anyukának egy pár edénye. Most is őrzöm. Szép porcelán volt. Nem.

K: Tehát akkor még most is megvan.

V: Már nem az egész. ??? Én is törtem el. Sok, de kimegyünk a konyhába, s megmutatok egy pár darabot. Különb mániaja volt anyukának a szép edény. Mániaja volt.

K: És a Húsvét az hogy zajlott?

V: Hát a Húsvét a...

K: ???estét ültek?

V: Persze. Igen. ??? apuka.

K: Tessék elmesélni, hogy hogy volt a családban?

V: Hát a többiek nem meséltek el, hogy hogy volt?

K: De hogy Bella néniéknél hogy volt?

V: Nem volt különösebb. Ott van egy, egy, egy imakönyv, amit el kell mondani. Elmagyarázza...

K: A ???

V: A ??? ugye, hogy tudja, a ???t el kell magyarázni. És akkor a tál, tálon van minden, torna... egy főtt tojás, zöld petrezselyem... hogyhívják... na, ez, ez... dió, borral összekavarva egy kis pohárba. És amikor arról beszélt, akkor megmutatta, hogy a pászka, hogy miért van ottan. Hogy a fáraó olyan gyorsan üldözte ki a zsidókat, hogy nem volt ideje megkelti és meg??? A kenyeret, hanem úgy futottak, és akkor, mikor kiértek a pusztába, kinyújtották és a napon szárították meg. Így született a pá, pászka rege.

K: Ezt úgy az édesapja elmagyarázta a családnak meg a gyerekeknek ???

V: Hát mi ezt, mi ezt már tanultuk, van aki tanult zsidóul, ugye, mint ahogy a boher, aki engem

tanított, ugye, már az magyarul, de én otthon laktam gyerekkoromban. És még abba van egy, van egy olyan kicsi játékféle is, hogy, de már nem tudom, hogy minek a jelképe. Le, letör egy darabot a pászkából és beteszi egy szalvétába, és azt eldugja, de úgy hogy egy gyerek ne lássa. És akkor lefolyik a vacsora, és akkor... keresi apuka, hogy hol van a pászka.

K: A gyerek keresi?

V: Tessék?

K: A gyerek keresi?

V: Nem, apuka, ahova tette. Keresi, de közbe ő ki kell menjen, mert ??? a vacsora alatt háromszor kell kezet mosni. És nem kapja a pászkát, hol a pászka, nem tudom, hol a pászka, hát adjátok ide a pászkát. ??? Nem adom apuka.

K: De közbe a gyerekek megkeresik, hogy az apa hová dugta el?

V: Nem az apa dugta el. Amíg az apa kiment kezet mosni, a gyerek eldob, dugta.

K: És a családba Bella néni vagy a

V: Én, mindig én. A bátyám ritkán volt Húsvétkor ott. Arra nem emlékszem. És mindig a legkisebb, mindig a legkisebb gyerek, mert ez egy játék. És akkor kezdtünk alkudozni. Na. 'Igen. Én tudom hol van, apuka. Mit adsz érte?' Hát, ígért mit tudom én, öt krajcárt. 'Nem adom annyiért, nem adom.' 'Hát, adok ennyit annyiért.' Ez egy kicsi játék, na végre megegyeztünk, hogy 'Ezt fogod kapni.' Azt tudom, hogy tizenkét éves voltam... és kértem egy zongorát... S apuka mondta 'Hát, fiam, hát apukának nincs annyi pénze.' 'Apuka, gyűjtsd össze, de ígérd meg, hogy meg fogod adni. Gyűjtsd össze a pénzt, meg fogod adni.' De közbe anyukával már össze voltunk beszélve, hogy apuka ??? meg van gyűjtve a pénze. Már, már hogyhívjákba volt... ??? százalék benne volt, hogy megkapom a zongorát. Szóval megígérte, hogy nem tudom, hogy éppen egy hét múlva vagy két hét múlva 'Lemegyek Vásárhelyre, s megveszem a zongorát.' És akkor én úgy örvendtem, odaadtam a pászkát. És akkor mindenki kapott abból e, egy falatot. És ??? ez egy szimbólum, de már nem tudom megmondani, ugye annak, hogy minek a szimbóluma volt. Minden esetre a gyerekek nagyon várták ezt, mert képzelje el ahol három-négy gyerek volt. Mert ugye mindegyik kapott ajándékot, de mindig a legkisebb volt a érdekes, ugye a játék volt, mert a tízéves tizenkét éves... annak már. Annak is játék volt, olyan szempontból, hogy az alkudozás, mert a többiek is kértek valamit. Mert 'Én is tudom, én is tudom!'... na.

K: És...

V: ... s a Húsvét akkor az így zajlott le, utána megvacsoráztunk.

K: A négy kérdést azt ki tette fel?

V: Mit?

K: A négy kérdést, a ???

V: Apuka, apuka. Apuka. És valamelyik gyermek felelt, kellett. Én feleltem mindig.

K: Amikor Bella néni felelt, akkor könyvből felelt? Könyvből olvasta a választ...

V: Hát a könyvből olvastam, félig-meddig tudtam, de könyvből olvastam.

K: Milyen nyelven válaszolt?

V: Magyarul. Én?

K: Igen.

V: Én, én nem vá... Én csak felolvastam.

K: De magyar nyelven?

V: Nem, nem. Nem, héberül. Héberül. Héberül. Héberül. Meg van nekem most is. Apuka... nem tudom, héberül kérdezte, magyarra fordította, és én héberül válaszoltam. Nem, nem tudom, hogy az valódi ??? vagy, vagy európai zsidó. Azt hiszem, hogy az ??? nyelv. Lehet, hogy azóta mo, modernizálták, szóval nem, a kiejtést, legalábbis a kiejtést. Ott van differencia. Mi olyan. Az ???, az a zsidó, amit itt beszélnek, az egy zsidó nyelv, az egy amestecătura, az egy... kicsi német,

kicsi lengyel, kicsi... szóval, nem egy... az egy, nem egy h, héber nyelv. Héberül csak Izraelbe beszélnek.

K: A jiddisre tetszik gondolni?

V: Hát a jiddist itt beszélik. Ott ??? beszélnek.

K: Húsvétkor fogadtak vendégeket?

V: Igen.

K: Voltak vendégek?

V: Ajaj.

K: S például kik voltak a vendégek?

V: Hát, nálunk faluról, kik volt... A gyár, mondtam, ahol apuka dolgozott, nagy volt, sok tisztviselő volt, sok fiatal ember volt. És volt egy speciális hogyhívják, ... chremzli, úgy hívták, az egy krumplipogácsa magya, magyarul. Krumpli, áttört krumpli, tojás és pászkaliszt, és bő zsírba...

K: Libazsírba?

V: Kanállal.

K: Libazsírba?

V: Csakis. Más nem létezett. Zsidónál más nem létezett. Disznózsír az én házamba... Volt egy-egy ekkora. Szerettem a disznózsíros kenyeret, nem ??? zsíros kenyere, de arra vigyáztam, hogy ne vegyüljön, azért, mert apámék ettek nálam, anyósoméék ettek nálam. Úgyhogy én arra nagyon vigyáztam, és... sokszor hazavittünk egy kicsi sonkát, de a... volt egy pléhtányérunk s a konyhába ettük, amit sose csináltunk. Konyhába ettünk... félig papíron, félig pléhtányérba, Úgyhogy azt vigyáztunk, hogy az ne vegyüljön. A lelkiismeretem. Sokáig nem is tudta a férjem. Nem ám nagyon voltak elragadtatva a anyósoméék, hogy engem vesz el a férjem. Mert azt hitte, hogy, hát, rossz hírem volt olyan értelemben, hogy igényeim vannak és hát, ez mégiscsak egy üzemnek az igazgatója, a leánya, biztosan le fogja nézni őket, mert ő Csík, Nyáradszeredaiak voltak. Egyszerű emberek. Hogy én le fogom nézni őket. És... hát, arra nem is gondoltak, hogy... nálunk egyenek valamit, mert ők kóserék voltak, ők is. Apám sem evett volna nálam. Hogy kint ő megette, hogy ne tudjunk róla. Úgy csinálta, hogy mi ne tudjunk róla. Dolgozni dolgozott szombaton... De hát... Szóval úgy vettük, hogy muszáj, hogy megéljünk valamiből. Muszáj dolgozó legyen. De hát azt olyan természetesnek vettük, de azt, hogy ő egyen disznóhúst vagy egy vendéglőbe nekünk egy kicsi. Nekem. A bátyámnak nem, mert bátyám... vallástalan volt.

K: Egy kicsit Húsvétra visszatérve még, hogy említette, hogy azok a fiatal tisztviselők jöttek vendégségbe.

V: Igen, igen. Na, úgy hogy ott any, anyám sose várta a Húsvétot. Haptákba kellett állni, mert délelőttönként bejöttek az, a... asztal mindig meg volt terítve, fehér abrosszal, pohár bor, borunk volt mindig. És jöttek 'Helén néni, kapunk egy kicsi chremzlit?' Hát

K: Micsodát?

V: Chremzli. Céhával. Ch... És... persze... volt ekkora tepsije látja. Így, ekkora tepsi volt. A nyárikonyhában. Nem a belső konyhában, mert akkor tele lett volna szaggal az egész lakás. Ott a leánnyal, a lányok sütötték, már ők is tudták csinálni. Sütötték, nagy tálba hozták becukrozva. Két perc alatt három-négy tisztviselő készre csinálta, megitta egy-egy pohár bort, ezt a chremzlit imádták. Volt aki... volt akinek nem, nem porcukroztuk be, hanem leborsózta anyám. Borsót, még azt jobban szerették. Én se szeretem cukorral. Én is borssal szeretem, Apám is, úgy ette. Anyuka s, ette csak cukorral. Na.

K: Zsidók voltak ezek a tisztviselők mind?

V: Tessék?

K: Zsidók voltak a tisztviselők?

V: Nem mind. Nem mind. Nem mind. Nem mind. Hát... nem tudom, három-négy jött be hozzánk. Nem mind. Nem, ottan nem is tudtunk különbséget tenni. Nem... Tudták azt, hogy, hogy Bacher néninél, vagy Helén néninél ??? most Húsvét van, ottan van finom libamáj, ottan van finom chremzli. A libamáj nem nagyon ment Húsvétkor, nem volt kenyér. Ugye a chremzlivel nem

K: Tehát egész Húsvétba nem ettek kenyeret, csak pászkat.

V: Nyolc napig. Nem létezett kenyér. Semmiféle. Semmiféle lisztféle. Rizs sem volt. Mert az is lisztes, vagy grízféle. A levesbe anyám csinált húsvéti gombócot. Pászkaliszt, most is ??? meg tudom mutatni, de itt is, mindig hoznak a hitközséghez. Pászkaliszt, sok tojás... bors, só, az összeáll, a levesbe befőzik, mint egy gombócot. Olyan finom ízt ad, néha, mikor gyenge a zöldséglevesem, szoktam csinálni ilyen pászka gombóc levest. Nem, nem laskát vagy nem... finom ízt. S persze, mindig libazsír is volt egy kicsi benne. Más zsír nem létezett.

K: Bella néniéknél hány Széder este volt? Egy vagy kettő?

V: Kettő. Itt Európába Kettőt, Izraelbe egyet tartanak.

K: És miben különbözött a kettő? Vagy volt különbség?

V: Nem, nem, ugyanaz volt.

K: S nem unták a másodikat már?

V: Hát, nem... A gyerekek pláne nem unták. Mert a gyerekek kétszer kaptak vo, ajándékot. Ajándékot. Nem. Aztán volt, amikor elaludtam. Volt, amikor ela, amikor már megkaptam az ajándékot, akkor már elaludtam. Mert ez ebéd után volt. Est. Illetve vacsora után volt.

K: Vacsora, igen.

V: Volt, amikor már elaludtam. Ugye mindig finom édes bor volt. Megittam én is egy kicsit. Ugye, ahogy apukától láttuk, egy kicsit, s elaludtam. Akkor lefeküdtem. Ugyanis apuka már mondta egyedül anyukával. Anyuka csak ült, anyuka nem imádkozott. Tulajdonképpen a nőknek nincs imádkoznivalójuk. Itt minden a férfire hárul. Úgy általában. Csak a nagyon-nagyon hászidok járnak templomba. Nők.

K: A nők, igen.

V: Nem kötelező.

K: Volt? Illés prófétának külön készítettek ki pohár bort? Vagy ez nem volt szokás?

V: Úgy hívják, hogy Illés próféta?

K: E, Eljahó???

V: Eljahó??? Igen. Igen, igen, igen, volt. Az egy speciális pohár volt, az egy speciális pohár volt... Nem is tudom, hogy hogy... és honnan. Valószínűleg a házkutatással kaptam meg, egy ezüst pohár. És az volt mindig tele. Abból nem ittak. Csak, nem tudom milyen meséje volt, ki kellett nyitni az ajtót, hogy menjen ki, nem tudom. Aztán becsuktuk, de azt nem érintette senki. Aztán visszaöntöttük, mert... senki hozzá nem nyúlt. De az asztalon ott volt. A széder tállal együtt ott volt a... Ezt ki mesélte magának?

K: Torta mikor volt?

V: Volt húsvéti torta, de az nem, nem izével volt... hogy mondjam, ??? ... Azt nem ettünk, mert hús, húsos után nem lehetett tejest enni. Torta volt. Nem tudom, négy óra után lehet a húsos után... tejest enni. Tejes után asszem két óra, után már lehet. Ezt már tényleg elfelejt, felejtettem.

K: És az a

V: De anyámnak volt mindig. Narancstortát csinált. És narancskrémel. És kókusz ??? volt neki. Amivel tudta csinálni a narancs. Diótorta narancskrémel. Azt, azt, azt is csináltam...???

K: Tehát volt külön diótorta s volt külön narancstorta?

V: Volt, volt, volt. Volt narancs, amikor a, a, a tésztaiba is belenyomta, az enyémbé be van

nyomva egy, narancsot, a tésztájába is. A krémjébe két narancs van. Héja és narancs, héja és bele. Már a leve. Most véletlenül... Újévkor ??? kilopta a desszertemet, van egy receptkönyvem. És avval lepett meg. Nagyon-nagyon finom... Narancstortával. Ugye egy ??? és a másnap reggel, reggel

K: Tehát szombaton reggel.

V: Reggeli még volt, egy kávé volt, és beaprított pászka. Nem csészébe itt

K: De ez szombat. Tehát most a szombatokról beszélünk.

V: Szombaton, hát reggelizni kellett.

K: Szombaton is volt pászka?

V: Nyolc napig volt, fiam pászka.

K: Ne, ne, de nem csak. Tehát, tehát a Húsvétról úgy nagyjából beszéltünk...

V: Igen.

K: hanem, úgy a, egy közönséges szombaton.

V: Közönséges szombaton?

K: Igen.

V: Közönséges szombaton egy jó finom ebéd volt.

K: Délelőtt mentek templomba?

V: Hát apuka nem, nem ment. Faluhelyen nem tudom. Voltak templomozás, de... kellett irodába járni. Nem volt szabad szombat.

K: És az édesanyja nem járt szombaton?

V: Nem.

K: Csak nagy ünnepekkor?

V: Csak, csak. Csak, csak. Újévkor és Hosszúnappkor. Csak akkor.

K: S Bella néni mikor tartott vele?

V: Hát amikor... Hát, volt amikor felmentem egy órára vagy kettőre. Mert Toplicán, például a, volt a faluba templom, zsidó templom. De a ??? apuka kibérelt... Ott van egy Bánffy fürdő. Nem tudom, hallott-e róla. Ottan volt egy, ami most is biztosan... lehet, hogy át van alakítva, egy vendéglő. Télen, ősszel már, mikor nekünk az ünnepek voltak, ott már semmi volt. Apuka kibérelte. Nem tudom, milyen alapon, asszem saját zsebire. Kibérelte, é s ott templomoztak. Volt Tóra... minden volt. Vett előimádkozót, mert nagyon sok zsidó volt. Nagyon sok zsidó munkás volt a telepen. A szortírozók. Azok... nem azt mondom, hogy a legtöbb, hanem nagyon sok. Úgyhogy, ha azt mondom magának, hogy volt legalább harminc-harmincöt zsidó család. És a férfiak, azok mind jöttek és a nők is mentek templomba. Külön terembe. Külön terembe. De hát olyan volt a terem, hogy fent üveg volt, s az üveg fent nyitva volt. Mondjuk, mint egy ilyen üvegajtó, és fent nyitva volt. Úgyhogy áthallatszott a előimádkozónak a imája. És a nőknek pedig székek voltak, asztalok voltak... faluhelyen így tartották.

K: S akkor odament Bella néni is az anyukájával.

V: Persze odamentem. Nem ültem én, én reggeltől délig. Anyuka felment kilenc órákor, én meg felmentek tíz- fél tizenegykor, és egy órákor vége volt. Egy óra- fél kettőkor, és jöttünk el. Gyalog, persze. Nem is lehetett másképp.

K: Templomozás előtt reggeliztek valamit?

V: Igen. Igen, reggeliztünk mindnyá, mindnyájan reggeliztünk... Nem tudom, hogy... nagyon vallásosak hogy csinálják, de mi reggeliztünk.

K: S akkor utána volt az ebéd.

V: Utána volt az ebéd, és utána pihenés. Ünnepe. A. apuka Újévkor és Hosszúnappkor nem ment irodába. Nagy ünnepekkor nem ment. Nem ment.

K: És Sátoros ünnepre hogy tetszik emlékezni? Hogy tartották?

V: Hát, arra... Sehogyse. Mert mindig Vásárhelyen voltam. Mindig Vásárhely. Iskolába.

K: De amikor ott, ott volt. Értem, tehát akkor nem ment haza Sátoros ünnep, tehát visszajött már arra.

V: Nem, nem. Új, Újévkor, amikor apuka élt. Újévkor vo. Voltam otthon. Hosszúnapkor. Ami akkor ott ért, azután már nem is mentem. Azután már itthon, itthon ünnepeltük.

K: Tehát itt Vásárhelyen?

V: Itt Vásárhelyen, persze.

K: És például Hannukahra vagy Purimra, ilyesmiket tartottak ott Toplicán?

V: Hát, tartottak. Már nem, én már nem voltam otthon. Nem otthon voltam és így nem... Nem mindig. Abból állt, ugye, hogy egy, egy, egy, jó étkezés vagy másfajta étkezés volt. Nem is tudom, mikor, mikor volt. Melyik ünnepkor van az, hogy sütik a csörögét... Pünkösdkor? Pünkösdkor. Pünkösdkor. Az a divat, hogy csak tejet, főleg tejest esznek. Tejes ebédet, de aztán finom dolgokat. Mit tudom én, ilyen... vargabélesek csinált anyuka, meg tejszeles tortát vagy tejszeles pudingot, egy tejszeles krumplilevesszel... Mindig tejszeles legyen... izé volt... Szokás volt tejfellel. Tudott ő finom dolgokat csinálni anyuka... Én is tudtam csinálni, de hát nem tartottam szoká... Nem annyira tartottam, ha úgy jött ki éppen a lépés... Nem... Nem ez i

K: Például a... szülei politizáltak?

V: Nem.

K: Vagy...

V: Nem. Nem, nem, nem. Nem, nem tudok róla.

K: Bármilyen politikai irányzathoz tartoztak... vagy esetleg szimpatizáltak?

V: Á... egyet tudok, hogy, hogy nagy magyar volt, nagy Kossuth-párti volt.

K: Az édesapja.

V: Az édesap, annyit tudok én. Azelőtt, hogy mi a politika, én háború előtt nem tudtam. Én nem tudtam, én nem tam. Lehet, hogy nagyon unintelligens voltam, de én nem foglalkoztam politiká, én foglalkoztam zenével, irodalommal, nyelvekkel. Éltem egy közepszerű társadalmi életet. Politika, én nem tudtam, hogy mi az, hogy politika. Én olyan mafla voltam. De általában a nők... nem politizáltak... Mondjuk volt nőegylet, zsidó nőegylet.

K: Hol?

V: Mo. Vásárhelyen.

K: Itt Vásárhelyen?

V: Igen. Nagyobb helyiségekbe. Kis helyiségekbe, ahol anyámék voltak

K: Hogy hívták? Tetszik, volt neve? Az egyletnek.

V: Zsidó Nőegylet. Így is ment a bál is. De a Kultúrpalotába tartották a... a bált. A Zsidó Nőegylet.

K: Milyen időszakban? Melyik hónapban?

V: Egyszer.

K: Évente egyszer?

V: Persze.

K: És mikor? ???

V: Persze, mindegyik évente csak egyszer. Volt Emese-bál, volt Bethlen Kata-bál, volt Sport-bál, volt... Milyen Zsuzsa? Milyen... na... Bethlen Zsu... igen. Szóval volt vagy, vagy négy, négy-öt bál. Minden évbe. Minden évbe. És mi minden, minden bálon ???

K: A férjével?

V: Tessék?

K: Férjével?

V: A férjemmel. És a társasággal. Há, nem ketten mentünk, hanem mindig volt egy kis, két-

három... Maga nem ismeri Fodor Bercit? Itt Vásárhelyen. Nem ismeri. Na,... ő nagybátyjával voltam, két nagybátyja volt, és azokkal, mind a kettővel jó viszonyba voltunk. És volt egy harmadik család. Három családdal. Mindig együtt mentünk mindenhova. Megvolt a mi külön társaságunk. Legyen az nőegyleti bál, legyen az Bethlen Kata-bál, hogy hívták na... még volt valamilyen... ilyen... Milyen Zsuzsa van...

K: Nem tudom.

V: Nem tudja, nem érdekes. Mindenhol részt vettünk.

K: Hányba fejezte be Bella néni az iskolát itt Vásárhelyen?... Úgy körülbelül hányas évekbe? Húszas évek?

V: Á, várjon csak harmincegyben mentem férjhez. Harmincegy. Akkor úgy huszonnyolcra, huszonhét-huszonnyolcra. Fejeztem be.

K: S miután befejezte az iskolát? Tehát érettségizett, akkor utána milyen tervei voltak? Vagy már ismerte a férjét? Hogy ismerkedtek meg?

V: Hát én már ismertem, ismertem a férjemet. Mert... a bátyja Toplicán a volt egy... bank, és annak az igazgatója volt. Ő pedig már be volt iratkozva egyetemre. És

K: Ide Vásárhelyre?

V: Nem, Kolozsváron.

K: Egyetemre?

V: Itt nem volt egyetem. Hál' Istennek nem volt egyetem, azért volt egy olcsó hely. Nem volt egyetem, még egy kis, negyvenötezer lakosú város volt. És... lejött mindig nyáron, oda a bátyjához, mert ott volt a Bánffy, szeretett füröd, fürödni, illetve na. Szórakozni. S ott a... nem volt olyan sok intellektuel, ??? ismertük egymást. És Irma, sógornőmnek megjárta az agyát, hogy egyszer hozzon össze minket a sógorával. Sikerült neki.

VÉGE A MÁSODIK KAZETTA A OLDALÁNAK

hogy házasság. Mind, ugye gyakrabban jött, mind gyakrabban jött. Már-már, én már félig otthon voltam, amikor nem voltam Pesten. Azt ő megtudta. Ő ferefrekvencán csinálta az egyetemet

K: Látogatás nélkül.

V: Látogatás nélkül. Mert Nyárádszeredába apósomnak öt gyereke volt. És akarta, hogy a ott maradjon, ő vezesse tovább a... üzletet, ami neki volt. Sör töltődéje volt. A férjem semmi szín alatt nem akarta. Semmilyen segítséget nem adott neki. Úgyhogy szegény nagyon nehezen végezte az öt évet. És úgy csinálta, hogy miután tökéletesen beszélt románul, hát én elmondtam magának, hogy miért, nem? Hogy a férjem tökéletesen beszélt románul, dacára annak, hogy Nyárádszeredába született... A, a apja besztercei volt. És Besztercén a... nagyapája... üvegesek voltak. Az üvegeket

K: Hogy hívták a családot? Például a nagyapját?

V: Hát, nyilván, nyilván... Apfelbaumnak, de a, hogy miért, máig se tudom. A apósom... magyarosította a nevét, vagy már a nagyapám, nem tudom. De a lényeg az, hogy... a, épült egy román gimnázium, ami létezik máma is Besztercén, egy nagy, szép román gimnázium. És... beüvegezték. A ablakot az iskolába. Ingyen. És ezért kapott egy ilyen oklevelet, hogy az összes Almási gyerekek ingyen tanulhatnak. És ez apósomnak nagyon megfelelt, két fia volt. Mind a kettőt oda adta a nagyapáékhoz. S ott jártak román gimnáziumba. Mert apósom egy bűdös lejt nem adott, mert akarta kényszeríteni, hogy otthon maradjon. Adott neki lakást és kosztot, semmi egyebet. Na most őneki ebből az volt a haszna, hogy már Nyárádszeredán volt járásbírótság, a régi ügyvédek gyengén tudtak, nem nagyon tudtak románul. És a férjem délután, délelőtt segített apósomnak, és délután bejárt az irodákba fordítani, románról, magyarról románra.

K: Ez amikor még egyetemista volt.

V: Amikor még egyetemista volt, végig.

K: Ő jogi egyetemet végzett, ugye?

V: Igen, jogot, igen. Végig, végig így csinálta végig az öt évet. Csak amikor a doktorátusra került a sor, akkor már az apósom azt mondta 'Na, mostmár nincs már reményem.' Akkor adott annyi pénzt, hogy vegyen egy szmokingot magának és egy lakkcipőt is. Szóval úgy, ahogy... ahogy a doktorátust a... akkor... csinálták. És akkor már látta, hogy nincs visszatérés.

K: Egy kicsit a beszercei...

V: Nem tudok, nem tudok.

K: ..., nagyszülőkről valamit tetszik tudni? Hogy ők mennyire voltak vallásosak?

V: Hát, vallásosak voltak. Olyan vallásosak, mint az én nagyapám. Úgyhogy ő is nem tartott semmit, mikor onnan el, kikerült, nem tartott semmit. De annyit, amennyit, ugye a szülőknél volt. És kötelező volt, nem sértette meg őket, de abszolút. Miután már összeházasodtunk, éppen, hogy elkísért a templomba, és egyszer-kétszer feljött, hogy mit csinállok vagy meglátogatott, vagy hogy mondjam, és mikor vége volt, akkor kint a kapunál várt, hogy együtt menjünk haza. Na, ezt csi

K: A keresztnevére tetszik emlékezni...

V: Kinek a keresztnevére?

K: ... a férje...

V: A férjem édesapjára?

K: Igen. ... vagy a, vagy a nagyapjára.

V: Almási Bernát.

K: Bernát?

V: Persze.

K: És a nagyapának?

V: Azt nem tudom.

K: Vagy nem tetszik tudni?

V: Azt nem tudom. Az már rég nem élt.

K: S a nagyanya élt? Élt abban az időben? Még?

V: Nem, nem, nem.

K: Az A, Almási nagymama?

V: Nem, nem, egyik se. Nem tudok róla. Nem, nem, nem. Aztán sok év után, négy-öt év után egyszer elvitt, nem tudom valami ügye volt. És... elmentünk Besztercére és mutatta, hogy 'Na, nézd meg, ez, ebben az iskolába érettségiztem. És itt volt a kicsi ház, ahol laktam nagyapáéknál.' Ennyit tudok.

K: De arra már a nagyapa meg volt halva.

V: Meg volt, persze. Már nem volt sem nagy, nem, nem tudok semmit a család, család

K: S az apósáékról mit tud?

V: Após

K: Például az édesanyjáról, a férje édesanyjáról?

V: Az makkfalvi volt, de

K: Hogy hívták?

V: ... nem tudom, hogy hogy hívták. Parókája volt. Nagyon vallásos, vallásosak voltak. És... érdekes dolog volt, hogy, mert velem azért nem nagyon akarták ők, hogy engem elvegyen, hogy le fogom nézni őket ezért, meg azért. Mert hát én, nekem hírem volt azért, mert táncoltam végig. Minden bálon, és én, na. Szóval, és különben ismerték apámnak a nevét, mert egy... számtanzseni volt, azért ismerték. Egy számtanzseni.

K: De honnan ismerhették meg? Tehát valaki, aki Nyárádszeredába lakik, hogy ismerhette a toplicai

V: Hát a fia mondta, hogy 'Járok oda, s van egy lány, akinek udvarolok.' S hogy kinek a lánya. S akkor már mást. Kombinálhattak. Jobban járt, hogyha ???

K: Minek? Az OFA?

V: OFA. Így hívták a vállalatot. Országos Fa, az egy svájci-román koprodukció, vagy minek nevezzük, most srl, nem tudom

K: Tehát a román-svájci? Román?

V: Svájci, főleg svájci érdekeltségű vállalatnak a

K: S minek a, tehát Országos?

V: Fa.

K: Fa?

V: Igen, hát egy, egybe volt írva, OFA. Így nev Így ??? OFA, ofás, OFA, vagy ha ott dolgozol OFA-nál. Egy vállalatnál dolgozott apám végig. Végig.

K: És a férjének a fiútestvérét hogy hívták?

V: Almá, Almási... Izold, Izold.

K: Izold?

V: Igen.

K: S az ő életéről egy kicsit tetszik mesélni?

V: Bankigazgató volt... ott Toplicán, egy darabig. Aztán bekerült em, hogy hívják Kolozsvárra. És... különösebbet nem tudok.

K: Volt felesége? Családja? Zsidó felesége?

V: Persze, igen s gyermekei is. Nem tudom mi, de elvitte a fényképet a férjem, az ő fiával van lefényképezve a Mátyás-szobor előtt, de nagyon sötét. Nem lehet ráismerni. Én tudom, hogy ki.

K: Hogy hívták a feleségét?

V: Irma.

K: Irma?

V: Irma, segesvári volt. Az egy olyan, olyan... hogy mondjam, egy pesti dáma volt. Csak Pestről öltözködött... Ő segítkezett nekem, mikor menyasszony voltam... Adott pénzt, nagybátyám... Törökszentmiklósi nagybátyám 'Öltözzél ki! Menyasszony vagy, menyasszonyi ruha, minden, ami kell.' Hát ő vitt engem mindenhová... Elvitt szalonba, ahol a manökenek jöttek. Nem divatlapból választani, hanem manökenek, hogy mi válasszunk ki, hogy milyen ruha kell nekem. Mondtam 'Vai de mine! Pont ez hiányzik nekem.' Úgy untam ezeket, nagyon untam én ezeket. Dehát Pesten egész más ??? Dehát mondtam 'Ez.' Ő mondta 'Ez jó lesz neked fogadórúhának. Délután jönnek a vendégek. Ez jó lesz délelőtt. Egy kosztüm kell neked, a menyasszonyi ruha ilyen lesz.' Ő megrendelt nekem mindent. Boldog voltam, mikor már onnan kijöttem, s untam a manökeneket, firegtek-forogtak elől. Szóval én nagyon furcsa természet voltam. Engem a zene érdekelt, és egészen... egészen más voltam. Olyan... s udvarlóim voltak ??? a társaságom, már nem az udvarló, mert akkor már menyasszony voltam. De a társaság azért megmaradt még. Háború után is, ha felmentem, összejöttünk. Ők is meg, volt aki meg volt nőszülve, volt aki nem volt megnőszülve. Úgyhogy... annyi, olyan elegáns voltam, mikor hazajöttem, de úgy fájt a szívem, annyi pénzt kia, pénzt kiadni rongyokra. Fogadórúha, hát... mi az hogy fogadórúha, hát kit fogok én fogadni? Hát a barátnőimet. Ilyen tekintetben nagyon naiv voltam. Egyszerűen... És, s a legelegánsabb voltam Vásárhelyen, mert mindig más öltöztetett, mindig még, még, még Kolozsvárról is öltöztetett. 'Gyere be mámá, mert megyünk el, megyünk Pestre. Csináld úgy, hogy menjünk együtt.' És, na. 'Van ilyen ruhád? Van olyan ruhád?' Nahát... aztán én... belejöttem én is, hogy... klubokba jártam, hogy megnézzenek engem. Aztán volt egy ??? amikor tetszett nekem is, hogy megnézznek engem, hát, látta, hogy az estélyi ruháim milyenek voltak, nahát. És még volt estélyi ruhám, amiről már nincs fényképem. Azok mindig rendkívüliek voltak,

és

K: Pesten ki volt az illető, aki... Tehát Kolozsváron ki volt az illető, aki hívta Pestre?

V: Hát a... mondom, hogy a sógorom ott volt, oda helyezték bankba Kolozsvárra.

K: Értem.

V: ??? s a sógornóm.

K: És akkor a sógornóval együtt...

V: Persze, persze.

K: Szoktak járni.

V: Persze, persze.

K: Jó viszonyba voltak úgy egyébként?

V: Igen, igen. Nem volt... Ő volt... ő volt a... sokat volt itt is, nálam jött vendégségbe. Ő volt a barna Almásiné én voltam a szőke Almásiné. Nekem mindig szőke, festett hajam volt. Mindig. Fest sző, festettem a hajamat, egészen, amíg másodszor férjhez nem mentem. A... lágerből mikor visszajöttünk, és én Pesten keresztül, s találkoztunk egy itteni asszonnyal, aki dúsgazdag volt, és pénzzel megmentette az életét. Idejébe felment Pestre a családjával... És mikor a nyilasok kezdtek volna nagyon mozgolódni, lefizetett egy SS-t, és az elvitte Bukarestbe, mert a Bukarestben már fel volt szabadulva. És így... ??? mikor már Bukarest, Pest is fel volt szabadítva, visszajött. És akkor... összetalálkoztunk, és... adott nekünk, négyünknek, barátnők, ??? fogtuk egymás kezét Vásárhelytől Vásárhelyig, hogy el nem szakadjunk, amennyire lehetett. És adott pénzt, valamit, hogy ha megérkezünk ??? 'Egyszerűen menjetek a fodrászhoz, mert úgy néztek ki, mint valami vademberek.' Mert nekünk is, ugye le volt vágva... izével a hajunk. Mondjuk egy év alatt ami, amennyi nő. De én azt már, már megfestettem. Már úgy jöttem haza, én vagyok a szőke Almásiné... És maradtam is végig szőke Almásiné. Férjhez mentem, Szigetre mentem, amíg az uram ???

K: Ez a második férje?

V: Második férje, igen... Na, dehát, akkor háború után nem volt ott festék, s egyszer hol barna, hol szalmasárga voltam, hol lila voltam. Nagyon megmérgeződtem. Egy héten lementünk Kolozsvárra, Váradra, és akkor lehúztam a fejem, hajamat a saját színembe. Úgyhogy aztán többet nem is festettem. Nem festettem. Maradtam az eredeti színnel.

K: Az esküvőről egy kicsit tessék, az első férjével. Vagy nem, inkább azt, hogy még volt-e testvére a férjének?

V: De tessék, igen. ???

K: ??? Igen. Bella néni

V: Mert nekem volt egy testvérem.

K: Bella néni férjének volt-e még, azon a fiútestvérén kívül testvére?

V: Me, me, melyik? A második?

K: Az első férjének?

V: Első férj, ne. Hogyne, volt. Négy, öten voltak.

K: S a másik három lány volt?

V: ... Három lány és két fiú.

K: A lányokról egy kicsit tetszik mesélni nekem?

V: Azok mind Auschwitzban maradtak.

K: Hogy hívták őket?

V: Irma...

K: Irma nem a sógornő volt?

V: Igen, volt egy sógornóm, és volt nekik is egy leányuk, Irmának hívták... Hát, nem tudom. Nem tudom. Mari, Mariska... Magda... Igen, Magda... Az, az Korondon volt férjnél. Nagyon kell

törjem már a fejemet, mert ??? nem, nem gondoltam. Magda, Mariska, Irma.

K: És ennyi.

V: A két fiú.

K: Igen.

V: Izold és Bandi. Az uram, Andor.

K: És ezek a lányok férjnél voltak? Nagyrészt?

V: Mind, mind férjnél voltak. Mind a három férjnél volt, és mind Auschwitzban maradt. Gyerekestől, mind.

K: Valami foglalkozásuk volt, vagy háziasszonyok voltak?

V: Mind háziasszonyok voltak.

K: És azt tetszik...

V: Régebb kevés, keveset dolgoztak. Nagyon szegények kell le, nagyon szegények, mindegyik, szerényen, de a férjük tartotta el. A korondinak is volt üzlete...

K: Hány gyereke volt a korondinak?

V: ...A korondinak nem volt gyereke. Korondnak nem volt gyereke. Aki, aki... izé volt... Nyárádszeredán, annak két lánya és egy fia, három gyereke volt.

K: Hogy hívták? A, a nőt, az asszonyt, akinek volt. Te, tehát ez melyik testvér, a Magda? Aki ottmaradt Szeredába?

V: Nem, nem Magda. Mit mondtam a harmadiknak?

K: Volt Irma is.

V: Irma... Irma volt, Magda volt s a harmadikat ki?

K: Valami Mariska vagy

V: Mariska.

K: Mariska maradt otthon?

V: Ma, Ma, hogy otthon?

K: Mármint, hogy Szeredába? ???

V: Igen, igen, igen.

K: Egy helységbe.

V: Igen, igen egy helységbe. Igen.

K: És a harmadik lány?

V: És a harmadik lány Szovátán volt.

K: Neki hány gyereke volt?

V: Szovátán. Egy. Egy.

K: És a férjét tetszik tudni, tetszik ismerni? Mivel foglalkozott?

V: Nem... Nem is tudom, nem is emlékszem, hogy mivel foglalko. A korondinak tudom, hogy üzlete volt, a nyárádszeredainak pedig volt egy nagy mészárszékja. Nagy, nagy, nagy mészárszékja. Elég ga, gazdag ember volt. Három gyermeke volt s egy se jött vissza. Szóval...

K: S ebből a családból valaki a... második világháborút túlélte? A férje testvérei közül.

V: Egyik se. Egyik se. Sem a, sem a sógornóm, sem Izold. Egyik se. Nem. Sajnos. Azért maradtam ilyen kis se, soha semmivel, itt mondjuk ők lettek volna. A család az első férjem után. De be is költöztek apósoméék. Mert rögtön elvették a házát.

K: Ez negyvenbe, vagy mikor vették el a házát?

V: Negyvenbe, majdnem, negyven, ahogy bejöttek, rá egy fél évre. Mert a Fötér kellős közepén volt egy nagy háza, sörtöltődéje volt, egyébként. Ez volt a foglalkozása. Megvett itten Bürger sörgyártól egy vagon sört, kisvasúttal levitték, beszállította, s volt három-négy asszony. Volt egy töltődéje, akik üvegbe töltötték. És... volt ??? és egy legény, s vitte a... Küküllőmentén végig

K: A Küküllőmentén? Nem a Nyárádmentén?

V: Nyárádmentén.

K: Nyárádmentén.

V: Nyárádmentén vitte végig egész Korondig, a, a kocsmárosoknak. Mert minden faluban volt kocsmá. És tette le a, adta le a... sörös üvegeket.

K: Hogy hívták azt a sört?

V: Nem tudom, hát, az nem volt neve. Bü, Bürger sör.

K: Bürger?

V: Bürger, hát itten a, már ma a palotája is Bürger-palota volt. Most mi va, mi van ottan?... Mi van most ottan? A... Kossuth Lajos utcától innen eső negyedik, négy épület, az volt a Bürger-palota. De ő nem ott lakott. Az is a Bürger-palota volt, a Vörös Kakas. Ott volt a sörgyár a Sörgyár utca. Na, ott volt a sörgyára. Kü, küldte, az egész országba szállított. Dúsgazdag ember. Szóval...

K: S akkor, mikor bejöttek a magyarok, akkor elvették, eltulajdonították a házát?

V: Persze. Persze. Persze. Persze, ki is tették rögtön onnan. Ki is tették. Kítették kisebb embereket is, ahol láttak mit tudom én, hát jöttek ide... ugye az anyaországiak jöttek, kítették a polgármestert, rögtön. Kítették, já, hiába volt hogyhívják. Szóval... még a magyarokat is kítették. Volt egy barátom ottan... főjegyző, itten a városházán, magyar ember volt. És kítették egy kisebb posztba. Csúnyán viselkedtek. Nagyon csúnyán viselkedtek. A saját... nemzetükkel, nem a, nem a zsidókkal. És ugye ottan, kellett az új tisztviselőknek lakás. Kítették például a barátnőmet, kítették teljesen a lakásból és a... szüleihez... kellett, hogy... költözzön.

K: A barátnője zsidó volt?

V: Erről nem beszéljünk, erről tudja a világ már, ne beszéljünk erről, hogy viselkedtek.

K: S a barátnője zsidó volt vagy magyar volt?

V: K?

K: Az a barátnője, akit kítették a

V: Nem, ma, magyar volt.

K: És Bella néni hogy, hogy viszonyult ehhez a fordulathoz, hogy negyvenbe bevonulnak a... magyarok?

V: Hát rögtön el voltam nagyon keseredve.

K: De nem örvendett?

V: Mert, mert, mert rögtön, ez egy kicsi utca volt. És kispolgárok lakták. És idősebb emberek voltak, mint én. Mindenkinek a Belluskája voltam. Kicsi Belluskája. Mert mindegyiknek volt valami hasfájása. Az egyik, 'Jaj, Belluska, örököltünk egy kicsi földet, kérdezze meg a férjítől, hová kell beadni ezt az írást.' Belluska megkérdezte. A másik... 'Vettünk egy darab földet.' Vagy 'Most akarunk ide építeni. Nem csinálna meg egy kérvényt?' Megcsinálta a férjem. Negyvenbe... Mikor megláttak, még nem volt csillag rajtunk, nézték az eget, mintha nem léteztem volna. Mintha nem lé, egyik percről a másikra. Sajnos, nekem. Engem ilyen pech ért, nem mindenkit. De én ezért mégse tudok általánosítani. Mert... negyvenkettőbe, berekviráltak tőlem két szobát. Két szobát. Berekviráltak. Egy magyar királyi századosnak, és egy ugyancsak ott dolgozó ÁVO-s... vagy minek nevezték milícia, polícia? Rendőrségnél dolgozott. Szóval két szobát berekviráltak... A százados, az egy nagyon gazdag földbirtokosnak a fia volt, az nem egy... az egy... hogy mondjam... háború volt és behívták. Szóval nem egy tény, tényállású... katona volt, hanem háború volt, és míg katonaköteles volt koránál fogva, behívták. Az nagyon rendesen viselkedett, na, csak éppen nem hittem neki. ??? Ott vagy. És mindig jöttek hírekkel. Hogy, hogy... 'Ne féljen, mert az oroszok nyomják vissza a németeket... Nyomják vissza a németeket.' És behívott, mert nekem nem lehetett rádióm. Zsidónak nem volt szabad.

K: Elvették a rádiót?

V: Nem volt szabad, persze. Vagy beszolgáltattad, vagy ela, eldobtad, vagy odaadtad

K: Ez negyvenbe volt, mikor kellett beszolgáltatni?

V: Ez már negyvenegybe, negyvenegy. Se bicikli, se, se hogyhívják... írógép, sem, sem... rádióról nem is beszélek... És ez rögtön, mikor odajött... nemsokára... kitett egy cédulát az ajtóra, a kapura. 'Ide belépni mindenféle... hivatalos ???-nak tilos!' ... Hát én ezt nem é, nem tudtam, hogy ez, ennek örüljek vagy nem. Hát... ??? örültem. Gondoltam nagyon rendesen viselkedett, úri módon mutatkozott be, beküldte a névjegyet és kérdezte, hogy, hogy fogadom-e, szeretne vizitet tenni nálam.

K: Ót hogy hívták?

V: Farkas Ferenc. Farkas Ferenc. És mondtam, hogy szívesen látom... És bejött, úri módon, megkínáltam egy pohár likőrrel, kis tésztával. Megköszönte, meg váltottunk két szót... Mondja 'Ne tessék idegeskedni, én amennyibe lehet, mindenből meg fogom tudni védeni. Egyszer zaklatni nem fogják, soha.' Nagyon sokszor este behívott, hogy hallgassak rádiót... Gondoltam, hogy Jancsi s Juliska, bánik velem szépen, aztán egyszer csak odaad a farkasnak. Mindig mondta anyuka, hogy 'Há, ne menj be, félek, ne menj be, ne menj be, nehogy így fiatalember s te fiatalasszony vagy.' Na, de érdekelték a hírek... És láttam a ténykedéséből, hogy ez, ez, ez, ez valahogy nem stimmel, ez nem odavalósi. Egyik megjegyzéséből, szóval. A végén röviden, ez egy beépített, beépített ember volt. Horthy ellen. Szóval, a németek ellen. És ez egy beépített ember volt. Mert, mert, mert ő egy, egy, egy gazdag földbirtokosnak a fia, s ő is érintve volt már ott. Szóval, ismerte jobban a... politikát, a politikával jobban tisztába volt, mint én... A végén, mikor már tudta azt, hogy minket el fognak vinni, akkor... ??? engem, hogy ebédeljek ??? 'Annyit mondok, hogy én a...

K: Tehát, amikor tudta, hogy el fogják vinni?

V: El. Könörgött nekem. Azt mondja a saját autóval volt. Be, ugye a... tüdőasztmája volt. Nagyon sokszor volt rosszul, és anyuka mindig bement, és adott neki teát, mézes teát. Tejjel mézet, mindent, de addig is ő mindent hordott haza. Élelmet, nekem. Hogy ne kelljen sokat kijárjak. Kenyeret, húst a po u po, popotáról, szóval... mindent. És, szóval, láttam, hogy nagyon rendesen viselkedik, és a ugye én nem, nem szabad nekem ezt egyek, azt egyek. Hozza csak ide be. Úgyhogy ékszeremet. Nem annyira az enyémet, mint az anyukáét, már odaadtam azt is, pénzt is, mindent. Kért, hogy az autóval átteszen, itt van tizenöt kilométerre a határ, Románia. 'Magukat el fogják vinni.' Mondtam 'Nem baj, Frici, minket elvisznek a Hortobágyra, mi, mezei munkára. Anyuka is egészséges, én is, fogunk dolgozni.' Mert már tudtuk negyvenegybe, már dörögött itt, az orosz ágyúk. Románia... határán. Hát na, képzelje el májusban vittek el és augusztus huszonháromra fel volt szabadulva itten, már itt voltak az oroszok. Ez volt a legnagyobb bűnük a magyaroknak. Utolsóak voltak, akik deportáltak. És... sokszor, sok orrot kapnak ők máma is ezért külföld, ezért a tettért. Utolsóak. Három hónapot nem tudtak volna még manipulálni avval a szerencsétlen néppel?... Úgyhogy mindegy, elmúlt. Ez a történelem. Könörgött az a Frici 'Hát jó, maga áttesz, de hova fektetem le anyukát? Átmegyek a határon, átmegyünk. Hová, anyukával – mondom- Hová fektetem?' 'Menjen- azt mondja- Az első házba fognak maguknak segítséget adni.' Mondtam magamba, akarja már uralni ezt az egész lakást, mert egy ötszobás szép berendezett otthonom volt minden. Nála volt pénzem... ékszerem, minden. Mostmár ezt akarja. Nem tudtam elhinni, hogy magyar királyi százados a, ott ÁVO-s, hogy a, hogy ilyen jól akarjon csinálni.

K: Azért, mert hogy még nem tudta, hogy ő tulajdonképpen egy

V: Ó már tudta, hogy minket hová visznek.

K: Igen, de Bella néni nem tudta, hogy ő egy beépített ember. S ezért

V: Dehogy, nem hittem. Persze, hogy nem. Hiába a cselekedete az volt, mert még itt is, mikor

levittek a téglagyárba. Itt tartottak több, mint egy hétig. Egy vagy két hétig. Embertelen körülmények között. A szabad ég, ég alatt. És ő kétnaponként jött be a... csicskása volt, egy román csicskás, román.

K: Ez mit jelent, hogy csicskás?

V: ... Hát mindegyik. Nem ismeri a szót? Ez egy magyar, abszolút magyar szó... A, mi a katonáknak szokott, magas rangú tisztnek van legényük. Szolgalegényük, katona... Nem, nem? Ez egy magyar szó. Szóval, szolgálta őt, ott volt reggeltől estig. Otthon volt ő. Csak éjjelre ment be a kaszárnyába. És... ő, azt mondja 'Könyörgök.' Mondom, hát, azt hittem, hogy el akarja. Nem hittem.

K: Onnan is megszökhetett volna?

V: Tessék?

K: Akár megszöktethették volna a téglagyárból is?

V: ??? persze. Onnan is meg lehetett volna szökni, de ho, hová szökjek. Anyámmal. Bejött a legényével, és mindig behozott például két pokrócot anyukámnak.

K: A téglagyárhoz?

V: A téglagyárba, igen. Behozott egy-egy kenyeret. Egy darab, egy darab lesütött húst. Élelmet. Mert már itt élelmet semmit nem kaptunk. Az égvilágán. Azt mondták, hogy... 'Három napra... vegyenek magukhoz csomagot, é, élelmet.' Abból a három naptól sokkal több lett, mint három nap. Mindenkinek elfogyott az élelme. És hozott ő... egyszer ha, szóval nagy. Úgy csinálta, persze, hogy, mintha... Egyenruhába, mintha keresne valakit.

K: Tehát ő be tudott menni személyesen?

V: Be tudott menni, mert ugye jelentette a izének, hogy 'Keresek, XY-nt keresem.' Ugye, és mutatott fényképet, különben nem kellett igazolja magát, mert neki a rangja ott volt. Tehát, nem kellett igazolja magát. És... segített mindenképpen, de már késő volt. Onnan már nem, nem, nem mertem ki. De még, ha van bátorságunk. Még akkor is, onnan kiléphettem volna anyámmal. És valahogy hazamehettem volna, hogy na, vigyél át autóval a határig, ott letesz és, mondtam, egy kilométert kellett volna menni, s ott??? A román határt. ??? Hát csak nem lőttek volna utánunk. Ez volt a sorsunk szívem. Hogy nem hittem, aztán... Egy, egy... mikor rájöttem már késő volt.

K: Mikor jöttek rá? Hogy ??? koncentrációs tábor

V: ??? rendes ember volt.

K: Jaj. Utána találkozott még vele?

V: Igen. Igen... Igen. Megtudtam, hogy... őt elfogták

K: Ki fogta el?

V: ... Elfogta.

K: A horthysta, vagy az oroszok?

V: Az oroszok. Ugye, az oroszok, elfogták. És... ott van... hol a fenébe? Bent regátba. Gyűjtőtáborba. S viszik be a Szovjetbe, hadifoglyot. És én egy szál ruhában felültem, pénz nélkül, minden nélkül... a vonatra, és mentem oda, és kerestem a lágert. Megtudtam, hogy ott van. Neki volt egy szeretője, és attól, mert odamentem.

K: Hol volt a szeretője neki?

V: Itt Vásárhelyen. Egy barátnője, na. És én mondtam, hogy 'Nem hagyott Frici.' Ferenc, 'Frici nem hagyott itten semmit a részemről?' Mondom 'Ékszer sem?' 'Semmit, semmit, semmit.' ... És azt mondja, hogy ő már nem is tudom hol van. Utoljára értesítem, itt van, a, a fogolytáborba... itten nem jut eszembe, lenn a Regátba. És, és én elmentem oda... És a kapunál mondom, hogy én keresek valakit, keresek valakit, és... miért keresem? És mondom, hogy nálam lakott, beszélni akarok okvetlen. Beengedtek és be zárt, záródott utánam a, a kapu, és én ott összeestem. Megint éreztem, hogy lágerbe vagyok... Megint. Eszembe jutott minden, és akkor

összeestem. Helyrefofoztak, bevittek ottan van egy ilyen a, ilyen a kapunál egy olyan őrszoba. Bevittek oda. S előkerítették nekem a századost... És akkor... kérdeztem, Frici hol van. Mondja meg, nézze meg. Étlen-szomjan vagyok itt, semmi nélkül vagyok. 'És mondja meg, hogy mi hol van. Maga hagyta el utoljára a lakásomat.' És elmondja hogy a ??? mondom 'Én voltam Ducinál, és Duci azt mondta, hogy a világon semmit.' Mondja 'Nem igaz, Duci nem mond igazat. –azt mondja- velem jött sokáig az autón. De az autónkat elfogták, engem elvittek és ők mentek tovább.' A végén kisült, hogy ők egész, már külön mentek, mert... szóval, az anyjával, apjával és két testvérével mentek egész... a... osztrák határ széléig mentek.

K: A pasasnak az autójával?

V: ??? Egyik se tudott vezetni. A pasast elhurcolták, mert katonaruhába volt. És a nőket

K: De együtt indultak el az autón? Tehát úgy hogy ez a ??? is bent volt az autóban?

V: Együtt valahogy, mert akkor meg akart szökni. Lehet hogy meg akart szökni Frici. De hülye volt, mert egyenruhában volt. Nem tudom a körülményeket.

K: S merrefele ment vajon? Tehát

V: Nem érdekes, hogy merre ment, e, elfogták és hadifogoly lett. És ez pedig hazajött. Én haza, mikor hazajöttem, bementem a családhoz, egyébként ügyvéd. Az volt az apja. És én, na, kérdeztem, hogy nem ha, 'nem hagyott itt valamit?' 'Nem, nem, nem. Nem, nem. Nem, nem.' És nem tudom, egy év után... Hát, voltak nekem ismerőseim, volt egy fiú, aki először udvarolt nekem, el akart venni, könyörgött nap-nap után, bolondította a fejemet... és egyszer sírva talál, és nem tudom mi, mondom 'Hagyjál békit nekem!... ??? én férjhez menni, nézd meg, nincs mit egyek holnap. És, és nem tudom, látod, hogy ez a százados azt mondta, hogy ezeknek adta a, a ékszereimet, abból tudnék esetleg valamit csinálni.' És 'Igen? Na, -azt mondja- Gyere velem.' De már este volt, úgy. Be volt sötétedve, nyolc óra fele. 'Gyere velem.'... 'Hát –mondom- Mit akarsz csinálni? Civil ruhába, mit akarsz csinálni?'... Bementünk oda, este és... Mondja ő 'Ügyvéd úr, hivatalból vagyok itt. Vagy ideadja a doktor Almásinénál, itt hagyott ékszereit, ezüstjeit, vagy pedig jön velem mostan a políciára.' S így csinál, kifordítja a izét, tudja, mert minden ilyen, ilyen szekusnak van egy jelvénye, ilyen igazolványa, még máma is létezik. Hát persze az, az volt egy boss, ??? nem az volt csak egy nagy smeker volt. Ugye az ügyvéd be volt kakálva, mikor az így csinált... Abba pillanatba ment a... nagy kasszához és kivett egy ilyen kicsi dobozt, amelyet, az enyém volt, s amit adtam a, anyámnak a... kis ékszereit s nem tudom ??? És, kezdte ideadni. Mondom, 'Hát, én már voltam itten hónapokkal ezelőtt is, azt mondta, hogy nincs semmi.' s ott volt a lánya is 'Igen hát én honnan tudtam volna, hogy melyik a doktor Almásiné.' Mondom 'Most, most egyből ideadta, ahogy kinyitotta –mondom- egyből rátalált. Hogy lehet?' Én egy akkora pofot adtam annak a férfinak... És szembeköptem... Tudja, ilyenkor az ember elveszíti a józan eszét és a... önuralmát. Nem tudtam semmit csinálni, szedte, szedte, szedte... Mondtam, izének, Jánosnak. Mondom 'János, gyere menjünk, mert mindjárt én, én esem össze.' Mert már nem bírtam, mondtam 'Nem éri meg, nem éri meg, hát elvesztettem anyámat, elvesztettem az uramat, s akkor most én az ékszerekért fogok harcolni.' Na mindegy, szóval akkor visszaadott valamit, s azt mondta 'Ha hiszi, hiszi, több nincsen, mert mi is – azt mondja- vittük magunkkal, nem tudom meddig, mikor jöttünk vissza, már nem bírtuk- azt mondja- utcán dobáltunk el.' Szóval, mondjuk... nagy ezüst tálaim voltak, ezüst evőeszközök. Kicsi ko, egy pár, egy kicsit meghagyott, halas készletet meg egy fagylaltos készletet... Nem tudom, volt tizenhét kis kávéskanál... Visszaadta. Nem érdekelt engem semmi, mert olyan napom volt, napjaim voltak, amikor viszontláttam. Főleg az anyám ékszerei voltak, mert... ezt... ??? mert, én be kellett szolgáltatassam, ugye én fent forogtam. Tudták, hogy doktor Almásinéak kell legyen egy gyűrűje, kell legyen egy karkötője, egy... ha más nem, de egy órája. Nekem muszáj volt, mert félttem nem beszoigáltatni a bankba. De anyukát

K: Hogy hívták a bankot? Mi volt a banknak a neve?

V: Már nem is tudom, hogy milyen, nem tudom itt annyiféle bank volt.

K: De gondolom valami hivatalos.

V: Kereskedelmi Bank volt a Főtéren.

K: S akkor egy részét az ékszereknek beszolgáltatta, s a másik részét odaadta ennek a tisztnek, tulajdonképpen?

V: Ami volt, igen. Ami volt, azt odaadtam neki, ami volt. Mert nem éppen mindent szolgáltatam én se be, ugye, hanem, na. Amit inkább többet hordtam. Többet hordtam. Hát a izét nem, amit kaptam. Nálunk szokás, a karikagyűrűvel együtt még egy foglалógyűrűt adni... És mindent be kellett szolgáltatni, csak a karikagyűrűt nem... De amikor hoztak el, vagoníroztak be, hoztak el a téglagyárból, akkor volt a persely, mindenkinek le kellett húzni még a karikagyűrűjét is, azt is bedobni...

K: És ez az ügyvéd, akiről tetszett mesélni

V: Igen.

K: ...hogyan az ékszeres doboz ott volt.

V: Igen.

K: Ez az ügyvéd, ez a, az apja volt annak a szeretőnek?

V: Annak, annak a lánynak, igen.

K: De amit a bankba szolgáltatott be, azokat, azok elvesztődtek?

V: A, azok, fiam, az , bevitték az anyaországba vagy maguk között szétosztották. Azt nem a németek vitték, sem a németek sem az oroszok, hanem akik itt voltak a banktisztviselők. 'Gyere velem, s hanem viszlek.' Annak nincs nyoma.

K: És ezt a barátot

V: Igen.

K: aki elment és úgy

V: Igen.

K: tehát, ott egy kicsit cseleskedett. Őt hogy hívták?

V: ...El is felejtettem. Lajinak hívták, Lajosnak hívták. Nem tudom, hát annyi név, szívem, ennyi év múltán, s annyi ismerős. Annak nincs is jelentősége. Az sem él, az sem él. Izraelbe kiment még elég fiatalon.

K: Ő zsidó volt, az illető?

V: Zsidó volt, igen. Szegény.

K: És ez a szerető, ennek a tisztnek a szeretője, ők zsidók voltak vagy magyarok?

V: Nem. Magyarok. Nem, magyarok voltak. Hát, akkor ő is el kellett volna legyen deportálva. Itten minden zsidó el lett deportálva.

K: De akkor miért menekültek?

V: Hát, menekültek az oroszok elől, háború elől. Az oroszok elől menekültek.

K: Értem. És például ez a tiszt, hogyha tulajdonképpen a Horthy rendszer ellen dolgozott.

V: Persze.

K: De akkor, akkor mégis elfogták az oroszok?

V: Hát, természetesen. Természe, de olyan referendumot adtam, hogy az ő jóságát én visszaadtam. A lelkiismeretem nyugodt, mert... bevitték, de négy hónap múlva kiengedték, visszaengedték.

K: Tehát, a, ott Bella néni egy nyilatkozatot írt arról a pasasról?

V: Nem. Nem, nem, nem. Csak így kikérdezték, és, és így redzsisztrálták amit én mondtam, hogy hogy viselkedett ez a, ez a tiszt. És ennek alapján ő, nágy hónap múlva, be, bevitték, de visszahozták. És szegény ezelőtt három évvel halt meg.

K: És hol élt?

V: Aztán nem, nem maradt ő, ő sem Magyarországon. Ő egy gazdag földbirtokos. Neki is jött a kommunizmus. Bi, biztosan elvettek ópályi Ilyen, ilyen eszembe jut..

K: Hogy? Hogy?

V: Ópályi.

K: Ópályi? Ez mi?

V: Egy falu.

K: Onnan származott?

V: Birtok. Birtoka. Ez egy falu, ott volt a birtoka. Ötezer holdas birtoka volt. És nem maradt ott. Hollandiába ment, s ott nősült meg. Ezt a , ezt nem akarta elvenni soha. Mondta is nekem. 'Én ezt soha nem veszem el.' Volt is egy gyereke, egyébként. Ennek, ennek a lánynak. Igen.

K: De tőle volt?

V: Nem.

K: Vagy valaki mástól?

V: Nem, nem, nem. Mástól volt. De nem az volt a baj. Hanem... nem érzett semmi szerelmet a szemé ??? Dehát, ha valaki kell hogy legyen. Na, szóval

K: És az a tiszt. Tehát, ő tulajdonképpen Transznisztriában volt táborban?

V: Nem.

K: Vagy hol?

V: Nem volt Transznisztriában. Bevitték a Szovjetunióba.

K: Ott valahol Szibériába?

V: Nem tudom, hogy hol szibé, de nem hiszem, hogy olyan messze vitték volna.

K: S Bella néni elment egész odáig?

V: Nem, nem, nem. Itt Romániába, volt a gyűjtőtáborba. ??? Romániába.

K: Igen, s akkor négy hónapra elvitték be Szibériába, s onnan aztán elengedték?

V: Aztán engedték ki, annak alapján, hogy

K: Értem, értem.

V: ??? tartás és nagyon jó magaviseletű volt. Hova, hová is? Hol is volt ez?... Istenem, pedig valamelyik nap eszembe jutott.

K: De ez Moldáviába volt tulajdonképpen? Tehát valahol a Prut környéken vagy itt Romániában?

V: Romániába... Nem Plojesten. Nem Plojesten. Nem tudom. Nem tudom... Egyszer be, egyszer be fog ugrani. De képzelje el, hogy én gondolkozás nélkül, egy lej nélkül, egy lej nélkül mentem. Felültem a vonatra, kérték a jegyet, mondom 'Mit akar? Én most jöttem a lágerből.' S aztán, ők már tudták, mutattam a

K: Megmutatta a tetoválást?

V: Igen, igen. S mikor megérkeztem oda, ke, kérdeztem, hogy hol van egy zsidó közösség. S elmentem oda, s megmondtam, hogy mi a dolgom és, hogy hol van az a tábor. Hát kellett menjek...

VÉGE A MÁSODIK KAZETTA B. OLDALÁNAK

Juci meg ő...

K: De Bella nénival hogy történt?

V: Hát az... ugyanúgy történt. Jött, de nem. Velem tényleg másképp történt. Mert jöttek a, jött a menet. Ugye, már az utcánkba. Jött a, összegyűjtött-tek, és minden zsidó házba bekopogta, hogy... menjünk le a téglagyárba. És hozzám nem jöttek be. Mi is, édesanyámmal, a hátizsákkal és összecsomagolva, amit tudtunk és nem ??? nem jöttek be. És mikor elhaladtak, utána kiáltom a, a... az egyik fiúnak, nem tudom, minek nevezzem, hogy, kísérőknek, hogy... 'Ide, itt is zsidó család van, és ide nem csengettek be!' Visszajön nagy dühösen, kapustól az, visszajön nagy

dühösen 'Hogy hívják?' Mondom, hogy hogy hívnak 'Almási Andorné.' Megnézi a listát 'Ne hülyítsen, maguk nincsenek be, rajta.' ... És a menet elmegy, és mi ottmaradtunk anyukával... kétségbeesve, mert ugye, körülöttünk elég sok zsidó család volt. Szembe velem, oldalt velem, mind elmentek és mi ottmaradtunk, hát, gondoltam, 'Miért itt akarnak felakasztani. Vagy mi a fene?' Alig vártam, hogy hazajöjjön a százados, aki nálam be volt. Aki rekvirálva volt a... szobát. S mondom neki 'Nézze meg mi történt.' 'Nem baj, nem baj, itthon marad. Mondtam magának, áteszem a határon. Egy pár kilométer itt a határ Romániába, s még, megmenekülnek anyukával.' ... Csak én azt hallani se akartam, mondtam, hogy 'Hát anyukával, de nincs senkim odaát. Hát Ludas. Nem tudom. Este a, hová fogunk, anyuka hová fog lefeküdni?' Mert nekem mind anyuka volt az eszembe... Hát, ő mind mondta a magáét 'Én azt szeretném, azt szeretném' de én könnyörögve, térden állva könnyörögtem, hogy küldjön egy leventét vagy valakit, mert magamtól nagy csillagosan nem indulhattam le a téglagyárba anyukával. Küldjenek, küldjön ki ide egy leventét vagy rendőrt, kísérjenek be. S én. Jött. Azt mondja, hogy 'Erőszakosan, ennyire erőszakos. Nem állhatok ellen.' Na. Bementünk a téglagyárba.

K: S akkor végül valaki jött s elvitték?

V: Hát persze. Hát nem mertem kimenni az utcára ketten anyukával nagy csillaggal. Ugye...

K: S akkor ő elment, hívott egy csendőrt...

V: Mit tudom én, hogy hogy csinálta. Volt neki csicskása, maga nem ismeri ezt a szót.

K: Igen, ezt tetszett magyarázni.

V: Igen, na, elküldte a szolgáját. Házi szolgája volt. Mit tudom én, azt már nem tudom a részleteket, hogy hogy, de mindenesetre jött két levente, és 'Na, menjenek!' Két szarházi, tizenhét-tizennyolc éves kölykök... Ezek voltak a legveszedelmesebbek, ugye...

K: De Bella néniék, hogy az a csoport, az hova fog kerülni? Hogy hova viszik őket?

V: Igen, igen. A téglagyárba.

K: De onnan.

V: Ja, onnan.

K: Onnan tovább.

V: Csupa hazugság volt. Azt mondták, hogy bevisznek az anyaországba... Majd valami földműves munkát fogunk végezni. Már negyvennégy volt, már, már az, az oroszok döngették Románia határait. Negyvennégybe.

K: Melyik hónapban, szedték össze itt Vásárhelyen a zsidókat?

V: Hát azt már száz, mindegyik ki megmondhatta... Májusba. Ille, illetve nem, hama, hamarább, mert május negyedikén vittek el... Körülbelül úgy két hétig voltunk, tehát az lehetett március húsz. Március huszonkettő. Vagy tíz-tizenkét napig voltunk itt a téglagyárba. És azután vagonírozta be. Azt mondták bevisznek az anyaországba, és mi hittük, mert logikus volt. Azért, mert gondoltuk, hát ha a Moszkvától, Leningrádtól idáig visszanyomják a magyar illetve a németeket...

K: A zsidókat?

V: Mi? A, a front.

K: Jaj, a frontot.

V: A front. A háború... A Don-kanyartól. Visszanyomták. Nem ismeri a történelmet. A má, a második

K: Nem, csak nem értettem, hogy mire gondol most Bella néni

V: Igen. Igen, arra. A frontról beszélek. Már döngették a, a... Bukarestben már hallották a lövéseket.

K: S akkor ebből kifolyólag gondolták, hogy a magyar zsidókat is...

V: A magyar zsidókat nem deportálják, mert hová deportálják. Már az ??? napok-hetek kérdése,

hogy vége a háborúnak, mind ahogy vége is volt. Minket május... május... negyedikén érkeztünk Auschwitzbe, három napig mentünk, tehát május elsején-másodikán vagoníroztak be. És augusztus huszonharmadikán már fel volt szabadulva... Itt, há, ne. Tanulta? Ünnepeztük eleget negyven éven keresztül augusztus huszonhármát. Na, most képzelje el. Tehát négy hónap. Ez volt a legnagyobb bűn, bűne Magyarországnak... Ő volt az utolsó Európába, aki deportált. Hogy nem tudta manipulálni a németeket. 'Nekem is kell árkot ásni, nekem is kell... erdőirtáshoz... az emberek, de majd elküldöm.' Amikor ő, ő is tudta, hogy hol van a, a, a front, már. Hát Pest nem volt értesülve, hogy hol van a front?

K: Bella néniék hallgattak rádiót?

V: Jaj, jaj, jaj, jaj, hát ??? kérdezzen. Hát már rabok voltunk.

K: Nem, nem. Itt Vásárhelyen? Itthon?

V: Nem.

K: Tisztában volt...

V: Nem, nem, nem volt szabad nekünk, ahogy bejöttek nekünk nem volt szabad legyen rádióknak... bicikli, varrógép. Varrógépem igen. Nem tudom. Biciklit tudom nem volt szabad. Rádióról szó se lehetett. Hát, hogy volt szabad nekünk a híreket, ahol lehetett fogni Szabad Európát?... Véletlenül hallgattam, mert, mert a rádiómat bevitte a százados, de különben neki is volt.

K: Itt a téglagyárnál milyen volt, milyenek voltak a körülmények?

V: Embertelen.

K: Mosakodtak egyáltalán?

V: Embertelen.

K: Mit ettek vagy itt, itt a vásárhelyi téglagyárnál?

V: A téglagyár az egy régen-régen használt épület volt. Az már olyan romos volt. De azért az elsők, menet ??? mentek, akik elől voltak, hamar befutottak s még kaptak egy-egy olyan helyet, ahol mondjuk bent voltak és megvédte őket a esőtől. Nem már, ugye ápr, márci, április végén már voltak esők. Mi kinn maradtunk. A szabad ég alatt. Mindegyiknél volt egy-egy pokróc, vittünk pokrócot. Már aki. És akkor ké, egy-két család, ismerős család, összeálltunk. A férfiak ottan... , mert hát az ottan egy rendetlen, mocskok hogyhívják, udvar volt. Kap, kapott, kaptunk ilyen lécet. A férfiak beütöttek, rátették egy... plédet, egy karton papírt, amit kaptak. És akkor ott leültünk a szabadba, leültünk a földre. Kész. Így kezdődött az embertelenség. Ennyi. Hát avval a, az volt a felhívás, hogy minden rab??? vigyen magával, mindenki vigyen magával három napi élelmet.

K: Mennyi idővel előtte figyelmeztették, hogy készítsék elő a csomagokat? Tetszik emlékezni?

V: Nem tudom. Hát már úgy egy, egy héttel azelőtt rebesgették, de hivatalosan, azt hiszem, hogy pár nappal azelőtt.

K: És plakátokat tettek ki vagy...

V: Azt nem láttam. Nem láttam, mert már...

K: ...vagy hangos bemondóval, vagy hogy csi, hogy értesültek?

V: Lehet, lehet. Már

K: Nem emlékszik?

V: Ó hát, a zsidók hogy értesültek? Elég volt egynek értesülni és akkor az ment a. Kicsi város volt, nem 200.000 lakos volt. Úgy. Összesen volt negyven-negyvenhárom-negyvenötezer lakos, lakos. Úgyhogy... pláne, hogy voltak, tudom én ahol, mondjuk a, a, a ??? utcát azt mi, mi úgy hívtuk, hogy zsidó utca.

K: Melyik utcát? Az Arany János

V: Arany János.

K: Miért?

V: Hááát, mert ottan sok szegény zsidó család lakott. Szegény zsidó családok.

K: Miből éltek azok a szegény zsidók? Mivel foglalkoztak?

V: Hááát, mivel foglalkoztak? Az egyik kenyeret hordott ki a pékségből. Nem is tudnám megmondani. Valamiből. Ilyen nyomorúságos. Volt aki cipész, suszter volt. Nem egy elsőrangú, otthon kalapált. A másik, nem tudom, szabó legény valahol bedolgozott. De az utóbbi időben nem is foglalkoztattak zsidót. Mert nem, nem volt szabad. Zsidó kereskedőket, azokat kényszerítették, hogy, hogy vegyenek maguknak keresztény társakat... Keresztény társakat, hogy legalább hatvan százaléka legyen keresztény társ benne minden, anélkül, hogy az egy fillért is beadott volna az üzletbe. Törvény volt. Ugye a

K: Tetszik emlékezni ennek a törvénynek a nevére?

V: Dehogyan emlékszem.

K: Ez nem a numerus clausus volt?

V: Numerus clausus? Nem, ott egy más vonatkozik a numerus clausus. A numerus clausus az vonatkozik az egyetemi felvételeknél. Nem, nem ??? erre nem kellett egy külön törvény, erre csak egy rendelet kellett... Nem pazaroltak ránk törvények, törvényhozás az, hogy felakasszanak vagy elégessenek, Ildikó. De ehhez nem kellett törvény.

K: Visszatérve a téglagyárba, valamilyen odafűződő emléke

V: Nincsen.

K: vagy ami úgy megmaradt, ami

V: Hát hogyan, megmaradt az, hogy, hogy... a végében volt egy ??? egy mély gödör ásva, s arra az ilyen rúdra rá kellett ülni, s az volt a végé. Fiatal, gyermek, öreg. Férfi, nő. Kész.

K: Mosakodni egyáltalán tudtak? Volt lehetőség?

V: Volt valahol egy ilyen folyó csap, de az hol el, az hol me, hol adtak vizet hol nem. Szóval... na, itt kezdődött. De, dehogyan, dehogyan nem volt, nem volt hol mosakodni. Le se vetköztünk végeredményben, mert hidegek voltak az éjszakák, és örültünk, hogyha nap volt. És voltak esős napok már. Így állandóan bent kucorogtunk... Szóval. Röviden, egy szóval, egy mondatban lehet... ugyanezt át kellett élje Deutsch Bubám, Éva is.

K: De hogy má, ő másképp mesél.

V: Hogy?

K: Más.

V: Nem ???

K: Hát dehogyan, hát a személyes élmény az azért változhat.

V: A személyes, hát...

K: És az utazás

V: Az utazás bevonatolás volt, bevonatolás volt. És irány Auschwitz. Azt nem tudtuk. Csak akkor amikor mentünk, mentünk, mendegéltünk és eltelt egy nap. És még mindig mendegélünk.

K: Mármint a vonattal vitték.

V: A vonattal i, a marhavagonnal. Ugye? És nyolcvan, mert mindenki. Nyolcvan egy vagonba... Úgyhogy nem jelentette azt, hogy mindenki le tudott ülni. Örültünk, hogyha az idős embereket le tudjuk valahogy ültetni... És... első megdöbbenésem a, akkor volt, amikor egy anya fogta a gyerekét az ölében, az nagyon sírt, nem bírta elhallgattatni. S elkeseredésébe felfogta a pelenkába a vizeletet, és úgy törölte az, a gyereknek az ajkát. A kiszáradt ajkát, már nem volt víz senkinek. Mindenki vitt egy üveg vi, nem voltak akkor plasztik üvegek. Dehát kell, vittünk valami élelmet, ugye hát nem. Mindenki vitt kicsi vizet, de már rég elfogyott. És az a csepp gyermek, ugye. Se, se nem tu, szopott már. Élelmet, mit lehetett, még nem is lehetett kenyeret a szájába gyúrni. Szóval ez volt az első megdöbbenésem. Hogy 'Úristen, hát mi ez?'

K: Ez a vagonban volt, ugye?

V: Persze. Persze. Azután már nem volt gond. Azután egyenesen mentek a gázba.

K: Tehát leszáll, tehát megérkeztek, leszálltak a, leszállították a

V: Nem felejttem el (?), lehúztak. 'Los, los, los, aber schnell!' Csak a marhákat hajtsák így. Nem tud németül, ugye? Nem. 'Los, los! Gyorsan, gyorsan!' De ezt a izék csinálták már, az ott lévő, rég ott lévő férfi... häftlinge, foglyok.

K: Häfling?

V: Hm?

K: Häfling?

V: Häfling, häfling, úgy hívták, fogoly. Häfling. De annak nincs, ez csak egy szó szívem. A fogolynak a német neve.

K: Tudták akkor, hogy hová fognak megérkezni, vagy miről beszéltek a vagonba, hogy most?

V: Mi? Mi egymás között?

K: Igen, igen.

V: Fogalmunk nem volt.

K: Nem vették észre például, hogy a Magyarország határát is elhagyták?

V: Dehogynem. Dehogynem, ott megállt, mert a Magyarország határán ott átvettek a németek. Magyarországon kinyitották az ajtót, feljöttek a kakastollas csendőrök. 'Akinél arany van még, valami érték, adják le, mert ha nem, itt helyben föbelövünk!'... Hát, volt, akinek volt. Nekem is volt például a, a, ilyen szveter volt rajtam, Anyukán is, ilyen kézzel kötött, és... i, i, ide varrtuk be vékony láncokat, mert mi, akinek, énnekem ugyebár negyvenkettőbe a férjemet elvitték a frontra. És akkor, ottan aranyér kapnak egy-egy kenyeret. És akkor vettünk, aki tehetett vékony-vékony kicsi aranyláncot. És küldtük ki. Volt két férfi, aki... mondjuk a munkaszolgálatos csoportot őrizte. ??? volt. Mi gyúrtuk azt mindennel, pénzzel, élelemmel, és hogy küldtük, na. Én is bevarrtam oda... Nahát. alig vártam, hogy jöjjön az éjszaka, valahogy bontsam ki, valahogy bontsam ki, nehogy vo, nem, nem tudtam, hogy nők jönnek tovább vagy. És kerestem, hogy valamilyen kis lyukat, a... vagonba. Szépen engedjem ki. Na, és aztán nem tudom mennyi idő után, nem tudom mennyi idő volt. Ej, nem sokáig, átvettek a németek. Ők leszálltak, átvettek a németek, és irány Auschwitz.

K: Tehát kellett vagon is cserélni?

V: Nem.

K: Tehervagon?

V: Nem, nem, nem.

K: Vagy csak...

V: Nem, nem. ??? a magyarok átadták a németeknek. Át vitt, vittek a határig, magyar, Magyarország határig, s onnan Németország.

K: S nem, nem estek akkor kétségbe, hogy, hogy akkor ez nem, nem igaz, amit mondtak, hogy Magyarország

V: Hát, már rögtön tudtuk, már rögtön tudtuk, mert a, mert, mert láttuk, hogy, haladtunk, láttuk, hogy az írás, a... a... hogy mondjam, a... állomásoknak a neveit. S aki egy kicsit tisztában volt a... a földrajzzal, Magyarországgal, az rögtön látta, hogy 'Hopp, hopp, ez már közel van Ausztriához, már közel van.' Sőt, Lengyelország fele megyünk, mert láttunk már Polski-t is. Na de, Auschwitz tulajdonképpen Sziléziában volt. Az akkor Lengyelország volt, de ezt már Németország bekebelezte akkor. Úgyhogy, már sejtettük. De, nem tudtuk mi az, hogy Auschwitz... Mert Lengyelországból és még Romániából is, de főleg Lengyelországból jöttek, akik megszöktek. Bátrak, fiatalok... Megszöktek, és jöttek még ??? Magyarország még nem volt benne a háborúba. És... kér, elmentek a zsidó hitközséghez, s kértek címetek, zsidókat. És jöttek hozzám is bejött, és kért... hogy... én... menekült vagy mit... 'Ez történik velük, meg akarnak ölni, s ölik a zsidókat. Viszik, viszik Auschwitzba.' Jaj, szedtem én magam is össze, hamar össze-vissza minden, s

élelme, minden. 'Menjen, menjen, menjen, ennyi hazugság. Ez nem igaz, ez egy hülyeség. ' S mindegyik haragudott ezekre, hogy milyen hülyeségeket beszélnek.

K: Hát, de hogyha ők megszöktek onnan, akkor annak nem volt hitelessége, hogy ő megszökött és látta a saját szemével?

V: Mi azt mondtuk, hogy nem igaz, hazudnak. Ezek olyan semmirevaló zsidók.

K: S ezek Auschwitzból vagy más ???

V: Nem Auschwitzból, ők Lengyelországból futottak a, a hogy ne kerüljenek Lengyelországba... Itt, itt is volt, aki okos volt, nem Marosvásárhelyen. De a zsi, zsidónak, máramarosi zsidónak, annak több esze volt. Mert kettővel találkoztam. Második férjemmel, Szigeten voltam egy és háromnegyed évig, és ott ismerkedtem meg, ugye odavalósi volt... és ismerte sokmindent. És többek között bemutatott két fiút, aki... felment a hegyekbe, megrakva pénzzel, élelemmel, amivel csak tudott mindent, elment a juhászhoz, s mondta, hogy 'Nézd, itt van ez, az, mentsél meg. Én most itt maradok, ha tartasz, akkor ezt és ezt fogom neked adni.' És ott volt a juhásznak a felesége, időnként felment ennivalót vinni a férjinek, s akkor már a fia, férjének is. És így lett, két fiatalember is megúszta a sütőt. És persze, amikor... mondta a felesége, hogy Visóban vannak az oroszok, tehát mondjuk, mint itt, ... Ernyébe vagy Szentgyörgyön, ő szépen lejött, bement a lakásába, ott mindent az égvilágán megkapott. Az élete is megvolt, sajnos a családját nem...

K: De a családja nem akarta felmenni a hegyekbe vele, vagy hogy

V: Ki?

K: Tehát, annak az illetőnek a

V: De igen, kettő. Ketten mentek.

K: Nem. De a családja nem akart felmenni a... hegyekbe?

V: Nem, nem. Nem is lehetett. Nem is lehetett. Feltűnt volna. Az feltűnt volna. Nem. És különben is. Idős szülők, akinek ugye, huszon valamennyi...

K: Jaj, értem, de nem úgy, nem úgy volt családja, hogy felesége s gyereke, hanem úgy hogy a szülei? A fiatalembernek.

V: ??? A fiatalembernek a szülei. Hát, azok már ugye ötvenen felüli, hatvan fele járó emberek voltak.

K: Értem, értem, értem.

V: Hát azok már nem mentek ki a hegyekbe! Tudniillik Szigeten úgy, olyan közel van hegy, mint ha mi is megyünk Brassó... Brassóba a Cenkre ahogy fel, fel lehet menni. Na, úgy van Szigeten. Fel lehet menni. Aki ismeri a hegyet, s aki erre vállalkozik.

K: Visszatérve egy kicsit a táborra, Auschwitzra, meg az érkezés, meg említette, hogy leszedték a vagonból, lehúzták.

V: Igen, akkor adtak

K: Csomagokat ott kellett bent hagyni, vagy

V: Mit?

K: A csomagokat.

V: Mindent. Mindent. Csak csomag nélkül. Mindent. Csomag nélkül. Csak így, ami rajtunk volt. Avval mentünk s egyenesen mentünk, nem tudom egy ötven métert, ha mentünk, a hóhér már ott állt. Fekete ruhában. Mengele. Idáig érő ??? csizmába, elegáns... Volt egy ekkora bot.

K: Honnan tudták, hogy Mengele?

V: Utólag tudtuk meg. Nagyon hamar megtudtuk, mert már voltak azelőtt ott lengyel lá, lányok. És már sokan voltak deportálva... Ausztriából, főleg Lengyelországból, Esztóniából. Ahol ők megszállták, onnan már mind voltak deportálva.

K: És a többi fogolytárs mondta, hogy... Annyi hogy amikor leszállnak a vonatról és elindulnak, ugye akkor, akkor még nincs semmi kapcsolat a. Jaj, tehát később tudták meg. Igen... És akkor ott

abban a percben elválasztották az édesanyjától?

V: Persze. Persze, mindenkitől. Rám nézett, s, s bottal csak intett... Ildikó, tessék, vegye a szájába, ??? ... Mindenki.

K: És akkor tudta, hogy mi, mi fog történni az édesanyjával?

V: Nem. Nem, csak, csak mondták. Már a ottani lengyel lányok. 'Látjátok, ott a kémények, hogy füstölnek? Az előbbi transzport.'... De már mentek már előttem, nem tudom honnan, Szatmárnémetiből, Szigetről... Mert mi később mentünk. Már nem tudom a sorrendet. De minden esetre már nagy gőzzel ment a krematóriumban a füst. olyan szag is volt ott állandóan, olyan rettenetes meleg volt, hogy... eleinte fulladtunk meg. Pláne amikor borús idő volt. S lenyomta... Ez volt.

K: Hát, hogyha. Szóval, hogyha mesélne még az ottan, az ottani életről.

V: Tulajdonképpen ott egy olyan kínzás volt. Hajnali, nem tudunk órát csak úgy körülbelül sejtettük a napjárás után. Hajtottak négy óra fele, négy- fél öt fele. Ki a izéből. A blokkból.

K: Körülbelül hány

V: Minden blokkba ezer ember volt. Mindenbe, s egy a C lágerbe százezren voltunk. Százezren. A C lágerben, amelyikben én voltam. És akkor ottan in fünfe??? Reihe, ötös sorba, szépen felállítva, blokkok között. És vártuk, és vártuk és vártuk és még most is várunk. És jöttek. Tudom én, öt óra múlva, hat óra múlva. Leszámoltak, hogy megvagyunk.

K: Úgy öt, öt-hat órákat is ott álltatták

V: Még többet.

K: Tudom én, reggel öttől ott ültek???

V: Há, nem tudom, hogy hány óra volt, mondom, de, azt tudom, hogy már a né, a nap rég nagyon süttött, égetett. Már azt se tudtuk, hogy. S úgy voltunk levág, úgy volt a levágva a hajunk, mint ahogy magának. Természetesre. Mert miután ki voltunk választva egyenesen be a fürdőbe. Anyaszültre levetkőztetve, leszóretelenítve.

K: Durváskodtak?

V: Tessék?

K: Durváskodtak?

V: Igen. Igen, de mind ??? csinálták... a régi häftlingeek. Szóval, a régi, már az ott lévő... Felügyelet volt, persze. Német. Katonaruhás nő... És azután pedig bementünk egy terembe, miután fürdés, szőrtelenítés után. Kerestem például a barátnőmet, akivel kéz a kézben mentem. 'Bözsi, hol vagy, Bözsi? Hol vagy Bözsi?' S akkor mondja azt, hogy 'Bella, Bella –azt mondja– hát nem ismered meg?' Hát, tudja meg, hogy ha az ember, hogyha levágja a haját, én merem, hát engem meg lehet ismerni, mert ugye én nagyon öreg vagyok, de egy fiatal, huszon, vagy egy harminc-harmincöt év, azt, azt nem, nem lehet, ha... kopaszon megismerni.

K: Hogy hívták a barátnőjét?

V: Bözsi, Darvas Böske.

K: Darvas?

V: Az, Darvas Böske. Ma is él. Izraelben. De már szegény egy ő, öregek in, öregek házában. Az öregház olyan, hogy... havi négyezer dollárt fizetnek. Minden van. Külön szoba, fürdőszobával, televízióval. Három-négyféle menü. Van uszoda. Saját orvos. Szóval, ezt nagyon kevesen engedhetik meg maguknak.

K: A gyermekei fizetik, vagy ki fizeti?

V: Neki volt pénze. Neki, neki, neki. A gyermeke is ott maradt... De aztán szerencséje volt, hogy mégis, mégis a háború után megmenekült. A férje is. Hazajöttek, rögtön csináltak egy gyermeket, de rögtön ki is mentek Izraelbe. Úgyhogy. A férje meghalt, ő egyedül maradt, a gyermekét felnevelte. A gyermekének, szóval, lettek unokái. Már nem volt szükség rá és, egyedül, nem volt

értelme. Pénze volt. Gazdag emberek voltak. Időben kiküldtek a szülei... egy vagyont. Amelyhez ő hozzájutott. Úgyhogy, aztán volt főleg egy bátyja, aki Párizsban tanult. S nem is jött haza. Úgyhogy ott maradt, nem is volt deportálva. És irtó gazdag volt. Meghalt. Mindent örökölt ez a húga. Úgyhogy ott is. Meg lehet számolni, hány ember van, aki ezt... megengedi. Tisztességes pénz, kere, do, munkával ott sem lehet ilyen vagyont szerezni.

K: Egy kicsit térjünk vissza a táborra.

V: Mire?

K: A koncentrációs táborra.

V: Táborra.

K: Hogy...

V: Hát, ott. Vártuk, vártuk, álltunk, leszámoltak, tovább álltattak. Nem volt szabad bemenni a láger, a izébe.

K: A barakkba?

V: A barakkba. Azután kezdtek kiabálni, hogy men, menjen valaki a két, az az ilye, az ételért. Mert egy ilyen nagy küblibe hoztak

K: Micsoda? Kübli?

V: Kübli. Hát, egy ilyen. Mint ahogy itt hordják a tejes, a tejeket. Ilyen... hogy hívják magyarul?

K: Hát, ilyen nem tudom, ilyen nagy üst szerű? Ilyen edény?

V: Olyan, olyan.

K: Lábos, ilyen nagy lábos?

V: Hát szokta látni a, nem tudom, üzletbe viszik a, a tejfölt vagy valamit. Ilyen alumínium ??? féle, na. Hát ilyesmi. Rozsdamentes.

K: S miket adtak?

V: Hát, nem kérdezze. Nem tudom. Abba fű volt, abba marharépa volt... Sokszor ropogott a, a...

K: Foga alatt.

V: Fogam között a homok. Egy lé volt. Természetesen nagyon kevesen tudták meg inni. Mert, mert volt úgyis hogy kaptunk egy fazekat nyolcan. És akkor sorbaadtuk, egy korty nekem, egy korty neked, s néztük, hogy nehogy két kortyot egyen. Mert az élet kérdés volt minden, minden korty étel. És kaptunk, már nem emlékszem, asszem húsz deka kenyeret. De egy egész napra. Egész napra. Reggel. Úgynevezett reggel hoztak, ugyancsak ilyen küblibe valami fekete lötyöt, minden nélkül. És a húsz deka kenyeret, de azt egész napra adták.

K: Egy egész kenyeret egy embernek?

V: Húsz dekát egy embernek.

K: Dehát az mennyi volt?

V: Húsz deka. Húsz deka, húsz deka kenyér. Egy, egy ilyen szelet. Igen. Hát ezek nem mondták el? Nem kérdezte tőlük?

K: De én kíváncsi vagyok Bella néniére a... történetére.

V: Hát, én, én hazudok? Vagy?

K: Nem, nem, nem, nem. Hogy Bella néni hogy látta, meg vele hogy történt?

V: Hát, így. Ez volt a valóság. Ez volt a valóság. Nem, nem volt senkinek se különösebb dolga, vagy, vagy jobb körülmények között. Volt egy... elől elkerítve egy kicsi lyuk, ahol a mondjuk felvigyázott a belső rendre. Az már egy poszt volt. Kiválasztott, de, de a közülünk valaki. Ahhoz külön szerencse kellett. Mert az, az mégis először abból a leve, ételből kimerített, hátha kap valami kicsi... sűrűbb valamit... kicsit, kicsit fárasztó nekem beszélni. ??? mert az embert felkavarja. Az embert felkavar minden, pláne ez. Szóval, ilyen, ??? volt, különösen nincs más, mint az emlékek. És sajnos nekem nagyon sok rossz emlékem van. Már negyventől kezdve végig, a kommunizmuson, alatt is. Nagyon sokat szenvedtem. Mert a lakásomban, ugye, nem, nem volt

államisították. Talán pont a izének köszönhetem... a névnek, hogy Almásinak hívtak. Szóval, nem Grünsteinnak.

K: ...még úgy a táborban. Tehát, például Bella néninek volt-e valamilyen fogolybeosztása, vagy va, hol, besegített-e, vagy a konyhába?

V: Nem, semmi, semmi, semmi, semmi, semmi. Ellenben azt csináltam, hogy. Nagyon bátor voltam. És éjjel kilógtam. A konyha elég messze volt. A konyha körülbelül olyan messze volt, mint ez az utca. Tehát jó száz méter, ha nem több. És én oda éjjel besurrantam, holott ki volt világítva. Ki volt világítva... Olyan világosság volt nappal, világosság is nem tudom, öt méterenként a fenn, mint itt a foglyokat, ahogy őrzik. ott is német, kihúzott fegyverrel. Beosontam fel a konyháig, és néha kidobtak a, voltak lányok, akik a konyhán dolgoztak. És néha kidobtak egy-egy káposztát vagy... egy... rossz paradicsomot, vagy volt egy szemét. És abból turkáltam esetleg valamit, és futottam vissza. Ezt csináltam. Nem mindenki merte, mert ez, ez egy veszélyes valami. Mert hogyha észrevettek, lelőtték. Mind ahogy én, egyik... egy ismerőst, egy vásárhelyi ismerőst eltalálták, és a szemét kilőtték. Pontosan egyik szemét veszítette el. Úgyhogy, az se csináltam minden este. Egyszer-egyszer, s akkor aztán próbáltam, hogy négy ötünk között, vásárhelyi, mindig igyekeztünk valahogy. Aztán volt olyan is, hogy kérdezte, hogy 'Neked ki a testvéred?' És akkor rájött az ember, hogy azt nem szabad mondani, mert akkor elválasszák. S akkor mi mondtuk, hogy nem. 'Mégis mért ragaszkodsz?' Akkor kettőt??? összenéztek. Meine Tante, deine Tante. Nagynéni, üknagymama, ismerős. Szóval, össze-vissza hazudtunk mindent, hogy az a négy-öt ember. Szegény Izsák Márton, most aki meghalt, tud róla. Na, annak a felesége is velünk volt. És mindig, mikor bementünk. Már mikor a munkába voltunk, bementünk, és akkor röhögtünk kínunkban, hogy 'Hogy is volt? Milyen rokonom vagy? A nagynénémnek az unokaöccsének a feleségének a nagymamája?' Szóval. össze-vissza hazudtunk, hogy valahogy, valahogy ne, s rokon se legyen, s mégis valahogy összetartozunk, valahogy. Szóval.

K: De például ki tudhatta meg? Esetleg a fogolytársak közül valaki beköpte? S akkor szétválasztották, vagy hogy?

V: Nem, nem, megkérdezte a hóhér.

K: Milyen hóhér?

V: A... Mengele. Nagyon sokszor ő jött be számolni.

K: Tehát, amikor újabb szelektálás volt, hogy...

V: Igen, szelektálás.

K: ...krematóriumba.

V: Szelektá, szelektálás volt. Akk, igen. Szelektálás volt. Mikor látták, hogy valaki, már volt úgy, hogy valaki alig állott, és akkor a hát, aki a háta mögött állt, az tartotta, hogy ne lássa a hóhér, hogy az esik össze, mert akkor azt rögtön kihúzta, és küldte a... gázba. És... szeme volt. Mindent meglátott. S ha valaki ??? akkor mindjárt megkérdezte, hogy 'Leánytestvéred? Unokatestvéred?' Hát, szóval. Nem sokat ért, de még valahogy sikerült... összetartottunk négyen-ötön. De aztán mi egymás között, mikor már munkába kerültünk.

K: Hogy sikerült munkába kerülni?

V: Egy szelektálás volt. Jött egy bizottság. Nem tudtuk, hogy mi, ki. De mindenesetre örültünk, mert az jelentette, hogy valahová elvisznek. Anyaszült meztelenre. A ruhát a karra. Egy bizottság előtt elvonulni. Egyenesen. Ugye, és ott megfigyeltük, hogy mindenkinek a lábát nézték, főleg. A lábát. Azután jöttünk rá, munkára vittek. Álló munkára.

K: Milyenre?

V: Állómunkára. És figyelték, hogy a lábunk nem... rott, trottyan össze vagy... mennyire erőbíró. Na, szóval, mikor már odavittek minket. Emberségesebb volt annyiban, hogy barakkban laktunk.

És mindegyikünknek volt két pokróca... És, hát akkor valamivel jobb volt. Vacsorára kaptunk egy ekkora margarint, egy ekkora mézet. Úgy csomagokba. És volt amikor valamilyen húst kaptunk, szalámifélét. Kaptunk. De én mindig elcseréltem például azt a húsfélét margarinra vagy mézre. Kenyeret sosem adtam. Mások kenyeret is adtak. Azért, hogy húst kapjanak. Kenyeret sosem adtam. És olyan nagy szerencsénk volt, hogy tizenkét órát dolgoztunk, de a gyárban meleg volt.

K: Milyen gyár volt ez?

V: Repülőgép alkatrészeket csináltunk. A Messerschmidt repülőgyárnak volt.

K: Hogy hívták ezt?

V: Hát, ez egy világhírű márka. Messerschmidt repülőgépek. Messerschmidt repülőgépek. Alkatrészeket csináltunk...

K: Bella néniék mit kellett tennie ott?

V: Ott voltak, az a gyárba, Csehszlovákiából hoztak automata gépeket. Az már fel volt állítva, kisebb-nagyobb gépek. Attól függ, hogy milyen csavar. Akinek pechje volt, a barátnőmnek például pechje volt, mert nagy csavart kellett csinálni. tehát az azt jelentette, hogy... két kilós vasat kellett beállítson a gépbe. Érti? Tehát nem mindegy, hogy az enyém csak ekkora csavar volt. ??? kellett csak beállítsam a gépet. És volt egy láda. És... nem nagyon kontroláltak. Meg kellett tölteni tizenkét óra alatt. Tehát, kellett a gép menjen. És állandóan. És, neki is, de ő két kilósat kellett állandóan beállítson. Tehát, itt mondjuk szerencsém volt. Hogy könnyebb is... Schrädemaschine nehéz gép, nem tudom... a német fe, felvigyázó azt mondta, hogy 'Vigyázz, dolgozz pontosan, ha nem, áteszlek a nehéz gépre!' Ez azt jelentette, hát... sokat jelentett. Nekem volt egy, egy lengyel... Vorarbeiterem, hogy mondjam.

K: Micsoda?

V: ... hát, ezek német nevek. Német.

K: Vorarbeiter vagy hogy, hogy volt?

V: Vorarbeiter. Egy előmunkás, aki, aki betanított engem a gépet kezelni, és aki felelt. De az lengyel, keresztény lengyel volt. Ezeket behozták Lengyelországból, Franciaországból, Olaszországból, akik ellene voltak a hitlerizmusnak. Miatt, nem értettek egyet, és összegyűjtötték őket, és behozták Németországba ingyen munkára. De ezek, ezeknek, ezek jobb körülmények között voltak mégis. Rendesebb, ahogy hallottuk. Rendesebb blokkba voltak, meleg volt a blokkjukba. Kaptak valami minimális pénzt, volt valami kantinféle, vehettek borotvát. Szóval, civilizáltképpen nézhetek ki, mert tudtak borotválkozni, vehettek egy darab szappant. Víz állt rendelkezésükre. Nálunk a...

K: Máshol laktak, mint a zsidó foglyok?

V: Persze. Persze. Persze. Nem ott a, a... büntető ??? zsidók között.

K: Milyen volt Bella néniéknek a táboruk? Ahol laktak, amikor a gyárban voltak?

V: Az egy nagy épület. Nagy épület, közepén egy folyosó. Jobbra-balra szobák voltak, direkt erre volt építve. Jobbra-balra szobák voltak. Az e, az egyikbe nem tudom tízen laktak, a másikba haton. Különbözőképpen volt kialakítva. Valamikor lehetett valami kaszárnya, s úgy alakít, nem tudom. Szóval, nálunk nyolc nak volt helye. Na, de mi úgy csináltuk, hogy kettesével, ketten feküdtünk egy priccsen. Azért

VÉGE A 3. KAZETTA A OLDALÁNAK

hogy, már a téglale volt kint verve, ki tudtunk kukucskálni, hogy a udvaron jár a Führer, szóval a lágernek a főnöke jár, vagy egyáltalán mozog valaki kinn a izébe. A udvaron. És... de, és volt egy, egy mosdó szoba, ahol olyan volt, mint egy szökőkút. Közepén sugározta a vizet, persze, hogy jéghideg, természetesen. Na mostan, ahogy nálunk aki velünk akart lakni. Mi figyeltük egymást. Mert volt az egyik, egy fiatal leányka, szegény mindig fázott. És nem akart mosakodni.

És mondtuk, 'Aki nem veti magát alá a mi törvényeinknek, az innen mehet ki'

K: Mármost a szobából?

V: Tessék? A szobából.

K: Mármost ab, abból a szobából, ahol laktak?

V: Igen, igen, s az is vásárhelyi volt. És nem akart máramarosiak közé kerülni.

K: Az összesen vásárhelyiek voltak, akik egy szobába kerültek?

V: Igen. Igen, igen.

K: Neveket tetszik tudni mondani?

V: Neveket... És mi a, mi a, mi az érdekes ha neveket mondok?

K: Hát azért, hogy esetleg

V: Darvas Böske, Emma, a férje után Man, Mandel Böske. A másikat hívták, Istenem hogy hívták? Izsák Marcinak a feleségét, mert ma sem tudom hogy hívták, csak mind Lulu.

K: Lulu.

V: Na, hát ennyit tudtam. A, a szüleinek a nevét, mert még akkor nem voltak összeházasodva a háború előtt. Hiába. Kilencvenhárom éve nem tudok memorizálni annyiféle nevet. Eszembe jutnak. Beugrik. Dehát annak nincs sok értelme. Nem látom ilyen dokumentációnak, hogy a nevek szerepeljenek, a lényeg a fontos. Hogy mi hogy élt az a, az a pár százezer ember, aki megmenekült. Gondolom, az az érdekes. Nem, hogy hogy hívták, nem Ildikó?

K: Hát attól függ. Az jó, hogyha eszébe jut, de nem... nem katasztrófa, hogyha nem.

V: Izsák Klári. Izsák Klári... Kelemen ké, Kelemen Gizi, Kelemen Nusí. Most jutott eszembe, három testvér.

K: Három testvér volt a szobába?

V: Három testvér, igen.

K: Titokban tartották, hogy ők testvérek?

V: Tessék?

K: Titokban tartották?

V: Hát persze. Persze. Mi vásárhelyiek tudtuk, de ők mindig más sorba. A három testvér nem élt egy sorba, egymás. Szóval az ??? sorba külön-külön voltak ???, hogy nehogy véletlenül hasonlítsák össze, de nem is hasonlítottak.

K: És például volt ilyen szabadságuk, hogy a foglyok választották meg, hogy kivel laknak egy szobában?

V: Nem, nem, nem. Nem a, beengedtek, mint egy csordát.

K: S akkor mindenki ott

V: S akkor mindenki.

K: Kapaszkodott.

V: 'Ide, na. Gyere i' Ide futtunk ugye, befutottunk mindjárt, nyolcan befutottunk egy szobába. Szóval, mi vásárhelyi volt. Úgyhogy.

K: És mi volt azzal a lánnyal, végül mi lett, aki, aki fázott s nem akart mosakodni?

V: Jaj, hát kitették. Kitették. Elment egy másik szobába. Szegény sírt, fagyott meg, zizegett. Bocsánat, térdelt, letérdelt, hogy vegyük vissza. És ezután ő is velünk fog jönni reggel vagy este mosakodni. És a ruhát. Tetűtől féltünk, mert a tetű aztán pusztította is az embereket. De, nemigen volt a mi blokkunkban tetves, nemigen tudtam. De mondom, nálunk olyan fegyelem volt. És rendbe tartani a, a ágyat, tehát amilyen ágy volt ottan. Bodzát??? nem ??? valami szalmával, olyan hideg volt mint a fene. S azért tettünk rá egy pokrócot. És há, hármat magunkra, úgyhogy. S a fáradtság. Aludtunk. Amikor csengetett, verték a harangot, öt órakor, mert hat órára a gyárban kellett lenni. A gyár annyira volt, mint ide a Kultúrpalota. Addig szép sorban katonai felügyelet alatt mentünk. Ez egy boldogság volt. És a, szerencsénk is volt ott, hogy... miután már

közel volt a front. Már Németországban zajlott, hogy borzalmas sokszor volt légiadás. Akkor le kellett szaladni a izébe, az óvóhelyre. Az egész mindenkinek kötelező volt leszaladni. Ott meg volt egy ilyen keskeny, hosszú-hosszú pad, ez valamikor selyemgyár volt. Valamikor. De a háború alatt nem kellett a selyem, átalakították hadi üzemé. S lett belőle ilyen hadi üzem. A alól megmaradt a légvédelmi. Akkor ott ültünk, meleg volt, és elaludtunk. Sokszor tartott húsz-huszonöt perct... Hát, egyszer láttunk egy, egy légi bombázást. ??? akkor tették porrá Hamburgot. Utólag a lengyelektől tudtuk, mert azoknak volt csinálmány, egy rádió. Ezer gép ment, a, a eget nem lehetett látni. Annyian mentek egyszerre. Ezer repülő egyszerre ment, s Hamburgot készre csinálták.

K: És ezeknek a lengyel foglyoknak ott volt valami bütykölt, valami tákolmány, ahol a híreket hallották?

V: ??? ők, ők, igen dolgoztak valami műhelyekbe. Volt egy műszerész.

K: Vagy ezek a keresztények?

V: Igen, arról beszélek, csak azokról. Nálunk férfi, zsidó férfi nem volt. Csak nők. A férfiak azok mind lengyel keresztények, francia keresztények, de volt beépített is. például az én, az én mesterem, mondjuk, mondta, hogy 'Ne nagyon barátkozzatok avval a francia... Häftlinggel, rabbal.' Mert rabruhában volt. Azt mondja, 'Mert az egy beépített besúgó.' Például. Ők mindent tudtak. Úgyhogy, őket megfogták egyszer, hogy rádiót hallgatnak, és... egyet felakasztottak. S napokig lógott az udvaron.

K: A gyár udvarán?

V: A gyár udvarán, mindenki lássa. Nem, nem rémítette meg a lengyeleket. Le a kalappal a lengyel hősiesség előtt. Nem csak itt bizonyítottak. Nem telt bele egy hét megint volt rádiójuk. És ők mondták, ő mondta például, mindig jött reggelként a, 'A front itt van, a front itt van.' Már megmutatta, például, megmagyarázta, hogy a villanydrótot, amibe a, a illetve a, a szögesdrótot, amibe villanyáram van, hogy kell az áramot kiütni, hogy tudjunk kijönni, 'Hogyha titeket akarnak. Ki akarják üresíteni a lágert.'

K: Tehát ennek a munkalágernek is ilyen... áram, árammal kerített

V: Persze, persze. Persze, persze. Minden, minden. Persze. És akkor ő mutatta, hogy úgy kell dobni egy kicsi vasat, hogy két drótot érintsen. Mert ha két drótot érint, akkor kimegy az áram belőle.

K: Tehát kiveri a biztosít, vagy valami?

V: Tess, tessék? Szóval, hát mi laikusok voltunk, de tudja a múlt gyermekei, s a múlt fiatalsága nem volt olyan okos mint most, és olyan.

K: És akkor összebarátkozott ezzel a lengyel férfivel?

V: Én nem barátkoztam, mert ő volt az én közvetlen izém. Közvetlen... hogy mondjam. Felvigyázóm. Aki nézte. Volt neki alul a tíz gép, amiért ő felelt a német főnöknek. Hogy ez rendben van. Na, de aztán egy idő után, mondta, hogy 'Na, hallgass ide, dolgozol, csinálsz vagy húsz-huszonöt csavart, abszolút pontosan. Azt félreteszed, de utána így és így csinálsz mind, mind selejtet. Azt alul teszed. Én fogom ezt kontrollálni, ha te nem így csinálod, akkor én foglak téged áttenni a nehéz gépre.' Tehát szabotálni megtanított, érti?

K: Igen.

V: Mert jöttek kontrollálni a németek, hát felülről megnézték a csavart. Volt nekik egy műszerük amivel megmérték, még egyet, igen stimmel, kész. De alul mind selejt volt. Úgyhogy nem szerettem volna arra a repülőgépre felülni, amit én csináltam... De a többiek is hasonlóan. Így tanítottak meg szabotálni. És akkor, mikor már tényleg hallatszott a, a, a fegyverek. Akkor tanított meg arra, hogy 'Ti nem menjete sehová! Kiállítanak az udvarra, de ti ne mozduljatok. Ne engedelmesskedjete.' És megmutatta, hogy hogy szökjünk meg. És oda is mentünk, egy

páran... vagy nyolcan-tíz. És me odaütötte az egyik ügyesen. Láttuk, hogy sikerül, de mégse mertük megfogni, de ő

K: Már mint a kerítést.

V: Igen. ??? Mi már azt mondtuk, 'végig csináltuk ezt a szörnyű évet, hát most így pusztuljunk el?' De ő megfogta, széjjelhúzta jól, és nem történt semmi, és kibújt. Utána kibújt a második, én nagy bátran nem mertem, nem mertem. S a többi sem. Vagy négyen kibújtak, én sem voltam köztük, nem. Na, de aztán mégis volt annyi bátorságunk, hogy mikor kivittek, akkor a második éjjel szépen lehasaltunk a... útszélen. Este, lehasaltunk. A menet lement és mi ott maradtunk. Tehát akkor már nem tartottunk a lágerbe.

K: Tehát, amikor vitték a szálláshelyről vitték a, a repülőgépgyárhoz, akkor? Tehát, ment a menet és akkor hasaltak le?

V: Nem vittek. Bent voltunk a lágerbe. Akkor már nem mentünk a gyárba.

K: Értem.

V: Akkor már ki akarták üresíteni a lágert. Akkor már már ki akartak

K: Tetszik emlékezni, hogy mi, mikortól kezdve nem vitték a gyárba? A repülő

V: Nem, nem.

K: Tehát, körülbelül a hónapot vagy ez már, ez már negyvenötben volt, vagy?

V: ... májusba, május kilencedikén volt vége. Hát ez lehetett úgy március végén. Március végén, április közepén. Lehetett, mert mert május kilencedikén volt hivatalosan vége a világháborúnak. De mi, mi, csak május kilencedikén éreztük magunkat biztonságban. Hogy, na nem vagyunk már foglyok.

K: És akkor amikortól már, már nem kellett visszamenni a gyárhoz

V: Tessék?

K: Tehát amikor nem kellett már visszamenni a gyárhoz, fel akartak

V: Arra már nem mentünk vissza, onnan ki

K: S ott voltak azok az emberek, akik széthúzták a drótot s úgy szöktek meg, nem jelentett ez, tehát nem keresték őket?

V: Nem keresték. Maguk a németek, felvigyázó katonák is szöktek meg. Azon vettük észre, mikor elmentünk ennyien vannak, másnap néztük, kevesebben. Harmadik nap még kevesebben. S innen kaptunk bátorságot. Csak a vezér, a főnök, a lágerfőnök az ment végig. Gondolva, hogy ha elviszi egy bizonyos helyig, és ott beéri őket a orosz, akkor ő megmenekül s mondja hogy 'Ne, itt van a írás, amivel parancs volt, hogy végezzem ki a lágereseket, és nem lá, nem

K: Nem végezte ki.

V: Nem végezte ki. De azért

K: És akkor jutalomból, hátha megmenekül.

V: Igen. Hát, jutalom...

K: Vagy valahogy

V: Igen. Szúval... Nem védte egyik se. Nem védte senki se. Kérdezték, hogy milyen volt, mindenki megmondta, hogy egy alkoholista gazember. Úgyhogy rögtön lekapcsolták és vitték. Biztosan nem maradt élve. Biztosan. Nem is érdemelte. Egy alkoholista volt.

K: Auschwitzba mennyi időt ült?

V: Auschwitzba? Május negyedikén érkeztünk oda. Azt azért tudjuk, mert akkor is, akkor van nekünk marosvásárhelyieknek a gyásznapunk. Pünkösöd másodnapján. Májustól, május, június, július, augusztus, szeptemberben vittek minket el. Szeptemberben.

K: A, ehhez a gyárhoz.

V: Az a gyár. Nem direkt oda vittek. Egy-egy Bergen-Belsenbe vittek, az is egy fogolytábor volt. De ott már jó dolgunk volt, Bergen-Belsen. Hát egy ??? izé nem tudom, hogy hol volt. Bergen-

Belsen... Ottan tartottak két hétig, hogy egy kicsit felerősítsenek. Tehát ottan volt, be voltak, be volt állítva olyan nagy cirkuszsátrak. A földön, de rengeteg pokrócot kaptunk. Nem kellett appertálni, így hívták azt a bizonyos ??? nem kellett appertálni. A koszt egy kicsivel jobb volt. nem kellett reggel felkelni. Volt víz, tudtunk mosakodni, vécére menni. Még... hozzájutottunk egy kertben... maradt egy-egy murok, mar, vagy vagy krumpli vagy nem tudom mi, szóval.

K: Egy kertben? Vagy hol maradt meg?

V: Tessék?

K: Hol maradt meg?

V: A földön. A földön. Úgyhogy, mondjuk, hogy ott aranydolgunk volt. Nem kellett állni. Ha eső volt, akkor bejöttek s ott számoltak le minket.

K: Bementek a nagy sátrak alá?

V: Ne, igen. Igen. Az, az, nem tudom hányan. Ezerötszázan vittük. Ezerötszázan men, voltunk összesen. Akit vittek a gyárba dolgozni.

K: S mennyi időt ültek itt Bergen-Belsenben?

V: Két hetet.

K: Két hét és akkor utána?

V: Jó két hetet.

K: hogy vitték? Vonattal vitték tovább, vagy masíroztak?

V: És onnan vittek aztán ide a gyárba.

K: De gyalog vitték vagy vonattal?

V: Nem, vonattal.

K: És tetszik tudni, hogy mihez volt közel ez a repülőgépgyár, melyik helységhez?

V: Hogyne, Lipcséhez.

K: Lipcséhez?

V: Persze... Leipzig. Úgy hívják németül. Lipci, annyira volt, mint ide Marosszentgyörgy. És volt egy, egy olyan kis fürdőhely volt. De oda, ott volt egy, mondom egy olyan selyemgyár. De aztán, háború alatt átalakították hadi üzemnek. A gyárat.

K: És Auschwitzban, úgy konkrétan Bella néni milyen kínzásoktól szenvedett? Tehát miket csináltak a, például Bella nénivel?

V: Nem, nem. Például, például. Mikor nem tudom mi volt, valami ruhacsere, ruhacsere volt, és ledobtuk a ahogyhívják, a régít, ott egy nagy-nagy-nagy halom... ruha volt.

K: De rabruhában voltak?

V: Auschwitzban. Nagy, nagy ruhacsomag, s egyenként mentünk el, de gyorsan, gyorsan, gyorsan. Mindig ez volt a jelszó. 'Schnell! Schnell! Schnell!' Fel kellett kapni, s úgy messziről próbáltunk kinézni magunknak. Na, de hát azt nem lehetett úgy messziről látni. Hanem fel, felkaptam egyet, dehát láttam, hogy az egy százkilósnak való, és visszadobtam, és vettem egy másikat. Na, és akkor kaptam két nagy pofot... Két nagy pofot kaptam. De nagyot... Egy katonától. Katonától... És szembenézett, s azt mondja, hogy, hogy 'Nem fáj?' Mondom 'Tőled nem.'... Rámnéz. 'Tőlem?' 'Nem. Miért fájjon?' Ha még egyet kérdez, biztos főbelő, mert azt mondtam volna, hogy 'Te nem vagy ember, hanem állat vagy.' De ??? 'Nem fáj?' Mondtam 'Nem.' S azzal továbbment. S azután gondoltam 'Te, hülye, egy szavadba kerülsz és egy golyóval.' Lehet, hogy jobb lett volna, Ildikó. Mert utána olyan csúnya életeket éltem.

K: És, tudom, hogy ez egy, ez egy fájó pont, de egyszer Bella néni mesélte, hogy, hogy megkérték, hogy zongorázzon.

V: Igen.

K: De ez Auschwitzban volt?

V: Hogy micsinál?

K: Ez Auschwitzban volt?

V: Mi?

K: Hát amikor megkérték, hogy zongorá, tehát odaállították, hogy zongorázzon, és Bella néni nem akart.

V: Igen, igen.

K: De ezt a történetet...

V: Nem Auschwitzban volt. Munkahelyen.

K: el tetszik mesélni nekem ezt a történetet?

V: Ez úgy volt, hogy éjjel volt. ??? a gépem éppen kapott volt. Tehát elrontott, volt rontva. A mester, az nem volt ottan. Nem volt ott, de a gép kapott. Én leültem a ládákra, persze a fáradtság, kimerültség, minden. Elaludtam. És pont jött a hóhér, a fővezér ??? Vérmes szemekkel. Láttam, hogy dög???, szóval nincs magánál. És mondta, hogy 'Reggel jelentkezel nálam.' Tudtam mit jelent. Azt jelenti, hogy odaállít a drótok előtt, egy méterrel a drótok elé... És én éhséget bírtam, de a fázástól rettenetesen szenvedek. Lássá, még itt is, máma reggel felvettem ezt, olyan hideg volt amíg kimelegedett a szoba. Közbe nézek órát.

K: Ezt a történetet még megkérem, hogy mesélje

V: Tessék?

K: Mesélje el még ezt a történetet.

V: Na.

K: Jó?

V: Na, úgyis meg kell várja, amíg Pista jön, mert meg, fellefonálok Pistának... Szóval, mondtam a testvéreknek, a kolléganőknek. Mondom 'Gyerekek, én nem állok ki.' ??? Már kezdett hajnalodni, mindjárt jött a váltás. 'Én nem bírom ki. Én nem állok oda.' Könyörögtek 'Bella drága, mindnyájan viszünk meleg téglát.' onnan a gyárból,??? mert ott a gyárba mikor mentünk, kaptunk egy overallt. Egy munkaruhát. Tudja, mi az az overall. És azt mondja 'Viszünk egy meleg' Közben vegyen egy kis csokoládét! Elfelejtettem. Azért van odatéve. ... 'Nem bírom ki úgyse.'

K: De ez a pasas azt mondta. Ez az fő azt mondta, hogy azonnal, azonnal menjen ki és álljon oda a dróthoz?

V: Ez a , ez a... mikor a, mikor a

K: Vagy pedig???

V: Mikor vége van a sichtának, tehát reggel hat órakor, mikor jön a váltás. Jöszötk be a lágerbe, ugye, akkor ott előtte ott volt az iroda, és ott kellett áll, álljon. Azt mondtam. Nem. 'Bella drága betesz, betesz a... bunkerbe.' Nem tudom, idáig volt víz, odatett. Mondom 'oly mindegy, hogy így halok meg vagy úgy halok meg, nem megyek. Ne haragudjatok, mindnyájan szenvedni fogunk, egy vagyok veletek, de... nem bírok. Így nem akarok meghalni, így. – mondom – Higgyétek el, én láttam, hogy fogalma sincs. Már rég elfelejtette, mert nem láttátok, hogy hogy nézett ki.' Na, és így volt, meg is úsztam. Nem mentem. Igaz, hogy egész éjjel nem, egész nap nem aludtunk, figyeltük, hogy jön-e. Nem jött, megúsztam. Így úsztam meg, én nem is tudom ki bírta volna ki.

K: De megfagyott volna vagy megfázott volna és

V: Megbillentem volna a fáradtságtól, a hidegtől, a hidegtől, megbillentem

K: És akkor rábillen

V: volna, és ráestem volna. Ráestem volna. Már nekem mindegy volt, nem volt kiút. Én éreztem, hogy én ezt nem bírom. Én az éhségtől soha nem szenvedtem az egy év alatt. Mások nagyon szenvedtek. Én nem szenvedtem. Én mindig kisétkü voltam. És nem tudom. És minden szart megettem. Amit adtak, azt mondtam 'Túl akarod élni, akkor meg kell egyél mindent.'

K: Mi volt? Mi adott erőt, hogy, meg akaratot, hogy túlélje?

V: ... Mi az? Mi az ? Meg akarom élni azt, hogy mi lesz ezután... Nem tudom, mi volt a... Hány ember van, beteg és azt mondja 'Én ezt túl akarom élni.' És ereje van bírni és túrni, s. Hát, ez egy, egy, a természet dolga. Nem tudom megmagyarázni. Mindig ez volt a jelszó. Különösen, mikor már a végénél tartottunk.

K: Azt, még mindig nem tetszett elmesélni a történetet, amikor kellett zongorázni.

V: Zongorázni?

K: Igen. És az ujjait, amikor.

V: Nem, már nem.

K: Eltörték.

V: Hát, én amikor már hazajöttem, akkor már bogos volt az ujjam.

K: De nem, de emlékszem, hogy egyszer említette, hogy, hogy valahol kellett zongorázzon, és Bella néni nem akart, és akkor eltörték az ujjait? Az hol volt?

V: Nem, nem, nem. Nem én, nem én. Nem én voltam. Én nem voltam. Én hazajöttem, és itt láttam a bogot, s elmentem Száva professzorhoz. És megmutattam neki, és azt mondta, hogy egy ... nem is ???, hanem egy másikkfajta megbetegedés. És azt mondta, hogy 'Sajnos, ezen nem tudok segíteni. Mert – azt mondja - ... Ez a többi is fog lenni. Örüljön neki, ha nem fáj.' És

K: És akkor így a csontok el, elgörbültek, vagy

V: Hát, látja, hogy hogy néz ki. Látja, hogy hogy néz ki. Így lassan elgörbült és evvel vénültem meg.

K: És ... egy kicsit a, tetoválásról. Hogy azt, az mikor volt? Mikor volt?

V: Az? Mindjárt első hónapban, ahogy mentünk. És nagyon boldogok voltunk. Mert azt hittük, hogy nahát, ez ha valakinek számot kell adni, hogy mi létezőnk. Dehát fenét, az nem ért semmit.

K: Fájt, amikor tetoválták?

V: Nem, nem. Nemek nem, mert nagyon ügyesek voltak.

K: Nem tetszik ezt elmesélni?

V: Tessék?

K: Nem teszik ezt elmesélni, hogy hogy volt? Mert én ezt például még soha nem hallottam, hogy

V: Nem, ezt nem tudom. Német lányok csinálták. De nekem szerencsém volt. Olyan ügyesek voltak. Olyan ügyes volt. Mert nagyon kicsit csinált. De például a sógornőmnek ilyen nagy volt, és össze-vissza. Szóval nem tudott írni. Ez úgy látszik, hogy tudott. Ren, ren, tudott írni rendesen. Az ő ilye, ilyen nagy volt. Volt olyan, például, aki itt egyet tudok csak, igaz, aki ki is vetette. Csodálkozok rajta, hogy kivetette pont ő. Ez éppen, látja még egy név jut eszembe a nyolcból. Salamon Ilonka. Salamon Ernőről hallott. A felesége, avval, avval voltam, avval is ugye itthonról voltam jóban. És az kivetette... Hogy miért? Ő, mint kommunista. Talán pont azért, mert kommunista volt... talán azért, most jut eszembe. Talán pont azért. S a végén hozzámert egy nagyon fiatal, dúsgazdag orvos gyermekéhez. Vagy tizenöt év korkülönbség. A fiú még egyetemre járt, és ő már, már rég tanárnő volt, és csúnya volt. És a végén a férje hamarabb meghalt, és a férjét még ő gondozta Németországba... Németország. Hát így jutnak, jutnak eszembe. Ő egyedül vette ki. Senkitől se hallottam. Ez, ez egy szégyen. Nekem benne van minden iratomban, amit kaptam.

K: Mennyi? Hányas volt a száma Bella nénié? Hányas szám?

V: Háromszáztizenhét. Itt, itt van.

K: Háromszáztizenhét?

V: Százharminchét. Százharminchét. Tizenhárom százharminchét. Mostmár ??? mert össze vagyok, össze vagyok menve. De nagyon jól, nagyon jól lehetett.

K: Tehát tizenhárom, három tizenhét.

V: Három tizenhét.

K: Igen.

V: Most már össze vagyok menve. ??? telefon

K: Annál durvább bánásmódban részesült, mint az a két pofon?

V: Én nem.

K: tehát, úgy, hogy megverték vagy belérugtak vagy...

V: Nem, nem, nem. Nem, nem. A gyárba senki nem nyúlt senkihez. Senki nem nyúlt senkihez. Ott mindenki dolgozott. Nem bánt. Amikor már ott voltunk a gyárban, s onnan már aki gondolkozott, az már látta, hogy ott már vesztett dologról van szó. Tehát már nem voltak durvák, habár... ??? egy bosszú. Ugyanakkor, amikor, amikor elaluvá talált, aluvá talált a hóhér engem. És a barátnőm védeni akart, és megszólal nagy bután a barátnőm perfekt németül, hogy 'Szegény – azt mondja – mégsincs hozzászokva ilyen nehéz munkához. Hát egy ügyvédnek a felesége.' És ezt hallja a német izé is, a német... főnök, aki, aki felel a munkáért. A német főnök, hogy mikor elmegy a hóhér. Itt van Pista. Azt mondja 'Fra'

K: Tessék folytatni.

V: 'Frau Doktorin, - azt mondja – du bist? Te vagy? – azt mondja – a Frau – tudja mi a Frau – doktorin?' Na, ne félj Frau Doktorin! Minden nap bevitt az irodába, fel kellett mossam, a szünidőben, volt egy óra adva ebédidő, és egytől kettőig ablakot pucolni, felmosni Frau Doktorin. 'Azt nem jól csináltad, Frau Doktorin!' Na, ez volt a hogyhívják... a bosszú. Ottan, jobb volt egyszerűen ??? mert egyszerű ember voltam, hát Istenem. Mi az, hogy egy ügyvédnek a felesége, az is egy egyszerű polgár ember. Szerintem. Nem egy valaki.

K: A férjéről tudott akkor valamit?

V: Tessék?

K: A férjéről tudott akkor valamit?

V: Én szívem, már, már negyvenháromban kaptam egy szomorú hírt, hogy lelőtték. Szúval én már, mint özvegyasszony mentem izébe. Mentem Auschwitzba... Mint, negyvenháromban. Negyvenkettőben vitték el. Tulajdonképpen Anyukát csak azelőtt egy évvel hoztam be, mert a bátyámat is vitték Gyergyóból.

K: És a bátyjáról valamit tudott-e?

V: A bátyámról nem tudtam semmit. Nem is reméltem, hazajött, de

K: Nem remélte? Nem remélte, hogy találkoznak?

V: Nem hittem, hogy találkozunk, hogy kibírja. Mert ő tizenhét hónapot volt Ukrajnában. A pokolba. A bátyám. És alig volt itthon öt hónapot, és akkor vitték Auschwitzba. Tehát. És egy vékony, sovány ember volt... Mi amilyenek apám részéről, úgyhogy nem is gondoltam, nem volt reményem, hogy hogy túléli. Tehát nagyon szomorúan mentem én már vissza.

K: De akkor nem együtt vitték Auschwitzba?

V: Tessék?

K: Nem együtt vitték el a testvérét

V: Nem. Nem. Őt negyvenkettőben, Ukrajnába.

K: Értem.

V: Mikor hazajött, neki volt felesége. És Pesten laktak. Úgyhogy

K: Nem volt semmi hír? Nem tudott róla semmit?

V: Semmit. Semmit. Semmit. Én már itthon voltam több, mint három hónapja. Már itthon, s semmit nem hallottam. Hát, szegényt, őt is elsirattam, eltemettem magamban. S egyszer be, eljön egy idegen pasas. Amelyik vidékről való volt.

K: Körülbelül mikor volt ez? Negyvenöt végén, december?

V: Hát már régen, már itthon voltam.

K: Negyvenöt december környékén? Mikor?

V: Hát a nyáron, nyáron jöttem haza.

K: Igen. S rászámítunk még vagy három hónapot, ilyen ősz.

V: Így és munkába mentem. Ez, ő csak novemberben, be, körülbelül nyár közepén egy hónap, mit tudom én, júliusba, augusztusba beállít egy férfi, hogy 'Hírt hoztam a bátyjáról, hogy itt, Németországban van, egy gyárban dolgozik, s nem is akar hazajönni.'... Nagyon el voltam keseredve, kértem a címet, hogy... írjak neki, hogy. Mert ő is azt hitte, Anyukám nem élt, ugye tudta, hogy anyukám nincsen. Énrólam ugye egy féltett gyermek, fiatal, féltett, bár tudta, hogy egy sportoló voltam. De mégsem hitte, hogy én egy Auschwitzot vagy egy gyári munkát kivégzek. És ő olyan helyen volt, ahol a nők egy csoportja a erdőben fakivágásnál volt. Fakivágásnál, hát kérdezze meg, kérdezze el magunkfajta nőket, erdőben ilyen időben nagy fákat dzs, druzsbával vágni. Úgyhogy semmi esélye nem volt. Nem is akart hazajönni. És... egy szép napon beállított. És akkor elmesélte, hogy egy éjjel álmodta, hogy hátha mégis, hátha mégis én olyan edzett vagyok, s annyi akaraterő. Úgy ismert engem, van s volt bennem. Hátha mégis létezek. Ide mindig vissza tud jönni... És hazajött. Szegény.

K: A családja el, elpusztult a családja? A testvérének?

V: Hogy? Hogy?

K: A testvérének a családja elpusztult?

V: A feleség, igen. Azt tudta, mert a feleség tudta. Az egy fiatal nő volt, hogy Rigába... a nagyváradi volt, Rigába.

K: Zriga?

V: Ri, Riga.

K: Riga.

V: Lettországnak a fővárosa.

K: Igen, igen.

V: Oda vitték lágerbe. És az még nagyon messze volt, ott még volt remény, hogy a németek nyerni fognak. És...ott tényleg megkapta a, a fürarbeiter ???, a főnök, a... utasítást, hogy géppuskázza le az e, ürítse ki az egész lágert. És ugye a bátyám ezt tudta. Tehát, azért, úgy ??? nincs miért hazajönni. 'Feleségem nincs. Bella, én nem bírom ki. Anyukám nincs.' A férjem nincs. 'És egy éjjel –azt mondja- éreztem, hogy nekem haza kell jönni.' Szegénynek szé ???ú

K: Ki volt az a pasas, akit hazaküldött?

V: Nem ismerem, nem isme, valahonnan vidékről. Ő se ismert engem, csak a bétyém kezdte magyarázni, hogy 'Menj ide, keresd ezt és ezt a nevet.' Környéki zsidó volt, a környékről valahonnan, ismerte a várost. Magyarázta, hogy körülbelül, hogy hol van a házuk. Neve, meg, megmondta a lánykori nevemet, vagy a férjem utáni nevemet. Rögtön ideta, odatalált.

K: Most nem azért jött ide tulajdonképpen a testvére, mert ez a férfi hírt adott?

V: Férfi nem ment vissza. Férfi hazajött végleg.

K: Értem.

V: A férfi hazajött végleg. Nem volt olyan könnyű onnan, hazajönni.

K: Arról tetszik mesélni, hogy hogyan érkeztek haza a...

V: a hazajöve...

K: Mennyi időbe...

V: Tessék?

K: Mennyi időbe telt amíg hazajöttek?

V: Sok időbe. Sok időbe, mert le voltak bombázva a hogyhívjákok, a, a... sínek, tehát a vonatok nem mentek. Azt sem tudtuk, hogy hol vagyunk, merre induljunk. Gyalog indultunk meg. Erre próbáltuk. A németektől hiába kérdeztük, hogy. ??? hogy menjünk Prágába, gondoltuk, azt

inkább ismeri, Csehszlovákia hol van. Az egyik erre mutatott, a másik arra. Szóval... felültünk egy kicsi, vicinális vonatra. ??? letettek, mondta a izé, hogy mi erre megyünk. 'Az nem jó nektek, próbáljatok arra menni.' Fe, felültünk mit tudom én egy, egy trenre, egy románokkal megtelt... kocsis, hogy mondjam, autó, autóra, teherautóra. Mondtuk, hogy, nekik mondtuk, hogy románok vagyunk, ha magyarokkal találkoztunk akkor magyarok voltunk. Nagyon sok nemzetiségünk volt. És vittek egy darabig. Végén elkerültünk Prágába. És akkor Prágába kaptunk egy vonatot a... egy tehervonatot, amelyik elhozott Pestig... Nem volt olyan egyszerű. Megérkeztünk Budára. Nem tudtunk átjönni Pestre, mert az összes hídak le voltak bombázva. Én Pestet úgy ismertem, mint Marosvásárhely főterét. Én rengeteget é, voltam és éltem Budapesten lányk, amíg férjhez nem mentem. Utána is sokat voltam. Minden évben kétszer. És... hogy nem, izék kerültek. Ilyen nagy tutajokkal, csónakokkal vittek át egyik oldalról a másikra. Mert a Duna ott Pesten, nagy, nagy ottan a Duna. Szóval... nem lehet akárhogy átmenni, és mind az összes, a Margit-híd, a Lánc, a Lánchíd, a mindegyik le volt izélve. Normális, mert ahogy vonult a csapat, a magyarok ahogy vonultak ők robbantották, hogy ne tudjanak az oroszok jönni. Ilyen hülyék, itt akarták megnyerni a háborút... És sajnos

K: És Pestről hogy, hogy érkezett haza?

V: Tessék?

K: Pestről hogyan jött haza?

V: Már

K: Nem, tehát említette, hogy elérkeztek Pestre. Tehát Prága, Pestre. Pestről?

V: Pestről, Pestről... hogy jöttünk? Úgy, hogy kimentünk az állomásra és megengedték, hogy, hogy a, egy tehervonat tetejére, tetejére szá, me, szá, négyen voltunk, öten voltunk, tetejére felmászni. Hason, mert ők se ismerik, hol vannak az alagútak, mondta a, a, a főmasinista. 'Nem tudom, hol vannak az alagutak, mi Bukarestbe megyünk. Tehát hason menjenek, mert nem tudjuk, hol van alagút. És ha már idáig eljötték', na. Úgyhogy... hason mentünk és érkezünk Nagyváradra. Onnan már tudta értesíteni az egyik barátnóm, Helmed József, megint eszembe jutott egy név.

K: Hogy, hogy hívták?

V: Hel, há betű, Helmed, el ma

K: Helmed? Helmed?

V: Helmed. Hová tudom felírni?

K: Jó, értem mostmár.

V: Hel, Helmed. Akkor úgy hívták, azután férjhez ment. Mert a férje, a férje nem... azt már a, a férjait, a második férjét. Ennekem is, én is másodszer mentem férjhez.

K: Ez a, ez is benne volt a vásárhelyi csapatban?

V: És akk, tessék?

K: Ő is benne volt a vásárhelyi csapatban?

V: Ő is, ő is, igen ő is a nyolc között volt. Úgyhogy a, a onnan már tudta értesíteni az öccsit, mert az öccse Bukarestbe élt. És ahogy tudott, ahogy felszabadult, ő... szekérrel, ő gyalog, számárháton, mindenféleképpen hazajött hamar, és bement a lakásába. Úgyhogy ő is majdnem, majdnem, majdnem épen megtalálta világon mindent. Nem úgy, mint én, aki egy poharat sem találtam meg. Mindent megtalát, hogy mikor hazaérkeztünk, nem is engedett engem hazamenni, magához vett, és addig, amíg állásba, vagy valami egy kicsit magadhoz térsz, nálam maradsz.' Sokat segítettem Auschwitzba, mert ha loptam egy káposztát, felét neki adtam. Mert ő rettenetesen éhezett, rettenetesen. S én nem. Mert, persze, hogy én is ettem, de... És ő aztán evvel fizetett. És... azelőtt is barátnók voltunk.

K: Teherautón jöttek Vásárhelyre? Váradtól errefelé?

V: Vá, Váradtól már ő jött autóbusszal. Az öccse jött egy nagy mikrobuszal. És hazahozott bennünket. Vásárhelyre. S egyenesen hozzám, mind az ötünk odament. És első nap. Na, de a négy elszéledt, mert mindegyik kapott, a lakását valamelyik formába... megkapta. De hát vállalta, vagy megnézte, becsukta, s ment az egyik Temesvárra ment, a másik Szigetre ment. Minde ??? kapott családot, s alakását bezárta, vagy ha volt, akkor kitette. Én nála maradtam majdnem két hónapig. De négy hétig nem is mentem, nem is jöttem a lakásom felé.

K: Nem is nézte meg,

V: Nem.

K: hogy megvan minden?

V: Nem, nem, nem.

K: Miért nem? Hogy, hoy bírta ki?

V: Nem, nem tudtam jönni.

K: Nem volt ereje?

V: Nem.

K: Fájt?

V: Nem volt energiám. És tényleg, mikor az első, mikor beléptem a... utcába... akkor ébredtem rá, hogy tulajdonképpen én mért jöttem haza. Ki vár engem és mért jöttem haza. És kitört belőlem egy óriási nagy sírás, egy zokogás... A jobboldali részen mentem, és mind néztem a házakban, néztem a házamat. És megálltam a vele szemben, zokogtam. Az ablak nyitva volt, mert nyár volt, nyitva volt az ablak. Kinézett a tulajdonos.

K: Mármint az ott lakó.

V: Mi?

K: Mondom, nem a tulajdonos, hanem az ott lakó, aki beköltözött, nem?

V: Nem, nem. Nem ott. Az ellenkező oldalon álltam meg, nem az én házam. Házammal szembe álltam meg, a másik old, onnan néztem így a házamat. Néztem, idegen függöny, ez az, és zokogtam hangosan. És az a tulajdonos, ott ahol zokogtam, kinézett, s azt mondja nekem 'Jaj, drága, hát ugye mégse igaz, amit magukról mondtak? Ugye mégsem igaz?' Ránéztem. Mondtam 'Nem.' Mondom 'De nem kérdezi, hogy hol van édesanyám. Nem kérdezi, hol van a férjem.' Erre becsukta az ablakot. Becsukta az ablakot. Én összeestem kint... Idegen karjába találtam magam, egy pohár vizet nem hozott ki. Egy pohár vizet. Meglátta, hogy Hogy kijöjjön, hogy mellém álljon, hogy bevigyen, vagy velem jöjjön be a házba. Ez volt a szomszéd. Ilyen szomszéd volt, szóval... Aki annyit... nem segítettem, de annyi jótanáccsal látta el mindig a férjem, mert

K: De ismerte tulajdonképpen? Tehát egy ismerős volt?

V: Hát... szomszéd, szembe lakott velem. Fér, egy, egy házaspár volt. Nem volt gyerekük. Gürcöltek, varratak ??? gazdagok voltak. Ó, már nem volt érdekes. Csúnyán viselkedtek.

K: S még csak arról tessék nekem mesélni, hogy amikor

VÉGE A 3. KAZETTA B OLDALÁNAK

a háború alatt? Hogy mindegyiknek külön-külön alakult a sorsa?

V: Hát sehogyse ???

K: De akkor inkább an, angol valcerek voltak, vagy milyen?

V: Minden, minden, minden. Úgy volt. Egymás után mindent. Csak a csárdást ??? reggelfele.

K: Ezek egész napos bálók voltak?

V: Mi?

K: Egész napos bálók?

V: Nem egész napos. Hanem este, szóval amikor kezdődött, volt egy kicsi előadás. Mondjuk tizenegy óráig volt egy kics előadás, akkor kezdődött a bál. Na. És akkor kezdődött a tánc. De aztán a hangulat, nem tudom, az, a csárdás táncok az már csak úgy öt óra után jöttek. Hogy

ropjad a csárdást. Még mondták 'Na, Almásiné megint kiséperte a báltermet.' Mindig utolsó voltam, aki otthagytam a... na szóval a termet.

K: S akkor ilyen hosszú uszályos ruhája volt, ami...

V: hát nem uszályos.

K: Vagy...

V: hanem hosszú. Nem, hát azt csak viccesen mondták, hogy felsepertem, mert ugye én voltam az utolsó. Jaj, annyit táncoltam, amit... Ugye, hogy mi itt laktunk Gyergyóban, ő meg Szigeten volt. Akkoriban nagy távolság volt.

K: Volt egy olyan testvére is az édesapjának, hogy Eszti, ő volt a harmadik gyerek.

V: Igen, igen, igen.

K: Hogy ők Szigeten laktak, hogy velük mi lett?

V: Hát, Eszti, Eszti néni az... az hogy is... Visón, Visón van, ment férjhez, volt, nem tudom négy vagy öt gyereke. Az is Auschwitzban maradt. A férjével együtt.

K: És honnan deportálták őket.

V: Onnan Visóról.

K: Visó?

V: Az Máramaraosziget mellett egy nagyobb... mit tudom én, hét nincs akkora, mint Régen. Talán, mint Nyárádszereda, féle. Visó. S ott laktak. ??? kereskedő volt.

K: Milyen kereskedő?

V: Kereskedő. Milyen, kereskedő.

K: Fával kereskedtek vagy ilyen élelmiszer?

V: Nem, nem, nem, nem, nem. Kereskedő alatt a boltost értek. A fás??? az foglalkozás. Hát, a kereskedelem is egy foglalkozás. na. Szóval nem sokat tudott, különösebb, egy, egy, egy bátyjáról. Arról beszéltem. Illetve öccséről édesapámnak, amelyik Magyarországon

K: Aki olyan gazdag volt.

V: Na, arról már beszéltem.

K: Igen, ő volt a Jakab? Vagy hogy hívták őt?

V: Jakab. Jól látja. Igen. Ő volt a Jakab.

K: És ezek az Esztiék. Ugye ez az Eszti nem dolgozott, ilyen háztartásbeli volt.

V: Egyik se. Akkor nem volt ??? Hát nemcsak anyámat, hanem engem se engedettmár az uram dolgozni.

K: Igen, igen. És volt egy olyan testvér, hogy Ganz. Az édesapjának.

V: Ganz. Nahát, Eszti néni, Esztinek, aki Visón lakott, a férjét Ganznak hívták.

K: Értem. Ganz minek? Mi volt még a keresztnéve?

V: Nem tudom. Fogalmam sincs. ... Keresztnévéről nem tudom. De az Eszti volt a

K: De akkor nem őt

V: férj, férje, s el lettek deportálva. Annak volt öt gyermeke, négy vagy öt gyermeke. És ilyen csoda történt, hogy mind az öt hazajött. Különböző helyeken voltak eldeportálva. Részben... munkaszolgálatosok voltak, részben Németországban különböző lágerekbe. És egy csodák csodája, hogy mindegyik hazajött. De mindegyik rögtön, nem telt bele egy év... ahogy tudtak, mentek ki Palesztinába. Mert még akkor nem is volt Izrael. Mert Izrael állam a negyvennyolcba létesült. Na. És ott szépen rendre meghaltak, és annak a, de egyik fiú, Bernát, aki a legtávolabb élt... avval tartottam a kapcsolatot. Avval tartottam a kapcsolatot és, mert az egy olyan összetartó, tartotta a családot. Nem kellett különösebben, mind a két részről nagyon összetartóak voltunk, a család. Nem voltak irigységek, nem voltak elnézést, szóval nézetkülönbségek, nem. Szóval egy. De távol voltak egymástól. Mindegyik el volt foglalva a saját dolgaival. A közlekedés nem volt olyan egyszerű, mint máma. Autót én csak álmomba vagy könyvbe

olvasunk, hogy van. Már az én koromban, mikor már itt jártam, sőt, mikor már férjhez mentem, Marosvásárhelyen tudtommal két autó volt. Kettő.

K: Hányas évekbe?

V: Hát, én férjhez mentem harmincegybe. Harminckettő, harminchárom, és csak két autó volt...

K: Tetszik emlékezni, hogy milyen márkájú autó? Hogy hívták?

V: Á, érdekelt engem a, nem é, nem érdekelt, mert olyan ritkaság, csak hogy tudtam, hogy ??? egy nagyon gazdag zsidóé volt mind. Egyik nem is járt vele. Rétiné nem is járt vele.

K: Kicsoda? Réti?

V: Réti. Igen, Székely és Rétinek volt itt az a 'Augusztus 23' gyár az övé volt.

K: Egy bútorgyára.

V: Bútorgyár. Nagyon gazdag emberek voltak. És, már volt egy autó. De nem is járt vele... Csak tudtam, hogy van. A másik, az egy olyan felvágós zsidó volt. Félzsidó. Nem, nem, nem. Egész zsidók voltak. A m, a másik pedig szintén egy nagyon gazdag zsidóé volt. De ez egy olyan szeretett feltűnősködni. Egy olyan 'ki vagyok, mi vagyok'. Úgyhogy például vasárnaponként felült az autóra ő. A férje nem is tudott vezetni. És körbement háromszor a főtéren. Mert vasárnap délelőtt szokás volt korzózni. Mindenki felöltözött elegánsan. És a közep, középosztálybeli egy ilyen... ahova én is tartoztam, a középosztály. Szóval mentek, s ő körbement kétszer. Úgyhogy milyen volt, ha megkérdezné, hogy milyen...

K: Hogy hívták?

V: ...milyen teniszek, ütők voltak, arra esetleg.

K: Milyen teniszütők voltak?

V: Dunlop.

K: Milyen?

V: Dunlop.

K: Dan lop?

V: Dunlop, ami, ami most is a labda. Dun lop, úgy van írva. Dunlop.

K: És Bella néni, játszott? Vagy valahol látta ezeket

V: Persze.

K: a mérkőzéseket? Vagy hogy volt?

V: Micsoda?

K: Tehát az, hogy teniszezett Bella néni?

V: Én? Tizenegy éves koromtól.

K: S itt hol? Vásárhelyen. Vagy, vagy hol?

V: Vásá, Vásárhelyen otthon. Otthon is édesapám egy, mondtam már, ismétléseket kell mondjak. Édesapám egy svájci-román nagy vállalatnak volt a vezetője Toplicán. És az mindent megadott. Nem csak a tisztviselőknak, a munkások, a munkásoknak is. A fix munkásoknak. Az egy óriási gyár volt. Nem tudom... bent még legalább ötszáz munkással dolgozott. Ott Toplicán. Plussz az erdei munkások.

K: Igen, erről tetszett beszélni, de hogy hol volt megadva a lehetőség, hogy játszhasson?

V: Na, me, megmondom... Lejött a hogyhívják, lejött a nagyfőnök Svájból. És azt mondta, hogy hát itt kellene valami sportot a, mert ez nagy falu volt. Toplica. Szórakozást. 'Nem szeretné? Nem volna jó egy teniszpályát csinálni?' És kiadta az ordret??? és pénzt hozzá és mindent, és volt egy, volt többek között az egyik mérnök értett hozzá. Elment Budapestre és a Margit-szigeti... teniszpályát lemintázta, és megérdeklődte. Pontosan olyan teniszpályánk volt. Verseny teniszpályánk. És ő mindig küldött labdát, mert a labdák nagyon. Ez nagyon drága sport volt, és máma is az. És... aztán van a fényképek között is, mutattam, van egy fényképem ütővel. a partner, partneremmel. Igaz, hogy én akkor csak tizenegy, tizenöt éves voltam. A partnerem egy

fiatal asszony, kollégának a, apám kollégájának a felesége. Na, és én akkor kezdtem. Akkor nekem még nem volt ütőm. De volt a bátyámnak. Nem baj, valakitől kértem, amíg ők ültek... addig én teniszeztem. Hol a labdaszedő gyermekekkel. Először tizenegy éves koromban. Aztán ügyeskedtem, és már tizennégy éves koromban már játszottak a felnőttek is. És én végigjátszottam, mint asszony is. Itt az MSE-nek tagja voltam, amíg ki nem rúgtak.

K: MSE? Vagy micsoda?

V: Igen, az a, így hívták a Marosvásárhelyi Sport Egyletet. MSE. Igen. Annak voltam a tagja.

K: Ez milyen, ez?

V: Tizenegy évig. És akkor jött a törvény, hogy nem lehetek, mert zsidó vagyok.

K: Kik jártak ide? Ebbe a sportegyesületbe?

V: A sportegyesületbe járt, aki teniszezni akart.

K: Értem, de megvolt, hogy magyarok, románok, zsidók?

V: Mindegy. Nem volt, nem volt. Negyvenig nem volt. Ott mindenki. Ott román, román volt, ott magyar volt, ott zsidó. De zsidó kevés, kevés volt zsidó. Ketten voltunk. Rétiné. Szóval Rétiné és én a szegény Almásiné. De ugye, nekem megvolt a lehetőségem, a nagybátyám mindig adott nekem pénzt, hogy nekem mindenem legyen. Úgyhogy ütőm is volt és mindig a leg, a születésnapomra a legdrágább Dunlopot adta. Hát persze az akkori tenisz a maihoz képet, mint minden olyan hatvanévi előtti dolog, hát az ugye gyerekjáték volt, amit mi akkor játszottunk. Ahogy én most látom. Tizenkettőkor kíváncsi vagyok, közvetítenek Dubayba mérkőzést. És játszottam egész harminckét éves koromig, amíg ki nem. De, akkor, akkor kitétek, de már közbe volt a, a... úgy tudom most is megvan. A Ligetbe csináltak három teniszpályát. Ott volt a muresi, volt egy ilyen klub. Muresul.

K: Mures?

V: Mures. Muresul, igen. Annak volt különböző szekciója. Annak volt kuglizó... izéje... tenisz szakosztálya, mit tudom, különböző szakosztálya volt. És mondták, hogy 'Gyere csak le. Játsszál itt.' És velem lejött még két, hogy hívják, keresztény. Szolidaritásból. Otthagytá az MSE-t és lejött velem. Úgyhogy, de anélkül is lett volna partnerem lenni a hogyhívjákba is. A Muresulba is. Szívesen látott vendég voltam, mert, mert nem sokan, nem sok tag volt. Én mondom magának, az egy nagyon drága sport volt.

K: Miben különbözött a két sportszervezet?

V: Semmiben. Nem tudom. Hát mindenesetre az MSE, az MSE-nek talán több tagja volt. Ott voltak a... Volt azoknak külön kaszinójuk. Magyar kaszinó. Volt. ??? is szponzorálta.

K: A férje járt a magyar kaszinóba?

V: Fenn a... Tornakert, így hívták, ottan a nőgyógyászatnál. Az egy olyan szép kis kert volt Na, ott volt egy, kettő, három, négy, öt pálya. Öt pálya volt. És hát nem mindegyik volt, terem de, azért volt, volt. Nem volt, nem volt több, mint egy olyan tizenkét-tizenhárom játékos. Állandó jelleggel. Nem volt több. Mondom magának, na, ez egy drága sport. Nem is volt még divat. Akkor kezdődött inkább a kugli a futball. Úgyhogy ez egy elit sport volt. És. De innen került ki, például az első romániai bajnok. Pont Rétinek a fia.

K: Hogy hívták őt?

V: Réti Tibor. Nahát az hamar bement Bukarestbe, mert ott volt egy lerakata a, apja vállalatának. És, és sokáig volt ott. Úgyhogy ??? mit csinált aztán nem tudom. Széjjel vált a sorsunk. De azelőtt se tudtam, mert ő a felső, felső, felső tízezer közé tartozott. Úgyhogy csak egy nagyon-nagyon szimpatikus nő volt a második felesége, Rétinek... És... nagyon csúnya, de egy nagyon bájos, intelligens nő volt. Közvetlen, soha nem érezted azt, hogy ő más osztálybeli, hogy így mondjam. Szóval

K: Zsidó volt mind a két felesége?

V: Igen. Igen, igen. De aztán volt, volt például a Rétinek volt egy keresztény hogyhívják, sógornője. Egy papnak a leányát vette. A sógora zsidó volt... Igen. És a papnak a feleségét vette el. Boldizsár. Csíki Boldizsárnak valami rokonsága volt.

K: Összesen Rétiéknek hány gyerekük volt? Két fiú?

V: Kinek?

K: Rétiéknek? Két fiúk volt?

V: Hát... ez, már, akivel teniszeztem az már a második felesége volt. Az első meghalt, és attól maradt két fiú. Evvel volt egy leányuk, az mai s él Hamburgba. Kell, hogy éljen.

K: Tehát az öreg Rétinek volt két felesége?

V: Igen.

K: Vagy a fiának?

V: Nem.

K: Az öreg Rétinek.

V: Az öreg Rétinek. Meghalt az első felesége, attól volt két fia, és a. Aztán megnősült Pesten egy, ahová ő járt, nem tudom milyen gyárba ment, titkárnő volt. Egy nagyon szegény, nagyon szegény lány... Beleszeretett, nem a nő, hanem a férfi. ??? Igen. És nagyon jól éltek, mindegyik élte a maga életét. Hát, a férfi már öreg trotty volt, nem érdekes. A nő csinálta egyik soiréet a másik után.

K: Micsoda? Szajrét?

V: Soiréet.

K: Soiréet.

V: Estélyt. Soiréet. Estélyt.

K: Igen, igen.

V: Magyarul. Tehát ez nem

K: A Tornakerttel kapcsolatosan valami történet megmaradt Bella nényiben? Amikor ott fiatalon, ott, fiatal nőként

V: Hát, kicsit mindig haladottabb voltam egy fokkal, mint itt, mert én már akkor is nadrágban teniszeztem.

K: Nadrágban?

V: De ilyen rövid sortban. És én egyedül, én egyedül. Mert én jártam Pestre, és én láttam, s akkor nekem is kellett. És, ott volt öltöző, de volt mikor csináltam, hogy nem hagytam ott. Itthon felöltöztem, volt egy köpenyem. Úgy egész végig, egy gyönyörű szép rózsaszín köpenyem volt. Amit magamra vettem, nem volt gombolva, s az ütővel szaladtam fel itten a Artei-nél.

K: Itt közel van.

V: Igen, de hát néha az egy kicsit kibillent. Szóval, volt bennem egy kicsi kacérság, hogy őszinte legyek. Ahogy visszaemlékszem. Úgyhogy különösebb, hát nem. Volt ottan. Jó volt... Volt egy pár jó férfi játékos, és nők között. Hát, versenyre járogattam, de nem engedett a férjem. Akkor sem engedett, már annak idején. Mert azt mondta, a sport csak addig egészséges, amíg nem dögleszti ki magát az ember, és apámnak volt igaza. Most látjuk a sok sérült sportolót. Nem, nem figyel ide. De, most mit mondjak magának? Tízivel-tizenötivel vannak állandóan sérültek a teniszbe. Hát, elképzelhetetlen volt nálunk abba az időbe. Már nem így játszottunk, de ők most zsonglőr, amiket csinálnak.

K: Milyen versenyekre szoktak elmenni az itteni

V: Hát, elmentem... Gyergyószentmiklóásra, Csíkszerdába, és Kolozsvárig jutottam el, addig nagy nehezen a férjem beleegyezett. De aztán láttam, hogy nem veszi jó néven, és abbahagytam. Nem is volt. Jöttek a rossz idők is, és nem volt hangulatom versenyezni. Örültem, hogy... ha van kedvem, mert már negyvenkettőtől már kedvem sem volt, mert már elvitték a férjemet. Akkor

már, akkor már én, már nekem befejeződött mindenféleképpen a múltam.

K: És a, a nők akkor hogy öltöztek általába, amikor teniszettek?

V: Hát, egy ügyes kis fehér szoknyába, mindig fehérbe.

K: Milyen hosszú szoknya volt, meddig ért a szoknya? Térdig?

V: Térdig, térdig. Térdit érő kis szoknya és szép kis, rövid ujjú blúz volt.

K: Mind fehérbe? Az egész öltözet tiszta fehér?

V: Mind, mi mindig fehérbe. El se tudtam képzelni, hogy színesbe, mert nem láttam. Sőt, Pesten se láttam soha, csak fehérbe. Azért ezt fehér sportnak hívták valamikor. Ma már... ma már ez, ez sem... Tudom mért, fehér sportnak hívták.

K: Bella néni nem hozta be divatba a rövid nadrágot Pestről? Utána nem kezdtek el a nők hasonlóan

V: Hát nem, nem, nem. Nem, nem. Úgy egy kicsit megszokták, hogy hát én mindig extrább vagyok egy kicsit. Pedig én, nekem nem volt sok toalettem. Nem, nem, mert én nem, nem érdekelt engem. Nem érdekelt. Csak úgy egy-egy rám ragadt. Volt egy sógornóm. Az egy nagy divatdáma volt. És az

K: Kinek a felesége? Ennek a

V: A sógoromnak. Almási... Almási. Az első férjemnek volt egy bátyja és annak a felesége. Az volt egy divatdáma. Engem a ruházkodás, mindig a férjem öltöztettük??? Szóval... mindig elegáns voltam, de Hát, látta a képeket, milyen báli ruháim voltak. Hát, akkor az egy nagyon feltűnő hogyhívják volt. De hát, ment. Azért mindenhol befogadtak... Jártam klubba. Szóval nem. Csak a jó ízlés határain belül. De másképp a férjem nem tűrt volna meg. A háború után már nincs mit beszélni.

K: Itt a Ganzné, Ganznál meg, feljegyeztem magamnak azt, hogy Biznbau Haim.

V: Igen.

K: Na most én nem tudom, őt hova tegyem.

V: ??? az egy unokatestvérem. Szóval, annak a visói nagynénémnek megmaradt, mondtam, öt fi, gyereke. Abból egyikkel tartottam a kapcsolatot. Kezdett írni nekem. Felkeresett levéllel. Milícián izén keresztül, mert ő soha nem volt Vásárhelyen. És kezdett írni. És az úgy kezdte összehozni a meglévő családot. Úgyhogy például a nagybáty, a törökszentmiklósi nagybátyám, akiről tudta, hogy már nem él, de a felesége, a felesége megmenekült. Addig kutatott hitközségen... polícián, vagy nem tudom minek nevezik, rendőrségen keresztül, megtalálta, hogy hol lakik. Egy volt cselédje, mert már idős volt. Volt cselédje tartotta el. Haláláig... De mindig levelezésbe volt, és küldött neki csomagot. És ez az ember nem volt gazdag. Kint Izraelbe két gyereket szült. És... nem tudom a, az egyik legnagyobb a, egyik legnagyobb egyetemnek volt a... hogy mondjam. Volt egy büfé. Nem tudnám megmondani, hogy ő bérelte az egyetem büfét vagy csak kiszolgáló volt. De azt tudom, hogy egyik hónapról a másikra éltek.

K: Ez hol volt? Melyik városban?

V: Ahol most is lakik a leánya. Bnebrack.

K: Hogy van?

V: Bne-brack... Ganznak ez a Miriam, a Ganz fiú unokatestvéremnek a. Ott szült, születtek Izraelbe két gyerek, egy fiú s egy lány.

K: Ennek a Bernátnak?

V: Ennek a Bernátnak.

K: S ő ez a Haim? Ez a Bisnbaum Haim ennek a Bernátnak az egyik gyereke?

V: Igen, igen Miriam. Igen, igen, aki ezelőtt egy pár nappal is felhívott engem. És, és

K: Te, tehát a férje, az un. Tehát a férje. Miriamnak a férje? Tehát van egy lánya Bernátnak?

V: Igen. Bernátnak van egy fia és egy leánya.

K: Igen.

V: Bernát meghalt.

K: Igen, igen.

V: Ez a két gyereke maradt. Tehát azt jelenti, hogy nekem másod-unokatestvérem. Mert az apja első unokatestvérem.

K: És Miriamnak hívják a lányát?

V: Igen.

K? Értem mostmár. Jó.

V: Hát, nem is ismerem a hogyhívjakot. Még a lányát sem. Nem is tudom.

K: És akkor Jakabnak a felesége menekült meg, és Jakabnak a feleségét tartotta el az az a cseléd?

V: Ó, ő, mindig ???

K: Igen, de hogy megtalálta.

V: Megtalálta, hogy él. És hogy ma, na, hát képzelheti a cselédje tartotta el. Mindig küldött neki. Egy nagyon jószívű ember volt, és küldött egy-egy kis csomagot.

K: Akkor is Törökszentmiklóson lakott a Jakabnak a felesége, miután visszatért a deportálásból?

V: Hát, mindenki haza. Úgy ahogy én jöttem már Marosvásárhelyre. Hát, úgy ő is. Mindenki igyekezett. Csak a lengyelek, azok nem mentek haza. Azt mondták, hol megdöbbenve, mikor kérdeztem tőlük, hogy 'Mentek haza?' 'Haza? Hova? Hova? Melyik a mi hazánk? Az aki minket Auschwitzbe küldött, aki anyámat Auschwitzbe küldte?' Úgyhogy a lengyelek azok, a mostani vezetőség is, az azelőtti vezetőség is, amikor meg... alakult Izrael mind, mind lengyel származású. Azok mind kimentek, és... tanultak... Ez zsidó jellegzetesség. Valahogy fenntartották magukat, és, és egyetemeket végeztek. Ezek mind beszélnek három-négy nyelven. Anyanyelvi szinten. Mindegyik. A mostani is és ugye Rabin, akit meggyilkoltak, egy hülye zsidó. Mindegy, Rabinnak a fia. Szóval. Ezek mind-mind lengyel, ezek akkor mentek ki szívem, hogy a, a csielők ??? és a mostani... milliárdos... emberek, az úton mennek, lengyelek építették. Mert akkor még nem is volt Palesztin, Izrael. És ők így, így... hogy mondjam, fejlődtek, és így, így fejlesztették magukat. A kényszer. Mert nem volt. Nyelvet nem tudtak. Mert a zsidók tudnak, a zsidó az nem egy nyelv. Az egy amesztekatura, az egy lengyel-német mindenféle.

K: Most a jiddisre tetszik gondolni?

V: A jiddisre, igen. Amit most itt Európába beszélnek. És nem is érti, aki ott született. Az nem is érti.

K: És még volt egy testvére az édesapjának, akit Mancinak hívtak. Vele mi lett?

V: Á, igen, az volt a legkisebb nővére. A, az is Izraelben van, vagy hogy hívják el lett deportálva.

K: És ott meghalt?

V: Igen, nem jött vissza. Egy senki nem jött vissza. Egyedül, mondom egyedül ennek a... ez az öt fiú jött vissza. A rokonság, akit ismertem.

K: És ez a Mancsi, ő háború előtt már elvált?

V: Igen, igen.

K: Elvált vagy meghalt a férje?

V: Nem. Elvált.

K: Elvált, és

V: Elvált, kapott egy na, nagyon

K: Hogy hívták a férjének a családi nev, családnevét? Nem tetszik emlékezni?

V: Nem tudom, nem tudom. Nem tudom.

K: Nem baj. Csak úgy gondoltam.

V: Nem tudom, nem is laktak ottan. Szóval

K: És az édesanyjának a, édesanyjának a testvéreivel mi lett? Például Bertával?

V: Hát, mind Auschwitzban maradt...

K: Mózes Berkó? A férje?

V: Igen, a férje volt. Mind Auschwitz.

K Róluk mit tetszik tudni mesélni?

V: Semmit.

K: Ők, őket honnan deportálták?

V: Szent, Szentmiklósról. Gyergyószentmiklósról. Mert, mert én ott, ott jártam zárdába. Toplicán nem volt jó

K: Igen, ezt tetszett említeni.

V: Na, szóval

K: S nekik gyerekek volt-e?

V: Nem. De ne, neveltek két gyereket. Volt egy öccsük, amelyik... fekete bárány volt a családban. Szeretett kártyázni, link volt, nem szeretett dolgozni. Na, de csinált, nem tudom vagy három, négy gyereket. S egyet, kettőt örökbe fogadott. És egyet férjhez adott a másik. Nagyon csúnyán.

K: De úgy végül ki volt link?

V: Tessék?

K: Ki volt link? Ki volt ilyen, ilyen léha alak?

V: A, a édesanyámnak a legkisebb öccse...

K: Ő a Henrik?

V: Nem a Henrik, hanem a Salamon.

K: Salamon?

V: Igen, az volt a legkisebb. Öccse...

K: Akkor neki nem is volt felesége? Salamonnak?

V: De volt. Dehogynem volt. Egy felesége volt. Egy vagy kettő? Egy volt. Nem nagyon tartottuk a kapcsolatot, mert, mert, mert egy semmirevaló volt. Mert ott élt már Toplicán... anyám titokban segítette. Apám is segítette. De mikor megtudta, hogy reggelekig kártyázik, s elkártyázza az utolsó fillért, hogy reggel nem volt, hogy egy kenyeret vegyen a négy gyermekének. Négy vagy öt, nem is tudom hány volt. Mert én már nem voltam ott. Én már itt voltam Vásárhelyen. A aztán megtiltotta apám, hogy többet a házába nem megy. De szegény anyám, az megkapta a módját. A faluba, hogy egy családnál mindig vitte ételmet. Pénzt nem, hogy elkártyázza. Bevitt ugye, tejet, vaját, kenyeret... zsírt, rizset. Amit, ételmet. Mindig, anélkül, hogy apuka tudjon. Mert apám egy olyan korrekt ember volt, hogy, hogy ezt nem bírta elviselni. De hát ezt nem is lehet, ugye. Ilyen. Mind egy olyan italos ember. Nem ivott, nem ivott. Kártyázott, de az is egy drog.

K: Tisztes foglalkozása, valami volt ennek a Salamonnak?

V: Mi?

K: Valami tisztes foglalkozása? Valami, amit

V: Volt, volt egy buti, egy, egy üzlete. Most ne kérdezze, hogy milyen üzlet. Hát, ne, sós szalonna, meg só, meg, meg, meg mit tudom én, boks.

K: Ott valaki más árult vagy a felesége?

V: Hát... szegény kis lakásba, a Toplica öt kilométer hosszú volt. Egy, egy utcája volt, ami vezet fel Borszékbe. De tudni kell azt, hogy Borszéken, Toplicán kell leszállni ahhoz, hogy Borszékre menjünk... Éppen a napokban, a tegnapi újságba volt, hogy első díjat nyert, a vizeket... Világszinten... ízelték, nézték, és, mint ásványvíz, szénsavas vizet, első díjat kapta Borszék. S tudja ne, hogy nem törődnek, hogy néz ki?

K: abban az időben milyen volt a borvízforrás? A vidék? Jártak oda vagy

V: Há, hogyne, hogyne, hogy. Ki volt építve, ügyesen csorgó. Mindenki ment, aki akart, az folyt állandóan. Nem egy volt. Három-négy csorgó volt. Volt egy főcsorgó, ott az szépen ki volt építve. De hát, nem kezelték. Hát az egy arany volt. A borvíz. Például az összes borvizek, amik léteznek Romániába, márpedig éppen elég van. A, a... Hargitától kezdve a málnásiig, a tusnádiig, a... nem tudom, Regátba is, Amaran, rengeteg ásványvíz van. Egyedül a Borszék vize, amelyik megbírta a tengeren túl

K: A szállítást. Igen.

V: Na, és így nézünk ki. Így.

K: Egy kicsit térjünk vissza a testvérekre, jó?

V: Jaj.

K: Hogy, a feleségére Salamonnak tetszik emlékezni? A nevére legalább?

V: Nem, nem.

K: A legkisebb testvére a

V: Nem is tudom hogy nézett ki.

K: Ő zsidó volt?

V: Igen. Igen, igen. Nem is tudom.

K: És akkor ennek a Salamonnak vagy két gyereket ve, vették örökbe Mózes Berkóék.

V: Mind, de mind ott maradtak. Egyik se jött vissza.

K: Berkóék, Mózes Berkóék a Salamon gyereke, gyerekei közül vettek örökbe?

V: sse, a Salamonnak a gyermekit vette örökbe.

K: Egyet vagy kettőt, vagy hányat?

V: Nem, kettőt. Kettőt. De egymás után. Mert az egyiket, azt elrendezte, férjhez ment. S aztán vette a másikat.

K: Azért mert hogy Salamonék olyan, olyan szegénységben éltek, hogy segítsen valamelyiküket?

V: Igen, igen, igen. Igen, azért. Azért. S ennek nem volt gyerekük. És gazdag emberek voltak. Jómódú, jómódú

K: Mivel foglakozott ez a Mózes Berkó?

V: Hát, olyan borászattal, volt... borpincéje. Borpincéje. Ő adott a... üzletekbe, szállított falvakra. Szóval, borpincéje volt.

K: Ugyancsak Toplicán?

V: Tessék?

K: Toplicán?

V: Nem, nem Toplicán. Berkóék Gyergyószentmiklóson.

K: Ja, Gyergyószentmiklós. Ja, igen, mert ott lakott Berta néni is.

V: Berta néni. És én is ott.

K: Igen. Igen. S kik termel, vagy ki készítette neki a bort? Vagy honnan szerezte a bort? Felvásárolta?

V: Jaj, hát, mikor szüreteltek, akkor le, lejött a borvidékre. S ott vagon-tételbe vette meg.

K: A szőlőt vagy bort vett?

V: Nem, nem. A bort.

K: A bort. Tehát a már kész bort.

V: A bort. Már kész bort, igen. Hát, volt itten elég... borvidék. Úgyhogy avval, avval foglalkozott. Aztán, közbe még, még nagynéném nagy üzletasszony volt. Még vett pálinkaféléket is. Közbe, még. Szóval... kereskedtek.

K: S a két örökbefogadott gyerek közül valaki visszajött a deportálásból?

V: Egyik se. Nem. De meg is érdemelte, mert a második olyan gyalázatos volt, hogy titokban hogyhívják... hamis iratokkal ráíratta az egész vagyonát az ő s a férje nevére. Mert férjhez adta

közbe. De azért ott lakott, mert a házából nem tudom, volt nyolc szoba. Úgyhogy, na, együtt laktak. S egyszerűen kirúgta, hogy már nem legyen ottan. S a, a nem tudom a vő, az valahol itten, nem a Nyárádméntén, másik fele, ahol... Panit fele. Ott valahol, valamilyen faluból való volt a vő, s oda valakinél betette szegényt.

K: De kit rúgott ki végül?

V: Tessék?

K: Kit rúgott ki?... Kit rúgott ki?

V: A Berta néni, a saját otthonából. És ő ráíratta a saját nevére. Utólag tudta meg, de már ugye, magyar idő volt, már nem tudott semmit mozogni, és ez már, Berta néni is már volt nyolcvan éves. Legalább.

K: S a férje már meghalt hamarabb?

V: Már rég. Rég, rég. Régebb, rég.

K: Tehát akkor nem is éltek meg a deportálást. A férj hamarabb meghalt mármint Mózes Berkó.

V: Igen, de ő élt.

K: S Berta még élt.

V: Igen, ő el lett deportálva. Ő, emlékszem, egyszer bejött a városba, és eljött anyukát meglátogatni. És én akkor meg voltam döbbenve, hogy miket hallottam, s aztán többet nem hallottam róluk. Visszament. És akkor már olyan idők voltak, nem is lehetett, hogy anyuka menjen oda, hogy nézze meg. És ha látja, hogy hogy van, mit tud csinálni?

K: És ott kinél lakott?

V: Mit?

K: Ott kinél lakott Berta néni?

V: A vejének. A vejének valami rokonságféléje. De, egy rongy szobája, ahogy mondta. S ételt alig kapott. Szóval,

K: Hogy hívták ezt a két örökbefogadott gyereket? Tetszik emlékezni?

V: Nem. Azt már nem tudom. Nem tudom.

K: Egy kicsit Henrikről beszéljünk. Az édesanyja másik testvéréről.

V: Ki?

K: Henrik.

V: De ki? Ki?

K: Tetszett említeni édesanyjának a testvérét, Henrik.

V: Henrik. Nem ismertem. Nem ismertem.

K: Ő hol lakott? Vagy mivel foglalkozott?

V: Sepsiszentgyörgyön. De mikor én Sepsiszentgyörgyön egy évig voltam, ő már nem tudom, meg volt halva vagy valahol Kolozsváron dolgozott. De én már nem ismertem. Nem tudom, hogy nekem van melegem, vagy tényleg meleg van itt. Na.

K: Neki volt családja?

V: Nem. Úgy tudom, hogy nem nősült meg. Úgy tudom, hogy nem nősült meg.

K: S mivel foglalkozott?

V: Nem tudom. Semmilyen féle. Az ő gyerekeiről, hogy mi történt. Nem tudom.

K: De volt gyereke? Ha nem házasodott meg...

V: Netti, Netti, Netti né, Netti néninek volt... egy, kettő, három, négy gyerek. Egyik se

K: Most Netti néniről tetszik beszélni?

V: Arról aki Szentgyörgyön volt. Annak volt, annak volt...

K: Igen, de én Henrik...

V: ...gyereke Henrik.

K: Értem.

V: Annak volt gyereke Henrik.

K: De azt tetszett nekem mondani, hogy volt egy Henrik nevű testvér is, fiútestvér az anyukának.

V: Az is volt. Az is volt. Nem ismertem.

K: S akkor Netti néninek volt egy Henrik nevű gyereke is.

V: Nem...

K: Nettinek, volt egy Henrik nevű gyereke is?

V: Volt egy Henrik nevű gyereke.

K: És Nettinek hány gyereke volt?

V: Hát, volt Stefi... Henrik... Misi... volt egy lány, négy gyereke volt. Elfe, nem tudom, hogy hogy hívták a negyediket, az a szövőgyárba tisztviselő volt. Izén, Sepsiszentgyörgyön tisztviselő volt...

K: A férje Nettinek mivel foglalkozott? Tetszik tudni?

V: Nem tudom, a háborúba maradt. Első világháborúba...

K: Családnevére emlékszik Nettinek? A férje után?

V: Nem. Nem. Nem.

K: S akkor Netti mi, mivel tartotta fenn a gyerekeit?

V: Nem tudom, azt nem tudom. Vagy tudom, hogy a, hogy, hogy, hogy Henrik és a egyik lány tisztviselő volt. Henrik nem volt otthon. Úgyhogy nem tudom, hogy mit csinált. De küldött pénzt. És... hogyhívják volt... a szövőgyárba dolgozott a másik lánya... És hát, anyuka fizetett utánam. Anyuka fizetett utánam. Hát, gyengén éltek. Nagyon gyengén. Nagyon. Kaptak valami segílyt, mert hát, mert háborúban halt meg a férje. Valami segílyt kaptak.

K: Az egész családot deportálták? Minden gyereket? Vagy valaki túlélte?

V: Nem. Nem. Tudtommal.

K: Nem éltek túl?

V: Tudtommal nem. Tudtommal nem. Lehet, hogy azelőtt is már meghaltak. Semmilyen kapcsolatomban nem volt velük. Semmilyen kapcsolatomban.

K: Na, most az édesapának vagy az édesanyának a testvérei közül valaki volt-e, aki nagyon vallásos volt? Nagyon tartották?

V: Hát, a... édesapámnak a, s a nagyapám.

K: De a testvérek? Az anyuka vagy az apuka testvérei közül valaki volt-e vallásos?

V: Hát, vallásos volt. Ennek a Bernátnak az édesa, a szülei. Bernátnak. Annak az unokatestvéremnek a szülei, aki Visón laktak.

K: Jaj, igen a Ganzék.

V: Ganzék. Azok vallásosak voltak. Mindegyik vallásos volt. Mindegyik. Úgy tudom. Ezt tudom.

K: Neológ vagy ortodox irányzathoz?

V: Ortodox, ortodox. Ortodox. Mindegyik ortodox volt. Mindegyik. Mindegy, mi nem voltunk. Mi... hát, mi... úgy nevezett, nem is tudom minek mondjam, mert ugye vágattunk, disznóhúst nem ettünk. De édesapám szombaton dolgozott. Akkor már nem lehet azt mondani, hogy ortodox volt. És ha kellett, utazott is, írt és minden, amit már nem szabad. Az ortodoxnál. De így különben, nem ettünk disznóhúst, nem került a házba. És a hús, mielőtt, mielőtt feldolgozásra került, a ceremónia megvolt. Nálunk az úgy van, hogy, de az egy abszolút higiénikus valami, úgyhogy ezt meg lehet csinálni, félórát ki kell sózni. Félóra után leönteni vízzel és tiszta vízbe egy órát, de órára nézve, egy. Itt is mikor jönnek, voltak a rabbi is volt, vagy volt David. Ott álltam a konyhában és ??? hogy a hús félóráig sóban és egy óráig vízben, s csak azután kezdtek el főzni.

K: Bella néninek az anyukája is így csinálta?

V: Igen.

K: S Bella néni is így csinálta a férjének? Vagy már nem annyira?

V: Hát, mondjuk így csináltam. Na, nem én, hanem a cseléd. És az már nem volt olyan igazi. De így csinálta. Megmondom miért. Mert ez egy, egy, én utáltam a vért. Mert a, mert az mind azon van, hogy vért nem szabad enni, mert az okoz. S ez igaz, abban van a legtöbb bacilus. Tehát a zsidó vért nem eszik. És azért van, hogy a só meg a víz jól áztassa ki. És nekem elég volt, hogyha a lány csinálta... Tartottam, minden esetre, mikor kezdtük főzni, ott nem volt vér. Nem volt habom, meg nem tudom mi a fene.

K: Visszatérés után, mikor visszatért a deportálásból hogy kezdte újra az életet?

V: Nehezen... Nagyon nehezen. Egy üres házat. Illetve dehogy üres házat, két lakó lakott a házamban... bútoromnak egy része, de a szalon, amit könnyen lehetett elvinni, meg az uramnak az irodája meg a nappali... meg a zongora. Nem volt. Ezek a nagy, nehéz bútorok... ezek, ezeket nem.

K: Ilyen, hogy nagy szekrény mag nagy ágy, az mind ott volt?

V: ... Ugye ezeket. Ezen kívül egy poharat sem. És a szomszédom azt kérdezte, hogy, mikor én, két hétig, hazajöttem s nem jöttem a lakás fele. Mondtam.

K: Igen, ezt említette.

V: Azt mondtam, hogy

K: Igen.

V: ... Azt kérdezte 'Jaj, ugye drága semmi sem igaz, amit magukról mondtak?' S akkor én azt mondtam, hogy 'Igen, nem igaz, de miért nem kérdezi, hogy anyukám...'. Azt mondtam.

K: Igen, igen... Például a keresztény környezet, a szomszédok, az utcabeliek, akivel találkozott, hogy viszonyultak azokhoz a zsidókhöz, akik hazatértek?

V: Nem örültek olyan nagyon. Egyáltalán. Nem azt jelenti, hogy nem volt nagyon sok rendes ember, mert én egy kereszténynek a párnáján aludtam addig, amíg férjhez nem mentem. Negyvenötől negyvenhétig. Ő adott egy párnát.

K: Ki volt ez a keresztény?

V: A szom, szomszédom. Pontosan, igen, román volt. De magyarul beszélt.

K: Hogy hívták őket? Vagy őt?

V: Szkitea. Sz

K: Szkitea?

V: S... c, i, t, e, a. Szkitea. De sh-val asszem, írta.

K: Ez a családneve?

V: Ez a családneve. Nora.

K: Nora?

V: Nora. Igen. Perfekt beszélt a férfi, a nő magyarul. A férfi törte. Törte. Nem volt nagy posztja. Nem is volt, semmi baja. El voltak menve a magyaridőbe. De csak itt a határra, mentek el. És... visszajöttek. Darabig itt volt, de az a férfi megbetegedett, meghalt. Nem is volt semmi baja. Ő inkább a, a tolvajokkal foglalkozott a rendőrségen. Úgyhogy ő nem, nem, nem volt túl... verekedős vagy büntetés vagy nem tudom mi, szóval, maradhatott volna.

K: Ők a

V: Úgyhogy a többiek azok a...

K: A magyar

V: szégyellték magukat. Mert, mert, mert, mert negyventől negyvennégyig

VÉGE A 4. KAZETTA A. OLDALÁNAK

V: Feljeleneni őket. Kisebb gondom is nagyobb volt, és bánatom nagyobb volt, mint azzal foglalkozzak itt. Rábízta ezt a Jóistenre. Amit csináltak addig a 'kicsi Belluskám' voltam mindegyiknek, mert mind idősebb házaspár. Ez egy olyan kicsi utca. Mondtam, hogy egy kicsi

utca volt, de... mind, mozdonyvezetők voltak, de mindegyiknek volt mindig valami, kicsi földet vett. 'Belluska, kérdezze meg a férjétől, hogy kell csinálni?' Ezt azt, mindegyik, mindegyiknek volt egy kérése. Akkor kedvesek voltak.

K: Ezeket a Noraékat honnan ismerte?

V: Kit?

K: Ezeket a Noraékat? A, akihez aztán háború után

V: Ott. Hát, ott laktak.

K: Tehát szomszéd.

V: Ó is ott. Ó is egyik szomszédom volt.

K: Ők magyar i

V: Azelőtt, aze, azelőtt Románia volt, ugye negyvenig. Hát, ott volt.

K: Magyar időben ők hova köl

V: Elment.

K: De hova? Tetszik tudni?

V: Hogy hova mentek?

K: Igen, Tordára, vagy hova?

V: Ne, nem. Ottan a, itt volt a határ. Sose jut eszembe ez a, a falu. Tizenöt kilométerre van. Ott voltak. Hogy könyörgött nekem a tisz, aki nálam rekvirálva volt. Hogy 'Átteszem.' Ha én tudtam volna, hogy Szkitea csak itt van, akkor ő adott volna szállást, vagy egy darab kenyeret. Mert anyukám volt a probléma. Hogy hová fektetem le anyukát.

K: És csak utána derült ki, miután visszatért, hogy ők ilyen közel voltak.

V: Hát, persze. Nem is. Szóval hát, nem tudtam, mert. Nézze, nem voltam egy dolgozó nő, vagy egy olyan önálló. Én egy... eltartott voltam. Ugye, amíg férjhez nem mentem... Mind a középosztály. El. Amikor a gyermek férjhez ment, a férje tartotta el. Nagyon kevés nő dolgozott. Nagyon-nagyon kevés. Olyan

K: Mennyi ideig lakot ezek, ennél a családnál?

V: Kinél?

K: Ezeknél a Szkiteáéknál?

V: Én nem laktam náluk. Én nem laktam náluk ??? Mikor, nem tudom. Én öt vagy hat hét után költöztem haza. Csak addig a barátnőmnél, akivel együtt csináltam végig a lágert, lent a, a Május 1 utcába volt neki lakása. Én ott voltam. Én csak két hét múlva jöttem, hogy megnézzem a lakásomat. De azt is bántam, mert úgy fel izgattam magam, hogy csoda, hogy akkor nem maradtam ott. A há, a házba. Ordítottam, mint egy sakál.

K: Mikor?

V: Rájuk, mikor bementem a házba. 'Kik maguk? Mit keresnek az én há' Hát, képzelje el, maga most hazamegy, és idegeneket talál a szobájába, és minden idegen... Hát, 'Maguk kik az én házamba?' És látom, hogy nincs semmi. S nekem nem volt egy poharam. Engem nem érdekelt a bútor. Szóval

K: S hogy reagáltak?

V: Hát, az egyik kakaskodott. És annak me, annak adtam három napot. Adtam. Hogy három nap alatt. Mert áttörte a falat is, hogy két szobát, ő akkor szoba-konyhát csinált. És hogy három nap alatt visszateszi úgy, ahogy volt. Lemeszeli, és három nap alatt eltűnik, mint a kámfor. A másikat otthagytam. Három gyermeke volt. Bocsánatot kért. Mondja, hát 'Mi bejöttünk', nem tudom, ugye Csíkból valahonnan, volt tanító. És bejöttek, a menekülés közbe bejöttek Vásárhelyre. És nem, nem is tudom, hogy hogy kerültek pont egy, az én lakásomba.

K: De ezek magyarok, egy magyar család?

V: Magyar család.

K: Magyar tanító?

V: Magyar tanító.

K: Hát, de ők mitől, kitől menekültek vagy miért kellett menekülni nekik?

V: Nem menekültek, csak, hogy be akartak városba. Volt egy alkalom, hogy városba

K: Be akartak városra költözni?

V: Volt sok zsidó-lakás, szívem. Ezért örült mindenki. Mert megszűnt konkurencia, a kereskedő örült. Mert megszűnt konkurencia. Örült a másik. örült, mert felszabadult egy csomó lakás. Nem voltak blokkok, nem volt Ceausescu. Ugye, voltak szép lakások. És lehetett zabrálni.

K: Mit csinálni?

V: Zabrálni.

K: Zabzálni?

V: Igen. Össze??? az oroszoktól tanultuk.

K: De ez mit jelent?

V: Lopni.

K: Lopni? Zabza?

V: Csórni, magyarul. Igen. Lehetett fosztogatni. Hát, az én lakásomat ki fosztotta ki? Itt nem járt német katona, sem orosz Marosvásárhelyen. Egy száál se.

K: Vagy esetleg átvonultak.

V: Nem vonultak át. Még nem is vonult német és orosz. Segesvár, nem Segesvár, Szászrégen mögött, a napokban beszélünk valakivel, Szászrégen mögött vonult el a, a orosz csapat. Úgy, a, a... hidak fel voltak robbantva, de a magyarok robbantották fel. Ha erre jönnek, hogy ne tudjanak a Poklos patakon átjönni.

K: S tetszik emlékezni, tehát tetszik tudni, hogy abban az, tehát háború után, vagy háború alatt jellemző volt az, hogy faluról a magyar parasztok, például, beköltöznek városba a zsidókhoz?

V: Na, most én nem tudhatom, hogy mit csináltak. Minden esetre egy csomó bejött. Mert tudták, hogy van üres lakás. De fix nem tudom állítani. Mert erre nem esküdnék meg, mert ez egy normális valami. Mert be volt egy csomó idegen település volt. S az üzletekbe idegen pofákat lehetett látni. Mert, ugye, ugye, tulajdonosok ne, nem igen jött haza... Egy százaléka, ha hazajött, egy százalék.

K: Ez azt jelenti, hogy egy-két év leforgása alatt megváltozott a, a lakóság, végülis. Egy része.

V: Hát, meg, meg.

K: Lecserélődött.

V: Meg, kicserélődött, kicserélődött. Volt aki elmenekült, innen, mert nem konveniált a magatartása, ugye. Akkor tényleg volt sok, akit... küldtek a Dunához például. A, az ékszereim, megkaptam egy részt.

K: Hol kapta meg?

V: Egy volt kollégámmal. Jaj, hát ez egy hosszú mese.

K: Asszem, hogy erről beszélünk.

V: Elmondtam, persze, persze. Hát nem akarok annyit ismételni. Mert a, az is például. De nem én. Én nem foglalkoztam ilyennel. Én annyira el voltam keseredve, és, és, olyan gyökértelen voltam. És én, már volt állásom, de... Szóval, nem tudtam sehogy beleilleszkedni az egyedüllétbe. Én egy társas lény voltam. Én el... volt nekünk. Nagyon sok özvegy fiatalember volt, özvegyasszony rengeteg volt. Volt társaság, bolondítottuk is egymást minden este együtt voltunk. De nekem az nem volt egy megoldás.

K: Kik voltak ezek, mind zsidó fiatalok voltak, akik visszatértek?

V: Mind, mind, mind. Mind, mind, mind. Mert ezek után, amit csináltak velünk. Ugye, ezután, hát... az ember... nem, nem, nem tudott. Hát, egy normális vagy, vagy akinek csak egy kicsi

jóézés volt... aki tudta, hogy ilyen, ilyen... ilyen kagatartást tanusított. Mert nem, nem szégyellték kimutatni, hogy igen, igen örülnek. De ??? ennek. Mert miért, nézze, mindenkinek haszna volt belőle. Ez az igazság...

K: Mátmint, hogy kinek mindenkinek? Mármint a magyaroknak, vagy a ??? vagy a román magyar

V: Hát, már nem, hát, a magyaroknak, akik így viselkedtek, igen. Hát... szóval.

K: Tehát a keresztényeknek is, akik itt voltak

V: Nem, tessék?

K: Mondom, hogy egyedül azoknak volt jó, akik

V: Hát, igen.

K: keresztény, akit nem vittek el

V: Persze. Hát, maradt itt egy pár román család, aki nem ment el. És azokkal milyen csúnyán, csúnyán bántak például. Például azz mondja... az volt a nagy kórház, a Szent György téri. Mert nekem most is Szent György téri... kórház. Oda, onnan mikor mentek visszavonult a magyar csapat, ki akarták üresíteni a... gépekkel a... hogy hívják... röntgen gépeket, minden kézzel fogható értékeket magukkal akartak vinni az anyaországba. És ő, egy román volt a, tökéletes magyarral, mert Pesten végez, kapta a diplomáját. Azt mondja 'Nem engedem, itt betegek vannak.' És nekik ellenállt, megőrizte és, és nem, nem engedett kivinni egy székét se. És a végén mégis mikor vége volt a háborúnak, szívem, akkor kitétték a lakásából is.. mert egy szép, gyönyörű lakása volt, mell a kórház mellett. Most is létezik. Ő építette. Nem plikkből, akkor nem volt divat a plikk. Mert egy... kórházi főorvos, igazgató...

K: Tehát plikkből, mármint ilyen csúsztatópénzből?

V: Plikk. Igen, az értem, igen. Nem plikkből. Hanem olyan fizetése volt, hogy abból tudott. Nem beszélve arról, hogy egy gazdag csa, családnak a gyermeke volt. Kitétték egy, egy nem tudom, egy szobába. Egy szobába ott valahol az orosz piacon. Tették ki.

K: Tehát elvették a lakását? Ki tette el?

V: Ki, kitétték, és a munkahelyéről is.

K: De ki tett, ki vette el, vagy...

V: Hát, amikor bejöttek negyvenkettőbe, illetve negyvenbe. Akkor még itthon voltunk, úgyhogy ezt még

K: Tehát miután ellenállt, hogy, hogy ne vigyék el a

V: Igen, igen, igen, de hát azok nem állhattak sokáig, mert a front

K: Igenám, de hogy a magyarok nem visszavonuláskor akarták elvinni a gépeket?

V: De visszavonul

K: Az már később volt. Nem a negyven-negyvenegybe, hanem az már később volt egy kicsit.

V: Nem, szívem. Amikor a magyaroknak már visszavonultak, mert már a, az orosz front már döngette Románia határait. S akkor természetes, hogy a magyar front... agy, ma agy, a rádió és az újságok írták... milyen, ügyes... átépítés, valamilyen izét használtak arra, hogy visszavonultak. Taktika, 'egy ügyes taktikával most vissza, most visszavonulunk.' Ügyes taktikával visszavonultak Berlin közepéig.

K: Ezt melyik rádióba mondták?

V: Rádió, a Szabad Európa. Akkor működött a legjobban a Szabad Európa. És az én kapitányomnak volt rádiója, s behívott és hallgassam meg, majd egy beépített, pedig egy gazdag, nagyon gazdag földbirtokosnak a fia volt. De ezt a embertelenséget nem tudta elviselni... Ötezer hold földje volt. Saját kocsija volt, azért mondta, hogy Nem a, nem a rendőrség kocsijával akart áttenni... 'Saját kocsimmal, én fogom vezetni. És ott – mondja – Magának kell menni egy kilométert – azt mondja – anyukával.'

K: Azt elfelejtettem kérdezni, hogy amikor említette az autókat, hogy volt egy, egy-két autó volt csak itt Vásárhelyen, hogy akkor nem volt jellemző az, hogy sofőrjük volt a családnak, akinek volt autója?

V: Nem, nem, nem, nem. Nem, nem.

K: Hát, akkor ki vezette az autót?

V: Hát, ő, ő, ő, a férje nem is tanulta meg, nem is akarta megtanulni. Ő, mert ez felvágott, ez egy olyan

K: De hogy hívták ezt a családot?

V: Kohn.

K: Kohn?

V: Kohn... minek hívták a másik nevét? Nem tudom, hogy hogy hívták. Eszembe fog jutni. Kohn Márton.

K: Rétiék... Márton?

V: Márton, Kohn Márton. Az volt a sarkon, ahol a McDonald's van. Ott volt neki egy emeletes háza, és ott feljebb neki még külön tenispályája is volt. Ahol szegény Izsák Marcinak a...

K: Múterme.

V: Múterme ott volt neki. Saját pályája. Nem, egyszer voltam, többet nem mentem, mert rossz pálya volt. És ők nem tudtak játszani. Úgyhogy én oda nem mentem. Szóval

K: Igen, és én úgy, úgy hallottam, ugyancsak Marci bácsitól, hogy azt a családot deportálták

V: Igen.

K: de, hogy ők nem tudtak rájönni arra, hogy ki az a család, és

V: Ki nem tudott?

K: Marci bácsiék nem tudtak rájönni, nem tudták kinyomozni, hogy mi lett velük. És akkor az ő területét, a tenispályát vásárolták meg, és úgy építette fel a műtermét.

V: Hát ez a Ceu, Ceau alatt történt. Az Ceau alatt történt.

K: Igen, de hogy deportálták azt a családot, és nem tértek vissza, ezeket a Kohnékat.

V: Hát, persze, hogy... De visszatértek.

K: Visszatértek?

V: Nem is voltak deportálva. Azok olyan ügyesen csinálták. Megszimatolták, hogy mi lesz. És bőröndökkel, szívem, volt szívük itt hagyni vagyont, mindent. Bőröndökkel, fogta a két gyermeket, felment Pestre. pest egy nagy város, bujkáltak egy darabig. Mikor kezdett a Szálasi-kormány már nagyon bűdös lenni, és, és veszedelmes, akkor le tudtak fizetni egy SS ezredest, egy német SS ezredest, és egy német vonattal Bukarestbe mentek. Mert már Bukarest félig-meddig hogyhívják volt, már percekben belül fel volt szabadítva. És megmaradtak mind a két gyerek és ők. Úgyhogy mikor mi visszajöttünk Auschwitzból, fel volt állítva egy ilyen Casa de primire, ugye, mert... oda érkeztünk meg. Ki ahova, hát, na, mégis, hogy ha megállunk??? is, ahogy nyilvántartásba. És ott láttam Kohn Ilonkát. a feleségit. Ismertük, ismertük persze, mind a négyen, akivel együtt voltunk. Nyakunkba borult, s ??? hazavitt minket, oda haza. 'Mosakodjatok meg minden' Szóval... rendesen viselkedett és még adott annyi pénzt, hogy... tudtunk volna mondjuk egy hónapig élni belőle.

K: Ők visszakerültek a házukba?

V: Soha vissza nem mentek. Soha.

K: Hát de akkor hol laktak?

V: Ők ott maradtak Pesten, és aztán nagyon rövid időn belül kimentek Németországba, és... a nem Göringnek, a másik hóhérnak a palotájába költöztek. Németországba.

K: De hát akkor hol volt ez a Casa de primire?

V: Az Budapesten volt.

K: De akkor azt nem így hívták.

V: Tessék?

K: Nem így hívták.

V: Hát, nem így hívták, nem. Hirtelen, hogy mondjam magyarul.

K: Én azt hittem, hogy ez itt volt Vásárhelyen.

V: Fogadóház?

K: Hát, igen, igen.

V: Olyan fogadóház.

K: Én azt hittem, itt, itt, itt Vásárhelyen.

V: Tán kiüresítettek ott egy iskolát.

K: És akkor így tudta meg a történetüket.

V: Így tudtam meg a történetet. Tő, ott volt, s ott tartott minket egy hétig. És ellátott étellel és nem tudom, mindennel. Úgyhogy... na, szóval

K: És itt Vásárhelyen, akkor az a kakaskodó illető a lakásában, az elköltözött? Az csak egy sz, egy ember volt?

V: De, már mondt, aki lakta

K: Aki itt, aki beköltözött ide Vásárhelyen a lakásába. Két család volt?

V: Egy család, férj feleség. A má, két család volt. Mert öt szobám van.

K: Igen. Tehát a férj, feleség gyerekekkel.

V: A másik háromgyermekes férj, feleség.

K: Igen, és a kakaskodó? Az egy másik család?

V: A másik. Ke, ké, két családról beszélek.

K: Igen.

V: A másik csak férj, feleség.

K: Velük mi lett? Kiköltöztek?

V: Há, pe, három nap alatt. Pucoltak. Elment, mert szemtelen volt... Ezek aztán ott maradtak még egy pár hétig. De a gyermekek olyan zajosak voltak, s én nem bírtam. S akkor kértem őket, olyan békésen... Mentek ki, mentek el, mondtam, hogy 'Ne haragudjon, de most már keressenek lakást, mert túl zajosak, nagy a forgalom, nem bírom, ezt a nagy zajt.' Három, a legnagyobb volt tizenhét éves, volt tizenöt éves, tizenkét éves. Úgyhogy az rendesen mentek el, és aztán én kiadtam egy szerencsétlenül járt házaspárnak... Nekem nem volt mit egyek...

K: De Bella néni végül is jól járt, mert nagyon sok helyen úgy volt, hogy, hogy egyszerűen csak nézték, hogy, tehát, hogy nem voltak hajlandók kiköltözni. És ilyen szempontból nagyon szerencsés.

V: Nem tudok olyanról, nem tudok olyanról. Olyan nincs. Hát, ha, hogyha én, aki hazajött, hát, hát, rendőrséggel teszem ki az utcára.

K: Tehát volt egy ilyen lehetőség, hogy szól a rendőrségnek, s a rendőrség kirakja?

V: Hát, persze. Hát, én nem házkutatással mentem a, házkutatással kaptam vissza számomra értéktelen dolgokat. Szóval, nipp, nippeket, meg kristályokat, meg nem tudom mi a fenét. Számomra értéktelen volt. De akkor, amikor nem volt egy lábosom, nem volt egy mibe egy teát, teát megfőztek... Szóval, nyomorúság volt. Ildikó, szívem, most már kezd elég lenni. Akkor volt egy munkahelyem, egy... üzletbe mentem, mit tudtam csinálni.

K: Hogy került az a munkahely?

V: Hát, jó ismerőseim, régi ismerős, aki visszajött, és megkapott, be volt falazva áruja, és az udvaron megnyitotta az áru, az üzletit, angol??? nagykereskedő. És én mentem kasszás kisasszonynak. Én voltam, megbízott bennem. Számolni tudtam tízig. Ugye? Úgyhogy... de... megbízott azért volt, mert nem volt neki mindegy, mert akkor a kereskedelem is. Áru nem volt,

kereslet volt, mert a ??? sok költözködések ez-az... és csak úgy volt, ha elmentél a gyárból, már akkor kezdődött, hogy leadtál pluszt, s akkor kaptál árut, s hoztad magaddal. Na, ott is... Hogyha véletlenül hall cseng, csengőt, akkor, egy perc és fegyelem??? a vécére kell mennem.

K: Hol gyűltek össze ezek a fiatalok?

V: A... hol? Hát, mindegyik lakott valahol. Egyik jobban, másik, másik rosszabbul. Én rosszul laktam. Mert... mert én rögtön kiadtam három szobát, megtartottam kettőt. Hogy hátha a bátyámat a Jóisten hazahozza, hogy legyen neki is egy szobája. Na. És nekem nem volt semmi, a bútoromat valakinek a... istállójába, mert az ebédlőm az nagyon szép volt, de annak ma már értéke nem volt, mert a székeket egy, nagyon mo, modern ebédlő volt annak idején. Nagyon modern ebédlő volt, és valami antik székekkel, valakinek úgy látszik, csak székek kellenek, s hozott hozzá antik székeket. Úgyhogy már ilyen formában a bútoroknak nem volt értéke. Mert olyant csinálni abba az időbe ne tudtak, na. Úgyhogy, én voltam a legnehezebb körülmények között, de tudja, hogy hogy van a fiatal... könnyebben... viseli el, s ez egy olyan, ez egy olyan közös tragédia volt. Nem úgy, mint ahogy, most is ahogy, ahogy most vagyok, ugye. Ahogy egyedül maradtam első sorban... harminchárom-harmincnégy éves lettem közben. Az még egy nagyon fiatal, és kisportolt valaki voltam, egészségesen jöttem haza. Mindannak dacára, hogy... nyomorúságnak. Úgyhogy, úgyhogy... könnyebben viseltem el, s akkor ??? dolgoztam ??? egyik ??? pár, pár harisnyát vettem, akkor... mit tudom én kaptam valakitől egy csomagot, külföldről kaptam egy csomagot.

K: Kitől?

V: Most jut eszembe, hogy ettől a Sár nénitől... Sári nénitől, mert a milíciára ment, a milíciára ment, mert, mert, mert ő... nem tudta a, a hogy hívják a, a Almási nevet. És Bacher Bella névre jött, képzelje el.

K: Tehát ez a, az apukának a testvére.

V: Az.

K: A nővére.

V: Igen. Látja, még most is egy törölközőm, kendőm meg volt, ekkora frottír törölközőkendő. ??? én sokáig fürdő lepedőnek használtam... Hát, szó... aztán kezdődött, kezdődik az élet, a nyomorúság.

K: És akkor hogy találta a csomag meg Bella nénit?

V: Hogy?

K: Hogy találta meg

V: A milícián, milícián... nem tudom, hogy hogy. A milícia rájött, hogy Bacher Bellát keresték... Vezetéknév, keresztnév. Szóval ottan rengeteg zsidó dolgozott. Például úgy, úgy... jött... Nem is olyan, szóval minden véletlenül múlik, szívem. A... ezelőtt... két évvel kaptam egy nagyon fontos levelet. Egy jóvátétel levelet. De... az volt írva. Hogy is volt? Almási Bella... Bíró utca... Bíró utca 6. Bíró utca 6. Hát a posta... ment a Bíró utca 6-ba. Nem, én, a Bíró utca, nem hívták Bíró utcának. Rég Táncsicsnak hí, hívták. És a, az egyik postásnak eszébe jutott a Bella név. Hogy, 'Jaj, van nekem egy, van nekem egy, egy hely, ahova jön levél Bella, Bella, Bella. – azt mondja – Megpróbálom. – azt mondja – De én nem tudom, hogy Be, hogy Bacher Bella. – azt mondja – Nem Bacher Bella. – mondja – Az Almási Bella, de megpróbálom.' Na, így kaptam én egy fon, fontos levelet meg, hogy... Szóval. így, így jött meg az a csomag is valahogy, ilyenformában jöhetett meg, hogy megérkezett. Hát, nagyon örültem már. Volt benne használt holmi, meg. Ő nem tudta, hogy én kövér vagyok, azt se tudta talán, hogy hány éves vagyok, csak körülbelül. Képzelteti, hogy ha háború előtt ment, lehettem négy-öt éves. Na, háború után. Egy próbacsomag. Aztán kezdődött, szívem, az élet...

K: A fiatalok nem tömörültek szervezetbe? Vagy ilyesmi?

V: Nem. Nem, nem. Mulattunk.

K: Volt ez a, ez a Zsidó Demokrata Szövetség.

V: Nem, nem, nem, nem. Semmiféle.

K: Nem volt annak a tagja? Vagy nem csapódott semmilyen politikai irányzathoz?

V: Én nem, soha semmihez. Soha. Én csak sportol, tagságom volt nekem. Soha semmilyen tag, izébe részt nem vettem. Jótékonysági inté... dolgokba igen, mint asszony, természetesen.

K: A két világháború között a Vicóba, a

V: Vicó, igen, igen.

K: Tagja volt a Vicónak Bella néni?

V: Persze, persze, annak igen.

K: S ott? Nem beszéltünk a Vicó tevékenységéről. hogy ott miket csinált, vagy...

V: A Vicó tevékenysége abból állt, hogy gyűjtött pénzt, hogy alakuljon meg Izrael. Ugye, minden zsidó házba volt egy kis persely.

K: Azt hogy hívták?

V: Hát, nem tudom, hogy hogy volt annak neve. Egy ügyes kicsi persely volt, pléhből. És minden házban olyan, látható helyen volt. és mindenki, aki akart, bedobott. És volt egy... fiúknak volt szervezetük. Ifj, ifjú zsidó szervezetük. Én nem voltam soha semminek a tag, tagja. És akkor jött valaki mindig, kiüresítette, és egy bizonyos helyre gyűjtötték. és az felment, nem tudom, Bukarestbe volt a központja. Szóval... egy régi akció... Ugye Hertz Tivadar volt ennek az elindítója. Nem vallási alapon, hanem nemzeti alapon.

K: És Bella néniéknél is otthon a lakásban...

V: Igen. Igen.

K: ...az Almási otthonban volt az a kis persely?

V: Ne, nekem is volt. Anyósoméknál nem. Anyósoméknál nem.

K: S akkor a, milyen, milyenkor szoktak pénzt tenni, például?

V: Hogy milyen pénzt?

K: Nem. Milyen alkalomkor, vagy milyen gyakran?

V: Semmi alkalomkor. Hűt, mit tudom én, hazajöttem, s volt egy csomó aprópénzem s be, betettem. Vagy jött... valaki vendégségbe hozzám, meglátta, és neki is volt valami aprópénze, azt bedobta. Hát, nem kellett semmiféle alkalom. Így gyűlt, és állítólag elég szép pénzek gyűltek, ami aztán felmentek Bécsbe. Hát, hogy mi lett a sorsa?

K: Bécsbe vagy Bukarestbe?

V: Nem, Bukarestbe csak, először Bukarestbe összegyűjtötték a országból, s azután felment Bécsbe.

K: Milyen gyakran üresítették ki ezt a, milyen gyakran jöttek a...

V: Hát, ezt már nem tudom. Nem tudom.

K: És kik jöttek? Kinek a képv

V: ...Hát, a fiúk, a sze, a szervezetbe levő fiúk.

K: De melyik szervezet? Hogy hívták?

V: Hát, ifjúsági, Zsidó Ifjúsági Szervezet. Hogy hívták? Volt annak egy neve... Nem tudom, nem tudom, hogy volt-e annak neve. Tudom, hogy a fiúknak volt szervezete, a lányoknak nem... a lányoknak nem.

K: S például az asszonyok nem gyűltek úgy össze a Vicó keretén belül, hogy például ilyen, ilyen konyhát

V: Én, én nem voltam Vicó-tag lánykoromba.

K: Nem volt?

V: Csak asszonykoromba voltam. Igen.

K: Nem baj, de asszonykorában, hogy a tevékenységük miben állt?

V: Jaj, ... összegyűltünk olyan formába, hogy csináltunk... kártyadélutánokat, mert... nem tudom... Úgy látszik, hogy mi, nem szerettük a dumát sokat. Mi dumáltunk egy fél órát, kész, elég. A kártya, úgy látszik jobban lekötött, s inkább vonzotta az embereket. Mert mi már háború után, én már háború előtt is kártyás voltam. Kártya, hát persze nem... milliókba, mert nem. A zsebemnek megfelelően. És a Vicóban is, voltak Vicó esték, amik a Vicó javára ment, tehát amit nyertem, azt a Vicónak adtam oda. Volt olyan, akinek megfelelő lakása volt. Nekem is, én is csináltam, barátnőm is csinált. Csináltam négy partit. Az azt jelentette, hogy négyszer négy, tizenhat ember. Na, azt elláttam, el... volt egy kis aprósütemény... kávé, nem tudom, hogy kávé volt-e vagy tea. Szóval, valami szerény dolog. Nem... nem tortafélék és effélék voltak. Éppen, hogy a célt szolgálja. Hogy összegyűljön tizenhat ember. S tizenhat embernek a nyeresége, az bement a Vicóba.

K: Na, most egy év

V: Volt Vicó-bálok voltak.

K: Egy évben négyszer rendezett mindenki az otthonában...

V: Hát, akinek megfelelő lakása és pénze volt.

K: De Bella néniék például egy évben négyszer tizenhat embert?

V: Én igen. Én tudtam. Nekem öt szobám volt. És az ebédlőm nagy volt. Úgyhogy én meg tudtam csinálni. S az ebédlő s hall, ha kinyitottam, az akkora mint egy te, terem volt. ... Az ebédlőm hatszor öt szoba volt, itt. Úgy hogy ő két szobát, olyan, két szobából három szobát csinált, akivel cseréltem... Olteánné.

K: Most amikor, amikor nem valakinek az otthonában tartották

V: Igen.

K: ...akkor

V: Volt aki a, volt aki a klubba, itt volt egy zsidó klub. S oda járt ki.

K: Nem a zsidó kaszinó? Vagy

V: Zsidó ka, volt különben...

K: Az ugyanaz vagy volt külön?

V: Volt még külön magyar kaszinó.

K: Azt tudom. Igen.

V: Volt magyar kaszinó. Akinek, nem is tudom, asszem volt annak is zsidó tagja, nem volt az zsidó tag, nem volt a zsidó klubnak tagja. Úgy tudom, hogy volt egy-két ??? zsidó. Rétiék is, magyar kaszinóba, mert ott is, na...

K: De aki a magyar kaszinóba járt, az nem volt tagja a zsidó kaszinónak. Annak ellenére, hogy zsidó volt.

V: Persze, persze.

K: Igen. Na, most...

V: Normális, normális. Igen.

K: És a zsid. Tehát volt olyan, hogy zsidó kaszinó és zsidó klub? Vagy a kettő egy volt?

V: Nem. Volt magyar kaszinó és zsidó klub. Az külön kettő.

K: Értem, de a zsidó klubot nem zsidó kaszinónak hívták, hanem zsidó klubnak.

V: Nem. Zsidó klubnak hívták. A magyart azt magyar kaszinónak hívták. Ez volt a hivatalos neve.

K: És a zsidó klubban, ott miket...

V: Kártyázni lehetett, kártyázni. Volt olvasóterem, zene, mi, folyóiratok. Akkor olvasni lehetett, de... legtöbb ember. Volt kicsi étterme is... volt kicsi étterme is, úgyhogy például vacsorázni lehetett. Valami egyszerűbb dolgokat. Volt egy külön kicsi terem. De fő hangsúly a kártyán volt.

A férfiak, férjem is... smendeferezett???, nem rulett, hanem.

K: Mit csinált?

V: Smendefer. Az is egy, egy, egy, izé játék, egy

K: Kártyajáték?

V: Szerencse.

K: Jaj, szerencsejáték?

V: Szerencsejáték. Na, de hát ez egy francia szó.

K: Hogy mondják?

V: Smen, céhával írják.

K: Igen.

V: C H E M... E N. Külön DE, D E.

K: De, igen.

V: FER.

K: De fer.

V: Chemen de fer.

K: De fer, aha.

V: Chemen de fer.

K: Chemen de fer.

V: Ez egy játék, igen. Játéknak a neve.

K: Ez nem a...

V: Oly, olyan, mint a rulett. Mind a rulett. Akkor... volt.... póker. Az volt a fő játék. Póker. Arról hallott, biztosan. Na, úgyhogy. Voltak külön, szeparék a, szobák, kicsi szobák. Oda nem ment be, mert ott nagy pénzbe ment a játék. Akinek volt. Hát, ugye mi sose mentünk oda. A férjem is... pókerezett, de a zsebünknek megfelelő alapon. Én is römiztem, úgyhogy... egy héten háromszor römiztem.

K: Egy hét, hogy?

V: Háromszor römiztem egy héten.

K: Megvolt hogy milyen napokon mennek a klubba?

V: Igen. Igen. Megvolt, igen.

K: Mikor?

V: Igen. Hát, keddi nap, csütörtöki nap, szombat este... mentünk. De, de, de, de... kora tavasztól késő őszig mindig azt mondták 'Nem vagy komoly, nem szeretünk.' Mert akkor inkább sportoltam. Úgyhogy nem, akkor nem mentem rendszeresen. Este igen, szombat este igen. S amikor este, akkor igen. De... kedden például, nyolc órakor még világosság volt, még teniszeztem mindig. De azért nem hagytak ki a parti, visszavettek. Ősz, mikor ősz jött, visszakaptam a parti, partimat. Szóval...

K: Amikor így játszottak...

V: ez egy olyan polgári élet volt.

K: Amikor így játszottak, akkor megvolt, hogy külön a nők játszanak és külön a férfiak vagy teljesen mindegy volt?

V: Nem, nem, nem. Úgy fő, főleg külön a férfiak. Ne, a terembe közösen, de... hát nem egy terem volt.

K: De ezt hogy képzeljük el, Bella néni?

V: Hogy?

K: Hogy hogy képzeljük el a helységet? Az hol volt?

V: Hát, hogy képzeled el? Hát, hát nem volt maga itt egy klubba?

K: De lehet, hogy ez más.

V: Nem. Hát, egyszerű szoba. Asztalokkal, négyszögletű asztalokkal, megfelelő asztalok, ami egy rómi, rómi-partinak megfelel

K: Volt egy, volt egy nagy közös terem, ahol volt több kisebb asztal.

V: ahol volt öt-hat, öt-hat asztal négy székkal, négy-négy székkal. Ott nem volt úgy, hogy oda leülhettem fotelekbe. Ha akartál leülni, volt egy másik nagy terem... ottan voltak fotelek, voltak olvasnivalók, reviszták.

K: S aki nem akart játszani, az oda beült abba a terembe és olvasgatott vagy iszogatót...

V: Igen. Volt olyan férj, az asszony szeretett kártyázni, a férfi nem. És nem ült otthon, ő is szórakozott, még elment, még megivott nyáron egy, nem tudom egy üveg sört, vagy... talált ott partnert, aki szintén nem, nem egyedül volt, mert más is nem... Nem egy férfi volt, vagy nő. Nem, nő nem volt. Nő, az mindegyik játszott. Ott ahol csak a nő nem játszott, az otthon maradt... Az otthon maradt. Ott nő nem állt, nő... lesni az urát, amíg römizik egy óráig. Vagy kártyázik egy óráig... Szóval

K: Az étteremnek volt neve? Ami hozzátartozott a klubhoz, az étterem, az a ki büfé.

V: Nem volt neve.

K: Nem?

V: A zsidó klub volt, amibe ez bennefoglaltatott. Játéktér meg... kicsi ét, ét, étterem, kicsi.

K: És ilyesmi, hogy kóser étel, ez egyáltalán

V: Ez kóser étel.

K: Kóser volt?

V: Kóser étterem, ez kóser étterem. Nem volt olyan jaj, jaj, jaj, de kóser étterem volt.

K: Volt valami étel, ami, ami kedvence volt Bella néninek? Amit, elment a klubba, és akkor mindig azt, azt szerette venni, vagy valami

V: Nem voltam gurmand. Nem. Nem. Nem volt kedvenc étel. Nem voltam olyan nagy evő. Nem. Mindent megkóstoltam, mindent ettem. Ettem... ott... békát, ettem.

K: Békát hol evett?

V: Francia intézetbe. Mikor voltam, azok imádták. S tavasszal kiment az egész iskola oda a hegyoldalba, s fogtuk a békát a francia tanároknak. Mert csak francia tanárok voltak. Az, imádták, s akkor adtak nekünk is. Hát, megkóstoltam, hát, a fene, megettem, nem lett semmi bajom, de többet nem kell. Na, ilyen.

K: De ez itt volt a vásárhelyi francia intézetben?

V: Igen. Igen, igen. Fenn a tisztviselőtelepen. Három villába volt a francia intézet. Hát, elég színes volt a, a... kicsi akadályokkal, de... mégis, ha visszagondolok, azért elég színes volt az életem negyven, negyven... Éltem, ahogy egy fiatalnak élni kell. Rendes házasetet éltem, táncoltam, mert szerettem, sportoltam, mert szerettem. Háziasszony voltam, nem szerettem. De csináltam. Cseléddel. De minden reggel, nyáron, hat órakor a piacon voltam... Szerettem frisseket válogatni, a legszebbet vettem mindig. Eltenni. Eltenni. Megenni... ott néztem, kicsit olcsóbb is legyen, mert nem volt nekem olyan könnyen a pénzem. De anyuka azt mondta 'Amit elteszel, az mindig a legszebb legyen.' Maradjon meg

K: Ezt ilyen, gyümölcsökre meg zöldségekre gondol? Ilyen savanyúság meg befőttek?

V: Hát persze. Be... hát akkor divat volt, hát volt száz üveg. Ó, hát még ezelőtt tíz évvel is száz üveg volt nekem eltéve a spájzomba.

K: Miket szokott eltenni?

V: Kompót. Lekvár, dzsem... Hát, most, most, most kondzselátorban van. Zöldpaszulyom van eltéve... hogy hívják, vinettám van eltéve, gombám van eltéve, sóskám van eltéve... Túró, amikor olcsó, a legolcsóbb.

K: Ez mostról tetszik beszélni, vagy az akkori időben?

V: Most, most, most. Akkor üvegbe, amit lehetett. Dunsztolva. ugyanezeket.

K: De gondolom, hogy a cseléd segítségével, nem?

V: Persze. Soha nem voltam még egy órát se cseléd nélkül. Még, még a nyomorúságba is a tisztem megvédett. 'Nyugodtan tarthatja, mert ebbe a házba idegen be nem teheti a lábát.' Azt már mondtam, ki volt téve. Az utolsó pillanatig volt cselédem.

K: Visszatérve a magyar kaszinóhoz, hogy hol volt az épület? Vagy a

V: A magyar kaszinó megmondom, hogy hol volt. Most nem tudom, bentlakás vagy, vagy mi a fene, ott fenn a... főtér, jövet a Kossuth Lajos utcától, az az emeletes ház. Az első szé

K: De melyik utca?

V: Ahogy jövünk a Főtéren a, fentről, van a Kossuth utca

K: A vár, a Kossuth utca

V: utcába van a lábasház.

K: Igen.

V: És utána van a nagy emeletes ház. Valamikor diákok lakták... Hát, valamikor RMDSZ is ott volt, amíg nem volt ugye, amíg

K: Értem.

V: Boltíves kapuja van. És, na ott volt valamikor a, a magyar kaszinó.

K: ÉS a zsidó klub?

V: Zsidó klub, az ott volt a Főtéren... a, most a borbélyüzlet. Borbélyüzlet van a Főtéren, alatta egy nagy férfi borbélyüzlet, meg van egy fűszerüzlet, meg... nem tudom hány üzlet van alatta. Egy nagy ház.

K: És amikor bálákat rendeztek, akkor ugyancsak ott rendezték?

V: Nem. Nem.

K: Vagy a, a zsidó klubba?

V: Nem. Nem. Nem, nem.

K: Hanem?

V: Hát, volt a hogy hívják, a... volt... Milyen utca? Ott a Tipográfia utcában, a mozi, ahol van. Az a zsidóké volt.

K: A Progres mozi. Igen, ott a zsidó mozi.

V: A Progres. Na, hát, szóval a, ott egy nagy terem. A bálók, a zsidó bálók ott voltak. Zsidó bálók.

K: S milyen gyakran voltak zsidó bálók?

V: Hát mindig, minden évbe, mindegyik csak egyszer csinált. Egy évbe egyszer. Minden évbe egyszer csi, mindegyik. A Bethlen Kata is csak egyszer, az MSE is csak egyszer, a... Lorántffy Zsuzsánna is csak egyszer, a Magyar Nőegylet egyszer.

K: Aha, tehát voltak ilyen egyletek? És minden egylet évente egyszer

V: Minden egylet megcsinálta.

K: Körülbelül hány ilyen nőegylet volt?

V: Hát, én azt nem tudom. Hát, hányat soroltam hirtelen?

K: Hát, vagy négyet... S akkor ilyenkor a belépő, mert gondolom, hogy volt egy díj, aminek fejében be lehetett menni vagy részt lehetett venni, nem?

V: Nem.

K: Vagy hogy volt?

V: Meghívó volt, meghívóval lehetett oda menni. És a... a büfét, azt mindig az illető egylet tagjai állták ki. Nagyon gazdag ízé, büfé volt. Ami elég sok pénzt hozott be. Ital, étel, húsféle. És hát egyik túlkísérte a másikat, ugye mindegyik szebbet és szebbet akart. Mind, mindegyik. Úgyhogy, nekem is volt speciálitásom, a ??? Almási módra.

K: Mi, mi volt az Almási specialitás?

V: A... hogy hívják... á, nem tudom most már elmondani magának. Egy egyszerű tészta volt, de a teteje csupa színes, i, ilyen pici... hogy is hívták... azt a zselét. Zöld, piros, lila, mindenféle. Apróra vágtam, mandula, mogyoró. Avval volt a teteje beszórvva. Hát az olyan szépen nézett ki, mint egy virágoskert. És úgy hintettem be a tetejét. Persze egy ilyen hab, a tetejére, tettem azt, és a tészta csak ennyi volt. Azt mindig keresték, az Almásiné tésztáját. Mindig. Nekem az volt a legegyszerűbb csinálni. Másik vállalta, mert meg volt beszélve, hogy 'Te hozod a tésztát' Nem egy. Ugye 'ti', három, négy, öt hozta a tésztát, három, négy, öt hozta a húsfélét, férfiak az italféléket, bólékat csináltunk. Finom bólékat. És

K: Micsodát?

V: Bólé.

K: Bólé.

V: Ismeri, tudja mi az, az egy... hogy hívják... Hát mondom, 'Hát, miért mi van? Mi van, mit kell takarjak? Mi van szégyellnivaló?' 'Jaj, de szívem.' 'Hát, mégis, hát – mondom – na, nem búsuljon, nézze van egy pelerinem, fel fogom venni, ha valakinek túl ???

K: És előtte való este, előtte való nap mindig felpróbálta a ruhát?

V: Nem, nem, nem, nem, nem. Hát, este mentünk az előadás, bálba, s akkor. Dehogyan látta.

K: Magázták a férjével egymást?

V: Tessék?

K: Magázták a férjével egymást?

V: Egye, az elsővel igen. Én nem tudom miért. Én nem tudom, miért. A másodikkal nem, de az elsővel se, sehogyse ment a tegeződés. Sehogyse ment. Végig, végig, végig magázódtunk. Pedig milyen nagy szerelem volt, istenem... Megvolt a maga társasága. De az nem azt jelentette, hogy a másik ismerős nem hívott engem táncolni, ha az uram nem ment. Hát, az u nem nagyon ment, nem volt

VÉGE A 4. KAZETTA B. OLDALÁNAK

K: Hogy hívták?

V: Ja, hogy hogy ismerkedtem meg.

K: Igen, meg hogy hogy hívták.

V: Nagyon egyszerűen. Egy szigeti lány volt, ide férjhez jött. S annak a... az nekem nagyon jó barátnőm volt.

K: Hogy hívták azt a lányt? Azt a szigeti lányt?

V: A lányt?

K: Igen.

V: Ide jött férjhez egy Izsák nevű férfihez, kereskedőhöz. És... a férjemnek a testvére itt volt férjnél. Ide jött férjhez Marosvásárhelyre. És ő minden héten, hétvégen lejött, mert csak ketten maradtak a nyolc testvérből. És idejött meg, hétvégire. Akkor Szatmáron dolgozott, és volt repülőjárat. És lejött minden héten a testvéréhez. És ez a barátnőm... a fejébe megcsillant, hogy ő nem volt nős, én meg özvegy voltam. Őneki már volt barátja, a barátnőmnek. S összehozott. De miután tudta, hogy én nem vagyok kapható közvetítésre, vasárnap délelőtt eljött s azt mondja: 'Gye, gyere ki, hagyj békít a főzésnek! Gyere menjünk egyet sétálni!' Délelőtt divat volt a korzó. De hát, részünkre már nem volt divat, mert nem voltunk elegánsak... De ő megbeszélte a férjemmel, illetve a testvérével, hogy 'Gyertek ti is ki, s ott a korzón fogunk találkozni.' Na. Ennyi az ismeretség. És ő már engem hazakísért, a férjem, a kapuba. És olyan nehezen akart elválni már... És megengedem-e, hogy még meglátogasson. 'Hát – mondom – szívesen látom.' Én a testvérét nem ismertem személyesen, a ???, de megismertem ott.

K: Nem értettem pontosan, hogy Bella néninek volt egy barátnője. S akkor a barátnője kit ismert?

Albertet ismerte? Steinmetz Albertet?

V: Persze.

K: Vagy Albertnek a lány, lánytestvérét?

V: Nem. Ismerte az egész családot, mert ez a, ez a barátnőm szigeti volt.

K: Értem.

V: Ahova a férjem is, máramarosszigeti volt.

K: Értem, értem.

V: Tehát a család ismerte. És ő..., na hát, itten pláne szigeti is, és minden összejárt szott már.

K: Értem.

V: Mind a kettő, ugye a nyomorúságból jött haza... az uramnak van, húga is. De az már vőlegénye volt háború előtt. De nem házasodtak össze, mert már olyan volt a helyzet, hogy nem akart a családjától olyan messze jönni. Tudja, mert Sziget és Marosvásárhely annak idején a világ vége volt. Szóval... nem, távolságok, ugye nem volt repülő, nem volt autóbuszjárat.

K: De azt tetszett mondani, hogy Szatmárról repülővel járt ide.

V: Hát, igen, igen, de volt Szatmárról Kolozsvárig.

K: Volt akkor repülőjárat?

V: Volt.

K: Ez a hányas évek?

V: Hányas évek?... Negyven, nyolc, negyvenhét, persze. Kolozsvár, Kolozsvár Szatmár. Szatmár. Szigetről Szatmárra lemenni neki nem volt problé, nem volt probléma.

K: Hányba házasodtak össze a férjével?

V: Hogy?

K: Hányba házasodtak a férjével?

V: Negyvenhétbe.

K: Egy kicsit az Albert családjáról tetszik mesélni? Amit tud?

V: Hát, nem tudok semmit.

K: Hogy a szülei mivel foglalkozhattak? Nem mesélt semmit?

V: Kereskedő. A szülei nagyon e, meghaltak. És a legnagyobb bátyja... vezette, ilyen szövet-nagykereskedő volt. És a bátyja vezette, a legnagyobb bátyja folytatta, mert az édesapja egy délbe, éppen Húsvét első napján lefordult a székről... és sietni kellett a temetéssel, mert éppen Húsvét estén.

K: De ez még háború előtt volt.

V: Ez háború előtt volt.

K: Akkor ez

V: Nagyon is háború előtt volt. Úgyhogy... a fiúk tartották fel aztán ezt az egész nagy családot.

K: Gondolom, hogy tehát az édesanyát is ők támogatták, a fiúk.

V: Az édesanyjával együtt lakott az egész család, egy nagy házuk volt. És, a... fiúk nem nősültek meg, mindenkinek megvolt minden, az egyiknek barátnője volt, a másik e... A legidősebb nővére volt férjnél az egészből.

K: Hány testvére volt összesen Albertnek?

V: Nyolc.

K: Fel tetszik tudni nekem sorolni a nevüket?

V: Nem. Hát... nagyjából

K: Úgy körülbelül, akire, akire emlékszik.

V: Én senkire se emlékszem, én egyiket se

K: Nem, nem, aki, akiről mesélt.

V: Akiről mesélt.

K: Név szerint.

V: Mind ilyen... Buli.

K: Hogy?

V: Buli.

K: Buli?

V: Mert mindegyiknek csak a becenevét.

K: Becenevét. Nem baj.

V: Mert Ábi. Az én uramnak is csak, ő Ábi volt. Albert.

K: Ábi? Albert, Ábi?

V: Ábi, igen. Hát tulajdonképpen a zsidó neve Ábá, Ábá. Ő Ábi volt... Jaj, volt... Magda volt.

K: Magda?

V: Magda. A legidősebb testvére, aki férjnél volt.

K: Ugyancsak Szigeten.

V: Tessék? Szigeten. Igen. Én senkit nem ismertem. Senkit az uramon kívül. Ezt a testvérét, aki Vásárhelyen volt. Neki nem volt már senki rokona... Egy unokatestvére volt Szatmáron. Az nagyon rövid időn belül kiment Belgiumba. S annak a lánya még él.

K: Azt tetszik tudni, hogy a nyolc testvér közül hány volt fiú s hány volt lány?

V: Nahát, hány volt, három volt lány és öt volt fiú. Az egyik egy fekete bárány volt. Így mondták. Szóval egy könnyelmű volt. Nem akart tanulni... látták, hogy egy, nem lesz ebből semmi, váltottak egy útlevelet, és elküldték Amerikába. Igen.

K: Ez az egyik fiú volt?

V: Ez egyik, igen, az egyik fiú volt. Elküldték Amerikába 'Élj meg a lábodon!' Mert se tanulni nem akart, se dolgozni nem akart. Szóval egy, egy komolytalan ember volt, és

K: A nevére tetszik emlékezni?

V: Tessék?

K: Nevére tetszik emlékezni?

V: Nem. Még a nevére sem.

K: De ez még a háború előtt volt.

V: Persze, persze a háború előtt. Ez mind a háború előtt volt. Azért nem ismertem én senkit a, a második férjem családjából. Véletlenül ismertem meg, miután meg, összeházasodtunk. Egy unokatestvére... férjhez ment, Nagyváradra. És mi nászútra Nagyváradra mentünk. Persze szállodában laktunk. Másodsor, mi öregek voltunk, de hát mondjuk, hogy nászútra... Aki, akivel mai napig tartom a kapcsolatot, Izraelből.

K: Hányba ment ki Izraelbe az az illető?

V: Még nem volt, még nem volt Izrael állama, tehát azt jelenti, hogy negyvennyolc előtt. Pont kapuzárás előtt, ment a hajóval, mert még nem volt repülőjárat. Hetven kilóval, egy kis gyerekkel a hasában, volt a másik. Szóval, nem volt deportálva, mert Temesváron volt. Ez a... unokatestvére.

K: A nevét tetszik tudni? Hogyne, gondolom. Hogy hívják?

V: Hogyne tudnám. Tudnám, csak most hirtelen nem, Piri, Piri.

K: A családneve?

V: Steinmetz.

K: Steinmetz?

V: Steinmetz, igen. Volt, de... a férje után... a férje után nem is tudom, Spritzer, s

K: Hogy?

V: Spritzer.

K: Spitzed?

V: Schwitzer. Írjam le?

K: Azt hiszem, hogy. Spitzer.

V: Nem zer, hanem Spritzer.

K: Mert másképp ejtik, igen.

V: Igen... Igen. Spritzer... ??? képpen öt s, izé, izének Sárának hívják, Sá, Saroltának. De ott, ugye, a testvérük, mert közben ő volt a kicsi.

K: Hát, de Pirit tetszett mondani az előbb.

V: Azért mondom, ő volt a kicsi és Pirinkó, Pirinek becézték.

K: Jaj, pirinkó!

V: Így csak becézték, úgyhogy én csak Pirit ismertem. Piri.

K: Ó Izraelben hol él?

V: De, de. Tessék?

K: Izraelbe hol él?

V: Hol él? Ramangaba??? Tel Avivba. Tel Avivba, nyolcvan, nyolcvanhét éves. A múlt héten is beszéltem vele. Mi, minden. Nagyon korán ment, nagy hassal, nem is engedték be Palesztina. A hajót. És... izénél szálltak ki... na hol... hol, hol, milyen, milyen inszula, ami közel van. Mindig a meccseket most ott tartásák... Eszembe volt... Ott ki izéltek, kiszálltak a hajóból, és ott nagy izékbe, sátrak alatt voltak, amíg aztán végül beengedték. De Piri közbe szült. És... összefogta a száját, és, és, hogy nem kiabáljon vagy ne vegyék észre, ne vigyék be a kórházba. Mert közbe esetleg beengedik Iz... Palesztina, és akkor ő elvál a férjétől, és ő hogy keresse meg. Nyelvet nem tud. Hát, nyelvet nem tud. Szóval, ez... Nicosia a fővárosa... Nicosia.

K: S akkor végül

V: Tessék?

K: És akkor mi lett? Mi lett velük?

V: Szóval, hát, pár hónap múlva beengedték. Beengedték.

K: Ott mivel foglalkoztak?

V: Hát, hogy ??? ilyet? Hát, biztos nehezen. De okosak voltak. Nem tudom, valamilyen formába... férje négy, mert a férje. Velem kapcsolatban nem tudom, miért érdekli az ő férje. Az ő férje egy nagyon gazdag ember volt. És úgy látszik, hogy már rég számított ő kimenni Palesztinába. És kiküldött ő vagy, kiküldött mit tudom én mit. Szóval, valami pénzük volt. Hogy mivel kezdtek, nem tudom. De azt tudom, hogy, hogy kereskedő volt ott ???

K: Jó. Tehát, úgy nagyjából csak

V: Nem érdekes.

K: Igen, igen. Jó. Tehát, akkor egy kicsit térjünk vissza most a...

V: Vissza, vissza, persze, mert ez igen kalandos. Evvel tartom a kapcsolatot. ez volt, aki engem végig segített anyagilag.

K: Igen, a kommunizmus ideje alatt? Vagy mikor?

V: A kommunizmus alatt és utána, miután a férjem meghalt. Maradtam 500 ezer lejjel. És ő segített engem. Hát, ő igaz, hogy van... is sógornómék szegények, végre sikerül egy nagyon szép apartamentet venni. Sógornómnek. Két szorgalmas ember. Nem, nem mentek ki. Elég korosak voltak, mind a kettő már ötvenéves volt.

K: Ez a férjének a lánytestvére.

V: Tessék?

K: Ez a férjének a lánytestvére.

V: A lánytestvére, igen a lánytestvére.

K: Hogy hívták azt a testvérét, aki itt volt?

V: Flóra.

K: Flóra. S a férje után?

V: Annak is egy beceneve volt, Onyi. Onyi.

K: Onyi?

V: Onyi. Igen. Nem tudom, hogy hogy jön a Flóra

K: Férje után hogy, hogy

V: Baruch.

K: Baruch?

V: Baruch Jenő. Baruch Jenő. Na, szóval... maradt egy szép háza, és ezt kapta ez az unokatestvér, miután ők szegények voltak.

K: De akkor kiköltöztek Temesvárra?

V: Tessék?

K: Flóráék akkor Temesvárra költöztek?

V: Ki?

K: Flóráék. Temesvárra költöztek?

V: Flóráék. Flóráék Marosvásárhelyen laktak, és innen egyenesen Izraelbe mentek. Akkor másr meg, volt Izrael, mert csak... hatvanas évekbe engedték innen ki. Ők feketén mentek, Piriék. Szóval, onnan Szatmárról s... Izraelbe, zsidók, mentek határon túl illegálisan. Eljutottak Bécsig, Bécs, Bécsben lementek Olaszországba, s Olaszországban ültek hajóra és ott, úgy mentek... Palesztinába. De már, már megvolt az egyesség... Angliával, hogy a zsidóknak egy államot fognak csinálni.

K: A második férjével volt-e vallásos esküvőjük?

V: Igen. Igen.

K: Rabbival?

V: Persze.

K: Nem tetszik elmesélni?

V: Hát ahogy a zsidó esküvő történik, egy baldachin, egy baldachin, hát én minden esetre nem voltam menyasszonyi ruhába, elsősorban már asszony voltam. Így mondjuk, ha lett volna pénzem, én is vettem volna egy elegánsabb ruhát. De egy kosztümben voltam, kalappal természetesen. És egy izét, még egy fátyolt tettek a fejemre. És volt egy násznagyom, az egyik a bátyám volt, a másik, neki pedig Flóra. Onyi, a testvére... És a nagy szegénységbe Flóra, szóval, a vőlegénynek a testvére, ő adott egy vacsorát négyünknek. Ilyen esküvőm volt. Ilyen szomoró menyasszonyt maga még életében nem látott, mint amilyen én voltam.

K: Hol volt ez az, ez az ünnepség, ez a vacsora?

V: Nem, nem ünnepség volt, ez volt, délbe fél egykor volt az esküvő. Ez tartott körülbelül húsz-harminc percig, fél órát maximum, és elég közel, ott éppen abban a nagy templomban volt, ami nem lett felép, befejezve. A Braila utcába.

K: Milyen templom?

V: Tudja, ahol most van az RMDSZ-nek a székháza, azzal szemben van egy... Maga kérdezte, hogy befejezték azt a templomot. Ott volt az esküvő.

K: Tehát abban az ortodox templomban ???

V: Nem, nem, nem, volt a egy izé, ott volt egy iroda, zsidóknak az irodája.

K: Igen.

V: Volt egy iroda.

K: Igen.

V: Be, bevakoltak egy, két irodahelyiséget, és az volt eleinte, negyvenhétben még. És még sokáig.

K: Meddig működött ott, tehát zsinagóga funkciója volt vagy csak iroda volt, a hitközség irodája?

V: Nem volt. Hát ott nem imádkoztak abban, nem volt készen a szö. Éppen téglá, szóval fel volt... húzva pirosba. De ők, hogy valahol legyen egy zsidó hitközség legyen, mert már egy, zsidó jött haza. Látja, még esküvők is voltak. Nem is kevés, mert rengeteg volt a fiatal, özvegyasszony renge, rengeteg. Relatív, a özvegy férfi

K: Én azt hi, én azt hittem, hogy az működött a háború előtt, mint ortodox zsinagóga.

V: Nem, nem, dehogy, dehogy, dehogy. Ugye negyventől kezdve leállítottak mindent, negyvenbe hát, minek kellett már.

K: Én azt értem, de azt hittem, hogy háború előtt.

V: Nem, nem. Megkezdtek háború előtt, de negyvenbe csak épp, hogy pirosba volt. Annyit, annyit csináltak, hogy mondom, hogy két szobát valahogy bevakoltak, hogy legyen egy, legyen egy iroda.

K: Iroda, de istentiszteleteket ott tartottak?

V: Mit?

K: Istentiszteletet?

V: Nem. Nem, nem, nem.

K: Tehát iroda volt, értem.

V: Állványok voltak.

K: És akkor Bella néniéket ott eskették?

V: Igen. Az udvaron.

K: Volt ott rabbi? Rabbi?

V: Rabbi? Hát, volt azt hiszem, igen, volt még rabbi, sakter is volt. Volt rabbi.

K: A nevére emlékszik a rabbinak, aki összeadta a második férjével?

V: Nem, nem, nem. Mert olyan dühös voltam, hogy majd megpukkadtam.

K: Miért?

V: Előzőleg megbeszéltem, mivel én már asszony voltam, hogy ne kint állítsák fel a baldachint, hanem benn az irodában. Tudtam úgylis, hogy nekem sincsen hozzátartozóm, a férjemnek sincs, szóval... Lelkileg sem kellett nekem sem a nézőközönség, sem cécó... Hogy bent állítsák fel... És 'Jó, rendben van.' Mikor én egyedül itt a házban laktam, bandukoltam a bátyám, Brassóba lakott, de bejöttek, szállodában laktak, mert egy szobám volt a nagy házban. És mondom 'Ne gyertek értem, én bemegyek a templomig' egyedül nagy szomorúan. Mentem sírva végig.

K: De miért? Miért volt szomorú?

V: Miért, miért? Hát, ha visszagondol az első esküvőmre, és ilyen nyomorult volt, család nélkül... Ildikó szívem, gondolja el.

K: Én arra gondoltam, hogy azért mégis csak egy örvedetes dolog, hogy új családja lesz.

V: Számomra örvedetes, de maga a tény, hogy így, nem kísér anyám, nem kísér... senki. Ugye, egy ilyen esküvő, visszaemlékeztem az első esküvőmre. És az emlékek azok, azokat nem tudta elvenni még Hitler se. Mai napig se. É mente, és akkor látom, hogy a baldachin fel van állítva az udvaron, és már a tömeg – ugye, hát, ottan ilyen rácsos kerítés volt – s a tömeg ott áll, és vár, vár. Jaj, olyan dühös lettem, hogy hát megígérte, megígérték, hogy... De akivel én beszéltem, nem... tért ki arra, hogy, hogy... Tudta, hogy én férjnél voltam. De azt nem kérdezte meg, hogy a férjem nős volt-e. S nekem, nem is gondol, nem is tudtam ezt a törvényt.

K: Milyen törvényt?

V: Hogy se férfi se nő, hogyha nem volt megesküdvé, az csak kint esküdhet szabad ég alatt. Télen-nyáron. És akkor, mikor dühösen nekimentem a pasasnak, hogy 'Meg volt beszélve, hogy bent állítsa fel, és mégis miért csinálta? Kell nekem ez a cirkusz?' Jöttek a könnyeim. És azt mondta 'Bocsásson meg, nagyságos asszony, drága – rosszul beszélt. Regáti volt. - Bocsásson meg, nagyságos asszony, drága, de nem tetszett megmondani, hogy a kedves vőlegény még fiú?'

Így fejezte ki. Jaj, hát a, dühös lettem. Mondom 'Na és?' És akkor ő világosított fel, hogy aki még nem volt a hipe??? alá, baldachin alatt, az nem lehet csak szabad ég alatt.

K: Akkor a férjének ezek szerint nem volt előzőleg felesége.

V: Nem, nem volt. Nem volt neki. Ő egy vénlegény volt. Azért várta

K: Hány éves, hány éves volt?

V: ... Tessék? Negyvenkilenc- ötven.

K: Ötven, ötven.

V: Nem, nem, nem, nem. Nem, nem, dehogy negyvenkilenc, negyven-negyvenegy éves volt. Hát én csak harmincnégy, negyvenegy éves.

K: Ötvenéves volt akkor.

V: Igen, igen, igen. Öt, igen, igen, igen. Ötvenegy. És én voltam... Mennyi voltam?

K: Tehát akkor negyvennégy éves volt a férje, ha negyvenhétbe születtek. Negyvennégy, negyvennégy.

V: Na, lássa? Látja, gondolkoztam, hát nem volt

K: És harminchat volt, harminchat volt Bella néni.

V: Igen, igen, igen, igen. Istenem

K: Hát azért nem voltak olyan idősök. Érett nő volt.

V: Én nem... mert én matematika, hülye voltam.

K: Hogy?

V: Mondom én a matematika, megmondtam magának, matematikából megbuktam negyedik gimnáziumban. Igen.

K: Na. De egy kicsit az esküvőről tessék mesélni. Olyan szempontból, tehát a, azt hogy például ott a poharat össze kellett-e törni vagy ??? tessék mesélni.

V: Én a, annyi, elmondanak egy imát, van egy pohárban van, bort tölt, egy ilyen kicsi pohárba van bor töltve, és iszik a, először a férfi, s aztán a nő, és akkor leteszi a földre.

K: A férfi?

V: A férfi, igen. És rátapos egy nagyot, ez már egy olyan, azt hiszem nem annyira vallásos, mint inkább olyan szokás, babona, he, nem helyi szokás. Mert láttam Izraelben is ezt csinálják. Na, ennyi volt. Kész. Utána, nagyon közel lakott, volt a háza a sógornőmnek, elmentünk s adott egy finom ebédet.

K: A baldachint valaki tartotta vagy úgy be volt

V: Nem, nem, nem, nem. Az úgy van megcsinálva, hogy annak lábai vannak. Annak lábai vannak. Úgyhogy az nem, nem kell tartsa senki.

K: És a vőlegény nem kellett körbejárja a menyasszonyt?

V: Én kellett, engem forgattak.

K: Forgatták?

V: Hát, nem forgattak, körbejártam a férjemet.

K: Körbe vezette valaki vagy egyedül ment?

V: Mondom a, igen. fogott engem a násznagy. Karonfogva szépen egy, kétszer körbejártuk a vőlegényt a baldachin alatt. Nem látott soha zsidó esküvőt. Nem is láthatott. Igen, igen. De előzőleg a városházán esküdtünk meg. A... civil esküvő. Mert hát az is.

K: Ebédkor valami zsidós ételt szolgáltak fel, vagy készített. A sógornő főzött előre vagy hogy volt ez?

V: Mi volt?

K: Tehát az esküvői ebéd.

V: Á egy rendes ebéd, egy jó finom húsleves, sült volt, torta volt. Gyümölcs volt. Kész. Na, szóval. Május volt, amit májusban lehetett kapni, zöldség. Egy egyszerű leves, és akkor a férjem

fogadott egy, egy... taxit és levitt Kolozsvárra, az első, egy napig ott maradtunk. Utána aztán mentünk haza Szigetre. Mert neki is dolga volt és... el kellett rendezni dolgokat, mert nekem kikötésem volt, hogy én nem maradok Szigeten. Én Vásárhelyre akarok visszajönni. Azt mondja 'De el kell rendeznem.' Hát, szóval egy komoly állása volt, azt nem lehetett csak úgy egyik napról átadni. egy nagy vállalatnak a vezetője volt.

K: Mi volt a neve a vállalatnak?

V: A neve? Fogalmam sincs.

K: Mivel foglalkozott a

V: Fás, fás, fás. A Maros-mente és Sziget környékén, ottan nagykereskedőknek ötven százaléka fás volt.

K: És a férjének mi volt a beosztása?

V: A főkönyvelőség, izé... még jegyzője is volt a vállalatnak. Aláíró jegyzője is volt. Szóval, volt, volt kereset. És ott dollárba fizették. Már akkor.

K: Az igen.

V: És még onnan keresett. Összeállt négy pasas. A fiatal emberek. Az ottan... rengeteg a só. rengeteg a só. Úgy mint Szovátán. A különbség az, hogy Máramarosban ki volt szatina, akna, szatina, ki volt már használva. Na, ők kihasználták és küldték a sót magyarba s dollárba fizették. Négy pasas, de a férjemet bízták meg a pénzügyi dolgokkal, mert őbenne bíztak meg. Négy, nem rokonság, hanem négy, négy kereskedő. És ők a férjemet dollárral fizették.

K: De azt a gyár mellett csinálta, ugye?

V: Hát persze. A vállalat mellett. A vállalat mellett. Ez neki külön jövedelme volt, úgyhogy miután férjhez mentem, akkor neki volt több mint 15.000 dollárja. Utólag tudtam meg... Amiből aztán, persze egy fillért se láttam.

K: Miért?

V: Azért mert az a tulaj, a tulaj kiment Izraelbe. És mivel az unokatestvére a férjemnek, ez a Piri már ott készen volt, és elhatározta, hogy mind, a testvérei is és mi is ki fogunk oda menni, nincs mit keressünk itten... Ő kiment, és közbe leállították a, a menést Romániából, nem engedték ki. De ő neki sikerült kimenni, és az uram odaadta a pénzt, hogy 'Na, kezdjél valamit, mire kimegyek legyen.' Na, ahogy maga látott belőle egy dollárt, úgy látott az uram is.

K: Hát, de utána azért segítették Bella nénit.

V: Tessék?

K: Utána azért segítette a család Bella nénit.

V: Ne, ez nem család volt, ez a főnök volt. Ez a főnök volt.

K: Jaj, tehát akkor nem Piriéknek adta oda a pénzt, hanem

V: Nem, nem, nem, nem. Ez a főnök volt.

K: Ez a gyárnak a főnöke?

V: É, igen, igen, igen. Ez igen.

K: S akkor Bella néniék csupán azért nem vándoroltak ki Izraelbe

V: Nem azért, nem azért. Nem azért. Leállt a menés.

K: Azért, mert nem engedték meg. Tehát nem engedték meg.

V: Igen.

K: Azért nem vándoroltak ki.

V: Azért, azért. Mi szóval, mind húzódott, húzódott a dolog és... na, félt az uram is. Úgyis már ki volt téve annak, hogy degradálják, kiteszik... Mert mind szigorúbb lett a kommunizmus. Mind erősebb és

K: Miért tették volna ki?

V: Mert konfliktus volt és mert rossz káder volt. Mondtam magának, az is baj volt, hogy Pesten

érettségizett, úgyhogy

K: Ó milyen iskolát végzett? Albert?

V: Mondtam, mondtam.

K: Albertről nem beszéltünk, az iskoláiról.

V: Csak egy érettségije volt.

K: És Budapesten végezte az érettségit?

V: Budapesti érettségije volt. E, ez is egy bűn volt. 'Jaj, maga nagy úrnak lehetett a fia.' mondta a káderes – 'Hogyha maga Pesten érettségizett.' És amikor már sokszor, sokszor mondta, akkor megmondta 'Uram, értse meg, mi Pesten laktunk nyolc évig, ott ért engem a tizennyolc év. Nem jöhet, nem jöhettek ide Marosvécsre érettségizni, sem Régenbe. Nekem ott kellett érettségizni.'

K: Tetszik tudni, hogy... tehát a családja ott élt Budapesten? Albertnek?

V: Ők menekültek az első világháború előtt. Felment az egész család. Felment.

K: Tehát Szigetről elmentek Budapestre?

V: Szige, igen, Szigetről elmentek Budapestre. Félték az oroszoktól, hogy bejönnek. S a, aze, az elől menekült fel a család. Nagyon nehéz körülmények között éltek. Volt valami rokonság nekik, és

VÉGE AZ 5. OLDAL A. OLDALÁNAK

volt. És volt még akkor hét, a hét gyermek, mert a nyolcadik, az már el volt menve. És kaptak két szobát, konyhát. Hát képzelje el, hogy, hogy ezek között még, még kettőn kívül mind tanuló volt. Mind tanuló volt. Várták a tavaszt, hogy menjenek a ligetbe tanulni, menjenek az állatkertbe tanulni. Na, otthon, abba a kicsi lakásba, nagyon beteg volt, cukorbeteg.

K: Az édesanya?

V: Az édesanya.

K: A nevét tetszik tudni?

V: Nem. Nem. Úgyhogy, nagyon-nagyon nehéz volt fe, nem is, két nagyobbik testvére megpróbálkozott felvételizni, de már akkor volt numerus clausus. Tudja mit jelent ez, na, úgyhogy nem jutottak be.

K: Ez jóval a háború után volt aztán.

V: De nem a második világháború

K: Nem, az első

V: Hát, akkor volt numerus clausus.

K: Ez körülbelül a hányas évek?

V: Nem tudom.

K: A húszas vagy a harmincas?

V: Nem, nem.

K: Tehát a húszas kellett legyen. Mikor jöttek el Budapestről?

V: Nem tudom. Azt se tudom. Nem tudom, hogy mikor jöttek vissza. Én csak itt ismertem meg háború után.

K: Háború alatt, második világháború alatt mi lett a családdal?

V: ...Mi lett a családdal. Ketten jöttek vissza az egész családból.

K: Mindenkit deportáltak? Kivéve azt az illetőt, aki Amerikába kiment.

V: Persze.

K: Az édesanyja is Auschwitzba halt meg?

V: Nem. Ő már ott meghalt Szigeten. Mert, mert cukorbeteg volt, és nem kapott inzulint.

K: Tehát mindkét szülő meghalt még a háború előtt. S akkor a testvérek

V: Az apja jóval azelőtt, még eltemették, de az édesanyjának a sírját sose tudták meg, mert közben haltak meg betegek, mert ugye ott voltak vagy két hétig voltak gettóba Szigeten a zsidók.

És ez a, miután bevitték tudta meg a, a... ott élt, ők a testvérek, hogy az édesanyjuk meghalt. És tömegsírba tették.

K: És akkor

V: Sose tudta meg.

K: a hét testvér közül

V: Csak ketten jöttek vissza. Az uram

K: Albertet deportálták vagy munkaszolgálatos volt?

V: Munkaszolgálatos volt. Munkaszolgálatos volt.

K: Az összes fiút munkaszolgálatra vitték?

V: Kit?

K: Már mint azt a négy fiút, aki itthon maradt. Mind a négyet munkaszolgálatra vitték?

V: Mind. Mind. Mind, mind. És olyan szomorú volt, hogy kettő, nem, nem négy, mert három, mert egyik, egyik kint volt.

K: Igen, de azt tetszett mondani, hogy öt fiútestvér volt.

V: Öt fiútestvér, egy

K: Egy kiment...

V: És egy Albert.

K: Igen.

V: Tehát akkor már csak három maradt, igaz?

K: Igen. Alberttel együtt kérdezem, hogy a négy fiútestvér, mind a négyen munkaszolgálatban voltak?

V: Nem. Nem, nem, nem. Egyedül Albert volt. A férjem volt. Azért maradt meg.

K: A többi, a többit deportálták?

V: Igen, igen, igen, igen. Lágerekben voltak és szomorú volt, mert ő... felszabadulás előtt két héttel halt meg a kettő. felszabadulás előtt két héttel.

K: Hol haltak meg tetszik tudni?

V: Valamelyik lágerben, nem tudom. Nem tudom... Szóval olyan lehetetlen dolgok voltak.

K: Albert merre volt?

V: Albert azért maradt meg, mert, mert Kassára vitték, Kassára vitték munkaszolgálatos, és szerencséje volt, mert ott volt az irodában egy hülye pali, akinek fogalma se volt, mi az a könyvelés, mi az egy irodavezetés. És egy lakalommal kikiáltotta, hogy 'Tud-e valaki maguk között, ért egy kicsit az iroda munkához, könyveléshez?' S az uram jelentkezett. Azt mondja 'Én igen.' Bevitte s kérdezte, hogy 'Na, maga ezt rendbe tudja-e tenni?' Amikor az uram meglátta, hát... nézett, látta, hogy ez egy gyerekjáték, ami, mondja 'Hát, meg fogom próbálni. Lehet, hogy tisztába fogom tenni.' Hát, persze, azt mondja, egy óra alatt tudta volna egyenesbe hozni, mert olyan egyszerű volt az egész. 'Na, de húztam, húztam a dolgot és két nap múlva mondtam <Na, - mit tudom én milyen rangban volt – meg van csinálva, tessék nézni, most tisztában van.> <Hát, maga igaz, hogy ügyes volt. Na – azt mondja – maga itt marad, külön kosztot fog kapni, és... fog kapni rendes fekvőhelyet.>' Az uram ezért maradt meg, mert különben egy vékony dongájú, vékony kis ember volt. Szóval, ő nem bírta volna ki még a, még egy utat sem valamelyik lágerbe, nem hogy ott... És így Kassán ott is szabadult fel.

K: Tehát akkor egész végig ott maradt.

V: Egész végig ott maradt és, és... szalonnával el volt látva... őrmester olyan hálás volt neki, hogy megmentette, mert neki volt fellebbvalója, jöttek vizsgá, micsinálta a munkaszolgálat, 'Mennyi ételt hoztunk.' a, neki egy borzasztó nagy dolog volt egy ember, aki sosem. Én is pont olyan, úgy csináltam, mikor matematikáról van szó, most is a hideg ráz. Na, úgyhogy ??? van azóta is a matematikában... Szóval, na, így menekült meg a férjem.

K: És akkor a három lánytestvér közül csak az egyik tért vissza.

V: Igen. Hát, az, az egyik. Az egyiknek volt egy négyéves kisgyereke a karjába, az ottan balra ment. És... a... másik pedig... nem bírta ki. Ez az egy bírta ki. Az Onyi, Flóra, amelyik Izraelbe ment, s... ott halt meg szegény.

K: Bella néniék mennyi időt voltak Szigeten? Tehát mennyi idő alatt intézték el

V: Jaj, sajnos nagyon is elintéződött. Elhúzódott, mert, mert, mert komplikálódott, mert el, így kellett, mert akkor egy és háromnegyed évig. És a végén, mert közben lejött az uram érdeklődni, mert itt már kezdtek a fások... hogy mondjam, izét alakítani, szövetkeztek, hogy legyen egy központjuk. Mert a gyárak megvoltak. És üzembe kellett helyezni. És mindjárt meg, megalakult a szövetkezet és mindjárt alkalmazták. Ide alkalmazták. És akkor visszajött, és mondta, hogy... ott még valamit csinált, likvidálta az ő részét és eljött ide, én még ott maradtam, hogy itt nézzen valamit a lakás sze, kapjuk vissza, legyen hová költözni, nem tudom mi. Szóval... hogy jön értem. Na, de közben meghallottam, hogy a, hogy a milícia keresi, mert szükség van könyvelőkre, és ő nyilván volt tartva, hogy tényleg mint egy – nem azért mert a férjem, mert tényleg egy – bizonyította az a tény, hogy tényleg egy kiváló könyvelő volt, hogy itt derogáreban tartották tizenhét évig.

K: Hol tartották?

V: Derogáre. Az azt jelenti, hogy miniszteri engedéllyel, mert kellett főiskolai végzettség erre a posztra... És tartották. Ez bizonyítsa, hogy tényleg egy jó hogyhívják volt, egy jó könyvelő volt, de az iskolái is jó volt. Mert miután leérettségizett, ??? már meg se próbálta, hanem volt valami rokonsága a Magyar Nemzeti Banknál. Valami rokonsága. És beprotezsálta a férjemet a könyvelőségi osztályra.

K: Ez még Budapesten?

V: Pesten, Pesten, igen.

K: Azt tetszik tudni, hogy hányban érettségizett?

V: Tessék?

K: Hányban érettségizett a férje?

V: Hát, nem tudom.

K: Úgy hányas évek?

V: Hát...

K: Húszas évek?

V: Hát, tudom én, számítsa ki, hogy ha háromban született, tizennyolc éves kora, korban, izé, érettségizhetett. Mindjárt utána bekerült oda, és egy olyan jó tanára volt, nem tanára, hanem főkönyvelő, s egy olyan jóérzésű, s a Magyar Nemzeti Bank az nem akármilyen volt. Olyan, tényleg megtanították. Az egy szakma, szívem a főkönyvelőség. Mára nagyon sokat keresnek... mint főkönyvelő. Kellott a Ceausescu-időben is főkönyvelőnek lenni, mert kellett zsonglőrösködni, mert hogy jött a diszpozíció, ilyen kimutatás kell. Nem az, hogy mit termeltek, hanem az ki volt adva. Az ordin megmutatni, hogy mit produkáltak. Tehát a számokkal zsonglőrösködni, hogy erre ennyit költöttek, arra annyit költöttek, onnan ide, innen tett oda. ÉS mindig az elsőnek jött ki. Kapott is piros zászlót.

K: Piros zászlót?

V: Igen, igen. Olyan kicsi zászlót, díjat, a minisztériumtól.

K: Volt neve annak a díjnak?

V: Annak, már, már nem tudom volt-e neve. Ez egy kitüntetés volt. Egy ilyen kicsi izé.

K: S az hányban volt? Nem tetszik tudni? Körülbelül.

V: Hát, hányba lehetett. Lehetett úgy a hatvanas évekbe. A hatvanas, hatvanöt, hatvanötös, le, lehetett. Kapott kitüntetést. És... mikor a felszabadulás volt, hát őrizte, persze, nagyon őrizte. És

egy délután itten pihent ??? , és megálltam az ajtó, hát ez itt mindig nyitva volt. Amíg élt szegény. És fogtam az ollót és itt kezdtem vagdosni, s rámnézett '??? te mit csinálsz?' Mondom 'Hát – mondom – mit csinálok. Hát ez egy ronggyal mit csinálok. Na, ezt tartsam? Ezt – mondom - azért, mert te egy ügyes zsonglőr voltál? Mert ezek, azért kaptad, mert ügyes zsonglőr voltál, mert nem a valódi számokat írtad be... És ezért kaptad.' Azt mondja 'Hát, valahogy igazad volt.'

De összetépte s ki, úgyse kellett nekem tőlük

K: De ezt a felszabadulást '89-re tetszik érteni, ugye?

V: Hogy?

K: '89-re tetszik érteni a felszabadulást.

V: A, a, felszaba

K: Azt tetszett mondani, hogy a felszabaduláskor. Ezt '89-re kell érteni.

V: Persze, persze, persze. Persze. Hát, addig nem, addig őrizte. Addig őrizte.

K: Na, most ha Budapesten, térjünk vissza a húszas évekre, ha Budapesten olyan jó pozíciója volt.

V: Igen.

K: Akkor mégis miért jött vissza Szigetre?

V: A család, azért. A családjáért.

K: A család akkor külön először már visszajött?

V: A család, hallgasson ide. Ők tartották fenn, együtt közösen a családot.

K: Értem, Bella néni, de a család előtte már visszajött Szigetre?

V: Nem, nem, együtt. Együtt mentek s együtt jöttek.

K: Együtt? Együtt úgy döntöttek, hogy visszajönnek, s akkor ő is inkább otthagya az állását.

V: E, e. Ő mindjárt kapott állást, itt ennél a főnöknél, ennél is volt, mikor elment. És vissza is, vissza is vették, úgyhogy, sőt, háború után is, sajnos... Visszajött a főnök, megint visszakapta, akkor még visszakapta a javait, gyárat. Nem tudom én, visszavette a férjemet, és amíg

K: A főnöke zsidó volt ott Máramaroszigeten?

V: Ki?

K: A főnöke? A gyáros? Zsidó volt?

V: Persze. Hát, miért gondolja, hogy zsidók között nincs gazember? Pontosan annyi, mint más népnél. Neki is. Nekünk is megvannak a magunk, magunk gyilkosai, semmirevalói.

K: Miután férjhez ment Bella néni, dolgozott-e valahol?

V: Én nem, nem, nem. Nem, nem. Az volt a kikötése, hogy, hogy ha egyetértek vele. Azt mondja 'Én egy nagy családból jövök – mondta ő, azt mondja – nekem a család hiányzik. Ha maga is megy, ha én is megyek dolgozni – nem, mi tegezödtünk elején – ha mész dolgozni, amikor én jövök, esetleg te mész gyűlésre – azt mondja – és én mindig egy üres lakást fogok kapni, vagy egyedül kell elvegyem a levest megmelegíteni, az még nem volna baj. Én akarok egy kipihent asszonyt magam mellett, nőt magam mellett.' Sze, elég szép fizetése volt, és én a lakásom kicsi volt, úgyhogy... De ennek lettem az áldozata. A betegséggel. Idegbetegséggel... Avval lettem beteg, szívem, hogy én tétlenül ültem, mert ab, abba a szoba, egy szoba-konyhába a háztartás nekem két óra alatt, két és fél óra alatt lezajlott, és nem volt mit csináljak, s egy, együtt voltam egy ilyen aljas, gazember lakóval, akinek én adtam ki, mert nem volt államosítva az én házam. Én adtam ki neki... És, és, és naponta 'Büdös zsidó, бүdös zsidó. Miért nem megy Palesztinába?' Naponta hallgatni, erre nem volt soha semmiféle... tanú, mondjuk, de akkor is nem hiszem, hogy megbüntettek volna ezért. De egy ilyen ellenséggel egy fedél alatt lakni, s egy lépcsőn járni.

K: Hogy hívták ezt az illetőt?

V: Hát, most is él Kulcsár Béla.

K: És magyar? Magyar, igen. Nem lehetett kirakni?

V: Nem, nem.

K: Miért nem?

V: Nem, nem, nem. Nem, nem. Hát még most se lehet kirakni senkit csak úgy, ha ad neki egy hasonló lakást. Nem.

K: Hát, de nem, de hogyha...

V: Semmi, semmi.

K: ...bérelte, bérelte a másik szobát. Nem? Nem úgy volt? Vagy hogy volt?

V: Hát, én adtam ki.

K: Igen, de.

V: Odaadtam neki házbérért, nekem fizetett.

K: Igen, de Bella néni, Bella néni nem vál, nem változtathatott?

V: Nem, nem, nem, nem. Nem volt soha.

K: Tehát, hogy valaki másnak adja ki bérbe s nem neki.

V: Nem, nem, nem. Nem.

K: Miért?

V: Nem. Mert ilyen volt a kommunista törvény. Nekem megvolt a spació lokatív, nekem nem volt jogom több lakásra. Kértem, hogy cseré, cserét csináljunk, hogy legalább az egyik fürdőszoba essen hozzám. Képzeld el, hogy én huszonhat évig, huszonhat évig nekem nem volt se fürdőszobám, előszobáról nem is beszélek. Volt idő, amikor nem volt pénzünk, még eleinte, tekenőbe fürödtem. Képzeld el, és közben azt, hogy két fürdőszobám van. mikor kiadtam, az volt a feltételem, hogy egy héten egyszer használom a fürdőszobát. Mert az én szobám mellett volt, szerencsére, drága édesanyámnak köszönhetem, csináltunk egy, anyámnak a kívánsága volt. Egy mosdófülkét... WC-vel. Különben járhattam volna ki az udvarra, a... budira. Nem budira, de télen-nyáron járhattam volna ki, lavórba mosakod, mosakodhattam volna.

K: Tehát, akkor ezek szerint

V: Szörnyű életem volt.

K: A férj, tehát visszaigényelték a Bella néniék régi lakását, ugye?

V: Hogy?

K: Tehát jöttek Bella néniék

V: Nem kellett visszaigényelni, mert nem vették el.

K: Jó, de valaki más lakott a helyén.

V: ja, igen. Azt kivettem, mikor hazajöttem.

K: Igen, s akkor oda beköltözött Bella néni.

V: Én adtam ki, akinek akartam. Valaki ajánlotta... Sajnos.

K: De akkor nem Bella néni szabta meg, hogy, hogy az a fürdőszoba az enyém...

V: Nem, nem, nem.

K: Vagy, hogy azt használhatom...

V: Avval a kikötéssel, igen. Egyszer fürödtem, vagy kétszer. Mikor harmadszor akartam fürödni, mikor bementem a bilét. Volt egy kicsi gyereke, ottan álltam a, bent a kád, kádba volt a bili mocskosan. Én oda többet be nem tettem a lábamat. Többet be nem tettem a lábamat.

K: Hogy sikerült az hogy nem államosították a házat?

V: Hát, nem tudom. Egy véletlen, úgy látszik. Mert elég nagy, öt szobás, két fürdőszobás házat...

Hát egy kicsi utca, nem tudom... Nem tudom. Ez volt, ez volt a szerencsénk. Legalább ennyim volt, maradt apámnak a munkájából Legalább, mert az az enyém volt, nem lett családi ház.

K: És miután férjhez ment, akkor az öt szobából a férjével használták az egyik szobát és a konyhát?

V: A háború után.

K: Igen, igen. Most a háború utánról beszélünk.

V: Persze, persze, persze. Igen, igen, igen.

K: Akkor a másik három szobával mi volt?

V: Hát a lakó volt.

K: Tehát.

V: Két szobát, két szobát tartottam vissza.

K: Igen.

V: A lakónak kiadtam három szoba, konyha, fürdőszobát. Érti?

K: És a lakó? Tehát hány lakója volt annak a másik szobáknak?

V: Két család volt. Két család volt. A másiknak volt egy előszobája, fürdőszobája és egy nagy, még ennél nagyobb szobája. Két család volt.

K: S az aki zsidózott?

V: Aki?

K: Aki zsidózott.

V: Az, az ott a először a három szo, az egész lakást, csak a két szoba volt levéve hátul.

K: Te, tehát az egyik férfi, tehát egyszer lakott egy férfi Bella néniéknél. Tehát nem értem itt a lakókat, hogy most hogy volt ez. Tehát említett egy, egy embert, aki, aki egyfolytában úgy inzultálta. S akkor nem értem, hogy az családos volt vagy egyedül volt.

V: Családos. Családos embernek egy gyermek, kicsi egy éves gyermeke volt, vagy két éves gyermek volt. Az lakott három szobában.

K: Igen.

V: Magamnak megtartottam két szobát, azért, hogy hátha, hátha a Jóisten hazahozza mégis a bátyámat. Kevés reményem volt, mert ukrain volt, s azután Németországban lágeres. De mégis megtartottam, két szobát. S így maradt meg nekem ez a két szobám. Végig, huszonhat éven keresztül.

K: S akkor a férje ideköltözött.

V: A vége, a végén jött egy közbe egy törvény. Egy olyan, hogy ha, ha felszabadul valamilyen lakrész a házba, amelyik nem volt államosítva, nincs joga rendelkezni az államnak. S így aztán huszonhat év után visszakaptam egy szobát. Egy fürdőszobát s előszobát. Így lett nekem két szoba, fürdőszoba, előszoba.

K: Ez hányba volt?

V: Huszonhat év után.

K: De ez

V: Számítsa ki, negy, negyven... negyvenötől számítsa ki, adjon hozzá huszonhat évet.

K: És ez a család, ez az antiszemita család mennyi ideig lakott ott Bella néniék mellett?

V: Az még ott lakott harminchat évet. Még harminchat évet, mikor a, mikor aztán végre sikerült eladni a házat. Addig el se adhattam, mert, mert, mert eladhattam, de nem volt, nem volt vevő rá, mert nem volt mit felajánljak, hogy van egy lakó, aki megveszi, az ezért veszi meg, hogy bele akar költözni. De hát egy szoba-konyha, minden nélkül, konyha, szobából csináltam konyhát.

K: Tehát a két szoba közül az egyikből csinálta.

V: Hát, persze, persze. Persze. Abból csináltam. Képzelve el, az ember saját házából... És, és hát múlt, olyan beteg lettem, nem tudtam kijárni, hanem tekenőbe kellett megfürödjek. Csoda hogy ???, de ne beszéljünk erről, ??? nagyon felzaklat.

K: A férje... Jó. Politikailag úgy mennyire, mennyire vett rész így a politikai életben a háború után, így az ötven-hatvanas években? Hogy kommunizmust, igen, tehát például ilyen pártgyűlésekre Bella néni járt-e, vagy egyáltalán párttag volt-e?

V: Nem, nem, nem. Egyikünk se volt párttag. Sem az uram sem én, nem is vettem részt, s nem is vettem részt. Eleinte, mikor megalakult ez a... az a társ egyesülete, tartottak úgynevezett ismerkedési estélyeket, akkor mi vittünk kis tésztát vagy... adtunk este egy teát aprósüteménnyel vagy ki mit akart. Na, de egyszer mondta, hogy miből süssünk, hogy süssünk, s akkor azt találtam mondani, 'Ó, Istenem, hát olyan egyszerű sárga torta, teszünk rá egy kis... kakaót, teszünk rá egy kis kakaót, összekavarjuk s csinálunk valami márványos tésztát.' És akkor az egyik nagyszájú elvtársnő elröhögte, hogy 'Jaj, nagysága hozzá van szokva a kakaóhoz.' Na, gondoltam, az anyátok keserves kínja én többet még ide se fogok jönni. Már az, evvel is meg lettem szólítva. Mikor tényleg dolgoztam volna, abban az értelemben, hogy szervez, szerveztem, hogy minél többen s mind eljöjjenek, s minden mutasson az a büfé, s minden, s akkor az egyik főpofázó ilyent vág a fejemhez. Na, mondtam menjetek az anyátok kínjába... De ez vegye le... se a férjem is voltak hülyeségek... Munka előtt, munka előtt izé... újságolvasás, mondta az uram, hogy 'Én megszoktam már diákkorom óta, hogy újságolvasó vagyok, én, nekem jár újság, elolvasom otthon.' Munka előtt reggel volt ilyen figura. A kommunista világba. És... én, én háziasszony voltam, ugye. Aztán megbetegedtem. Azért is aztán le kellett mondani arról, hogy kivándoroljunk, mert az idegekkel megbetegedtem. És akkor már nyomorúság volt. Nagyon nehezen éltünk.

K: Ez a hányas évekbe volt?

V: Tessék?

K: Ez már a nyolcvanas évek?

V: Ez a hatvanas évekbe.

K: Hatvanas?

V: Hát, igen, igen... Igen, a hatvanas évekbe. Volt...

K: Valamilyen

V: ...hatvannégy előtt már, már éreztem s mind erre gyanakodtak, a gusára. De még nem látszott a gusám, mert kövérebb voltam. De az orvos

K: De az mi az, hogy gusa?

V: Ez. Hogy mondják ezt magyarul? Ez.

K: Nem tudom. Nem tudom.

V: De ilyent látott, nem egyet. Nem látott soha? Nem. Jóddal kezelik. Jóddal kezelik, s na. Szóval.

K: Ide, ide haza járatott valamilyen újságot? Ide járt?

V: Ó?

K: Ide járt? Igen. Valamilyen újság?

V: Persze, jár, jár.

K: Milyen újság?

V: Hát, a, a helyi Népújság. Az első perctől kezdve. Ezt a szokást hazulról hozta. Újságolvasást.

K: Itthon, a hétköznapokban... valamilyen zsidó tradíciót megültek? Tehát, a férjével? Ilyen, hogy Bella néni szombaton gyújtott gyertyát, vagy?

V: Gyújtok. Péntek este. Mai napig is.

K: De. De akkor is, ugye? Már a háb, tehát... a második házasságában is.

V: Mindig, amióta férjhez mentem, amióta férj, első péntek estétől kezdve. Két gyertyát gyújtok.

K: Hogy zajlott a, a

V: Tessék?

K: A Sábész az hogy zajlott Bella néniéknél? Házasságban, például?

V: Ez a, ez a, nem főztem, nem főztünk szombaton. Háború előtt.

K: Nem, nem, most utánról beszélünk.

V: A háború, a háború után? Hát, semmi, semmi különös. Dolgozott, a férjem dolgozott.

K: Szombatos is dolgozott?

V: Persze.

K: Igen, mert munkanap.

V: Persze, munkanap volt, dolgozott, minden. De a nagy ünnepeket mindig úgy csinálta, hogy a nagy ünnepekre maradjon a szabadságból, maradjanak szabad napjai. Hogy úgynevezett Újévet és a Hosszúnapot, és Húsvétkor is. Maradjanak meg azok az ünnepek. S akkor mindig a szokásos... volt étel, ebédeket csinálom. Hát, nem mondhatom, hogy tortát, mert év közben is csináltam eleget. Mert imádta az uram is. Ez a férjem is nagyon szerette az édességet. És azért... volt alkalmam tanulni. Egy szomszédom a főzőiskolát végzett Bukarestbe, háború előtt még. És attól tanultam én meg mindent. Aztán, mikor visszajöttünk a háborúból, akkor az én receptjeimet a barátnőim, egyik erre emlékezett, a másik arra emlékezett. Úgy, úgy van nekem egy ilyen vastag... már össze is szakadt, hogyhívják.

K: Receptes könyv?

V: Füzetem.

K: Vagy füzet.

V: Amibe a receptek be vannak írva. De hát olyan receptek is vannak, ugye, tizen tojás meg húszon mandula, nem tudom mi. Nahát, ilyen egyszerű is van. Ami... nem egy drága dolog és mégis valami.

K: Például pénteken délután, tehát, hogy volt az hogy pénteken úgy estefele gyertyát gyújtott Bella néni?

V: Igen. Tulajdonképpen a vallásunk úgy tartja, hogy mielőtt egy csillag feljön. Úgyhogy én legalább egy fél órát égjen, amikor a csillag feljött. Égjen a gyertya.

K: Hány gyertyát gyújtott?

V: Kettőt.

K: Kettőt? Mondott valami imát vagy csak meggyújtotta a gyertyákat?

V: Van, van egy ima, amit mondunk, hé, héberül.

K: Ezt Bella néni tudja fejből vagy?

V: Igen, igen, igen. és kendőt kötök a fejemre.

K: És a kezeit hogy tartja vagy mit csinál?

V: Sehogy. Sehogy.

K: Nem? Nem emeli fel, nem teszi a szem elé?

V: Nem, nem, semmit, semmi cirkuszt. Semmit. Meggyújtom a két gyertyát, elmondom azt a rövid imát, s aztán mondom magamba, amit akarok. Kérem a Jóistent, hogy nyugodjanak békében az én drága halottaim. Ez már mindenkinek a saját egyéniségétől függ, hogy

K: Pénteken, pénteken estére ilyen, úgymond szombati vacsorát készített a férjének. Vagy úgy együtt?

V: Hát, va. Nem, a háború után már nem. Hát, nem tudom én, szerette a halat, akkor azt készítettem. Valamilyen, valami halat. Halételt. valamikor most is vannak élő halak. Na, szóval imádta a halat, és én nagyon sokféleképpen tudom készíteni... Hát, ha úgy jött ki a lépés. Ha nem éreztem jól magam, szerette a kávé egy jó kaláccsal.

K: Akartam kérdezni, hogy bárheszt készített?

V: Nem, nem tudok dagasztani. Anyámmal mindig a cselédek dagasztották.

K: De én ezt mos arra

VÉGE AZ 5. KAZETTA B.OLDALÁNAK

Bella Steinmetz
Gépelő: László Enikő
(Megj.: nagyon hibás gépelés!!!)

6.kazetta

A oldal

Válaszoló:És volt rá igény,sütöttek ilyen hosszú kalácsot,én nem engedtem, nem hivatalosan és nem rendszeresen;ünnepekkor,újévkor.

Kérdező:Zsidó újévkor?

V:Tessék?

Igen ,só napon és hosszú napon,akkor mindig kalács volt,mindig.

K:Pészakor,Húsvétkor?

V:Pészakor férjem nem evett kenyeret, végig amíg élt.

K:Bea néni?

V:Én amikor megbetegedtem az (Nem lehet érteni) nem tudtam enni a pászkát,aláment és szűrt, akkor már kezdtem enni kenyeret; de hosszú évekig azt hiszem 80-85 éves koromig nem ettem kenyeret, volt más étel, annyi jó étel volt húsvétkor.Le kell kopogjam most is a gyomrommal nem volna semmi probléma,de a van, úgylátszóan zajt nem csináltam volna,ételeket is meg tudok mindent,mindent enni.

K:Háború után megmaradt még az a szokás, hogy takarított ,a megmaradt kenyérmorzsákat összeszedték a házból?

V:Hogy?Megmaradt?Mi maradt meg?

K:Háború után megmaradt még az a szokás, hogy takarított, s a megmaradt kenyérmorzsákat összeszedték a házból?

V:Jaj azt én nem csináltam, megmondom, azért nem csináltam szívem, mert én sose csináltam húsvétot.

Húsvéton mindig anyukáéknál voltunk, aíg élt szegény anyuka, szüleim illetve apám.Miután már édesapám meghalt, nemvolt ki tartsa azt a cereóniát; akkor ég itt volt a zsidó klub.

Rosszul mondtam a múltkor, nem magyar klubnak hívták, itt volt zsidó klub és magyar kaszinó.

K:Igen, ezt így tetszett mondani.

V:Kijavítottam,igen na.Szóval volt egy zsidó klub, az csinált egy húsvétot 8 napig és mi 8 napig ott ebédeltünk.

K:Hol rendezték ezeket az ebédeket?

V:Ott a Főtéren volt, ott a Főtéren.

K:Ott az épületben rendezték az étkezést?

V:Fenn, fenn az emeleten.Igen, meg volt terítve az asztal, volt aki elmondta a mesét, de nem úgy ahogy; úgy szimbolumnak, úgy már szimbolunak.

K:Ilyensmi volt otta kubban,hogy afikoman ellopás?

V:Nem,nem, nem,nem ott már nem.Azt csak családnál lehet eldugni s akkor jött a gyerek s nem tudom mi.De amíg élt a férjem végigcsináltam ezt a cirkuszt.

K:Melyik férje?

V:A második férjem.Végig csináltam ezt a cirkuszt.

K:Otthon?

V:Itthon kettesben; ő mondta a magáét s mikor eldugja ezt a bizonyos pászkát, utána kell kez

mosni, amíg ő kezét mosott addig én azt egy helyre tettem,én onnan elvettem s máshova dugtam.Aztán jött az ebéd, estebédnek hívják, a vacsoránk.Megvacsoráltunk mindent,utána vettük elő az afikoment.És én addig nem adtam,míg nem kaptam.Mindig olyant kértem , amit meg tudott venni.

K:Miket kért?

V:Mit tudom én.Amire akkor szükségem volt.Vegyem nekem egy új fogkefét, egy kis kölnit, szóval gyerekséget.

K:Ketten voltak a széder vacsorán?

V:De igen.Mindig ő megcsinálta nekem a szédert,az uram.

K:De önök ketten voltak a férjével?

V:Csak ketten.Nem volt senkink, se neki, se nekem.

K:De ő a haggadáhból olvasott fel?

V:Igen.

K:Például Manistana részt vett?

V:Én mondtam.Eljátszodtuk az egészet.

K:Bella néni volt a gyerek?

V:Én voltam a gyerek, én voltam a gyerek.És hát olyan jó volt, jó szép este volt, nem volt olyan nem tudom milyen.Együtt mosogattunk.Reggel mosogattam,mert sok edény volt, rendesen sok volt terítve, s minden finom volt.Igyekeztem finoman csinálni, finom tortát, például nusi tortát is lehet liszt nélkül csinálni.

K:Például márcesz lisztből?

V:Van nekem egy diótortám narancskrémmel, azt csináltam nem is olyan rég.Most mikor újév volt, ősszel csináltam.Ellopta az én receptemet.Narancstorta, abba nem kell liszt, csak 240dkg dió, 1 kanál törtpászka, 1 evőkanál pászkaliszt.

K:Ezt újévkor vagy húsvétkor készítették?

V:Húsvétkor nem lehet lisztet enni.

K:Ezt a fajta tortát készítette Bella néni is?

V:Hát persze, ezt a tortát készítettem és ez egy finom dolog.

K:És például a narancsot a kommunizmus ideje alatt hogy lehetett beszerezni?

V:Narancsot, kaptam.

K:De honnan kapott?

V:Volt amikor hoztak,hát persze sorba kellett állni, s nem tudo mi.Így nekem mindig kijutott valahonnan:két egész narancs is, egy a téstájába, egy a krébe, persze még 30 dkg vaj.

K:Purimot ülték-e vagy hanukát?Háború után a férjével valamiképpen megünnepelték?

V:Mt?

K:Hát a purimot vagy hanukát?Ilyen vidámabb ünnepeket?

V:Nem, nem, nem.

K:Tehát ilyen vidámabb ünnepeket?

V:Nem.Nekem mikor kellett templomba menni,elment templomba,nagyon rendes kollegái voltak.Például előfordult, hogy pont ünnepkor vagy valami nem tudom mikor jött egy delegáció Bukarestből, s az ő fennebvalója, direkt a minisztériuból volt.Szóval sz ő vállalata osztályon felüli vállalat volt.Tehát magasabb , mint az első osztály.Mondja a férjem, hogy juj be vannak jelentve holnapra a delegáció.A kollegája Ábi mondja:Te menj el nyugodtan a templomba, mi helyetted fogjuk elrendezni.Nyugodtan menj, eszedbe se jusson feljönni az irodába!

K:Ez a kommunizmus ideje alatt?

V:Igen , mindig minden ünnepet megtartottam.Olyan kollegái voltak, mondjuk olyan volt az igazgató is.Elnézte neki, megbocsátotta, már akkor fütyült az izére, már akkor azt hitték,

eredményeket akartak felmutatni, megjött egy kicsi idővel az eszük.

Nem a **csepzesekre**, mert uram így hívta a káderosztályt. Tudja a csepzes csinálja a kádert.

K:Akkor a Kádarról a káderes?

V:Igen, mert a káderesek már nem voltak olyan nagy befolyással, szóval már ne törődött annyit a vezetőség sem. Amit ők követelnek nem tudom mi; nézték azt, hogy ki, hogy dolgozik, főleg mondjuk a férjemnél, ég nem is volt meg a végzettsége ami kellett és mégis megkapta a dedokádét, fentről automatikusan.

K:Igen. Nem volt valami nézeteltérés vagy például ilyen kommunista; tehát a kommunizmusban nem volt neki hátrány, hogy ő nem volt tag, párttag?

V:Hát nem. Nem volt hátrány, mert tudomásul vették. Ő el akart jönni onnan, hívták főkönyvelőnek Augusztus 23-ba, hívták a Cukorgyárba, és el akart jönni, nem engedték el. Nem engedték el. Nem adnak neki papírt, akkor elveszíti az éveit.

K:Hogy hívták ezt a gyárat vagy ezt a vállalatot ahol dolgozott ő ilyen sokáig?

V:Hát ezt annyiszor nevezték el; így indult, hogy IPEIL. IPEILnek hívták.

K:IPEIL?

V:Igen.

K:És utána hogy hívták?

V:Tessék?

K:Hogy nevezték el másképpen?

V:Valaminek a rövidítése volt.

K:De utána azt tetszett mondani több neve volt.

V:Hát én nem is tudom, hát én nem is tudom. Na itt van az épületük mert építettek, itt ahol a vadászok vannak, itt a szálloda van. Ez a milyen szálloda?

K:Transilvania szálloda vagy ez a Sport szálloda?

V:Ez a Sport szálloda, ahol vis a vis van egy épület, ahol a vadászok vannak. Akkoriban még a vadászok is az uramékhoz tartóztak, azért volt osztályon felül.

K:Bella néni és a férje hitközségi tag volt?

V:Milyen?

K:Kommunizmus ideje alatt? Hitközségi tag?

V:Igen, végig fizettünk. Saját nevünk alatt fizettünk tagságot, nem csináltunk olyant, mint egyesek. Szóval voltak akik fizettek, nem a saját nevük alatt. Ez egy hátrány volt; nem volt egy olyan megvetendő dolog. De az uram nem is gondolta másként, de soha senki nem gondolhatná. És pláne, hogy tudták, hogy járt templomba. Elfogadták úgy ahogy volt.

Szóval ze egy elit osztály volt, nem volt annyi, annyi, hogy mondjam magának, szedett vetett. Itt kellett a szakmát érteni. Tehát nem lehetett az utcából teljes embert odaállítani. A káderosztályba esetleg igen, de most amikor a faipar a máraszigettől (nem lehetett érteni) Csíkszeredáig egészen az ő kezibe volt a pénzügynek a vezetése. Tehát ez azt jelentette, nem tudom hány ezer munkás, hogy pontos időben... ezért kapta azt az izét, például azt a kizárt kitüntetést, hogy soha nem fordult elő, hogy egy nappal készen a fizetés. Ennyi ezer munkásnak tehát. Mindenhol gyárak, üzemek voltak, fakitermelés, itt Románia gazdag ország volt. S most olyanok vagyunk, mint a nyomorúság magunkban. Olvasom az újságban, hogy például...

K:Valamilyen hitközségi tevékenységben részt vettek a kommunizmus ideje alatt?

V:Nem, Nem.

K:Azon kívül persze, hogy Bella néni elment férjével a templomba?

V:Férjemmel... mondom, amikor ünnep volt.

K:Nagy ünnepekkor együtt mentek a templomba?

V:Persze, együtt.

K:De ezen kívül például valamilyen más tevékenységben részt vettek-e, amit a hitközsség szervezett?

V:Nem, nem, nem.

K:Például itt a hitközsség szervezett a kommunizmus ideje alatt széder estéket?

V:Nema zsidók közötti közösségben, külön zsidó közösség nem létezett.

K:Hát de akkor ki tartotta az istentiszteletet?

V:Volt hitközsség, hitközsségi tag voltam.

V:Mit kérdezett?

K:tehát például úgy értem, hogy most is ahogy a hitközsség szervez egy széderestét a tagoknak, úgy a kommunizmus ideje alatt szervezett ilyesmit?

V:nem, nem de nem szt megcsináltam.

K:bármilyen kommunista felvonuláson részt vettek?Például ilyen, hogy Augusztus 23-i, Május elseje?Tetszik emlékezni?

V:De igen, a férjem ki kellett vonuljon.

K:Olyankor Bella néni nem ment vele?

V:Á, eszembe se jutott, nem, nem...

K:például Bella néni egyetértett az akkori kommunista eszmékkel?

V:Soha, soha.Én mindig, ami erőszakkal jön létre, azzal sose értettem egyet, amit irányított valami, az nem lehetett jó.Hogy engem ne irányítsanak, hogy amit csináljak, mint ahogy be is bizonyosodott sajnos.És nem értettem egyet, egy kicsit tudtam történelmet is, tudtam, hogy az első JUS vagy Jézus(nem lehet érteni) enyém volt.Ő amikor adta az utasítást a a telefonon, hogy az egész családot semisítsék meg, irtsák ki.S ez így is volt.Azelőtt két héttel mutattaa hogyhívják, a televízió, a Discovery.

K:erről honnan tudott a kommunizmus ideje alatt Bella néni?Újságokból, rádióból?

V:Hát nem, hát olvastam.Olvastam rengeteget, olvastam, hiszen hallgasson ide azzal az érettségivel maradtam volna amim volt, hát akkor nagyon visszamaradtam lettem volna.Én sokat olvastam, volt időm kicsit járni is, látni is jobbra, balra.Nem olyan sokat, mert kevés idő volt rá adva, ugye megbetegedtem és az utazás is problema volt.Volt idő, amikor nagyon szegények voltunk, be kellett osztani a pénzt nagyon.

K:minek következtében szegényedtek így le?

V:Hogy?

K:Miért,minek következtében lettek szegények?

V:Hát hallgasson ide, miből?Egy fizetés volt, betegség volt, a pénz...7 évig kellett kis cselédek tartak magam mellett.A kommunizmus alatt mindegy 100 lej fizettem 14 éves falusi leánynak, a lényeg az, hogy legyen valaki a házban velem.De az is pénz.Akkor 1000-1500 lej fizetése volt.

K:ők a háztartásban segítettek vagy inkább az volt a fontos, hogy valaki legyen a házba?

V:Nem a segítségre volt szükségem, arrra, hogy valaki legyen velem.

K:Ezek ilyen magyar lányok voltak vagy milyen nemzetiségűek?

V:Magyar.Volt egy román.A végén, amikor úgy éreztem, hogy egy-egy délelőtt egyedül tudok maradni, akkor mente a varrró iskola.Erről nem beszéltem.Varró iskola, s az első tanítási nap elmentem...s az udvaron kijöttek, s szünidőben kérdeztem kinek kell lakás.Mindenkinek.Sok falusi lány bejött ide, mert elég volt az a nyolc osztály ami itt voltvarró iskola...s egy kis cingár leányka kodicával:Jó na tánti!Am o sora gaza,nu ma lasa sa stam impreuna.Na röviden leadtam a címet.Daca vrei eu iti dau.Elment.Most jött be néhány napja messze Szászrégenen túl...úgysem fog eljönni, nem is fogja megkapni ezt a kicsi utcát.2 órakor beállít:Am venit doamna.3 évig volt nálam.Mondja kitanultam.Jelesre vizsgázott,remek feje volt...és a konyhában aludt,

mondtam, hogy honnan kell felkelni, mert a domnu 7-re megy munkába és ő itt reggelizik.Minden ok volt 3 évig, de utána is tartottuk a kapcsolatot.Ezelőtt 7-8 éve, még annyi se, hogy megszakadt.Itt lakik a harmadik faluban, nagyon sokra vitte, üzletvezető lett, nagyon ügyes volt, de megbetegedett vagy mi, s szóval megszakadt a kapcsolat.NA ez volt az utolsó,de mondom tartottam pénzért .de akkor dolgoztam a szövetkezetbe, mondtam géppel.

K:Bella néni dolgozott?

V:Én, én, akkor még az elején volt.Mikor még az idegeimmel megbetegedtem.

K:Ez kb.hányban volt, amikor a betegség beállt?

V:Hát kezdődött 56-57-ben.

K:Addig dolgozott a szövetkezetben?

V:Nem, nem akkor kezdődött a betegségem.

K:Igen, de addig dolgozott?

V:Nem, nem, épp az volt a baj, hogy semmit nem csináltam.

K:Igen.

V:semmit sem csináltam, csal hallottam...

K:Ez a román lány fizetett a bérért, de volt olyan periódus, amikor Bella néniék fizettek, hogy ott legyen Bella néni mellett?

V:nem, nem.

V:Nem..tehát inkább ilyen lakók voltak, ilyen kis...

K:de azt tetszett mondani, kis cselédek voltak.

V:Akkor én fizettem mondtam 100 lejt.Igen.7 évig.Utána jött ez a román kislány, az 10 év.

K:Értem, értem.

V:És most folytassák ők.Látja közbe volt egy olyan időszak ,hogy éjszaka sem maradtam egyedül 3 év óta.Egyedül még éjszaka nem feküdtem le.

K:Hogy alakult az élete Bella néninek 89 után?

V:Hát 89 után...

K:valami fajta változás?

V:Semmi különleges.Tovább kellett segítsenek, tovább kellett segítsenek.Akkor nem kaptunk egy nyugdíjt sehonnán, se jóvátételt.Azután addig segített a férjem,94-ben meghalt...94-ben.Akkor azelőtt már segítettek csomagokkal.

K:Ki segítette Bella néni?

V:Ez a Piri néni.

K:Izraelből?

V:Segített és egy másodunokatestvérem, akit nem is ismerek...nem is ismerek.

K:Albertet itt a vásárhelyi zsidótemetőbe temették el?

V:Igen.

K:És kádist valaki mondott?

V:Igen...Ezelőtt a múlt héten volt itt Laci nálam, ismeri Grön Lacit.Így mondjuk hivatalosan, előimátkozó volt.Volt itt lennt,ő mondotta, ő temette el.Erről nem szeretnék beszélni, mert nagyon fájdalmas.Azán szóval amikor már nem hogyishívják jött a német nyugdíj, anyagilag felszabadultam.Könnyebben ment le az étel a torkomon, mert nagyon mindig csak adtam abból a kevésből is ami volt.Úgy látszik azért kaptam vissza,mert nemcsak egyedül Piri néni segített.Segített egy láger testvérem, akivel ott ismerkedtem meg, aki Izraelben élt, és nagyon gazdag lett és ő segített.

K:Hogy hívják őt?

V:Sastch, talán nem él nem tudom.

K:Sastch Hainon az német.

Arról tessék mesélni, hogy ismerkedett meg ezzel a családdal, meg hogy került...?

V:nincs család.

K:Nem, nem, hogy került...

V: Megmondom. Be voltam utalva az endokrinó, pszichiátriára fenn.

K: hányba volt kb?

V: Én nem is tudom.

K: 90 után?

V: 70 előtt. Idefigyeljen a dátumot elfelejtettem.

K: Igen, de évtizedekre gondoltam. Tessék legalább úgy az évtizedekre, tessék gondolni. A 70-es, 80-as évek.

V: Jól van. Egy csomó ideig belgyógyász kezelt az endokrinológián, esetleg ezzel van baj s rosszul üködik, ezek csinálják a főbiás tüneteket a szorongó érzést s nem tudom. Szóval négy (nem lehet érteni, hogy négy vagy egy) év után küldött Boceg, a végén a pszichiátriára kerültem fenn s ő ott akkor volt aszisztensnő.

K: Hogy hívják őt?

V: Kovács Ilka, Kovács Ilka. És ő úgy kerültem vele össze ugye és ő kellett injekciót adni. És én megjegyeztem, hogy, hogy így adni injekciót, hogy nem is érzem. S mindenki őt kérte, hogy Ilka maga adja be Ilka, mert nem mindenkinek van jó vénája. Nekem véletlenül jó vénám volt, de soknak nagyon nehéz volt beadni. De őna... Úgyhogy onnan, s aztán úgy szép lassanhazajött meglátogatni. Oda felraktak, a háza nem messze az oroszpiac, az oroszpiac egész közel... Otthagytak és akkor én is meglátogattam, mert megtudtam, hogy eltörte a lábát és otthon van... és elmentünk a férjemelé és vitttem neki kosztot és bédet és tésztát és minden félét, s akkor ő sírt, hogy vele ilyensmi még nem fordult elő, hogy valaki ilyen szeretettel legyen, hogy eljön. Pedig akkor még nem volt szükségem rá egyáltalán semmilyen formában és így lassan kialakult. Úgyhogy aztán miután feljérültem az endokrinológiára a soványságo... fogytam, fogytam, fogytam s mondja a körorvosnő, mondta Dr. Etelelki: Menjen az endokrinológiára vizsgálják ki... még ültem 18 napot. S akkor Ilka minden nap, minden második nap feljöt, ide megnézni, hogy rendezzi magát a férjem s minden s ő amikor szolgálatos volt mindig feljött.

K: Mikor költöztek ebbe a lakásba a férjével?

V: Ebbe?

K: Igen.

V: Hát annak kb... meg tudom nézni az izét... 22 éve cseréltem. Aki itt lakott egy állatorvos, mert még kommmunizmus ideje alatt is olyan hülye törvények voltak, hogy magának fogalma sincsen. Például egy háromtagú család nem vehette meg az én házamat, annak nem járt ház még mindig fenn áll. Tehát az, Meggyesen volt egy Pártfőtitkár, annak volt egy gyereke, szeretett volna ide jönni és itt lenni... és ide akarta hozni őt és boldogan megvette volna az én házam. Konvénialt az én házam. Nem vehette meg, azt mondta: Ne csinálj belőlem titkárt, adjál egy kicsi állást- mondta a főtitkár. Hát ilyet, ennyire illegális dolgot nem tudok csinálni. Szóval nagyon nehéz volt eladni, megkapni, hogy mindenképpen kijöjjön a lépés.

K: Ez azt jelentette, hogy túl nagy volt a lakás egy háromtagú családnak?

V: Tessék?

K: túl nagy volt a lakás egy háromtagú családnak?

V: Persze, hogy meg volt mondva, hogy hány négyzetméter, hogy hány négyzetméter jár nekem s azon felül na a vevőnek is. S akkor ennek volt 2 gyereke és kétnemű, tehát járt külön szoba az egyiknek, külön szoba a másiknak, járt a szülőknek, akkor járt egy közös szoba, úgyhogy egy kis protekcióval megvehette.

És évekkel már ajánlani 26 év után felszabadult még egy szobám fürdőszobával, fel tudtam ajánlani 2 szobát, előszobát, fürdőszobát konyhával.

K:Hm.

V:Aztán ő mikor beköltözött 3 nap alatt ki tudta tenni, mert fölajánlotta neki a blokklakást .És miután ő, már a gyermeke el volt menve, kettőnek nem járt volna csak egy szoba, garconiere, hivatalosan.Először szökdösött,de észrevette kivel áll szemben.

K:De ezt most,...ezt arra a családra tetszik érteni, aki ott lakott?

V:Aki ott lakott,igen...

6.kazetta

B oldal

K:Tehát,hogy ez a csere megtörtént...

V:Ez a család már nem lakik itt nálunk

K:De hát, hogy van ez így nem értem.

V:Ez úgy van, hogy váézzják egymást, váltják egymást.Ez itt van 2 óráig s 2 órakor jön a felesége.Volt, aki elsiet akinek dolga van.

K:Tehát akkor nem itt laknak?

V:Nem, nem, nem, nem is kösztoznak itten, nem is kösztoztak, de Ilka főz,Ilka vásárol.

K:De valaki alszik itt éjjel most?

V:Pesze vagy Pista vagy Ilka.

K:Ez mikor?Férje halála után alakult így?

V:Igen,igen,igen.Na aztán volt úgy, hogy vettem egy asszonyt, aki jött este 7-kor s ment reggel 7 kor..Volt olyan időszak amikor jött egy nő délelőtt , kimentem sétálni, még tudtam főzni, még 10 évvel ezelőtt.Még 8 évvel ezelőtt jártam piacra, minden,úgy hogy el el látogattamés ők jártak.Na de aztán volt, az elment.Vettem egy lányt.Ő dolgozott börgyárbavagy hol dolgozott, na de arra a kikötéssel, hogy neki is 5 órára itthon kell lenni.És bizony nem tartotta be...és én olyan rossz állapotba kerültemidegileg megint, ezért a reszketésért, hogy sötét van fél kilenc van, egyedül vagyok.Futotttam, néztem a világosságot a házban.Nem egy olyan nagy blokk, itt összesen hat család lakik, dolgozók.Van úgy,hogy én egész délelőtt egyedül volnék, s azt mondta Bea szüntessük ezt meg.Mi vállaljuk azt.Pesze aztán megvan a számításunk nekünk is.Krisztus koporsóját sem őrizték ingyen.

K:Igen, igen.

V:Úgyhogy ők sem fognak rosszul járni.

K:Inkább arról tessék mesélni, hogy a jelenlegi kapcsolata a hitközsséggel, milyen?

V:Jó, jó.

K:Valamilyen fajta támogatásban részesül a hitkösség részéről?

V:Nem. Nem.Ajándékot néha, amikor van...jön egy hogyhívják...újév s van nekik fölösleges élelmiszerük s akkor küldenek egy-egy csomagot.Tehát az igazság az, hogy egyelőre az a nyugdíj, amit én Németországból kapok, az egyelőre ma még elég.

K:Az összeget meg lehet tudni?

V:Tessék?

K:Az összeget meg lehet tudni?

Meg tetszik mondani azt az összeget,amit tetszik kapni?

V:Hát mit tudom én..MI az érdekes benne?Mennyire érdekel az én jövedelmem?

K:ez nem.Tehát nem...

V:Kérdezze meg Jucitól, mert egyformán kapjuk.Egyformán kapja mindenki euróba...Euróba fizetik .És most például, most valamit kaptunk, de az még nagyon keveset,Magyarországról szülő után.De csak szülő után, aki Auswitzbe volt.Szóval férj után nem, testvér után nem, gyerek után nem, csak szülő után.Nekem sajnos édesanyám.édesanyám se tudtam igazolni.Összesen csak négyen kapták a megyébe.Van egy pár,Laciék se kapták meg, Lacinak az édesanyja...

K:Hitkösségből járnak-e Bella nénihez?Segíteni a háztartásban, takarításban, vagy ilyesmi?Nem?

V:A skótoktól, a skótoktól kapok.Igen.Minden héten.Máma délután is.

K:Tehát van egy szervezet ,aki...

V:A skót...A skót szervezet, aki az itteni embereket segíti azáltal, hogy fizet valakit.

V:Igen.Igen.Aki igényli.

K:Tehát ez igénylésre megy?

V:Tessék?

K:EZ igénylésre egy?

V:Hát igen.Hát van például aki azt mondja, hogy nincs szüksége.Nincs szüksége.Én azért fogadom el, mert van akkor egy napom, amikor ezek szabadabbak.

K:Melyik napon jönnek?

V:Inkább kedden.

K:Bella néni számára zsidósága mit jelent?Azt hogy éli meg,hogy Bella néni zsidó, manapság, a mindennapokba, mostanság?

V:Hát jól érzem a bőrömben magam,felemelt fejjel járok.Felemelt fejjel járok.Itt születtem, itt élek, itt halok, szóval nem.K:A mindennapokat...

V:A mindennapokat ebben a korban sajnos nincs mit, nehezen telnek,nehezen telnek.Mert napról napra jönnek különböző betegségi problémák.Lássa afülemmel is műhiba volt.Régebben elég jól hallottam anélkül is.Azt se szívesen viselem így tudok, csak ne kelljen kétszer kérdezni, azért teszem be. De zenét nem tudok már hallgatni, mikor életem volt a zene.És mit csinálók?Keresztretjtvényt fejtek, elolvasom a napi újságot,televíziózik, kiválasztok magamnak 2-3 kicsi hülye telenovelát .Ha nem olvasom, úgyis megértem.Sajnos olyan kevés zenét közvetít, pedig 30-40 állomást tudok fogni ezen a hogyishívjácson... ezen a televíziómon,és gyönyörű, de ebben a korban szívem...

K:De azt is tessék elmondani, hogy nagyon sok barátja van külföldön is akivel tartják a kapcsolatot.V:Nagyon szeretnek engem...nagyon szeretnek engem, ha meglátod.De a legérdekesebb az, hogy szembe nem tudjuk egymással, én legalábbis nem tudom, ők , hogy hogy hívanak, de kommmunikálunk, beszélünk.Megkérdezték, mulattak, hogy 2 virág így s mondja, hogy sehol senkinek nincs virágja...és neked van.Hát ilyen...ilyen szórakozásunk van.Nyilván tartom őket,nyilván tartom őket.Nagyon öregek, akoromat is látják, talán tudják.Amikor kicsi ideje van és olyan az idő kimegyünk sétálni,nehéz az élet,nehéz...nagyon sokat sírok.

K:De arról is tessék beszélni, hogy vannak skót barátai,akik rendszeresen írnak levelet meg ajándékokat küldenek.

V:Igen, tegnap is kaptam levelet,fényképeket.

K:ilyen gyakran ír Etni?

V:Tessék?Hát ő most nagyon el van foglalva,nem ír olyan gyakran.Hogy hát négy hete írt utoljára,nekem üzent Jujánkeltől(ejtsd Zsuzsánkel)kérdézi.Van egy ágybafekvő beteg édesanyja,újabbakat küldött.

K:Tehát a családtagokról?

V:Igen és beszámol mindig, hogy mit csinál.Azt hioszem most már más teren tette le főigazgatóra.

K:Igen, Tg.Mures Tröszt, úgy hívják.

V:Hogyan?

K:Úgy hívják Targu-Mures Tröszt(Írd Trust). ezt a szervezete.

V:Na mostan nem tudom.

K:Külföldre jártak-e a férjével a kommunizmus ideje alatt?

K:Külföldre?

V:Kommunizmus alatt?

K:Igen.Kommunizmus alatt jártak –e külföldre?

V:Igen.Voltunk Pesten és Izraelben kétszer.

K:Izraelben mikor volt?

V:Utoljára 83-ban.

K:És előtte?Legelőször?

V:76,75-ben voltunk Pesten,76-ban voltunk Izraelben is és 83-ban voltunk utoljára.

K:Ott a testvérénél voltak?

V:Tessék?Testvéreméknél?

K:S hogy tetszett Izrael?

V:Hát tudja, hogy van egy turista.Mert én nemcsak a szépet láttam:Láttam én ott mást is...a nagyon szorgalmas nép, ami ellenük vagy sem azok az emberi gyengeségek vagy hzibák, ai minden nemzetnél van.Van elég gazember,van elég becstelen,de szorgalmasak és munkabírók és dolgoznak.És olyan modern államot építettek, hogy álmodni se lehet jobbat.Hogy vannak 5titkaik amiért amerika is egy kicsit hódol valamilyen tanulmányi, természetesen amit nem akarnak még az izéknak se odaadni.

K:Erről Bella néni honnan tud?Honnan tudja ezt Bella néni?

V:Hogy honnan tudom?Az újságok írják,a rádiók mondják.

K:Mennyi időt voltak Izraelben?

V:9 hónapot.Egyszer háro hónapot és egyszer hat hónapot egyfolytában, úgyhogy volt alkalmam megismerni.ÉN voltam a Gecsemáné kertben és voltam a Szenz Hegyen...és olyan templomot, keresztény teploot nem láttam.Pedig...pedig Bécsben is voltam Cappocinosoknál,Budapesten is voltam a Szent István templomba...és koronázó templomba....hogyhívják...Hol van a koronázó templom na?Nem tudja?Hajóval mentem oda, hogy megnézzem.

K:Egész Izraelt körbejárták és egész Jeruzsálemet?

V:Mit?

K:Hát a helyeket?Egész Izraelben megnézték különböző helyeketvagy csak Jeruzsálembe?

V:Hát ott vannak irodák ahol indítanak naponta autóbuszokat, ezt mutassák egy napos, két napos, három napos...Hát három napos nincs, mert az oeszág kicsi.

K:Igen.

V:S akkor kiválasztod.Na most tudják érdekelt a színhely, érdekelt a Jordán vize.Onnan hoztam a keresztény barátnőjének 3 üvegbe kicsi vizet.

K:A férje...

V:Igen lementem, mert le kellett mennni.

K:Bella néni hozta azt a vizet vagy a férje hozta?

V:Nem.Nem,én, mert bátor voltam ott leerezkedni...és még 2-3, de nem sokan.20-an voltunk...megtöltöttem s akkor bementem a temploba,s kértem a papot, hogy szentelje meg.Hazajöttem.Szóval minden figurát csináltam.Akkor máskor voltam Jeruzsálebe.Például két hetet s a környékén s akkor ott láttam azt az omár mecsetet és láttam a másikat.De elég közel van egymáshoz.

K:Szikla mecsetet?

V:Nem szikla, hanem egy épített, hát nem tudom...

K:Jó, de ezt úgy hívják.

V:Sziklának?Az nem Omán mecset,az a neve...ott van sok mecset.

K:Rendesen Telavivban laktak?

V:Tessék?

K:Telavivban laktak úgy rendszeren s onnan utazgattak?

V:Is, is. És ha laktunk csak két hétig laktunk Piri néninél, mert Metánia (nem értettem) is 35 perc Telavivtól.

K:S amikor ott volt a közelben, akkor hol laktak, ha nem Piri néniéknél? Szállodába?

V:Úgy nem voltunk mi sose szállodába.

K:De hát akkor hol lakatak?

V:Amikor Jeruzsálemben voltunk, például két hétig a sógornómmal voltam és a sógorommal két heti szabadságon s akkor egy panzióban voltunk két szobába. És egy olyan szobába, aminek brehája is volt, úszómedencéje. Ugye ottan is nem hallottam egy izrit (Nem értem) szót sem. Tele volt izrittel, skandinávokkal, svédekkel és egy izrit szót se hallottam, mert az olyan drága volt.

K:Nem akartak kiköltözni miután látták a helyet?

V:Mi? Hát nem, mire fel? Nem volt kinek, nem mehettem senkinek a nyakára.

K:És mikor itt kérvényezték az útlevelet vagy azt, hogy kimehessenek? Nem volt nehéz megkapni?

V:Nem, mert megkaptam az összeköttetést a securitáténál, és volt összekötető, aki megszerezte nekem, hazahozta.

Amikor először mentünk, olyan beteg voltam, hogy nem is tudtam odáig elmenni az útlevéért s haza hozta.

K:Hogy került ez a kapcsolat?

V:Úgy, hogy volt nekem egy barátnőm és annak a barátja volt...és annak a barátja volt. Egy özvegyasszony, fiatal, jóképű asszony s annak a barátja volt. A férfi nem volt nő...a férfi nem volt nő, és megcsinálta, de nem járt rosszul. Én annyi Kent cigarettát, ami akkor valuta volt, hoztam neki. Nem is tudom különleges dolgokat hoztam. Magamnak nem hoztam annnyit. Kaptam, felpakolva jöttem.

K:De együtt voltak a férjével Izraelben nem?

V:Hát persze, persze. Hát egyedül az ura részéről ma...Daunverben lakik, ő is szokott írni nekem annak idején csomagot küldött. Egyidős velem.

K:Budapesten mennyi időt töltöttek?

V:Hát nem sokat...két és fél hetet töltötte Budapesten. Tudni mindenki ismerni...háború után...csak én nem pláne...

K:Persze, persze.

K:A képekről beszéljünk egy kicsit Bella néni! Ez az egyes számú kép és ki van a képen? Édesapja?...

V:Édesapám, édesapám, édesapám...

K:Az öltözetről mit tetszik tudni mondani?

V:Hát én hogy tudjam? Édesapám ember volt, nem?

K:Nem csak itt jó fiatalos, kockás öltönyben van. Ez volt az akkori divat?

V:Érettségi után s szegeden volt.

K:Ez Székelyudvarhelyen készült.

V:Hát ezek szívem jártak faluról falura, az volt a divat. Régenből, meg innen Vásárhelyről jártak a fényképészek és csinálták a fényképeket. Nem mindegyik jött be a városba fényképezni...és foglalkozás volt.

K:De én úgy látom, hogy ez egy épületben készült benn, mert én úgy látom hátul függöny

van.Gondolom, hogy egy stúdióteremben.

V:Stúdióterem...keresem a hogyhívjákot.Mit nézek én itt most?Össze van fiam,itt a háttérben mi van?

K:Gondolom ekkor még legényember volt!

V:Hát persze.Hát persze!Én nem ismertem apámat ilyen bajusszal.Ilyen kis angolbajusszal ismertem meg, ilyen nem volt, csak kicsi angol bajusza.Ez valami legénykori fényképe lehetett...és ez is...és ez is, ez is édesanyámnak a leánykori képe.

K:A 02-es kép Szászrégenben készült.

V:Igen.Igen.

K:1904-ben azt írja.

V:1904-ben persze lány volt.4-ben vagy 5-ben ment férjhez.

K:Egy pillanat.Erre a ruhájára tetszik-e emlékezni, amibe öltözik?

V:Nem.Nem semilyen ...Én már csak rendes ruhára elékszem, amikor olyan ruhákba járt.Anyám se volt pongyolás.Mindig ruha végig gombolos, ruhái voltak, nem voltunk pongyolások és papucsosok soha.Papucs onnan a fürdőszobáig.Szóval anyámtól tanultam...nem,nem, még ezeket a ruhákat se.

K:És ez a 03-as kép...

V:Itt már terhesség volt, itt már mozdult valami.

K:Erről a fényképről...Azt írja 1905.Fiatal házasok voltak?

V:Hát persze, 1905-ben már itt mozgott a baba,meg a bátyám 1905-ben született.

K:Tehát itt már az anya terhes volt,az édesanya,de nem látszik.

V:Hát még nem látszik.

K:S ez a szép fehér ruha, nem lehetett a menyasszonyi ruhája?

V:Nem hiszem,nem hiszem a menyasszonyi ruhája.Nekem nincsen fényképem menyasszonyi ruhával.Nem is csináltam róla, mert én untam az esküvőt,úgy untam, hogy alig vártam, hogy vége legyen.Hogy ülünk autóba s enjünk haza.Ne mondd nekem,hogy állt volna fényképezni,s nekem nem...s most már sajnálom, de nagyon szép esküvő alakult.

K:Ez az első házasság...

V:Az első házasság, a második szomorú volt, nagyon szomorú volt.

K:Itt látom, hogy az édesapjának, volt neki ilyen vastag pecsét gyűrűje.Igen?

V:Igen.

K:Hogy nézett ki ez a gyűrű?Tetszik emlékezni?

V:Hát egy sima...egy sima ilyen gyűrűje volt, ilyen sima, de egy ilyen hát...

K:De vastag.

V:De már ez is, már ez is ,de ez nem tudom van 5 éve, hogy nem volt lehúzza ez a két gyűrű, az ujjamról.Nem tudtam levetni legalább 5 éve biztos van, próbáltam.Szóval tudok utatni egy láncot, ami apukámtól...

K:Ami látszik itt, az még meg van Bella néninek, az az óralánc?

V:Egy óralánc.

K:Ez még megvan Bella néninek?

V:Meg.

K:De jó!!!És...

V:Figyeljen ide!Volt egy hosszú óralánc, itt van a fényképen, ilyen hosszú, és szegény apám meghalt a háromba vágta:egyed adott a menyinek, a bátyám feleséginek, egyed adott nekem és egyed megtartott magának.A mienk az oda került ahova a többiigen...bizony az anyukáét, pedig anyuka nem lakott Vásárhelyen.De csak behozta, miután bátyámat kivitték Ukrainába, férjemet kivitték Ukrajnába és ő egyedül Toplicán .És nem ismerték az ő ékszereit és valamit el tudtam

dugni.Ezt is például.

K:Ami Bella néninek a nyakába van...

V:Megmutatom, ha érdeklí a ...

K:Inkább tessék szóban értelmezni!Ez egy féléternyi lánc kb.

V:Biztos.Nem itt van a fényképen?

K:Nem, az az albumba van.Arról is fogunk beszélni.Itt van még egy kicsi érdekessége.

V:Hogy van ékszere, hát a zsidónak ékszere volt, ott földet nem vehetett.

K:Azt akartam kérdezni, hogy a pecsétgyűrűn volt valami monogrammm?Ami érdekes jel a tetején?

V:Nagy pecsétgyűrűje volt és egy karikagyűrűje, más ékszert apukám...és volt aranyórája, de nem hordta... már, már nagyon előrehaladott volt, már csak karórával járt apám.Na de járt Bécsbe, s ott látott.Karórája volt, nem hordott ilyen órát...úgy fáj,megkaptam azt is, mert egy üvegbe eltette, a kertembe elástam, s ezért kaptam, mert, mert hát én nem itt laktam.

K:Igen, ezt tetszett mesélni.

Például nincs óra a végén?Csak később volt karóra?

V:Van, van biztos egy kis óra.Anyukámnak például karórája nem volt, ellenbenvolt egy hosszú lánc, idáig, és rajta egy ekkora kicsi óra tokkal...aranyóra.S amikor utazott, ünnepkor akkor vette fel.Neki nem kellett se karóra, ékszert nem szeretett, volt ilyen óra.

K:S az ilyen fedőlapos volt, az óra?Ki lehetett nyitni?

V:Igen,igen s becsukni.Volt egy pár ékszerem, ami megmaradt, csak azt kiküldtem Izraelbe, azoknak, akik évek hosszú során segítettek.Én nem dolgoztam, beteg voltam.7 évig kellett cselédet, 14-15 éves falusi lányokat, mert az idegbetegségem, betegségem abból állt, hogy nem tudok egyedül lenni.

K:Ez az első házassága alatt?

V:A ásdodik.Az első házasságban egészségben voltam, azt hittem körülöttem forog a világ, jaj és a házasságom 40-ig.

K:A négyes számú kép, itt két hölgy van. Ők kik?

V:Anyuka és a másik tanítónő.

K:A jobboldali,aki fogja a gereblyét az az édesanyja.Ez az édesanyám.Anyukám, hát elondtam tanítónői képessége volt.Magyarul természetesen és amikor hazament mi a nagyapám ott van Gyergyó,Várhegytől egy pár kilométer hely, ahol tiszta szín román faluba egy örmény család lakott s tanítónő navétázott Ditróba,Szárhegyre.És a férfi gyárba dolgozott, tisztviselő volt és a nagyapám volt egy...és egy zsidónak mi volt?Egy kereskedő, volt egy kicsi boltja.Mit árult?Mi kellett egy falusi embernek.Cukrot...

K:Igen...

V:Cipőkenőcs,boksz, sósszalonna,degeny.Az nem tudja mi az.Amivel a kocsikerekeket kenik falun,hogy forogjon.Hát nem tudom, ez egy csíki szó.

K:De azt miből csinálták?Valami fekete, sűrű, olajos dolog?

V:Olajos.Szóval ebből nevelt, s ezt úgy tudta nevelni, hogy a legidősebb nővére nagyapámnak egy nagyon gazdag regáti idősebb férfi vette el.Szép volt, de beleszeretett és elvette.De nem a regátba laktak, hanem Gyergyószentiklóson s amikor nőttek a többi gyerekek, akkor mindegyik oda ment hozzá .És én is ott jártam 4 elemi a zárdába.Na most a zárdába 4 polgári volt.Ez érdeklí?

K:Azt hiszem ezt tetszett már mesélni főleg a képekkel kapcsolatban.

V:Anyukámnak meg volt a diplomája és akkor hogy gondolod, hogy ide elmész egy lány létedre egy idegen helyre? Azt mondta,hogyha megtanultad jól a leckét magyarul, perfekt vagy román , akkor le tudod adni a román iskolába, mert ott rengeteg gyermek volt, román gyerek, csak román gyermek.S elment az igazgatóhoz, hogy nem tud-e egy kis munkát adni.,,Jaj dehogy nem.Nem

győzzük.Csak egy tanító van s én vagyok.S nézze meg itt van 90 gyermek.

K:S ez a tanítónő volt a kolleganője?

V:És a tanítónő.

K:És hogy hívták?

V:Nem tudom.

K:Nem tetszik tudni?És zsidó nő volt vagy román?

V:Román volt, román.

K:De tetszik tudni Budapesten készült ez a fénykép?

V:Persze,onnan is jöttek fiam hogyishívják,fényképészek.

K:Fényképészek?

V:Hát hogy képzelted ,Budapestre mentek ilyen ruhába?

K:De nem...csak itt hátul látom a képeknek a hátán...

7.kazetta

A oldal

K:következik ez a fénykép, ez a Mátyás szobor Kolozsváron.

V:Sógorom,sógorom.Ők Kolozsváron laktak, ez a férjem és ez a gyerekek.Nem látszik, ezeket összetaposva kaptam a fényképeket a fáskarába, és a gyereke volt.

K:Hogy hívták a férfit?Hogy hívták a sógorát?

V:Sógoromat?

K:Őt.

V:János.

K:És a családneve?

V:Almási.

K:Almási János?

V:Igen és a férjem is Almási.

K:Tehát testvére a férjének?A kisebbik...

V:Ez a férjem.Ez a férjem.

K:Igen?

V:És a gyerekeket vitte,nála volt látogatóbaKolozsváron.És a gyerekekkel ment sétálni, s csináltak fényképet.

K:S ez egy rokon kisfiú volt?

V:Rokon, hát a bátyámnak a fia.

K:Értem,értem.

V:Almási, mondtam bátyja.

K:Akkor a kisfia János.

V:Tessék?MI van evvel?

K:Tehát azt kérdem, hogy hívták a kisfiút?

K:Nem tetszik tudni?

V:Nem is ismerem, mert akkor már olyan idők voltak, hogy nem utazhattam nagyon.Azt hiszem.

K:Tehát ez a negyvenes években készült?

V:Negyven előtt, amikor már... persze, teljesen még a ruha is mutatja, még a ruha is mutatja, és á...de nem voltam olyan nagy(nem lehet érteni)divattárba volt, de a testvérek nem voltunk haragba, de nem...

K:Akkor ez a másik Almásinéak a fia?Egyszer tetszett mesélni.

V:A másik, már igen.Az a férjem, a bátyám, az a fia.

K:Hm.Velük a háború alatt mi történt, ezzel a családdal?Eldeportálták?

V:Ami velünk.

K:Igen

V:Egyik sem jött vissza.

K:Akkor a 6-os számú kép.Ki ez a kisgyerek?

V:A bátyám, a bátyám.

K:gyergyószentmiklósom készült.

V:A bátyám sose akart ülni, mindig bögött, nem tudom mi, aztán egy nagy kockacukrot a szájába, hogy hallgasson.

K:Azért van tátva szája, mert kockacukor van a szájába?

V:Nem akart ülni, és a kockacukorral akarták elhallgattatni.Ez a meséje.

K:de gondolom ezt a szülők mesélték később kacagva, nem?

V:Hát persze.Hát persze.Anyámék hát.6 évkor különbség volt bátyám és énközöttem.Nem akart anyám több gyereket és akkor olyan ügyes volt, akkor még nem volt antibébi s nem akart semmiképpen.S apám...kellett neki leányka.Hát ellenállt 6 évig és aztán beadta a derekát, és állapotosan születtem én 6 év után és...Akkor történt, ami a balhé, mert állítólag 5 kg voltam és gyönyörű.És amikor apámnak a kezébe adták, bement anyámhoz és mondta:Fiam édes evvel a kinnal , mért nem szültél még egy gyermeket?

És anyám, úgy megharagudott, hogy 3 napig nem beszélt.Három napig kinlódott.Egy bábasszony falun, végén kisült, hogy nem is volt bábasszony.3 napig, de nem volt probléma.Szivem, soha életében nem tudta, hogy egy nőgyógyász hogy néz ki.Egészséges mama lett.Én ilyen szülések mellett, nem volt gátrepedés, nem volt szakadás...soha, soha.

K:A 07-es kép.Erről tessék beszélni, ahol háttal tetszik állni!

V:Hát, de hallgasson ide!Itt inden elkezdődött ősszel, és minden, majdnem minden héten volt egy bál.Itt volt ilyen nőegyleti bál, itt volt Emese bál s milyen Zsuzsanna?Na?

K:Nem valamilyen Bethlen Kata?

V:Bethlen Katabál, mindenhova kaptunk meghívót és elmentünk és csinálta az ügyvéd.Fenn kellett ozogni, hogy ne ismerjék, hogy van egy fiatal ügyvéd is.Na és én, hát Pestről öltözködtem, volt egy gazdag nagybátyá.

K:Igen, ezt tetszett mesélni.

V:Igen, tehát...

K:Akkor ezt a ruhát Pestről hozatta?

V:Nem, nem.Csak az anyagot.Itt csinálta neke a varrónő.De ezt ő kreálta és azt mondta:Tessék idehallgatni!Én most csinállok egy estélyi ruhát, egy szó hangot nem tűrök el, hogy nem így.Megcsinálom.Ha tetszik elviszi, ha nem én többet magának nem dolgozom.

K:Hogy hívták azt a varrónőt?Nem tetszik tudni?De mindig nála csinálta Bella néni a ruháit?

V:Igen.Nem sokat csináltattam, mert én Pesten vettemkészen vagy pedig csináltattam.Pesten volt egy ...nem igen voltam jól.Ő egy nagy dáma voltés sokat járt Pestre,bankigazgató volt a férje.Szóval a sógorom, és elvitt egy előkelő szalonba és úgyhogy ott láttam és ezeket.Hoztam egy , egy pán bársonyt.

K:Milyen bársonyt?

V:Pán bársonyt.

K:S az mit jelentett?

V:Máma is úgy hívják.

K:Igen?Azt, hogy ilyen síma bársony?

V:Tessék?

K:Síma bársony volt?

V:Síma bársony, ez egy speciális, nagyon drága, mert bársony is van durva, meg na...

K:Milyen színű volt a ruha?

V:Fekete.Fekete.S idáig volt felsliccelve.

K:Combközépig kb?És nem volt ez túl kirívó, hogy ez ilyen gedetlen hát?

V:Dehogynem.Dehogynem.Beszélte is az egész város, hogy milyen sporlós ez azAlmásiné.Több, int egy fél méter anyagot megspórol, hogy a háta megmutassa.Például így jelent meg.ost Pesten megjelent a Színházi élet, nem tudom hallott-e róla?Van egy olyan ilyen vastag pletykalap, az mind a színházakról.Itt is a pletykákról.Ott is írta, volt Vásárhelyen egy nagyon csinos fiatal asszony, de arról híres, hogy nagyon spórol a ruhaanyagokkal.Na de hozza volt a pelerin.

K:Ez, ami a másik képen látszik.Igen.

V:Azt ,amikor táncoltam csak akkor volt, amikor leültünk az asztalhoz, mert társaságunk volt.Leültünk az asztalhoz.A pelerint felvettem.

K:K:Igen, ez a 08-as képen látszik.Igen..És például az a Pesten, az a pletyka megjelent, az arról szólt, hogy volt a pesti bálon egy vásárhelyi vagy a vásárhelyi bálról szólt?

V:Nem.AZ úgy általában,emellett nem tudom, hogy milyen forába, de az érdekes, hogy háború után olvastam, mert itt az ószeren árultak könyveket meg Színházi életet.Abba volt színházat, darabok voltak leírva, keresztretjvény, ki –kivel-kinek.Szóval volt nekünk egy családi ismerősünk, mindig vett az volt neki az irodalmi olvasmánya.És egyszer mondja:Te Bella, te tudod, hogy szerepelsz a Színházi életbe?Na és akkor tudtam meg, hogy mit írtak rólam.Nem volt érdekes.A háború után és a háború előttés na különben is ilyen szempontból mindig úgy túlvoltam.Mert első voltam, aki nadrágba teniszezett, aki nadrágba teniszezett.Mert úgy egy kicsi szoknyába teniszeztünk, az volt a divat.De én már kicsi rövid, fehérnadrágba teniszeztem.Csinos voltam, mert anyám mondta szegény:Bella, te nem vagy szép egyáltalán,nem vagy szép, de te nagyon csinos vagy.AZ olyan azt mondja,s tudod még mutogatni is a csinosságodat, de ne vidd túlzásba.Szegény anyám nem mondom na...

K:Ezt tetszik tudni, hogy Vásárhelyen készült mind a két kép.A beintransz...

V:Itt készült Vásárhelyen, hát persze.

K:Tessék nekem egy kicsit mesélni, hogy tetszik-e emlékezni a úteremre?Hogy nézett ki?

V:Hát egy...egy nagy terem.És hát olyan régifényképezőgépek, hát én nem tudom ajánlani.Ez a doboz, fekete , fekete anyaggal betakarva, ottan volt a kukucskáló.Onnan néztek.Hát biztos látott vala nem látott.

K:És akkor úgy be kellett bújjon a fényképész a rongy alá?

V:Hát igen.Le kellett itt takarni, nem a gépbe, nem a gépbe.De ott volt itt a kukucskáló, azon lehetett forgatni és beállítani a képet.

K:Az élességet.

V:Igen.Jaj, hogy nyomja a fenekemet...elfelejtettem.

K:És még így voltak olyan berendezések, hogy kanapé vagy szék és adott esetben odaállította afényképész?

V:Hát egy szék volt.Virág, pálma volt.Hát igen, pálma volt.Volt virágkertészet lenn a ligetbe és nem volt különösebb, nem volt különösebb.Aztán én nem sok fényképet csináltam.Én nem is tudom, hogy a másik fényképem, a kalapos fényképem talán nem is itt készült.

K:Igen, az itt van hátul.Még azt kérdezném, hogy például a világítást , hogy a világítást azt hogy oldották meg?

V:Mit?

K:A világítást a műterembe?A fényképésznek a termébe?Természetes világítás volt kintről?

V:Is, is.De volt a reflektor, a reflektor az, hogy...

Na nézze meg!Lássa?

K:Igen,igen.Majd ezt is fogom kérdezni.Igen, erről a képről is beszélünkmajd.Ez az! Itt van!Jó!

V:Hát mondom, ez lány voltam mikor érettségiztem.Ez a 9-es kép.Ez is itt csináltam.

K:Igen, na de a műterem, a Wein klub?

V:Nem, de igen.A ruhát is itt csinálták.Itt csinálták, egy nagyon elegáns, egy nagyon szép, közepkék, inkább világosabb ruha volt.Csinos volt a lábam is, beképzeltség nélkül be kell valljam.

K:Kék színű?

V:Kicsi izék voltak...Csipkék.Többrendbéli csipke volt, körbe.Ott is és itt is...s hát nézze meg milyen cipő!

K:Honnan szerezte be a cipőt?

V:Hát a cipőt...

K:Pestről hozta?

V:Hát a cipőt legtöbbet Pestről, legtöbbet onnan.Ez a nagybátyám megkövetelte, minden évben legalább még egy hónapot nála legyenek hát akkor mért ne vásároltam volna?Bolond lettem volna.Onnan vásároltam.

K:És Bella néni még egy kicsit kérdezném a műteremről, mert nem nagyon van ahonnan hallani erről.Hogy például akkor, hogy volt?Hogy az ember felöltözött.Ezeket a ruhákat, ezeket a képeket milyen alkalomból készítették?Csak úgy Bella néni felöltözött és elment a műterembe?S mondta:Na akkor ebbe a ruhába szeretnék egy képet?Így volt?

V:Igen,igen.Mondta a férjem, hogy ez olyan szép kicsi ruha:Csináltass egy fényképet s küldd el a nagybátyádnak!

K:A másik ruha, a bársonyruha is ugyanúgy készült?

V:Hát igen.Általában így.Majdnem inden,majdnem.Csak a leánykori van egy pár, ami Pesten...

K:És például, hogy volt, amikor akart egy képet egy ruháról?

V:Igen.

K:Ott ugye voltak berendezések is ugye? Akkor Bella néni választhatta, hogy milyen legyen a háttér vagy a fényképész megmondta?

V:Nem.

K:Nem,nem.Azt mondom, hogy volt olyan eset, amikor például leültették egy székre vagy egy fotelre vagy valahova s Bella néni választhatta, hogy milyen formába fényképezzék le,vagy a fényképész mondta meg?

V:Én nem láttam ott.Én nem láttam ott.Én nem láttam ott.Valószínűleg volt, de én nem láttam.Minden fényképen lássa, sehol semmi dekoráció.Nem, nem volt.Egy –egy mondom pálma volt, izé... egy kanapé...egy kanapé.De én fényképeim mind egyszerűek voltak.Szóval engem három dolog érdekelt:A sport...

K:És...

V:A zene, az irodalom.Nekem szerencsém volt a férjekkel, hogy ők öltöztettek és a sógornőim.A második férjem is.Ez is, hogy nem volt már pénzünk, de amit ő vett, ami szép volt, azt mind ő vette.Sokat járt BukarestbeMert minden 2 hónapba volt Bukarestbe 2-3 napig...fennebbvalója, mester úr...Elég szép állása volt, mégis fizetés kevés.Nem volt párttag, de lóhalálában kellett dolgozzon...És hazaállított, például még most is megvan a téli kosztüöm, amit ő hozott.Bement, látott egy előkelő...persze, hogy a Calea Victorián.Bement és láttam, egy hogyhívják, egy szövetet.Na ezt Bellának meg kell vegyem!S akkor mondtam:Édesapám, hát mi olyan nyomorúságban vagyunk, ebbe az 1 szobába az 5 szobából, hát kell nekem ilyen drága dolgokat vásároljál és beteg vagyok?

K:Ezt Bukarestből vette?

V:Bukarestből,Bukarestből.Még most is megvan.S most is tudom hordani télen egy hosszú téli kosztüm.

K:Ez tetszik emlékezni ezek a képek kb hányban készültek?Hány éves lehetett itt Bella néni?

V:Hát ez érettségi előtt.17-18 és fél.

K:De akkor már férjhez volt menve Bella néni?

V:20 éves koromba mentem férjhez.

K:De nem férjes kép? Azt tetszett mondani a férje szokta küldeni el szép ruhákba, hogy fényképezzen vagy ez más későbbi képekre vonazkozik?

V:Nem, hát én is mentem, hogy anyuka is mondta:Erről fényképet kell csinálni!Mert ez egy olyan szép ruha!Nem,Nem itt lány voltam...Itt lány voltam.

K:De a ászik az már asszonyos kép a báli ruhában.

V:Ott már...Hallgasson ide! 31-ben mentem, ott már hoszon...harminc...már-már 7 éves asszony voltam, amikor csináltam.Hát volt nekem azelőtt is báli ruhám, csináltattam mindenikről fényképet.Nagyon szerény...Hát férjrm kezdő ügyvéd.Hát nem voltunk gazdag emberek sem apámék, sem mi.Mi nem is lehetünk.

K:A 10-es számú képről, erről tessék mesélni4

V:Azt hiszem, hogy olyan első útlevélképemről van.

K:De miért van ráírva, hogy Baher Berta?

V:Hát azért, mert úgy hívta, Baher voltam a édesapám után, az volt a vezetéknevem és Berta voltam keresztelve.

K:S akkor ez a leánykori fénykép?

V:Persze.

K:És például... Toplicán készült a fénykép.

V:Tessék?

K:Azt hiszem Toplicán készült nem?

V:Nem hiszem.Ez Vásárhelyt, Toplicán nem volt.Nem, nem, nem.Toplicán nem fényképeztek.Én Toplicán a faluba, mi előkelő osztály, a vállalatiak azon külön osztálynak tartották magukat, akik a telepen dolgoztakHogy nagyon nagy vállalat volt és modern vállalat.Képzelve el, hogy például a főnök, mikor lejött Svájcából, csinált nekünk tenispályát.

K:Igen, igen.Ezt tetszett mesélni.

V:Mondtam, igen...

K:A frizuráról tessék mesélni, hogy ez ilyen tipikus korabeli frizura volt?

V:Nem, nem.Ez be volt ondolálva, ondolált...ondolálás...Nagy hullámokat, nekem sima hajam volt.Mert látszik a sűrű hajam, de sima hajam volt.Ondolálom...

K:S itt kb Bella néni hány éves ezen a képen?

V:Hogy?

K:Hány éves?

V:Nem tudom.Azt tudom, mindenik fényképész kérte, hogy a kezemet valahova tegyem, olyan gyönyörű kezem volt.És ez lett belőle! És a zongora tanárom is .Mert nem mindenkinek van zongorázni szép keze.Nagyon szép kezem volt és keskeny hosszú!Látszik.

K:Bella néni kérte, hogy így legyen a fénykép,

V:Nem, nem a fényképész már ismert és az mindig kért meg, odategyem, hogy látszodjon a kezem.Hát szóval, itt nem látszik, itten a lidikürt tartom.

K:Most keressük meg azt a fényképet, 11-es számú fénykép, ahol Bella néni a katedrális előtt, a román katedrális előtt áll.Azt tetszik tudni, hogy hol van?

V:Hát ez Pesten készült egy barátomnál.

Hm.

K:Valami ehhez hasonló, csak Bella néni van a fényképen!

V:Én nem tudom.

K:Valahol megkeressük.

V:Hát aztán a bundába...lássa a tenispályán!

K:Igen.Arról is fogom kérdezni, csak jobban megszámoztam a képeket, hogy jobban ki tudjuk bogozni.

V:Melyiket keresi?

K:Ahol Bella néni a katedrális előtt van egy ilyen sapkába.Az a félrecsapott sapkába, az a félrecsapott sapka.Tetszik tudni...

V:Volt, volt egy középfül gyulladásom, és azt mondta az orvos, hogy védjem a fületem a hidegtől.És jött a tél és én fogtam egy gyermeksapkát

V:Itt van né!

K:Igen, igen, igen!

V:Gyermeksapkát, s a fejemre húztam.S utána egy csomó nő kezdte, azt mondta, hogy a doktor Almásiné ezt hordja, biztosan ez a divat.S én röhögtem magamba, mert én azt azért vettem, mondom középfül gyulladásom volt, s mondta, hogy védjem, s nekem az is jól állt.

V:Bundámba van, itt is bundába vagyok.

K:Ez az a bunda amiről a másik képen is van vagy ez egy másik?

V:Nem, nem. Ez egy szirckin bunda.

K:Milyen?

V:Szirckin.

K:Szirckin?

V:Az is egy drága.Az is egy drága.Az mindjárt a perzsa után jön de...Tudja hányféle bunda van , amiből bundát csinálnak?Nagyon, nagyon sok.Maga nem hallott Csincilláról?

K:De arról igen.

V:Na véletlenül ugye?Na például a perzsa bundám ezen a schunchon...nem tudom kimondani! S,k,s,chunks...az is egy állat, egy nemes állat, amelyik nagyon, nagyon drága.De itt volt egy jó szücs és az minden ősszel Lipcsébe volt prémkiállítás, világkiállítás...prém, ahol Európa minden részéről jöttek a szücsök.Innen is ment, a leánya, mostan a fogászaton a személyzetnek az igazgatója.És ott vette meg a nemes állatokat, szóval a szörméket.Ő nem volt például juhbőrökkel.Ő kimondottan ilyen nemesprémmel, bundával.

K:Tehát ő megvette ott a prémet, elhozta ide , s akkor itt elkészítette belőle azt amit kellett.

V:Persze csinált rövid bundát, hosszú bundát, kucsmát

K:Ez egy magyar ember volt vagy zsidó?

V:Igen.Nem, nem, nem.Nem, ez egy magyar ember volt.

K:Nem tetszik emlékezni a nevére, hogy hogy hívták?

V:Dehogynem.Csiszár Árpád.Az se véletlen.

K:Csiszár?

V:Csiszár Árpád.Most annak a leánya Csiszárné, mondom a szemorvosnak az igazgatója.Gyönyörűen dolgozott.

K:Erről a képről tessék most beszélni!Ez a 12- es számú kép.Hogy hol készült a fénykép?

V:Hát ez egy, az én udvaromon.Az én udvaromon készült. Ez a sógorom, ez a bátyám és én. Tudja ez egy

K:A kötényes ruha?

V:Ez a kötényes ruha, ez inkább úgy hasonlít a tiroli.A tiroliaknak is az a speciális ruhájuk, egy deirindli, inkább szász.

K:Tetszik betűzni?

V:Deirindli, inkább leírjuk.

Deirindli

K:Értem:deirindli.

V:De hát egy szóval, ez nem egy magyar szó.Nem egy magyar szó.

K:S Bella néni volt felöltözve ebbe a kötényes ruhába?

V:Ez egy házi ruhám volt, egy házi ruhám volt.Egy köténnyel, egy kis prüszi, fehér blúz, én nem is tudom milyen tarka volt, nem tudom.Ez a bátyám, ez az udvaron.

K:Ez háború előtt ugye?És a 30-as években vajon, vagy mikor lehetett?

V:Hát...

K:Nem írja hátul...

V:Nem tudom...

K:És alkalomra nem tetszik emlékezni mivel kapcsolatos?

V:Biztos volt valakinek...ott volt a vendégségbe ...és volt egy az uremnak is volt fényképezőgépe.Lehet, hogy pont ő vette le.

K:Akkor most beszéljünk a teniszes képről!Az a 13-as, amikor teniszeznek a teniszütővel Bella néniék!

V:Hát arról mit beszélhetnénk?

K: pillanat!Hol is van ? Ez egy kicsit előbbre van!Itt van, megtaláltam! Ez az! A baloldali ez kicsoda?

V:Az a tisztviselőnek a felesége.

K:Nem, az a jobb oldal.

V:Igen.Az volt a tisztviselőnek a felesége, annak, ő is fiatal asszony volt, én pedig 14-15 éves leányka voltam .És délelőtt vagy délután mentünk.Meg délután a tisztviselők, mert csak munka után jöttek természetesen teniszezni.És amikor szabad volt a pálya,neki is szabad volt.Szabad voltam, de ő egy háziasszony volt.Kimentünk délelőtt, amikor kedvünk volt vagy nem tudom esős volt az idő, nem mentünk strandra és teniszeztünk.De az első, úgy kezdődött, hogy a bátyámnak volt ütője.Az ütő nagyon, nagyon drága volt, nagyon nagyon drága volt.Olyan drága volt, hogy nem is ,2500 lej emlékszem.2500 lej és 3000 lejt kaptam egy hónapra és abból cselédet fizettem, háztartást fizettem.Jó háztartást!Mert a férjemnek kellett a cukor, a tészta, állandóan.Na imádta.És ez 2500.És akkor vettem az ütőt.Hány éves voltam?Talán 13 éves voltam vagy 14 mikor kaptam én ütőt, de addig játszottam, addig próbálkoztam.És már az én ütőm volt itt már, és a fehér kötelező volt.

K:Igen, de itt szoknyába van.Azt tetszett mondani, hogy nadrágba is szokott...

V:Nincs itt képem a nadrággal.

K:Nincs?Mi szerint volt?Mi szerint öltözött?

V:Ez is egy Toplicán, ez is egy véletlen.

V:Nem,nem...

K:De nem lehet az, hogy ez egy leánykori kép,Toplicai leánykori kép?

V:Hát ez egy leánykori.Hát nyilván 15 éves voltam.

K:Igen.

V:Ez egy fiatal 20-21 éves asszony volt.Még nem volt gyermeke, nem dolgoztak.Ugye én szívesen tanítottam volna zongorázni, mondtam, hogy a fiatal ügyvéd ő is be kellett vezesse magát...és én nekem lett volna növendékem.Hogy alkalmazott volna a konzervatórium.Hát a férjem hallani nem akart.Azt mondta:Hát mit gondol valaki akkor.Lesz egy kliens aki bejön az én irodámba, azt mondja mire fel nőszül, ha nem tud egy asszonyt eltartani.

K:Hát akkor az volt, igen.

V:Úgy, hogy...

K:14-es számú fénykép!

V:Ennek nincs semmi jelentősége!

K:De ez hol készült?Bánffifürdön?

V:Ez ott a Bánfiba készült, a férjemmel voltam.Egy férfi...de itt látszik, hogy milyen, milyen fürdőruhám van már milyen...

K:Az a férfi kicsoda?

A férje ugye?

V:Dehogya a férjem!

K:Ki az?

V:Az a férjemnek egy barátja.Annak volt egy kocsija és kimentünk hogyhívják fürödjünk meg a Bánffiba.A férjrm lrvett minket, semmi jelentősége nincs.

K:De azt tetszett mondani, hogy ekkor épült a fürdő!

V:Hát igen! Épült, igaz, hogy épült, mert azelőtt volt egy kisebb...szóval épület, s a vize, természetes vize volt.23 fokos télen-nyáron.Nem fagyott be, valamilyen ásványt tartalmazott.És akkor valaki, egy nagy vállalkozó csinált egy nagy medencét.Annyi izé nem volt, annyi forrás, nem tudott megtölteni egy 20 méteres medencét és akkor már lett egy fürdő.Szóval tudtunk úszni benne és végeredménybe az ember nem igen nyáron 23 fokos vízbe, s még a nap is melegítette a Bánffit...Hát olyan meleg volt, mint a pisi!És ez már meg volt nagytva, nem is tudom...

K:S akkor ha nem volt elég a forrásvíz töltöttek bele még máshonnan vizet?

V:Persze.Nézzé, ott mindenhol.Itt annyi víz van , ahol lefúr egy kicsit az ember, mindenhol kap vizet Erdélyben.Na most ott is nem lehetett sokat fúrni és jött egy édesvízi forrás, beengedték az izébe, beengedték a hogyhívjákba.De azért ment.Jöttek fürödni.Vasárnap mindig tele volt, szombat, vasárnap.

K:S milyen gyakran jártak így a Bánffira vagy ilyesmi?

V:Én már Vásárhelyről nem.

K:Ez amikor még ott laktak.

V:Nem, egyszer vagy kétszer anyukáékat meglátogatni, egy napra vagy két napra ha anyuka nem tudott bejönni.Nem, nem nyarat...Én teniszezttem és versenyre jártamés húztam az evezőt én izé canotajt csináltam, mert észre vettem, ez az azt , hogy olyan széles, hogy szemmel látható.Ez itten különben csak ezt használtam, ez el volt satnyulva.

K:Tehát a jobb könyöke..

V:S akkor nekikeztem evezni, hadonászok, nekikeztem evezni, hogy egy kicsit ellensúlyozzam, hogy a hiúság...De különben is mért ne? De hát ez egy olyan finom sport...

K:Persze.Na most akkor beszélhetünk az édesapja képéről.A 15-ös kép.Ez vajon hol készült?

Tetszik tudni, hogy vajon hol készült ez a kép?

V:Nem tudom!Nem tudom!

K:És vajon hány éves volt az édesapja itt?Itt már jó férfi volt! Itt már nagyok voltak Bella néniék!

V:Hát olyan nagy nem...

K:Hány éves lehetett az édesapja vajon?

V:Mondják egy számot?Én nem tudom.

K:S akkor ez volt a tipikus óralánc, amit elosztottak aztán 3 fele?

V:Lássa, nem volt olyan kicsi, mert né!Lássa?Így ment! Körbe ment, itten kicsi zsebóra, elég hosszú volt, ez a nagybátyám elég gazdag volt és sokat tudott nekem nyújtani.Ez már nem az én családom!Ez már a 2. férjemnek a ...

K:Jó!Akkor a 16-os kép! Erről tessék beszélni!Itt 3 katona van! 3 katona férfi!

V:Hát én tulajdonképpen, itten még csak udvarolt, itt még csak hogyhívják volt, mikor ment...

K:A férje?Valamelyik férje.Tehát a jobb oldali, a jobb oldali aki áll?Ő az ?Jobb oldalon?

V:Persze.

K:Ez azt hiszem az első világháború alatt készült.Nagyon fiatal volt.

V:Az első világháború előtt.

K:Nem első világháború.

V:Nem ,amikor katonaköteles volt.

K:De ő mikor volt.

V:A második világháború előtt, a második világháború előtt!Szivem.

K:Akkor román katona volt ugye?

V:Hát román katona volt, román katona persze.

K:Igen, igen.

V:S persze román volt, beszélt románul.

K:Azt tetszett nekem mesélni, hogy hogy ismerkedett meg a férjével?

V:Nagyon egyszerűen szívem.A bátyja Toplicán volt, a banknak az igazgatója és ő járt oda.

K:Igen, igen és ő járt oda, persze, persze.

V:És hát úgy vagy 2 évig...

K:Itt vajon hány éves lehetett?

V:Hát mit tudom!Nyilván legalább 20 éves lehetett, katonaköteles

K:Azt tetszik emlékezni, hogy hol volt katona ?

V:Nem, nem tudom,

K:Nem?Nem is ismertem akkor biztosan

K:El tetszett fáradni,reggel óta fenn vagyunk.

V:Igen

Gépelő: Lőrincz Beáta

- *A 17 számú fényképről beszéljünk. Kit ábrázol a fénykép?*

- Tessék?

- *Ki van a fényképen?*

- Az első férjem. Dr. Almási Andor.

- *És nem tetszik tudni hányas években készült vagy milyen alkalomból ez a kép?*

- Amikor doktorált. A kolozsvári egyetemen doktorált.

- *És mit végzett?*

- Ügyvédit. Ügyvéd volt, ügyvéd volt. Ügyvédi irodája volt aztán. 25 éves korában doktorált, mert egy fél évig..aztán mondom, hogy doktorált mert volt az egyetemek, volt egy hogyhívják..Váradon volt, Iasba..akkor izé..Nem mindenhol kellett akkor doktorátust tenni.

Kolozsvár nem adott diplomát csak, ha doktorált. Na úgy, hogy azért mondom, hogy Dr. Almási Andor. És utánna nyitott irodát.

- *Az iroda mekkora volt? Mekkora volt a férje irodája?*

- Hát a főtéren volt egy nagy 5x4 és fél, 5x5 méteres. Tudja, hol volt a Mercura az egyik oldal és a másik oldalon fent az emeleten, utcára nézett az ablak. Ott volt az irodája. Nem a házba, ahol laktunk. Félre eső volt. Nem is akarta, hogy a lakásba legyen, pedig 5 szoba volt.

- *Egy helység volt vagy két helység?*

- Egy kicsi helység volt. Volt egy olyan 3x3 méteres helység. Nem volt semmi. Örült, hogy (kissé kacagva) nagyon nehezen végzett, mert ..nyárádszeredaiak egyébként és öt gyerek között Almási, ő volt olyan ember, hogy egy maradjon otthon az üzletbe. *(Ezt tetszett mesélni)* Na és nem adott egy büdöss lejt se neki és otthon volt délelőtt segített..az édesapjának, a szüleinek. Sör

töltődjük volt és minden reggel vitte végig egészen Korondig a sört, adta le a kocsmába. És ő egy lejt nem adna ??? semmi egyebet! De szerencséje volt, hogy tökéletesen beszélt románul és bizony Nyáradszeredába a régi ügyvédek gyengén mentek, ők mind magyar egyetemet végeztek. Úgy, hogy ment délután egyik ügyvéd fizette és fordított.

- *De amikor Bellanénit feleségül vette nem járt a szüleihez segíteni, akkor már itt volt az iroda Vásárhelyen.*

- Nem. Mert amikor látta aposom, hogy befejezte az öt évet és készül a doktorátusra, akkor megnyílt előtte mindent és adott pénzt, hogy vegyen magának egy szmokingot, mert már úgy kellett ugye ilyen gallérral meg minden, lakkcipőt. És adott, hogy béreljen egy irodát. De hát nem olyan sokat..vett egy írógépet és egy olcsó kanapét két fotellel. Nem volt nem tudom milyen elegáns, de nem volt azé..más se segített. Aposom ment tovább, ő ült fel a szekér mellé, a kocsis mellé és akinek leadta az árút mindenkinek mondta, ha van valamilyen problémája van nekem is egy ügyvéd fiam Vásárhelyen, menjen hozzá elintézi magának olcsón. És annyi, úgy hogy annyi, már az első hónapban annyi pénzt kapott, hogy megéltünk. Amit kellett, abból..Berendezett lakásom volt.

- *Tetszik emlékezni, hogy hányba nyitotta meg ezt az ügyvédi irodáját?*

- Hát igen 1931-ben mentem először férjhez és 1931-ben.

- *Még abban az évben nyitotta meg, mikor megvolt az esküvő?*

- Meg volt, meg volt. Meg volt nyitva az iroda és azután volt az esküvő. De azelőtt egy pár hónappal nyitotta meg az irodáját. Tulajdonképpen az utolsó pillanatban ment szólni a szüleimnek, hogy el akar venni. Addig mint diák, ki se merete nyitni a száját, pedig hát a szüleim látták, hogy mi járunk..Nem volt ellene, mert nagyon szimpatikus ember volt. Jó volt. Szimpatikus.

- *Egy kicsit tessék jellemezni a férjét, hogy milyen típusu volt ő?*

- Hát...mit mondjak magának? Elég nehéz élete volt. Már ott kezdődik, hogy aposom Besztercei volt.

- *Igen, de én a jellemére..*

- A jelleme, eléggé magabazárkózott volt és társaságba jól érezte magát. De azért eliten..élte tulajdonképpen az életét. Mert, ...Én nem akartam. Várjunk még egy évet, maga is jöjjön bele a munkába, engem is hagyjon még egy kicsit bálozni, maga is élje az életit. Én jövőre már annyit vártunk egymásra..nem nem már nagyon sürgős volt. Én is akartam. Jól éltünk. Szóval..de, de, de azért nem hagyta magát terrorizálni, úgy hogy én csúnya leckét kaptam a harmadik vagy negyedik hónapban. Jellemző volt rá úgy ahogy imádott és szeretett, mert azt se tudta például, hogy mennyi hozományom van. Édesapám letette a pénzt, mondta nekem, hogy a pénz le van téve a bankba és ti vegyétek meg a házat, amelyet akartok. Én se kérdeztem meg, apuka mennyi van letéve? És két hónap múlva kérdezi édesapám, hogy hát még mindig nem találtatok házat. Fizettek, házbéres házban laktok! És én akkor, ő szerényen mondta, hogy apuka (kacag) tulajdonképpen, hogy őszinte legyek én nem tudom mennyi keret is van arra. Azt mondja, hogy..ő sem tudja. Na most én sem kérdeztem. Akkor megmondta, hogy mennyi. És akkor mentünk el. Szóval szerény volt, és akkor..Na, én megmondtam neki, hogy én tovább 20 éves vagyok és én tovább akarok teniszezni, sportolni, koncertre járni.

7. kazetta

B oldal

Na be volt úgy, be nem félig sötétedve, de már homály volt. Ült otthon a lakásomban. Mikor

jöttem, az ablakon keresztül azt mondta: nem is tudtam, hogy feltették foszforosra a teniszlabdákat! Dehát olyan későn érte haza. És egyszer-kétszer tett ilyen megjegyzést és akkor megmontam neki: figyeljen ide, addig amíg maga tudja, hogy én hol vagyok minden pillanatban lekонтроllálhat, de én ilyen megjegyzéseket nem tűrök. Mert ha én ezt dugva csinálom, ..eltílt vagy valami, akkor én dugva fogom csinálni. Választhat. Tehát így kaptam egy leckét. Aztán vissza kaptam én is a leckét. Eltelt egy év. Mentünk ki a kávéházba. Aztán nagyon belejött..és vesz egy szép rozsaszínü inget. És, na nem hozott be egy kávé. Tessék..(Nem baj) És mondom neki vegyen egy más inget, én nem szeretem ezt a rozsaszínü inget. Vegyen, ott van világoskék, fehér. Kávéházba mentünk vacsora után, zenét hallgatni. „Miért? Nekem tetszik, nagyon jó. Milyen kifogása van ez ellen?” Mondom: az, hogy nem szeretem a rozsaszín inget. Van világoskék. Mondja: én azt szeretem. Mondom: akkor én nem megyek ki. „Ha nem megyünk ki itthon maradunk.” Mondom, hát itt tartunk egy pár hónap, egy év után itt tartunk, hogy egy ennyibe nem tud alkalmazkodni énhozám? Ugyanezt mondhatom én is, mondja. Dúltam, fúltam. Mondom, a lány hozza le a padlásról a kotszert én holnap reggel megyek haza. Mind a süket, nem hallotta. Nem, süket volt, nem reagált rá. Mondtam, hogy megyek haza, kész itt hagyom. Nem reagált. Hát én egész éjjel persze sírtam. Hagyott engem. Tehát itt kaptam vissza, hogy nm lehet ilyesmitől problémát csinálni. Minthogy én sem hagytam nekem a foszforos labda..Így kaptam vissza, hogy én se próbálkozzak, hogy ő ilyen inget, az egy tiszta...Na. Szóval a végén egy ???

Nem nagyon szerette a vizet. Tudott úszni, nem nagyon szerette, de de ha úgy volt elmentem evezni, megfőztem az ebédet és betelefonáltam neki, hogy jöjjön be a Vikendre, ott fogunk ebédelni és oda is egy kicsi friss..sütni fogja egy kicsit a levegő, és megfürdik..nem tudom mi. Szóval szépen lejött s a végén nagyon jól érezte magát. Így egyenlítettük ki egymást. Ahoz, hogy aztán sajnos alig '31-től '42-ig, '42-be elvitték.

- *Hogy hívták azt a cselédlányt akit tetszett mondani?*

- Viki, Viktória (kacag)

- *Meddig volt?*

- Az anyukának volt a cselédje. Nekem fogadott Ditroból egy másikat, szintén vállalta, hogy tud főzni, me tudta, me tudta, hogy fogalamam sincs a főzésről, utáltam, nem szerettem. És én..mindig mondta: meglátod, hogy a férjed haza fog küldeni, elválík tőled, mert nem tudsz egy köménymaglevest megfőzni.

- *Ez a Viki főzött?*

- Persze, persze. Otthon anyukámnál volt már három éve, főző lány volt.

- *Az anyukája elküldte ide Bellanénihez?*

- Ő, megtartotta azt, amelyiket nem fogadott meg, jöjjön ide. A végén az övét küldte ide, Vikit, aki tudta, hogy nála három évig volt. Nem az újat. És akkor nálam volt több mint két évig, aztán eljött az idő, hogy na..

- *A magyarok bevonulásakor az aposáék házát elvették a magyarok? Vagy kik? A zsidótörvények miatt?*

- Nyilván. Hát persze. Persze, persze. Nyárádszereda főterének kellős közepén volt egy nagy házuk, az egyik oldalon a lakásuk volt és vele szembe ugyancsak az udvaron a sörtöltőde, mert megvett egy vagon sört itt Vásárhelyről. És volt három asszony akik töltötték üvegekbe, ládába rakták. És volt kocsis. A kocsis s a lova. Vitte a nyárádszereda végéig.

- *Ezt tetszett mondani. A bevonulás után egy fél évre kiköltöztették a magyarok? A zsidótörvények következtében? Hát akkor '41 körül?*

- Persze. '40-ben. Úgy, hogy volt még..

- Két hónap eltelt és az ügyvédek nem dolgozhattak?

- Nem, nem. Nem tárgyalhattak. Há nem fizették az ügyvédi kamarába. Hát egy ügyvéd, az volt a kenyere.

- *Csak a zsidó ügyvédeket..*

- A zsidó üldözés miatt. Há minden kereskedő már nem kapott árut, rögtön nem kapott árut, míg engedtek, hogy áruljon. Aztán köteleztek, hogy vegyen egy keresztény ügyvéd társat.

- *A férje is kellett vegyen egy keresztény ügyvéd társat?*

- Nem nem nem (tiltakozóan). Nem tudott tárgyalni. Nem volt mivel. De azért csúnyán is viselkedtek, mert itt rengeteg ügyvéd volt...a környezet minden és 90%-a magyar ügyvéd volt természetesen. És egyik sem ajánlotta fel, hogy legalább a fojó ügyeket lezárja. Egyiksem. Nem. És akadt egy román ügyvéd, aki nem sokat törődött az irodájával..., földbirtokos volt. Ki volt írva dr. Micu. Ő ott a pártban, tehát megfizette. Ne,m lett volna egy kicsi tartalék.

- *dr. Mihú?*

- Micu. M I C U

- *S akkor a férjének kellett fizetni bizonyos részt, hogy ügyeket...*

- Szóval, nem kérte az ügyvéd. Egy normálisabb gondolkozású ember volt, illetve megértő. És nem volt olyan nagyon mellette ugye a magyaroknak a viselkedése miatt. De a románt nem tették ki a kamarából. Ezért nem is volt. Talán csak három-négy ügyvéd volt román. Talán..

- *A férje százalékot fizetett azért amiatt,hogy az ügyet megoldhatta?*

- Nem sokat. Azt mondja tudom, ismerem a helyzetet, nem is akarom elvenni.

- *Akkor a 19 számú fényképről. Kit ábrázol a kép? Ez a második férje?*

- Ez a második.

- *És vajon hányba készült ez a kép? Hányas években?*

- Hát én nem tudom. Nem ismertem. Akkor még 39 éves volt, 40 éves, 40-ik évében volt.

- *De amikor ez készült, akkor már ismerte őt?*

- Ez akkor készülhetett. Azután csinált fényképeket.

- *A 20 számú fénykép. Akkor erről tessék mesélni! Mikor készült ez a fénykép?*

- Lehet, hogy ide van írva.

- *Vásárhelyen készült, mindenképp. Azt írja, hogy Foto Merza.*

- Azaz

- *Milyen alkalomból?*

- Háború után megnövesztettem jól a hajamat. Mikor már megnőtt, nem nőtt meg olyan hamar egy év alatt ilyen hosszúra és akkor hirtelen meghíztam. Borzasztóan le voltam fogya. Képzelteri. A láger után. És én még nem voltam férjnél. Én 47-be mentem férjhez. És 45-be jöttem haza és kérttem magam több mint másfél évig, nem mertem hozza menni. Montam, hogy 40-41.ik éves és soha nem volt férjnél, nem nősült meg, hát ??? vagy impotens. Úgy, hogy kezdtem gondolkodni, hogy mi a fene, mi a fene. Én már 14 éve asszony voltam és udvarolt szegény minden héten lejött Szatmárról Kolozsvárig repülővel. Itt egy testvére volt. Szóval..

- *Ezt tetszett mesélni.*

- A végén mondtam: tudja mit, mit nincs veszteni valóm: összeházasodunk, ha megy a házasság jó, ha nem az egyik kilép. Nincs veszteni valónk. Maga sem szülési...nekem egy gyerekem sem volt. Így házasodtunk össze, de nagyon szomorú voltam. Úgy, hogy..

- *Az esküvőről tetszett mesélni. A férje milyen jellemű ember volt, a második férje milyen volt?*

- Még egy év után szegény, 11-ik éve (érzékeny hangon), hogy elvesztettem és ő utánna még máma is adom a tiszteletet. Tudniilik itt dolgozott a belső..a lakást nem tudja hol van, hogyha szembe vannak halászok meg az épület ??? Ott dolgozott a férjem. És volt egy csomó fiatal, ilyen izék, aktivisták, párttagok voltak, fiatal. És még most is köszönnek nekem. Ő utánna. Olyan ember volt, hogy 60 év után is: Domnisoara cs mai faceti? Felajánlották ezelőtt egy pár héttel is,

hogyan hoznak nekem halat a tóból. Szóval.

- *Mint jellem milyen volt ő?*

- Mint jellem. Abszolút korrekt ember volt.

- *De csendes volt vagy dinamikus? Milyen?*

- Igen, ő egy nagy családból jött. Szóval nem volt ideje élni, ők is menekültek azért, laktak Pesten 8 évig, nem tudom akkor kik bolondultak meg lengyelek vagy oroszok. És 6 évig konzervatóriumba járt Budapesten. Hát a huga ??? volt szintén amíg ott voltam Budapesten.

- *A férje konzervatóriumba járt Budapesten?*

- Iskolába.

- *Mit végzett?*

- Hegedű, hegedűs volt. A sógornóm zongorát tanult. Ő volt a legkisebb. A sógornóm és a fiúk között ő volt a legkisebb.

- *Ő a hegedű tudását tudta kamatoztatni? Például itthon hegedült társaságba?*

- Nem hát aztán háború után hegedüje, zongora? Hol van a zongorám, hol volt az ő hegedüje, egyáltalán a bútor?

- *Háború után nem zenélt többet?*

- Háború után mikor férjhez mentem akkor fel kellett menni oda, hogy likvidálja a dolgozatát, mert ő egy vállalatnak volt az alkalmazottja, egy nagy vállalatnak. És lementem oda. Addig míg ott voltunk, hogy közbe államosítást tett. Úgy, hogy arról volt szó 3 hónapra megyünk, megyek vele.

- *Máramarossziget-i évek?*

- Igen

- *S ott mit csinált Bellanéni?*

- Én semmit csináltam. Bemutatott egy csomó embernek, ismerősének. Akik hazajöttek összeverődtek, ugye özvegyaszonnyal, özvegyférfi. Kortárs. Kártyáztam. Délután kártyáztam. Ő dolgozott az irodába, likvidált minden és jött értem. Délután kártyáztam, délelőtt a háztartást csináltam. Nagyon veszélyes hely volt. Hát..Csak az izé választott el, a Szovjetuniótól, a Tisza, a Tisza és ott volt a híd, a vonaton. Úgy mentünk oda, hogy a Tisza előtt, a híd előtt a vonat megállt, felszöktek a janicsárok, bezárták a vonatokat és amíg átmentünk a Tiszán, a vonatot átment, megállt Románia oldalán, kinyitották leszállt egy..így következett akkor

- *Mikor volt?*

- '47-be, '47-be pontosan '47-be. Mert a Szovjetunió volt ez meg Románia volt.

- *És a likvidálás mit jelent? Az mit jelentett abban az időben?*

- ??? Likvidálták. Hát volt neki egy iroda ???

- *El akarta adni vagy mit csinált?*

- (Csend) Iroda. Hát ugyebár volt egy volt egy szakmánya hát könyvelt hát ez..irodavezető, hát át kellett adni valakinek! Egy másikat át kellett adni. Az nem volt, azt nem lehetett két nap alatt megcsinálni. És pláne, hogy közbejött az államosítás még jobban megnehezedett a dolog. Úgy, hogy ez is fél évet..De már őt keresték a miliciáról, hogy ne menjen, mert szükség van könyvelőre. És ő má ??? volt már állása. Montam, hogy ne jöjjön ide, én haza megyek, visszamegyek egyedül. Vannak barátok, segíteni fognak összeszedni kicsi ruhaneműt, ami volt. Ne jöjjön me többet innen nem engedik el. Nem is jött. Nem is jött ő. Én egyedül jöttem. Aj..Én annyi mindent csináltam az életemben.

- *S akkor utánna a férje jött utánna?*

- Nem, nem, nem. Arrafele se ment. Arrafele se ment hosszú ideig. Nem, nem, Sz ???

- *Nem, nem, de azt mondom, hogy Bellanéni eljött Vásárhelyre és akkor a férje is Szigetről ide jött Bellanéni után.*

- Nem, nem. Ő már itt volt előbb, s az állást elfoglalni. Az állást elfoglalni. Bemutatkozni ugye? S arról volt szó, hogy itt lesz 2-3 hétig s jön likvidálni. És közbe jött a milícia, hogy hol volt. S mondom, hogy Marosvásárhelyen. S én megtudtam, hogy miért, hogy ne hogy elhagyja, mert szükség volt a...szakemberre. Nem lehetett itten könyvelést a...ügyvédre, suszterre bízni. Szóval el is ment ő Szigetre.

- *Egy kicsit térjünk vissza erre a képre a 20 képre, hogy erről a láncról mit tetszik mesélni?*

- A láncról nincs mit meséljek, mert eladtam szívem. Mert mikor beteg lettem az idegeimmel megbetegedtem és én még akkor volt aki segítsen és eladtam.

- *De honnan van a lánc?*

- Tessék?

- *Honnan van, kitől van?*

- Édes...Ez a lánc véletlenül az édesanyámé volt. Megmaradt egy pár hogyhívják...mint például ez is az édesanyámé volt. (Csend) Ő, az ő ékszereit nem is, nekünk be kellett szolgáltatni. Ezt csak a karikagyűrűt hagyták meg. De azt is csak addig, amíg jól bepongyolítottad, mert ott elvették itten már a karikagyűrűt. Na de amikor a...az ékszereit nem ismerték, mert amikor lakott itt, csak miután a bátyámat a férjemet '42-be kiviszik Ukrajnába, akkor mondtam anyukámnak: anyuka gyere be ???...Toplita...Na szóval..

- *El tetszett ásnia?*

- Ilyen csavaros üveget kaptam, betettem az ??? és én egyedül maradtam az udvaron. Saját házamba éltem, betettem a földbe, a kertbe, a fal mellé, fel volt ásva már, tavasz volt. Beástam. Nem is olyan mélyen me csak ott a kezem...sarok ház van. Félttem, hogy valaki kívülről ne hogy meglásson.

- *És a medál?*

- Az meg van.

- *És mit tetszett bele tenni a medálba? Ez ilyen szétnyithatós nem?*

- Hát mostan anyuka van benne és az első férjem. Nem kaptam olyan kicsi képet, amely ide beletegyem. Na most anyuka van benne és én a férjem. Az..nem tudom.

- *Egy fényképből kitetszett vágni vágni a férjének a fejét.*

- Igen, igen. Azért mert hát egy kicsi i..Az az enyém volt, nem az enyém volt. De hogy az apukáé volt.

- *A medál?*

- A medál is persze. Persze az óraláncán, az óraláncán lógott. S a két gyermek volt a fia s a leánya. Megtudom mutatni, itt van.

- *Majd a végén jó?*

(csend)

- *21 számú fénykép.*

- Igen?

- *Hogy kik vannak a képen azt tessék elmondani és hogy hol van?*

- Á..elmondom, hogy ja! Szinaján van, Szinaján van és én két kolléga, s kolléga.

- *Tehát a jobb oldali házaspár az..*

- Nem házaspár.

- *Nem*

- Barátok. Nem, nem, kollégák.

- *És a férjének volt kollégája?*

- Igen mind a kettő. Ez én ??? és ez mind a kettő hogyhívják volt volt a..tisztviselő és tisztviselő.

- *S ez a kutya ez az övéké volt vagy hogy került oda?*

- Nem, nem ez ott volt, aki a fényképet csinálta annak volt a kutyája..(csend)
- *És gyakran jártak kirándulni? Ide?*
- Hát persze. Állandóan, állandóan. Ősszel volt, mert lássa mindegyik kabátban volt. De cserépkályhás szobánk volt mind a kettőnknek, úgy hogy fűtöttünk. Ha csúnya idő volt, akkor römiztünk, kártyáztunk, dominóztunk, rádiót hallgattunk, szórakoztunk, ettünk. Szóval, s ha jó idő volt, akkor mászkáltunk. Jártuk a hegyeket, jártuk..
- *Mennyi időt ültek egy ilyen kiránduláson?*
- Két és fél hónapot. Hetet.
- *És hol laktak olyankor?*
- Hogy?
- *Hol laktak?*
- Laktak? Hát a villákba, a villákba. Olyan gyönyörű villák voltak, de volt szálloda is. De mind a ketten villába kaptunk..nem egy..nem ugyanabba a villába, de közel. Mert ő is..cserépkályha volt. És akkor annyit fűtöttünk, amennyit kellett. S volt fürdőszobánk. Szóval én há olyan igényes voltam ilyen szempontból én le is írtam egy párszor igaz nem tudtam elfogadni..nem tudom, hogy egy olyan paraszt házba nem tudom milyen mosdoba mosakodjak, nem igazán jött. Vagy olyan pénzem, hogy nagyon gyötör civilizált módon vagy ???
- *Itt voltak fürdőszobák, ahol meg voltak szállva?*
- Nem, nem volt fürdőszoba. Volt fürdőszoba és ilyen nem mondom azt, hogy beleültem, de tusoltam. Állva tusoltam. Úgy, hogy persze, fürdőszoba volt és angol WC. Mind modern villák voltak, de háború után államosították és akkor kiadták ilyen nyaralóknak és ilyen olcsó volt ősszel. Nem tudom akkor kaptak ők szabadságot vagy, hogy nekem mindegy volt mert már látja téli kabátban voltam.
- *A kollégák azok magyarok voltak vagy ők is zsidók?*
- Nem, a férfi zsidó, a nő keresztény.
- *A nevekre nem tetszik már emlékezni?*
- (csend) A nőt Barabási Berinek.
- *Barabási Bori?*
- Barabás, Brabás. De mindenki Borinak hívta.
- *Babi?*
- Babi. Mindig tették a Barabás nevet.
- *Bori?*
- Rövidítették ??? Azután aztán szerelmes lett a vállalatnak a legmagasabb igazgatója és elvette feleségül.
- *És a férfi nevére nem tetszik emlékezni?*
- Hát dehogy nem, emlékszem. Volt házassága volt, ennyi na. De egy főtisztviselő volt. Értette a szakmáját régi tisztviselő volt.
- *A 22 számú fénykép. Tessék mondani, hogy hol készült ez a fénykép?*
- Hát Egerbe, Egerbe. Később a tengerpart..hogy is mondjam. Szóval magasan volt és egy végig gyönyörű sétány volt és nekem ami tetszett, nem úgy voltak rakva a parkok, hogy a..a szimmetrikusan, hanem olyan szabadon voltak a virágok, csodálatos volt. Végig, végig ilyen pálmafák, minden féle fajta. Mondom nem..nem szimmetrikus izék voltak ágyások voltak és fák ültetve, úgy hogy az ember egy olyan csoda ország széles ??? sétány. Sétány, tengerpart. Tengerpart, le lehetett menni. Volt ott lépcső lemenni.
- *Ez a Holt tengerpartján volt?*
- Ez a ..nem, nem. Az elég messze van. Nem is voltam a Holt tengeren, az elég messze van. Ki lehet menni. Mit tudom én autóval másfél óra, két óra. Nem, nem.

- *Akkor az melyik tenger partján volt?*
- Hát a..melyik tengerpart van itt közel? (Csend) ???
- *A helységet nem tetszik emlékezni, hogy milyen?*
- De hogy nem. Nátánia. Azt tudom a helységet.
- *Nátánia. És kik vannak a fényképen?*
- Á..hát ki van? A sógornóm.
- *Jobb oldalt.*
- Az a férjem. Ez az unokatestvérem Indiából.
- *Tehát a középső hölgy.*
- Ez a sógornóm s az ennek a férje.
- *Úgy mondhatjuk, hogy jobbról az első hölgynek a balról a második férfi a férje.*
- Igen. S ez én vagyok s az a férjem.
- *Balról az első Bellaneni..*
- Ez egy unokatestvér, aki akkor jött Indiából, Bombejből menekültek, mert már kezdett oda a Szovjetunió befurakodni Indiába. S ezek ??? elmenekültek
- *Kinek az unokatestvére volt?*
- Az uramnak, az uramnak.
- *És Izraelbe mennyit ült ebben a perióduban?*
- Hogy?
- *Mennyit ült Izraelbe?*
- Én összesen 9 hónapot, 6 hónapot először, másodszor 3 hónapot. Úgy, hogy egy..
- *Ez melyik periódus volt?*
- Az első.
- *Az mikor volt? Hányba? Körülbelül hányas évek?*
- '70..'70..'75
- *Nem a '80-as évek?*
- '75-be
- *Izraelbe voltak, akkor hol laktak?*
- Hát a sógornómnek volt egy rendes lakása. Már ott volt már 10 éve, ha nem több. Volt üzlete, nyitott özlete volt, s kereskedő volt. És ilyen kelengyét..ágynemű, fehérnemű, reggeli pongyola, esti pongyola, törülközőkendő. Szóval kicsi üzlet zsúfolva tele van és, ami feltűnt ott ??? az egy nagyon szép tengerparti város, ami nagyon feltűnt. Ki volt írva, hogy: Alkú nincs. És minden ismerősük is, barátuk azt mondták, hogy: Be is zárhatod, mert olyan itt nincs. Ez nem létezik, hogy alkú nélkül. Te nem fogsz tudni eladni és nagyon bevált. Nagyon bevált. És én rengeteg vásárlója volt. A fekete, fekete asszonyok is is izékből jöttek be. Azok mind takarítónők voltak. Szóval tanulatlan, nem volt semmi iskolájuk, a legtöbbnek iskolázatlansága..A férfiaknak fizikai munka, a nők takarítottak. A legjobban kerestek. Jöttek 3 órakor egyenesen be **B ??? féle ???**
- *Baruch? Úgy hívták?*
- Tessék?
- *Hogy hívták az üzletet?*
- Nem az üzletet, hanem a neve volt Baruch. Ba ruch.
- *Kinek a neve?*
- A sógorom, Baruch Jenő.
- *Jenő? S a sógornőnek?*
- Ott..hogyan annyira..a beceneve nem tudom, hogy került hozzá, de Flóra.
- *És igazából a férjének a férfi volt a testvére vagy a nő?*
- Mi?

- *Tehát a férjének a férfi volt a testvére vagy a nő?*
- A nő.
- *23 számú fénykép. Hol készült a fénykép azt tessék elmondani!*
- Ez itt Vásárhelyen. Ott abba az izébe.
- *A másik szobába?*
- A másik szobába. ??? Nézze meg ez a kettő és nézze meg a fürdőt, s a kályhát. Ha bemenne nézze meg. Lássá ez a..a nagynénémnek ennek az unokája ez a kettő.
- *Tehát mind a két gyerek az unokája?*
- Nem, nem férj feleség
- *Hogy hívják a nagynénit, akinek az unokája?*
- (csend) Annyi kép van.
- *Tessék elmondani, kinek a gyereke a nagynéni, milyen ágról?*
- (csend) A férjemnek édes unokatestvére.
- *Unokatestvére a férjének*
- Nézze meg az..
- *Az első vagy a második férjének?*
- Tessék?
- *Az első vagy a második férjének az unokatestvére?*
- A második. Az elsőnek senkije rokona nincs. Senki nem is volt. Ilka
- *És jobbról az első Ilka.*
- Ilka, Ilka.
- *Vajon mikor készült a fénykép?*
- Nem tudom mikor volt itten? A..egy olyan 4-5 éve. A..ennek a lánynak ..Szóval az após a lánynak van valami érdekessége. Úgy, hogy ők 2 hetet Bukarestben van, 2 hetet Izraelbe.
- *Minden évben?*
- Igen hát..egy közös vállalat van és ő hozta be ugye..fizet nem tudom 2 heti szabadságot. Autót kapott a vállalatától és el..kicsit meg tudtam neki, há nem az országot, de végigvitte Szovátára, s végigvitte ugye Málnásfürdőre, Tusnádra, meg..
- *Ki? Kicsoda? Ki vitte?*
- Az após. Ennek az édesapja, ez akinek az állása fele Izraeli fele Bukaresti.
- *Tehát a fiúnak a szülei?*
- A fiúnak a szülei azok Izraelbe élnek. Ott van az egész család. (csend) Őt Pirinek hívják, az unokatestvéremet. Ez is unokatestvérem látja? Ez Piri.
- *S a családnevét, hogy..*
- Tessék?
- *Milyen Piri?*
- Sz...Olyanokat kérdez, s a ..Sviccen (Sára, nem Sára csak Pirinek nevezik?- közbeszólás másvalaki részéről) Igen, igen. Tulajdonképpen Szárának hívják. Kicsi volt-e nem tudom mi. Hát erről mit mondhat egy gyerek?
- *Hogy mi van a képen?*
- Hát Belsa van a képen. Imádtam örökké a ??? mellett voltam. És nálunk abban az időben a tekenőbe volt. Most a nekem is csináltak ilyen kicsi tekenő volt, s a mosónők mindig fel izélték a ruhát, a felfűzték, hogy ne vizüljön meg. Ez volt a szokás. És há nekem is fel kellett. A kendő azé van a fejemen, mert kopasz voltam. Anyukának volt egy nem tudom milyen ötlete, apukával mindig veszekedés volt, hogy a..sűrű legyen a haja és szebb lesz, nyáron érje a nap a fejét, a fejbőrét is. És elé tett egy kendőt. ??? És ez egy padló, ez egy kis patak és egy padló, és ott mosunk ugye. Úgy látom, hogy fordítva van a cipő fel, mintha gombolás..nem? A jobb balt s a

balt maga jobb ugye s a kötél, na hát amikor ilyen divat volt elől hátul egyforma volt és ki volt hímezve. Apuka imádta ezt, ezt a képet. Egy úgy ott állta az éjjeli szekrény ezen a képen. Különben is nagyon szerette, megszületett a bátyám. Elhízi ilyen szép gyermek volt, ???

- Igen, ezt tetszett mesélni a történetet.

- Az neki nem kell, nem kell, nem. 6 év után be adta a derekát. De ügyes volt anyuka abba az időbe is.

- Igen ezt tetszett mesélni. A patakot hogy hívják?

- A pataknak nem volt neve. Lehet, hogy volt neve..

- S hol volt?

- Jajj..(kacag) Szép patakon. Az körülbelül Borszék és ??? között. Mert mindig apám..egy svájci vállalatnál voltam, de mi az érdekes benne? Ő csak a fenyőfa..megvette az erdőt. S amikor látta meg van az erdő mindig kapott egy ??? gyárat. De ott komoly gyárat. Ott volt apám tisztviselő. Hát az egy, az egy medencébe volt. Mit tudom én 30 km Toplicától.

- De a helység vajon hol volt?

- Szép patak

- De ott is laktak vagy csak..

- Nem, nem ott volt, iroda volt.

- Oda vitték Bellanénit a ..

- Abban az időben divat volt a fényképezés jártak vidékről vidékre és csinálták a fényképet. Hát itt is anyámnak a képei azok mind úgy vannak.

- A 25 számú kép kit ábrázol?

- Ez a nagybátyám. Oda van írva a dátum, hogy hol csinálták, mikor.

- Máramarosban. Az van oda írva.

- Na, hát akkor biztos ott csinálták. Katona volt.

- A 26 számú kép. Ez hol készült?

- Ez Pesten. Montam, mikor 17 éves koromban egyszer elmentem hát, akkor egy a nagybátyámnak egy sógornőinél laktam, mert 17 éves, nem voltam éppen olyan nagy..na és annak volt egy egyetemista fia és az ő barátjai körébe volt nekem utánna voltak a barátaim.

- És valamelyik közül az az egyetemista fiú rajta van a fényképen?

- Nincs.

- Ez az ő barátai?

- Ez nagyon jóképű fiú volt.

- Tehát a jobb oldali.

- Igen. Ja, ezektől én sokat tanultam. Mert egy mind művelt gyerekek voltak. Vittek el az előadásokra. Volt az egyik például tisztviselő a..ott hallottam először mi az, hogy szavaló korus és Magyarország leghíresebb a ..hogyhívjákja..verselője adta elő.

- Hogy hívták?

- Nem tudom, nem jut eszembe. Mert egyszer az eszembe jut. De vittek engem ilyen helyekre, nem csak ??? Aztán vittek, mentünk egy-egy délután előkelő szállodába délután öt órai teára. Egy zongora és egy hegedű, és egy halk zene. Megettünk egy tésztát vagy egy csokoládét és ott ültünk vagy két órát.

- Pesten délelőttöknél járt matiné előadásokra? Szavaló délelőttökre?

- Nem velük jártam, ők mondták ide menjünk, oda menjünk délután.

- Délelőtt volt valami?

- Délelőtt én egyedül jártam a világba. Hát én úgy kerültem a Deák Ferencnek a ..ültem a foteljibe, egyedül. Mentem, mentem. Országház ide, Országház oda, annyit mint hallottam. Na, de Országház, hát belülről szeretném én nézni azt az Országházat, hanem hol lehet. Fizettem,

hátra mentem. Láttam egy kis ajtót, ott egy ember ??? és én mondom neki: Úgy szeretném látni, hogy néz ki belülről az Országháza!

Hát fiam ide nem lehet bejönni. És erre mondom neki: Bácsi kérem én Erdélyből jöttem, ez egy olyan nagy hogyhivják volt..jelszó. Mondom Erdélyből jöttem és én olyan kíváncsi vagyok. Valahogy egy kicsit legalább. Jól van, addig addig könyörögtem neki, amíg meghatódott és egy fiatal kislány érdeklődik és bevitt a ??? Bementünk a nagyterembe, szóval nagy dolgokat mutatott hamar hamar és úgy el volt kerítve a pódium és ott a volt egy nagy fotel és egy nagy asztal ilyen..szóval az izét ezen..a legnagyobb terem az Országházban. S azt mondta: Látod kislányom Deák Ferencnek a hogyhivjákja volt, széke, abba ült, abba a fotelbe. Hát az el volt kerítve ilyen vastag zsinorral, tudja, ahogy el szokták kertelni én egyet átugrottam, s már bent volt, bemehettem. „Te kislány mit csinálsz?” Semmit, be ülök. Most már megmondhatom, hogy ültem Deák Ferenc..erre kiment, hamar kijöttem oda, bocsánatot kértem. Megsímogattott. Persze haza mentem, elmondtam a rókonságnak és meglegyintettek a hazugságomért.

- *Nem hitték el?*

- Nem hitték el, ilyen hazugság, nem tudom mi..A végén elmondtam. Gyertek el én nem hazudok, és na..Szóval, mikor apámnak is elmondtam oda volt. S ezért meg is dícsért..

- *Megdícsérte.*

- Meg. Azt mondja, téged ilyesmi is tudott érdekelni és még engem milyen dolog érdekel. A legkülönb..

- *Mindig ennél a fiúnak a szüleinél lakott, ha Pestre ment?*

- Hogy?

- *Mindig ott lakott?*

- Nem. Mikor már 19 éves voltam, akkor izébe voltam, nem szállodába, hanem..

- *Panzióban?*

- Panzióba.

- *És melyik panzióba lakott?*

- Hm..2 volt. De főleg egybe volt a ??? A hatodik emeleten, de volt külön ??? volt. És ott, ahol még híres színésznek is, ott volt szobálya állandóan. Csodálkoztam, Nemzeti Színháznak a tagja és hogy ő..Úgy, hogy én panzióba laktam 18-19 éves koromban. Már nem..

- *A panziót a nagybácsi fizette?*

- Persze. Én mentem, leszálltam Szent Miklóson, ott voltam 3-4 napig, felvettem a felvenni valót (kacag) ??? pénzel és elmentem Pestre. Már én ismertem, ismertem..., jobban ismertem mint Vásárhelyt.

- *Kicsit lépjünk tovább a 27 kép. Hol készült?*

- Itt Vásárhelyen a főtéren. Mentem délbe..

8. kazetta

A oldal

- *Ez a 27 számú kép. Tessék elmesélni, hogy a ruha az milyen volt?*

- Hát montam magának.

- *Tessék feltenni a szemüveget.*

- Szemüveget? Azt én tudom, nem tudom..Hogy milyen volt azt én nagyon jól tudom, előttem van.

- *Tessék elmesélni!*

- Halgasson ide, egy gyönyörű szép, mustár színű volt, de olyan síma és ilyen az ??? hogyha

végig húztad, érezted, tehát nem volt ilyen síma. Az egy komblé, egy ruha és egy háromnegyedes kabát volt.

- *Nem kabát, hanem szoknya.*

- Ez, nem hiszem, ez..

- *A komblé az a blúz és a szoknya és egy kabátka.*

- Nem szívem, ez egy ruha és rajta egy ilyen nyitott kabát.

- *Jajj, ruha volt?*

- Persze egy ruha és rajta egy nyitott kabát, ilyen s ez nyitva volt. Máma is csinálnak ilyen, nem?

- *Igen, igen.*

- *???*

- *És a kalap az honnan van?*

- Az is, azt itt vettem. Egy nagy szalmakalap, nagy szalmakalap és rajta ilyen mindenféle virágok voltak, ilyen szélesen.

- *Egy anyagból, anyagból, aminn virágok voltak, vagy igazi virágok?*

- Nem igazi virágok, nem. Én, ilyen kalapostól rendeltem. Volt ilyen szallagok. Az egyik egy színű szlagot, tett a másik ilyen, az enyém virágok voltak és én, na ..szalma. Akkor divat volt a szalmakalap. És mindeféle különböző anyagokból volt a nyári, meg a téli. S az volt az érdeke, hogy a teveszi, az ilyeneket már elkezdtük úgy április végén, már április elején, már tavaszi kalapok voltak. A sapka, azok már február végén lejártak. Na, szóval ez így volt divat, úgy hogy még hideg volt, de már szalmakalap volt s még mondjuk egy ha jó mellette egy meleg kabát. Akkor ez így volt divat. Ugye ez ilyen nagy kalap volt. Az én ruhám, az ilyen volt, egyszerű.

- *A ruhát azt csináltatta vagy vásárolta?*

- Nem, nem. Azt csináltattam Pesten. Azt Pesten csinálták. Ott volt egy nagy..a kicsi utcában egy konvenció üzlet, ahol lehetett kész holmikát is kapni, de lehetett rendelésre is.. Na, és én ott rendeltem ezt a kosztümöt.

- *S akkor levették Bellanéni méretét és az szerint megvarta.*

- Rendesen, mint egy varrodában. Fel is próbáltam.

- *Volt neve annak az üzletnek, annak a szalonnak?*

- Nem emlékszem. Az egy nagy konvenció üzlet volt, a tulajdonosa, az egy Bécsi volt, akinek volt Bécsbe is szalonja. Mondom kész ruhákat is lehetett kapni, minden szezon szerint. De lehetett valamit rendelni is és én nekem egy ilyen általános hogymondjam, nem egy rendkívüli alakom volt, hogy mondjuk nagyon kövér vagy nagyon sovány vagy mit tudom én mi. Úgy, hogy nekem azt mondom, hogy nem tudom 36-os számú ruha, az nekem pont jó volt.

- *És hol van itt Bellanéni?*

- A főtéren jövök végig. A főtér közepén, a főtér közepén. Ott, ahol most a virágóra van. Ott jöttem végig a déli órában, ugye mit tudom én, felöltöztem...

- *Meg van változva. Látom, hogy itt beton van, csupa beton. Ez egy ilyen sétáló volt?*

- Az a sétáló.

- *Itt korzósztak?*

- Persze. Minden vasárnap délelőtt nagy korzó volt. S legalább 1 vagy 2 . Volt egy nagy..nem is az..??? nevezné a sarkon. S román tulajdonosa volt, s ott lehetett ápel?? Délelőtt ringespileri..

- *Ringli.*

- És venni..

- *Igen az egy édesség.*

- Nem.

- *Nem tészta?*

- Az egy hal. Ilyen keskeny, ilyen keskeny volt a doboza és ilyen kis karikák voltak, a hal sós s a

közepébe egy maszlina, s olajba. Olyan, mint egy szardínia, s azon lehet nagyon jól sörözni. Úgy, hogy a jó idő volt kívül asztalokat raktak a hogyhivjákba ???

S az ember leült s akkor kért egy ilyesmit majd, és sör ment a férfiaknak, s nők is meg itták.

- *Ez inkább nem délután volt?*

- Nem, nem. Vasárnap délelőtt egy..volt egy délután is, de főleg nem, mert délután már nagyon sütött a nap, úgy hogy mentek oda, de bent volt neki nagy terme. Az egy elegáns dolog volt, ez és a pasas szépen beszélt magyarul.

- *És hogy hívták a helyet?*

- Hm..nem tudom. (kacag)

- *De mikor mentek oda, hogy monták, hogy hova mennek?*

- Nem tudom, nem jut eszembe. Nem tudom, nem tudom, hogy hogy hívták. A másik oldalon a Sziti egy nagyon elegáns, a legnagyobb cukrázda volt. Azt, annak annak tudom a nevét: Sziti.

- *Város? Angolul város az a city?*

- City, igen így hívták. Oda nem is mentek be, csak románok. Ott téztafélélet lehet kapni, téztafélélet. Én nem igen mentem ide. Bendo, valahogy így hívták az a szalon hogyhivjákot. Volt egy román, finom, finom legfinomabb ??? lehet kapni otan.

- *S hogy hívták mégegyszer?*

- Nem. Mintha Bendo. B, mint Budapest.

- *Rossz kutya, bed dog?*

- B, mint Budapest. E, mint Ede, Róma, Dávid, Oltján. Berdo. Mintha, de nincs kitől megkérdezzem.

- *Majd utánna járok én.*

- Nem tudom, hogy nem tudom hogy az a Juci tud-e róla. De ő nem igen járt sehová ??? Ez így van.

- *Itt Bellanéni házas volt? Ezen a fényképen már asszony volt?*

- Hát persze! Hát persze. Én leány koromba nem tűztem ilyen kalapot.

- *És valyon hány éves lehetett itt Bellanéni?*

- Hát...olyan jó 25-26. Nem tudom, nem tudom, nem tudom. (csend) De annak van jelentősége?

- *Mert érdekes.*

- *Ez a 28 számú fénykép, erről tessék mesélni!*

- Na hát ez egy ??? nem sokat tudok, mert én már asszony voltam a ..hogyhivják a ..Gyergyó. Várhegyen volt egy nagy üzem, bátyám ott volt alkalmazva, s ott volt egy csomó fiatal, feleségek és csinálta..Ők nagyon jól éltek. Volt kártya party, ??? Abba az időben bátyám volt a főtisztviselő s átment, ez például az igazgatónak a felesége volt.

- *Balról az első.*

- Ez a bátyám volt. Fel ??? vénkisasszony és várta a kérőket. A bálba s ő ugye a kísézője.

- *Jobbról az első.*

- Mondanom se kell tollúseprű volt. Nahát, látszik.

- *A tollúseprűt tette fel így elé.*

- Tessék?

- *A tollúseprűt betette a kendőbe vagy a kalapba?*

- Maszka bál volt.

- *Azt tetszett mondani, hogy ez a Purimkor készült?*

- Nem tudom, hogy Purimkor készült-e és nem volt ??? Vásárhelyen már rég asszony voltam, mikor ez készült. Arra utaltam, hogy Purimkor is szoktam felöltözni, mint díszfarsangkor a ??? farsang, beöltözni maskába. És fiatal feleségek voltak, mindenre kapható és mondom a bátyám is egy még nem volt nő.

- Azt tetszik tudni, hogy például a gyárnál ahol volt az édesapja ott rendeztek ilyen Purimi bálákat?
- Purimi? Nem, nem. Nem egy zsidó gyár volt.
- Nem?
- Ez egy svájci.
- Gondoltam, hogy sok volt a zsidó alkalmazottja.
- Hát ő fele-fele, de semmi esetre se, szóval ez egy svájci nagy iparos volt és volt neki egy román társa itt Romániában és egy svájci cég tulajdonképpen. Nem, nem semmi képp.
- Például, azt nem sikerült kideríteni az előző beszélgetésből, hogy az édesapjának milyen funkciója volt a gyárnál?
- Igazgató.
- Volt tulajdonos és ő volt egy idő után igazgató?
- A tulajdonos az nem itt élt szíve, a tulajdonos az Svájcban volt. Annak volt egy központja Brasóban és ott volt a központja, neki több gyára volt, gyára volt itt Romániában.
- Először pénztárnok volt?
- Először pénztárnok a azután, miután látta a mit tudom én a központi vezető, hogy ismeri a szakmát, édesapám nagyon jól ismeri egyébként egy számtan hogyhívják, úgy i ennyi volt. És lett belőle ???vezető, volt 2 igazgatója, volt egy technikai és volt egy adminisztratív igazgató. Édesapám volt a technikai igazgató. Ő volt a szakember, a szakember. Édesapám.
- Azt is tetszett mondani, hogy könyvelt. Nem könyvelt a gyárnak?
- Nem, nem könyvelt. Nem könyvelt, nem.
- És azt is tetszett mondani, hogy volt egy Gyergyó Szent Miklóson is egy gyár és volt egy Vásárhelyen is. Nem?
- Nem. Gyergyó Szent Miklóson nem volt, de Vásárhelyen volt gyár.
- És Toplicán?
- És Toplicán igen. És Sékpatakon tudja, de máma már nem létezik. Tudja?
- Az édesapja hogy utazott egyik helyről a másikra?
- Nem, nem, nem. Ő volt először Várhegyen pénztárnok, ott ismerkedett meg anyukával és azután miután ??? ott voltak Várhegyen mint pénztárnok. És akkor ávánzsált, de akkor már beköltöztek Toplicára. Ez a két helység elég közel van egymáshoz. Vonattal egy fél óra, az már egy nagy üzem volt. Egy pár száz munkása volt, s ha a személyzetet is bevesszük, az erdélyi munkásokat, akkor pár ezer. Pár ezer.
- És tetszett mondani, hogy volt a 6 gatteres gyár s volt a 12 gatteres.
- Várhegyen 6 gatteres volt, Toplicán 12 gatteres, s mellette 12 fürdő, szóval az egy nagy hogyhívják ??? volt. És demokráciát, ezt már paratézánba mondom, a..hogy tanulhattak volna, mert képzelje el, hogy a mind a két helyen a tulaj, a svájci tulaj..ja izélt csináltattak fürdőt, fürdőt külön a munkásoknak, külön a tisztviselőknek. A különbség csak annyi volt, hogy a tisztviselőké volt mára már a nem tudom, hogy hogy hívják szauna, szauna, képzelje el. Az abból állt, hogy volt egy kis fülke, ilyen emeletes padokkal, mindenki ment oda be s akkor jött a gőz. Mindenki maradt. De persze oda bemenni, azt csak a tisztviselőknek volt. Szauna a munkás fürdőbe, fürdőbe egymás mellett volt, ott volt egy kád, fürdő és tus..és tus. A tisztviselőknek, mert nem volt mindenkinek fürdő szobája ..a..volt kád, fürdő náluk tus és volt egy akkora medence, hogy majdnem kisebb, mint ez. Úgy, hogy voltak naccságák, akik beültek s ott áztatták magukat, ugye. Volt egy ilyen fürdős aszony, aki ott állt mint egy csendőr. Először a tus alatt meg kellett mosakodni tetőtől talpig s úgy bemenni, úgy mehetett be a vízbe. Én nem mentem be, sohase, se anyuka. Nem voltunk. De akinek nem volt fürdő szobájuk vagy..jól esett neki mit tudom én páros lábat dörzölni (kacag) Bent ültek és pancsoltak.

- *De Bellanéni honnan tud erről a fürdőről, ha sose volt?*
- Hát aztán gyerek koromba...még nem voltam férjnél.
- *S akkor látta?*
- Láttam, sőt én is mentem oda az izébe, a szaunába. Nekem nem volt szükségem, de voltam gőzbe. Nem tudtam sajnos még, azután később tudtam meg, hogy mi az hogy szauna.
- *S a munkásoknak körülbelül hány kád volt?*
- Kád? Két kád és vagy két tus.
- *Ilyen kevés volt a munkásoknak?*
- Nem, nem..mert szóval be volt osztva, mikor a nőké, mikor a férfiaknak. Nézze, hát ez egy nagyon nagy dolog, hát sehol nem volt ez.
- *De nem volt kevés annyi sok munkásnak két kád?*
- Hát édes szivem, nem ültek órák hosszat és nem is nagyon használtak kádat, hanem a tust, a tust. Ha az mosakodni, nem kell órák alatt ülni, nem nem. Megmondom magának éppen mindig járt oda haza volt rendes lakása ??? persze és ott mosott lábat meg ugye..
- *Kellett fizetni ezért a fürdőért?*
- Egy filinget sem.
- *Nem.*
- Sőt, ők a tisztviselőknek olyan teniszpályát építettek.
- *Igen erről tetszett mesélni, igen. Itt van a 29 számú fénykép.*
- Bátyám ez. Háború utáni felvétel.
- *Valyon mikor, hányas években készült?*
- Hát olyan, másodszor férjhez mentem.. '47-be és ő egy olyan '46-ba nősült meg, másodszor ő is.
- *Gondolom ez jóval utánna volt '60-'70-es években a fénykép, nem?*
- Hát háború után. Nyilván. Mondom '46-ba ment, én '47-be mentem másodszor s ő hamarabb ment egy pár hónappal.
- *És ez akkor készült mikor ő mgnősült utánna rögtön?*
- Hát azt nem is tudom. Nem is tudom. Ez úgy, elég sutyiba nősült meg, mert azt hitte, hogy nem tudom miért Bözsinek volt nem volt deportálva a föld.
- *Zsidó volt az asszony?*
- Tessék?
- *Zsidó asszony volt?*
- Persze, zsidó igen. Nem volt deportálva mert Gyulafehérváron volt, Gyulafehérvár úgy, hogy amik vannak nekem dolgok azt tőlük örököltem, együtt haltak meg sajnos Marosvásárhelyen.
- *Hogy hívták a hölgyet?*
- Bözsi, de milyen Bözsi már nem tudom. Pedig, ha nagyon utánna néznék..meg van a születése. Milyen Bözsi nem tudom. És van egy öregnéni, nem járt ottan, ??? nem járt. Egy városból valók voltak. Ő is gyulafehérvári volt és Bözsi is Gyulafehérváron volt, ez úgy ismerkedtek meg, hogy ide jött. Fogtechnikus volt a nő és itt dolgozott, és ami közös ismerős hozta össze a bátyámmal.
- *Egy kicsit a bátyjának a munkahelyeiről tessék mesélni!*
- A munka, munkahelye ugyan az volt mint édesapámnak. Kezdte, ami igen édesapámnak volt. Dacára annak, hogy Bécsbe volt neki egy.., megmondta édesapámnak, nem megyek egyetemre én fás akarok lenni.
- *De azt tetszett mondani, hogy az édesapja mindig úgy intézte, hogy ne egy gyárba legyenek.*
- Mindig, mindig.
- *És akkor még hol volt a testvére?*
- Hát..mindenhol, Szebenbe, Szeben mellett volt egy gyár ugyan csak ennek a gazdag hogy hívjáknak Tavalnácsnak hívták azt a helyet, ahol a gyár volt, közel volt Szebenhez. Úgy, hogy ő

hétvégén mindig bement Szebenbe. Nagy előnye volt, hogy perfekt német volt na és annak kérte a vezetőségét édesapám, hogy miután annyira ragaszkodott a bátyám, hogy fás, fás akar lenni tessék küldeni, hogy ennek a szakmának minden ágát ismerje meg. Tehát az erdő vágástól kezdve egészen a hajó szállításig. Tehát Galacon is volt, Galacon is Konstancán is volt. Úgy jött aztán vissza szépen, mikor édesapám a Toplicán volt akkor ő Várhegyen volt és az után, mikor szegény apám megbetegedett zt már nem tudott tovább menni, megcserélték, édesapám visszaköltözött Várhegyre és ő jött a helyébe.

- *S akkor ő lett az igazgató?*

- Ő lett, igen. Szóval még nem nevezték ki éppen igazgatónak, de a munkakörét ő csinálta. Mert akkor, már kezdődtek, kezdődtek a problémák..a háborús problémák. 1938-ba ugye mindig mi mulattunk, táncoltunk, de már a háború folyt 1938-ba. Há Magyarország volt a legutolsó ország, amelyik belépett.

- *A testvére, amikor..Tehát a munkát mindig a cég ügyében, maga ennek a gyárnak a tulajdonosai az ilyen ügyeket s amilyen városba volt vagy milyen..?*

- A fások, azok mindig falun..Apám mindig mondta, hogy én nem bánom, hogy te cigány legényhez méssz férjhez, csak fáshoz ne menjél, mert a fa az nem nő aszfalton. Tehát az azt jelenti, hogyha fás az mindig falun kell legyen.

- *Értem, de a testvére mindig ennek a vállalatnak az ügyét intézte.*

- Mindig.

- *Ha itt ha ott.*

- Ha itt ha ott, nem volt ő más vállalatnál. Egy vállalatnál volt végig. És amikor háború után, mikor megalakult a fások egyesülete ment ugye, a fa nőtt- A gyárnak nagy része úgy ahogy meg volt helyre tették, tehát csináltak itt egy ??? na ő is benn volt abba, ő is hozzájárult, hogy ??? addig amíg nem volt párttag és nem is lett soha, se ő se a férjem. Úgy, hogy

- *Egy kicsit a háború utáni életéről tessék mesélni a testvérének, megnősült..?*

- Megnősült, és akkor tisztviselő volt itt. Főtisztviselőt csináltak mert tudták, hogy szakember, kikérték a véleményét s az ??? aztán meg volt keresztény fások ez normális, de ugye itt van úgy nézett ki ez a szakma, hogy legtöbbször inkább zsidók voltak. Szakember. Nem azt jelenti, hogy a tisztviselők százával keresztények. De azoknak volt más lehetőség. Itt nem volt...becsukja, ez zavar...Szóval ő értett hozza és ő nem tudom nem is csináltak belőle igazgatót hanem sévszervics volt, kereskedelmi osztálynak a sévszervicse. És persze ugye elinté volt itten a Bakter nevet ismerték, ismerték, mert édesapám ment itt végig a számtan, hogy mondjam, számtan zseni volt. Na úgy, hogy nem itt ismerték meg ő szakember volt. És én volt itten egy semmirevaló részeges pasas portás, aki minden reggel a piacon végig: Na vége az uraknak Baktereknek például ugye?! Há..

- *Állami vállalatnál dolgozott a bátyja?*

- Utánna?

- *Igen.*

- Hát nem volt más. Minden, mindent az állam elvett, mindent. Hát lakásokat vett el nem csak vállalatokat.

- *És háború után összejártak Bellanéniék a testvérével?*

- Hát persze.

- *És miket csináltak? Hogy töltötték a szabadidőt?*

- Annyi mindent. Más társaságunk volt más, ő ??? és imádta a fil mozit. Na mostan én römiztem és utánna, nem utáltam, de nem szerettem, én nem tudom színházba (kacag) régebb jobb volt a rossz színházársulat (kacag), mint egy jó film. Nem mondom egy különleges jó filmet megnéztem, de ő neki bérlete volt és ő járt a hogyhivják..A sógornóm sose tudta szegény utolérni

magát. Úgy, hogy nem is tudta tovább tartani a ..hogy mondjam az állását, mint fogtechnikus, mert ő ??? egy ebédet megfőzön. Szegény nyugodjék ahoz ő képtelen volt. Szóval hogy mondjam olyan pipicselő volt, bement a fürdőszobába és egy óráig ült a fürdőkádba és a mosonó várta kint, hogy má jöjjön ki, hogy adja oda a reggelit, hogy kedje neki ebédelni. S ez után szegény, én nem tudom miért vette a fejébe, hogy a bátyám jobban szeret engem, mint őt. S akkor kezdett megromlani a viszony. A bátyám is itt dolgozott, mert a fás egyesület, mint ahogy most is itt van itten há mondom hogyha egyszer lebontanák azt a nagy épületet s a halászok, vadászok is itten..akkor hülye volt, mert nem tudta mi az, hogy egy testvért szeretni, pláne egy..

- *Neki valyon nem volt testvére? Egyedül volt?*

- Ő egyedül volt, és szegény nagyon nagyon korán haltak meg a szülei, angyon korán. Anyyira, hogy..hogy az apját nem is ismerte a háborúba halt meg és az anyja is elég hamar, öreg, két öreg egy nagybácsi és egy nagynéni nevelték fel. S ő 14 éves korában, 14 gimnáziumot járt, adták tanuljon mesterséget, mert mind..

- *És akkor ezek szerint, amikor a bátyja Bellanénit megakarta látogatni, akkor egy idő után egyedül jött?*

- Akkor semmi, semmi, hát itt volt.

- *Egyedül volt vagy a feleségével? Egyedül látogatta meg vagy a feleségével?*

- Engem nem, nem. De..volt egy idő, hogy mindig nekem nem volt fürdőszobám. A két fürdőszobás házam mellett úgy osztották el, ugye spáracionokat..szerencséje volt, hogy volt egy angol WCm kagylóval, abba a szobába, különben én a sógornőmnél a másodsor a bátyám felesége..testvérinél fürödtem és a ..hogy is volt és én a másiknál az uramnál, a bátyámnál. Szóval a bátyám, nem a bátyám, a férjem a bátyámnál fürdött, mert neki volt külön szép lakása és én a testvérinél, sógornőmnél, a másiknál, mert két sógornőm volt. Ugye az én férjemnek is volt itten testvére, úgy ismerkedtünk meg.

- *S akkor Bellanéni ennél a hölgnél, tehát vagy..*

- Hát nem volt jó viszony.

- *Tehát náluk fürdött Bellanéni, nem? A bátyjéknál?*

- Egy darabig, de aztán megfordítottuk, megfordítottuk. Mert nem, soha mert mindig éreztem, hogyha oda jön a bátyám s megölel, mindig montam: Te Bözsi, más egy testvért s más egy férjet. Há most miért hülyéskedsz?

De ő tovább hajtotta a magáét. S utánna még jött szegény bátyám, hogy ne ??? s nem tudom mi. Délben mindig volt délelőtt egy olyan mit tudom én egy olyan uzsonna szünet és két lépés, átlépett délelőtt és így találkoztunk. Úgy, hogy utánna ..végén sajnos, mikor megbetegedett a bátyám, akkor már jártam fel, rendszeresen, de én se nagyon bírtam a ..bírtam a bátyám szenvedését nézni.

8.kazetta

B oldal

Járta a fizióterápiát: a derekam, a derekam. Nem tud hajolni, nem tud..rémesen szenvedett. Ahoz, hogy bekerüljön a klinikára, megműtötték és a háta közepén egy mandarin nagyságú, rosszindulatú daganatot vettek ki, nem is tudtam kihozni a kórházból. Fizettem a kórházba, hogy tartsák ott, mert csak hetei vannak. Két hónap múlva meg is halt szegény, nyugodjék. Itt nyugszik és egymás mellett fekszenek...legalább

- *A bátyja mikor halt meg?*

- Há..nem is tudom, nem is tudom '80

- '84-ben, nem?
- '84-be igen
- *S mind a ketten a zsidó temetőben vannak eltemetve?*
- Há, normális. Zsidó a zsidó temetőbe. Há volt, volt itten elég...de most majdnem a másik is meg van telve (csend) Harang György is a zsidó temetőbe van eltemetve. (csend)
- *A 30-as képről tesék mesélni. Hogy ki van a képen?*
- (kacag) Az első férjem, ott voltunk..
- *És Bellanéni, erre a ruhára tetszik emlékezni?*
- Nem. (csend)
- *Itt van a ..*
- Nem tudom melyik az, nem az. Szóval valamilyen háziruhában, valamilyen héziruhába. Háziruha, mert látom, hogy két zsebe van, pongyolába én sose jártam pongyolába.
- *Igen ezt tetszett mondani.*
- Soha..Valamilyen zsebe..úgy látszik, hogy ne..lássa ennyi rózsafa volt. Gyönyörű volt az udvarom, egy liget volt. És én...kabát volt rajtam és én így néztem ki, ilyen elválasztott hajjal s ez volt a frizurám. Láthatta minden fényképen, ilyen a frizurám. Látta ezt a ...festményt is. Mindig nem választott ..
- *És a kertet ki tartotta rendbe? Volt kertész?*
- Volt. Rengeteg buxusom volt, meg rózsám. Úgy, hogy szóval nem voltunk gazdagok, de ilyesmire kellett, kellett. Mai házi nem tudtuk volna megrendezni, ugye volt 3-4 gyümölcsfa, azon kívül, mondom hogy látja mennyi rózsafa vagy 20-30 rózsafa rövid, alacsony meg magass. Nem, nem.
- *S mi a buxus?*
- Buxus. Hát egy növénynek a neve. Egy nagy sövény, sövény. Minek is hívják, de buxus. Van ilyen sövény s több féle, nekem buxusom volt itten szépen egyformán lehet nyírni.
- *Itt valyon hány éves volt Bellanéni?*
- Há...
- *Olyan 30 körüli?*
- Há..há..há várjon csak. Nem előtte, előtt olyan 30? Nem is tudom.
- *Itt vannak valami számok, az micsoda? A fénykép hátán.*
- (csend) Nem is, ez.ez ??? írása, nem a maga írása? (csend) Nem tudom.
- *Na nem baj.*
- *És ez az utolsó fénykép az a 31-es számú. Erről egy kicsit tessék..*
- Ezen már a férjemmel menyasszony s vőlegény..
- *A második férjével.*
- Háború után, igen, igen. De milyen szomorú voltam. Nézze meg. Olyen szomorú menyasszony voltam. (csend) Nagyon.
- *Ez az esküvő után készült rögtön? Esküvő után?*
- (csend) Ez itten még nem..itt nem voltam..it csak menyasszony volt
- *Még nem volt meg az esküvő?*
- Nem, nem, nem. Hamarabb volt sokkal, mint az egyházi (csend) Ez a fiam egy nagyon finom izé ruha volt, anyag volt. Olyan na..karton féle. Olyan sze.., fehér alapon mintás. Lássa itt is a lánc a nyakamba. Tudja vannak dolgok, ami karikagyűrű meg lánc, ezek nekem annyira hozzám voltak növe, hogy én..én nem tartottam ékszernek. Ez is egy antik darab és én ezt én annyit néztem, hogy milyen gyönyörű és milyen szép. Ez is karikagyűrű volt.
- *Az apai nagyapa ő ortodox hitkösségnél volt?*
- Valamilyen jegyző féle.

- *De az ortodoxnál vagy a neológnál?*
- Nem, nem. Az ortodoxnál, a neo ortodoxnál, nagyon vallásos volt.
- *És tetszett említeni, hogy az édesapjának volt egy Márton nevű testvére, egy Bacher Márton. Marci.*
- Nem, nem.
- *Nem volt?*
- Nem abszolút. És anyám legidősebb testvérének Bertának volt férje.
- *És őket deportálták?*
- Nem meghalt háború előtt.
- *De azt tetszett mondani, hogy maradtak. Gyergyó Szent Miklosról deportálták őket.*
- A feleségét, Bertát.
- *S a férje?*
- Meghalt.
- *Hamarabb?*
- Hamarabb.
- *De visszatért Bertanéni?*
- Nem is térhetett vissza, mert nagyon öreg volt. (csend) Nem hiszem.
- *Azt tetszett mondani, hogy visszajött a deportálásból és volt egy nevelt gyereke s azt betette valami idegenekhez, rokonokhoz.*
- Az már előtte volt, a magyar idő előtt, a magyar idő előtt. Az felnevelt fiam, két gyereket s mind a kettő ott hagyta. Az egyik kiment Amerikába és a másik az egy gazember volt.
- *Hogy átíratta a nevére a házát.*
- Átíratta. És onnan kiszedte a házból s ő onnan, valahonnan innen a Mezőségről volt és oda van valamelyik rokonságba betette Bertanénit, szegény. Magyar időbe, úgy hogy mi nem is találkoztunk s úgy vitték el és gettósították.
- *Onnan hova vitték, be Gyergyóba vagy nem tetszik tudni, hogy hol gettósították?*
- Itt a Mezőségbe, nem Gyergyóba. Mezőségbe volt valamilyen rokonsága annak a lánynak s oda vitték.
- *Azok is zsidók voltak, s azt a családot is elvitték?*
- Biztosan, biztosan. Nem keresztény az..
- *Bátyja Ukrajnából hazajött ...*
- Haza jött itthon volt egy pár hónapig és '42-be, '40- '44-be elment.
- *Elvitték Ausvizbe?*
- O.. aztán sok izébe volt, lágerbe. Ausvizbe volt, Kauferlinbe volt...tehát ő volt több lágerbe. (csend) ??? volt '44-be, mikor már itt el volt már megint Románia volt és minket ott tartotta és gyilkoltak.
- *És hova jött haza? Ide egyenesen Vásárhelyre vagy Pestre ment?*
- Nem most már nem Pestre ment. Most már haza jött ide, mert tudta, ő nem akart haza jönni persze mozdulás után. Mert tudta, hogy édesanyám nincs, édesapám pláne nincsen. És ő nem remélte, hogy én aki ugye...nyomorba nőttek fel, hogy kibírok egy Ausvizet. És ő ott mindjárt Németországban egy üzemnél kapott állást és ott volt. Ezt elmontam és igen és ő ott maradt még egy barátja Németországba: Ne menjünk haza, nincs mire oda menni. Kezdjünk új életet, pláne, hogy ő perfekt német volt, nem volt probléma bármilyen munkát végezni..És mit tudom én, én haza jöttem kb. Júniusba, és ő október végén ott volt és én, valaki vagy mondta vagy álmodta reggel felkelt s azt mondta: Én még is megyek haza. Hátha Bella is meg van, és nekem valaki mondta, hogy ő látta bátyámat Németországban, persze mozdulás után. Nem nagyon hittem na, de egy szép nap bejött. Szegény hogy nézett ki egy ??? Rémes ruhába, kopott, éhezett. Akkor a

vonatok nem úgy jártak. Mi is nem tudom hogy kerültünk haza, utaztunk Vásárhelyre. A konyhám és én..szóval 2 szobát vettem nekem és én oda mentem, az egyikbe ő lakott s a másikba én.

- *Mennyi ideig? Pár hónapig?*

- Hát, mondom ő '46-ba megnősült s akkor behelyezték akkor már a ??? már kezdett járni és behelyezték Brassóba tisztviselőnek. Úgy, hogy ő Brassóban élt. Én 147-be férjhez mentem, ő már a feleségével jött és szállodában lakott egy éjjel és ment vissza.

- *És mikor költöztek ide Vásárhelyre? A második feleségével.*

- Há...akkor, amikor itt megalakult a fások egyesülete. Neve ismert volt. Rögtön alkalmazták.

- *Hány évre rá lehetett?*

- Nem hány évre, vagy 2 évre. Egy-két évre, mert rögtön megalakult a fások és a neve ismert volt, ő is benne volt és még egy pár régi fás jött, keresztény magyar volt. Szóval megalakították a fások egyesületét. Éppen...

- *Hangyába volt?*

- Nem. Annak az épületébe. Hangya már nem létezett, megint Románia volt. Volt létezett, de nem a magyarok voltak a tulajdonosok.

- *A századosok...*

- Ő egy nem egy gazdag földbirtokos volt. De mikor a háború, ??? akkor egy bizonyos korig, aki még köteles, szóval korhatáron innen volt azt behívták. Na ő is zsidónak volt kiírva, s mivel ő..tudta igazolni szakmája van, saját autóval volt itt, ide delegálva. S neki akkor dekadáltak már neki volt két szobája.

- *Értem, de azt tetszett mondani, hogy a rendőrségnél dolgozott, beépített ember volt.*

- Igen, beépített a kommunizmus átlatl, nem a magyaroknak kémkedett. Ez volt az érdekes.

- *De kinek? A kommunistáknak?*

- Ő nem volt kommunista, de inkább szimpatizált, mint az oroszokkal.

- *Értem, s akkor a kommunizmusnak kémkedett, azoknak jelentett? Egy ilyen kommunizmus...*

- Azt, hogy ő mit csinált, milyen munkát végzett, minden esetre Avonál lenni...

- *Igen, de az Avo az háború után alakult meg Magyarországon.*

- Nem, nem, az volt az előtt is már közvetlen, abból jöttek ki a Nyilasok. Nem? Abból lettek a nyilasok és kerültek ugyanoda.

- *És honnan tetszett tudni, hogy az a pasas valami titkos?*

- Jajj...Szóval nagyon jó volt a viszony, nagyon jó..eleinte bizalmatlan voltam, mert mindig este behívott

- *Igen ezt tetszett mondani. Százados, az halgatta az Amerika hangját?*

- Persze, persze. Kíváncsi volt, hogy hol voltak. Meg ő ellene volt a háborúnak. Hát hülyeségnek tartotta, hogy még tartson a háború, a rombolás, a gyilkolás, meg minden. Látta, hogy nincs mentség itt...??? mint ahogy volt is. És a hülye németek a Berlinig tartották, tartották ahogy tartották a frontot.

- *Milyen nyelveken hallgatták ezeket a...*

- Magyarul, például a Amerika hangját, meg Szabad Európát magyarul hallgattuk, vele együtt. A nyavaja tört ki, gondoltam, hogy az biztos inkádrálni akarta, hogy jöjjön valaki s kapjon engem ment, mert úgy is a szomszéd jelentették engem fel akart jelenteni, hogy én jelt adok a Datáknak. A Data megfelel most a ??? gépeknek.

- *A repülőgépeknek?*

- Szóval, gyors, kicsi repülő, ide-oda szaladgálnak és éjjel jelt adok a Data gépeknek. Nem világított tökéletesen, de aztán kapott egy üzenetet, nem tudta, hogy hol van csak tudta, hogy a szekurátétól kapott egy olyan jelentést, hogy fogja be a száját, mert fel lesz akasztva. S

aztán...különbön kicsinált volna, hogy be vitték volna. S amig én elléptem volna, a Százados..addig engem rég felakasztottak volna.

- *De honnan tetszik tudni erről a szándékról, hogy fel akarta jelenteni?*

- Há üzente, üzente...

- *Megfenyegette Bellanénit?*

- Megfenyegetett persze, hogy megfenyegetett. Mert mikor mondta: Ne törödjön. Mindig azt mondta: Legyen nyugodt, mert különben is egy idő után elhalgatott, mert ki volt írva egy cédula: Engedély nélkül a házba belépni tilos!

Úgy, hogy úgy megvédte. S azután kérdezte szegény, hát még ez után se hisz nekem Bella, hogy amit én csinállok mind maga mellett vagyok? Még ez után se? Hát ő szegény olyan hálás volt anyukámnak, mert olyan tüdőaszmája volt.

- *Igen azt mesélte. Na azt hiszem befejeztük a beszélgetést. Köszönöm szépen!*

- Befejeztük.